

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

мр Зоран Б. Радоњић

ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У СРБИЈИ ОД
1990. ДО 2009. ГОДИНЕ

докторска дисертација

Београд, 2015.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Zoran B. Radonjic

POLITICAL COALITION IN SERBIA FROM
1990. TO 2009.

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2015.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

Проф. др Зоран Стојиљковић, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије:

Проф. др Владимир Гоати, Институт за друштвене науке у Београду

Проф. др Зоран Славујевић, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Датум одбране: _____

ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У СРБИЈИ ОД 1990. ДО 2009. ГОДИНЕ

РЕЗИМЕ

Циљ овог рада је провера генералне хипотезе да је коалиционо удруживање политичких странака у Србији у периоду од 1990 – 2009. године било главно обележје партијског живота земље, односно да су коалициона удруживања представљала неминовност за ефикасно остваривање страначких циљева, како у периоду пре, тако и после одржаних избора. Феномен политичке коалиције проучаван је у политичком животу Републике Србије у периоду обнове вишестраначја у деведесетим годинама 20. века и првој деценији 21. века, на различитим нивоима страначких надметања (национални, субнационални, наднационални). У изради рада су коришћене хипотетичко-дедуктивна, компаративна и статистичка метода.

Временски период на који је истраживање било ограничено логички се може поделити на две целине. Већ први период, од 1990. до 2000. године карактерише појава великог броја разноврсних коалиција. Узроке за релативно честе видове коалиционе сарадње ваљда потражити у великом броју новооснованих политичких странака и у карактеру изборног система који је био примењиван, а као значајне факторе не треба занемарити ни међуљудске односе страначких лидера и утицај страног фактора. Услед своје политичке снаге, владајући социјалисти су склапали далеко мањи број коалиција у односу на странке грађанске опозиције, које су знатно чешће улазиле у коалициона удруживања. Умешност СПС у склапању владавинских коалиција огледала се у томе што је ова партија током читаве ове деценије својим кадровима попуњавала три најзначајнија положаја у Републици Србији - места шефа државе и председника парламента и владе. Са друге стране, ниједна од великих опозиционих коалиција које су створане у периоду од 1990 – 2000. године на националном нивоу није у својој основи имала програмску блискост. Све те коалиције настојале су да буду постављене што је могуће шире, без обзира на номиналну програмску оријентацију, ради рушења Милошевићевог режима.

Сличне тенденције показао је и период након 2000. године, у коме је коалиција као облик политичког деловања добила још значајније место у

политичком животу земље. На то су као и у претходном периоду утицали пре свега велика страначка уситњеност и изборни систем који је давао сасвим супротне ефекте од очекиваних (повећање, уместо смањења броја парламентарних странака). Услед такве конфигурације политичке сцене и парламента, све владе у овом периоду на републичком нивоу биле су формиране на бази минималне владајуће већине од свега неколико посланика у односу на остатак опозиције. Оне су се суочавале са сталним претњама по своје опстанак, услед великог уцењивачког потенцијала мањих странака, али су ипак показале и велику умешност политичког преживљавања, обзиром да им је успевало да на власти остану у дужим временским периодима, чак и у моментима када је легитимност њихове подршке у парламенту била довођена у питање по разним основама. Изборне коалиције у овом периоду карактерише појава неправих, тзв. „криптокоалиција“, односно таквих изборних листи које су само по својој правној форми биле једностраначке, а суштински се радило о коалицијама где је једна странка имала предоминантну снагу и утицај.

У посматраном периоду 1990 - 2009. године коалиције су постале готово незаобилазан начин деловања релевантних политичких странака, оних које су показале одређени континуитет у свом политичком деловању и макар минимални успех у виду стицања парламентарног статуса. Од 12 политичких партија које су оствариле макар минимални континуитет и успешност у политичком деловању током две деценије обновљеног вишестраначја, њих десет је у више од половине избора покушавало да се домогне парламентарног статуса у оквиру неке од изборних коалиција. У читавом посматраном периоду растао је и број посланика који су у парламент улазили на предлог коалиција, а од 2000. године он редовно прелази половину од укупног састава Народне скупштине. Доминантан образац коалиционог удруживања биле су вишечлане коалиције, са доминантним субјектом. Коалиције у политичком животу Србије показале су се као прилично нестабилне, јер свега неколико њих остало на окупу дуже од седам година (више од трећине посматраног временског периода), док је знатно већи број био формиран или трајао само један изборни циклус. У периоду до 2000. године програмско-идеолошка блискост странака које су сачињавале коалицију није играла претерано значајну улогу, да би након 2000. године почело да бива

уочљивије коалиционо удруживање према политичким породицама. Доминантан образац формирања владавинских коалиција на републичком нивоу била је влада минималне већине, док је за савезни ниво важило обрнуто правило, да се владе формирају са широком и стабилном парламентарном подршком. Приликом формирања коалиционих влада, мање партије по снази су најчешће добијале сразмерно већи број министарских места у односу на број својих посланика. По правилу, најјача политичка странка унутар владајуће коалиције добијала је место председника владе, а друга по снази место председника парламента, док су на савезном нивоу власти бележени стриктни неписани обрасци за формирање владе. Као и код изборних коалиција, и владавинске коалиције у периоду обновљеног вишестраначја карактерисала је релативна нестабилност у погледу њиховог временског трајања, јер је само једна републичка влада успела да се на власти одржи пун мандатни период.

Оцена феномена политичких коалиција у Србији у посматраном периоду не може бити искључиво једнозначна. На једној страни, коалицијама је постигнута већа заступљеност политичких странака у парламенту и извршној власти, што је допринело широј политичкој репрезентацији у овим телима и потреби за већим степеном договарања и укључивања странака у политичке процесе кроз постизање компромиса. Међутим, на другој страни, коалиције су у Србији показале и своје негативне стране, које су се нарочито огледале кроз често преношење нестабилних међупартијских коалиционих односа на функционисање политичког система и стварале кризу и блокаду у функционисању парламента и извршне власти, као и кроз замагљивање политичке одговорности странака и њиховог одрицања од сопствених програма и обећања даваних у различитим интервалима пре избора. Оно што се може закључити је да ће коалиција, као појава са свим својим позитивним и негативним последицама, бити још дуго присутна у политичком животу Србије.

Кључне речи: коалиција, Србија, 1990-2009. година, политика, избори, странке, влада.

Научна област: Политичке науке

Ужа научна област: Политичко-социолошке студије

УДК број: 324:329"1990/2009"(497.11)

POLITICAL COALITIONS IN SERBIA FROM 1990. TO 2009.

SUMMARY

The goal of this research is to put to the test the hypothesis that coalitional partnerships of political parties in Serbia during the period of 1990 – 2009 were the main characteristics of party life in the country in sense that coalitions were inevitable for efficient realisation of parties political goals, both before and after the elections. The phenomena of the coalitions was analysed on different levels of political competition (local, subnational and supranational) for the period of reestablishment of the multiparty system at the end of XX and beginning of XXI century. The hypothetical-deductive, comparative and statistical methods were used for analysis of the problems.

Analysed period has been divided in two parts. First period, from 1990 – 2000, is characterised by significant number of variety of coalition. Causes for frequent coalitional cooperation should be sought in substantial number of newly formed political parties and the nature of electoral system. Personal relationships of the party leaders and the foreign enrolment should also be taken into account. Due to their political power, the socialist were in position to be less involved in formation of coalitions compared to liberal opposition which on the other hand organised coalitions more often. During that decade, the Socialist Party of Serbia was involved in governing coalitions with a goal to place their party's members on three most important positions in Republic of Serbia – the president, the chairman of the National Assembly and the prime minister. On the other side, none of the major oppositional coalitions that formed on national level during the period from 1990 – 2000 had any programme similarities. All these coalitions tended to be set as broad as possible without any nominal political orientation and only with one objective – to overthrow the Milošević's regime.

Similar tendencies continued in period after 2000, when the coalition as a form of activity of parties got even more prominent place in political life of the country. Significant number of parties and electoral system (which produced the opposite effect than desired - the number of parties grew instead of decreasing) remained as the main causes for that kind of political environment. In such a configuration of the political scene and the parliament all governments on the republican level were formed on the basis of minimal governing majority with only few representatives that ensured the stay

in power. The constant threat to their existence was present due to considerable blackmailing potential of smaller parties. Governments showed a lot of capabilities to survive even during times when the legitimacy of their support was challenged on multiple grounds. Electoral coalitions of this period evolved to so called „cryptocoalitions“ - electoral candidates lists were single party only in their legal form while in essence it was a matter of a coalitions in which the certain party had predominant influence and power.

Forming of coalitions became inevitable mode of action for relevant political parties during the period from 1990 – 2009. In course of 20 years from restoration of multiparty system, ten out of twelve parties which managed to maintain minimal continuity of political life and achieved at least some success, formed coalitions on half of held elections. Also, the number of parliament representatives which were proposed by the coalitions increased from the year 2000. and it made up more than a half of the National Assembly. Dominant template for the coalitional association was a multiparty coalition with a dominant subject. Coalitions in the political life of Serbia turned out to be unstable with only few of them lasting longer than seven years while larger number was formed for a single electoral cycle. Ideological and programme similarities did not played an important role for the formation of coalitions until the year 2000, when the gathering according political families became prominent. Usual form of governing coalitions on republican level was a government with minimal majority. The opposite was valid for federal level – governments were formed as broad as possible and with stable parliamentary support. During the formation of coalitional governments weaker parties usually got more minister positions according to number of their representatives. As a rule, the strongest political party in of the governing coalition got the place of the prime minister; the second got the place of president of the parliament while on the federal level there were informal agreements for the formation of the government. Like electoral coalitions, governing coalitions were not long-lived with only one republican government managed to last the whole mandate.

The description of the phenomenon of political coalitions in Serbia is not single-sided. On one side, coalitions enabled greater number of parties to enter the parliament and gave them executive power which broadened political representation in governing bodies and led to higher degree of discussions and inclusion of parties in political

processes through compromises. On the other side, unstable coalitional relationships between parties transferred to the political system and brought crisis and blockades of the parliament but also shaded political responsibilities of parties and stimulated denial of promises given to voters in different intervals before elections. It can be concluded that coalitions, with all their positive and negative points, will be present in the political life of Serbia for a long time.

Keywords: coalition, Republic of Serbia, 1990-2009. period, politics, elections, parties, government.

Scientific field: Political science

Field of academic expertise: Political sociology studies

UDK number: 324:329"1990/2009"(497.11)

САДРЖАЈ:

I УВОДНА РАЗМАТРАЊА	1
1. ТЕОРИЈСКЕ И МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ ИСТРАЖИВАЊА	2
1.1. Одређење предмета	2
1.2. Методе истраживања	6
2. ПОЈАМ И КЛАСИФИКАЦИЈЕ КОАЛИЦИЈА	9
2.1. Дефиниција појма	9
2.2. Класификације коалиција	13
3. ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ О КОАЛИЦИЈАМА	17
4. КОАЛИЦИЈЕ У ПОЛИТИЧКОМ ЖИВОТУ СРБИЈЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ ТОКОМ 19. И У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 20. ВЕКА	29
II ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ОД 1990. ДО 2000. ГОДИНЕ.....	41
1. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 1990. ГОДИНЕ.....	42
1.1. Обнова вишестраначког система и програмска одређења нових странака	42
1.2. Почетак политичке борбе.....	47
1.3. Изборни резултати коалиција	50
1.4. Политички живот у земљи током 1991. године	58
2. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 1992. ГОДИНЕ.....	65
2.1. Политичка ситуација у земљи у првој половини 1992. године	65
2.2. Политички живот у Србији у првој половини 1992. године	68
2.3. Друштвене и економске прилике у време одржавања избора.....	82
2.4. Изборна кампања коалиција.....	85
2.5. Изборни резултати коалиција	92
2.6. Процес формирања нових органа власти	98
2.7. Коалиције на покрајинском и локалном нивоу.....	104
3. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 1993. ГОДИНЕ.....	108
3.1. Политички живот у Србији у првој половини 1993. године	108
3.2. Друштвене прилике у време одржавања избора	116
3.3. Изборна кампања коалиција.....	118
3.4. Изборни резултати коалиција	121

3.5.Процес формирања нових органа власти	125
3.6.Политички живот у земљи у периоду након формирања републичке владе до краја 1995. године	129
3.7.Коалиције на савезном, покрајинском и локалном нивоу власти	136
4. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 1996. ГОДИНЕ.....	140
4.1.Политичка ситуација у земљи у периоду пре избора	140
4.2.Друштвене и економске прилике у време одржавања избора.....	144
4.3.Изборна кампања коалиција.....	146
4.4.Изборни резултати коалиција	154
4.5.Процес формирања нових органа власти и послеизборна догађања.....	161
5. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 1997. ГОДИНЕ.....	172
5.1.Политичка ситуација у земљи у периоду пре одржавања избора	172
5.2.Изборна кампања коалиција.....	178
5.3.Изборни резултати коалиција	181
5.4.Процес формирања нових органа власти	185
5.5.Политички живот у земљи у периоду након формирања републичке владе до половине 2000. године	190
5.6.Коалиције на локалном нивоу власти.....	208
6. ОПШТИ ПОГЛЕД НА КОАЛИЦИЈЕ У ОВОМ ПЕРИОДУ.....	211
III ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ОД 2000. ДО 2009. ГОДИНЕ	218
1. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 2000. ГОДИНЕ.....	219
1.1.Друштвене и економске прилике у време одржавања избора.....	219
1.2.Политичка ситуација у земљи у време одржавања избора и изборне коалиције и њихова кампања за септембарске изборе.....	222
1.3.Изборни резултати коалиција	226
1.4.Послеизборна догађања, ванредни републички избори и процес формирања нових органа власти	230
1.5.Политички живот у земљи у периоду након формирања републичке владе до друге половине 2003. године	242
1.6.Коалиције на савезном нивоу власти	262
1.7.Коалиције на покрајинском и локалном нивоу власти	266

2. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 2003. ГОДИНЕ.....	273
2.1. Друштвене и економске прилике у време одржавања избора.....	273
2.2. Политичка ситуација у земљи у време одржавања избора и изборне коалиције и њихова кампања	275
2.3. Изборни резултати коалиција	279
2.4. Процес формирања нових органа власти.....	282
2.5. Политички живот у земљи у периоду након формирања републичке владе до друге половине 2006. године	285
3. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 2004. ГОДИНЕ.....	288
3.1. Председнички покрајински и локални избори 2004.	288
3.2. Коалиција на савезном нивоу власти	290
3.3. Коалиције на покрајинском и локалном нивоу власти	292
4. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 2007. ГОДИНЕ.....	299
4.1. Друштвене и економске прилике у време одржавања избора.....	299
4.2. Политичка ситуација у земљи у време одржавања избора и изборне коалиције и њихова кампања	301
4.3. Изборни резултати коалиција	305
4.4. Процес формирања нових органа власти.....	308
5. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 2008. ГОДИНЕ.....	314
5.1. Криза републичке владе и председнички избори 2008. године.....	314
5.2. Изборна кампања коалиција.....	319
5.3. Изборни резултати коалиција	323
5.4. Процес формирања нових органа власти	326
5.5. Политички живот у земљи у периоду након формирања републичке владе.....	331
5.6. Коалиције на покрајинском и локалном нивоу власти	335
6. ОПШТИ ПОГЛЕД НА КОАЛИЦИЈЕ У ОВОМ ПЕРИОДУ	341
IV ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	346
КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ.....	364
БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА.....	376

I

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1. ТЕОРИЈСКЕ И МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ ИСТРАЖИВАЊА

1.1. ОДРЕЂЕЊЕ ПРЕДМЕТА

У савременом свету политика и политичка збивања готово да се не могу замислити без међусобне идеолошке и организоване повезаности слободних политичких индивидуа - грађана. Скупови тако повезаних грађана називају се политичким странкама или партијама. Оне могу имати различите и бројне функције у сваком друштву и држави, од почетне, а то је отварање ширих могућности грађанима за учешће у политичким пословима кроз артикулацију њихових појединачних политичких мишљења и ставова, до готово апсолутне моћи у руковођењу поједином државом и поистовећивању странке и државе. Разлике постоје од земље до земље, но иако су политичке странке у савременом смислу те речи појава стара тек пар стотина година, а негде и мање, данас готово да не постоји држава без политичких странака (сем Саудијске Арабије и неких мањих држава) као главних чинилаца политичког живота те земље.

Број политичких странака у појединој држави може бити различит, али је од суштинског значаја за карактер политичког система и живота одређене земље да ли постоји једна странка са монополем на учешће и креирање политичког живота: или постоји више њих, које могу имати мање или веће могућности за слободну политичку утакмицу својих кандидата и програма. Постоје различите теорије о томе који су страначки системи бољи и ефикаснији у вршењу власти. Чињеница је, међутим, да у земљама у којима постоји више странака постоји и квантитативно и квалитативно богатији политички живот услед различитог обима надметања странака у борби за остварењем њихових циљева. Богатији политички живот проузрокује и већи број појава које могу бити предмет истраживања политичких наука, те стога не чуди што су вишестраначки системи побудили знатно веће интересовање за проучавањем.

Постојање више од једне странке у једној земљи нужно за собом повлачи и различите видове њихових међусобних односа кроз партиципацију у политичком животу. Ти односи могу бити различити по свом карактеру, али у најгрубљим цртама може се говорити о односима мањег или већег међусобног супротстављања са једне стране, односно сарадње са друге стране.

Сваки од ових односа даље се може рашчлањивати према броју актера, интензитету односа, трајању, итд. И док су односи страначких супротстављања оштрији и суштински једноставнији, дотле је страначка сарадња знатно комплекснија појава и отвара више поља за изучавање у политичким наукама.

Изучавање политичких процеса и појава у Србији нема нарочито дугу традицију. Пионирски радови из појединих области политичких наука објављени су тридесетих година прошлог века. Међутим после тога уследило је полувековно одсуство вишестраначких избора, што се одразило на свођење интересовања за оне области политичких наука које се баве динамиком политичког живота готово на минимум. Деведесетих година 20. века, са сломом социјализма у источноевропским државама, и у Србији су поново уведени страначки плурализам и вишестраначки избори. То је утицало на обнову интересовања за све области политичких наука. Иако у српској политичкој науци, а и широј публицистици постоји приличан број текстова и анализа које се односе на динамику политичког живота и међустраничке односе у земљи у периоду од обнове вишестраначја 1990. године до данашњих дана, и даље је врло мали број оних који се темељно баве неким од поједних аспеката. Већина текстова и анализа најчешће су писани у периоду током или непосредно по окончању појединих изборних циклуса, па су прилично оптерећени личним вредновањима и тренутним емоцијама, а у њих нису укључена накнадна сазнања и сведочења битних чинилаца политичких догађања.

Иако су на први поглед коалиције политичких странака релативно добро проучене у модерној српској политичкој науци, може се приметити да су оне код наших истакнутих политиколога проучаване у ширем контексту било радова који се баве анализом избора, било оних који су за циљ имали сагледавање проблематике изборних система или оних који проучавају целокупан политички живот. По правилу, разматрања се односе на коалиције на националном нивоу, а

релативно ретко се разматрају облици коалиција који су створени у представничким и извршним телима јединица локалне самоуправе и некадашње савезне државе. Са друге стране, ретке су и праве теоријске расправе о коалиционом удруживању. Зато кандидат у овом делу политике, који представља једну од суштина међустраничких односа који су кључни за политички живот, налази простор сопственог интересовања за научно проучавање.

Циљ истраживања је да се најпре надограде досадашња појединачна истраживања у један целовитији научни рад, а затим, да се путем примене научних метода покуша дати одређење елемената који би могли да послуже за један општији приступ бољег познавања шире проблематике везане за питање коалиционе страничке сарадње у Србији у оквиру сталних промена унутар политичког живота земље.

Предмет истраживања биће феномен коалиције између политичких странака у нашој земљи. У раду ће се истраживати ставови и промене ставова политичких странака према питањима коалиционе сарадње, процеси настајања политичких коалиција, чиниоци који доводе до стварања коалиција (програмска и идеолошка блискост, утицај правила изборног система, међустранички односи, шире социјално, политичко и економско стање земље), динамика страничких унутаркоалиционих односа (састав, стабилност, страничко условљавање), судбина коалиција (да ли су оствариле циљ удруживања, изборни успеси и/или неуспеси, разлози који су до тога довели) и крај коалиција (њихово нестајање или стварање новог политичког ентитета).

Просторно одређење предмета истраживања обухвата политичке коалиције које су деловале у политичком животу Републике Србије, на свим нивоима власти (националном, субнационалном и наднационалном). Иако ће се рад првенствено односити на деловање политичких коалиција на централном државном нивоу, у појединим деловима рада предмет истраживања фокусираће се на појаве коалиција у политичком животу поједине мање политичке јединице (аутономна покрајина, град, општина). Такође, истраживаће се и коалиције у некадашњој савезној држави, те ће ради потпуног научног сазнања бити неопходно сагледати и политичке и друштвене појаве и процеси и у Црној Гори, у мери за којом се

буде указала потреба. Код примењивања методе поређења користиће се примери из других земаља из ближег и даљег окружења.

Временско одређење предмета истраживања обухватиће период од обнове страначког плурализма у Србији и Југославији 1990. године, закључно са ванредним изборима за одборнике скупштина општина и градова који су одржани током 2009. године. У циљу бољег и ширег увида у тему, а према потребама, биће коришћена и она научна сазнања која су повезана са темом, али се односе на периоде који су ранији од назначеног. У раду ће бити дат и краћи осврт на ранија коалициона удруживања странака у временима српске и југословенске парламентарне монархије у другој половини 19. и првој половини 20. века.

Дисциплинарно, предмет истраживања највећим својим делом спада у научну област политичке социологије. Ипак, пошто се ради о сложеном предмету за чије су што потпуније научно објашњење неопходна и сазнања из других научних области, током истраживања користиће се научна сазнања и из области политичке историје, политичке и социјалне психологије, политичког маркетинга, права и других грана науке које су повезане са политичком социологијом.

Генерална хипотеза која ће се доказивати у истраживању је следећа: Коалиционо удруживање политичких странака у Србији од 1990 – 2009. године било је главно обележје партијског живота земље. Коалиције су створане услед постојања великог броја странака, те су коалициона удруживања представљала неминовност за ефикасно остваривање страначких циљева, како у периоду пре, тако и после одржаних избора. Питање учествовања или неучествовања у коалицијама један је од главних фактора раскола унутар странака у посматраном периоду.

У раду ће се паралелно са главном, проверавати и четири помоћне хипотезе, и то:

1. Период 1990 – 2000. године обележен је са једне стране настојањима опозиционих странака за стварањем великих коалиција усмерених искључиво на смењивање тадашњег режима. Владавинске коалиције формирају се под окриљем једне странке која има доминантан положај и усмерава рад власти.

2. У периоду након 2000. године коалиције се у периоду пре избора углавном стварају на основу програмске и идеолошке блискости странака. Процес

формирања власти и даље карактерише постојање једне стожерне странке која покушава да створи већину за формирање извршне власти, мада је ова карактеристика мање изражена у односу на ранији период.

3. Коалиције стваране на локалном нивоу пре и након одржаних избора одликовале су се знатно већим степеном међусобне страначке интеракције него што је то случај са коалицијама ствараним на републичком нивоу власти. Стварање коалиција на локалном нивоу често је представљало увод за стварање коалиција на републичком и савезном нивоу власти.

4. Савезни ниво власти карактерисале су коалиције странака које су већ вршиле власт на нивоу република чланица. Основни узрок за такву појаву били су конфедерални елементи у политичком систему, који су блокирали могућности за коалиције на савезном нивоу у којима не би учествовале и странке које врше власт на нивоу републике - чланице.

1.2. МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Током истраживања користиће се следећи извори података:

1. Постојећи научни радови који имају везе са предметом истраживања. То су радови који се односе углавном на научно објашњење различитих аспеката политичког живота и међустраничких односа у Србији у различитим периодима од обнове вишестраначја. Иако се темом у мањој или већој мери не поклапају са предметом истраживања, они ће бити од користи пошто су у њима већ коришћене научне методе у истраживању политичких појава које имају везе са предметом истраживања. Ови радови ће бити од посебног значаја ће бити приликом заснивања теоријске основе истраживања у уводном делу.

2. За прикупљање података о ставовима странака и страначких вођа према различитим аспектима коалиција, поред постојећих научних радова користиће се и различити документи (страначки програми и статутуи, коалициони уговори, стенографске белешке са заседања републичке и савезне скупштине, и друго). Посебно место ће добити извори података из медија (претежно штампаних), уз

неопходно међусобно укрштање ради провере тачности. За сагледавање предмета истраживања који се односи на субнационалне нивое власти, користиће се локална периодика.

3. У појединим деловима истраживања користиће се и статистички податци (статистичке публикације и билтени). Првенствено ће бити искоришћени код приказа резултата избора и упоређивања тих резултата.

4. Пошто је од почетка појава које ће се истраживати већ прошло готово две деценије, од значаја ће бити и постојећа мемоарска грађа поједних актера политичког живота. Уколико буде могућности, и ови подаци ће бити међусобно упоређивани, ради провере тачности навода.

5. Обавиће се и непосредни разговори (интервју) са појединим актерима политичког живота који би могли дати нове податке у вези са предметом истраживања.

Предмет истраживања је дефинисан као временски завршени скуп појава које су се периодично понављале. Зато се чини да је најсврхисходније предмет истраживати путем методе студије случаја и хипотетичко - дедуктивне методе као главних метода, док би се као помоћне методе користиле компаративна и статистичка метода.

Метода студије случаја подразумева да ће се у сваком конкретном случају коалиционе сарадње који се буде истраживао:

1. Што је могуће прецизније дефинисати почетна и завршна временска граница у којој је егзистирала и деловала одређена коалиција,

2. Биће дат прецизан опис које странке су чиниле коалицију, њихових програма, ставова о коалицијама, а нарочито односа са странкама са којима су начиниле коалицију у периоду пре стварања коалиције.

3. Описаће се политичка динамика коалиције од стварања до нестанка.

4. Изнеће се резултати и последице коалиционе сарадње.

5. Прегледаће се досадашња научна сазнања о конкретној коалицији, критички размотрити и упоредити са прикупљеним подацима у току истраживања.

6. на основу сазнатог доказиваће се или оповргавати главна и помоћне хипотезе коришћењем основних метода научног мишљења.

Хипотетичко - дедуктивна метода употребиће се када се током истраживања коришћењем помоћних метода буде прикупио и констатовао већи број истоветних појава везаних за предмет рада. Те појаве ће се пратити и поредити како би се за временски период у коме је одређен предмет истраживања могле конструисати одређене правилности које ће послужити као основа за постављање законитости и елемената за извођење коначног закључка у истраживању.

Компаративна метода користиће се као помоћна. Ова метода употребиће се за упоређивање између више случајева коалиционих удруживања, кроз компарацију појединих сегмената у различитим коалицијама, ради сазнавања нових квалитета и увиђања одређених правилности и законитости у временском периоду који ће обухватити истраживање.

У мањем обиму биће коришћена и статистичка метода. Њена употреба добиће на значају код утврђивања изборних успеха коалиција, обрадом изборних резултата и њихових прилагођавања ради што тачније употребе у другим методама. Друга важна употреба ове методе биће у оним сегментима који се буду бавили коалицијама на локалном нивоу, пошто ће се ту испитивати већи број појединчних случајева коалиционе сарадње. Статистичком индукцијом ће се из разноврсних појединачних случајева извлачити општији закључци, а то ће омогућити праћење трендова у појединим аспектима коалиционе сарадње који буду од важности за доношење закључака.

Резултати који се желе постићи истраживањем могу се груписати у три целине:

У првом реду, будућим радом се жели постићи синтеза досадашњих научних сазнања о дефинисаној теми и нових података до којих би се дошло током истраживања, а путем коришћења научних метода и критичког осврта. Такође, настојаће се дати и што детаљнији опис оног дела предмета истраживања који до сада није био обрађиван, услед мање заинтересованости истраживача или новијег порекла појаве. На тај начин би се у раду покушала дати исцрпна и целовита научна дескрипција оних појава које су дефинисане предметом истраживања.

Постављени опис појава биће почетна основа за покушај њиховог даљег научног класификовања, а према различитим типологијама које ће се поставити у уводним разматрањима рада.

У трећој фази научног рада покушаће се дати објашњење претходно описаних и класификованих појава које су дефинисане предметом истраживања.

Научни допринос огледаће се пре свега у потпунијем разумевању процеса везаних за проблематику коалиционих аранжмана у политичком животу Србије. Изучавањем ових процеса и закључном генерализацијом сегмената резултата истраживања биће извршен и покушај откривања одређених трендова и законитости приликом склапања, трајања и дисолуције коалиција. Истраживањем ће се извршити и провера досадашњих теоријских поставки из ове области кроз њихову верификацију или оповргавање.

2. ПОЈАМ И КЛАСИФИКАЦИЈЕ КОАЛИЦИЈА

2.1. ДЕФИНИЦИЈА ПОЈМА

Етимолошки, појам коалиције у српском језику је страног порекла. Као страни израз Вујаклија наводи да потиче од латинске речи „coalitio“, што значи удруживање или савез. Ипак се чини се да је сама реч, иако страног порекла, у научну употребу код нас ушла у релативно новије време, а раније су се радије користили изрази „фузија“, „споразумна листа или влада“, „заједница“. Из порекла речи већ се могу назрети први елементи за њено дефинисање гледано из угла политичке науке.

Велики број аутора из различитих области хуманистичких наука понудили су различите дефиниције појма коалиције. Владимир Гоати је дефинисао коалицију као „партијске споразуме који су формулисани најчешће у писаном облику у којима партнери дефинишу заједничке циљеве и облике ангажовања у

њиховом остваривању.¹ Ендрју Хејвуд о коалицији говори у оквиру вишепартијских система и дефинише је као „савез супротстављених политичких актера који су суочени са истом опасношћу или схватају да своје циљеве не могу да остваре самостално².“ Никола Рот наводи да се под коалицијом подразумева „удруживање два или више чланова или две или више подгрупа у оквиру неке групе, а са намером да они који се удружују постигну циљ који без удруживања не би могли постићи и који се разликује од циљева осталих чланова групе.“³ Постоје и одређени услови да би се створила коалиција. То су: „1. да постоје најмање три особе или подгрупе са различитим схватањима о томе како решити неки проблем или како поступити у одређеној ситуацији; 2. да се најмање две особе или подгрупе удруже или делују против осталих; 3. да њихова заједничка акција за сваку од удружених страна пружа корист коју ниједна да је деловала сама не би постигла⁴.“ Зоран Стојиљковић коалиције перцепира у оквиру избора, па коалиције (савезе) види као „израз настојања политичких странака и других политичких актера да удруживањем повећају шансе за изборни успех⁵.“

Свака од понуђених дефиниција има својих предности, али и одређених недостатака. Гоати исправно уводи у дефиницију појам споразума, али споразумевање ограничава само на партије, пренебрегавајући чињеницу да у политичком животу једне земље партије не морају бити једини (иако су најчешће најважнији) чиниоци политичких збивања. Хејвуд уочава да се савези актера склапају под „претњом опасности“ или неког заједничког циља, али ограничава склапање савеза на супротстављене актере, што у политичкој пракси нужно не мора бити случај. Ротова дефиниција односи се на поље психологије група, мада се може пренети и у поље политичке социологије. Иако се и овом дефиницијом може корисно послужити у разјашњењу појма коалиције, ипак ни она није потпуна, јер сам циљ стварања коалиције означава као различит у односу на остале политичке актере („чланове групе“), а пракса показује да циљеви образовања коалиције не морају бити ексклузивни и јединствени само за ту коалицију.

¹ Гоати, Владимир: *Политичке партије и партијски системи*, ЦЕМИ, Подгорица 2007, стр. 68.

² Хејвуд, Ендрју: *Политика*, Клио, Београд 2004, стр. 493.

³ Рот, Никола: *Психологија група*, Завод за издавање уџбеника, Београд 2001, стр. 294.

⁴ Исто, стр. 295.

⁵ Стојиљковић, Зоран: *Партијски систем Србије*, Службени гласник, Београд 2006, стр. 239.

У свим дефиницијама може се препознати неколико заједничких елемената. Најпре, поставља се питање шта, односно ко се може удружити? Пошто су најчешћи и најважнији актери политичког живота једне земље политичке странке, одмах је јасно да до некаквог „удруживања“ не може доћи тамо где постоји само једна странка или политичка организација која има идеолошки монопол да представља све грађане – појединце и различите друштвене слојеве. Дакле, први и основни услов за коалиције у политици је плурализам, схваћен као слобода оснивања и деловања различитих политичких актера који окупљају грађане.

Иако је већ речено да су политичке партије главни чиниоци политичког живота земље, коалиције се могу састављати и од других елемената. Различита удружења грађана која се стварају првенствено по социјалним, економским, професионалним и другим карактеристикама чланова и циљним основама такође могу бити у различитим коалиционим, политички усмереним односима. Од организација и удружења грађана најизраженије тежње ка директном, видљивом утицају у политичком животу показују она која окупљају запослене - синдикати. Иако синдикати најчешће теже да посредно утичу на политички живот, тако што склапају различите споразуме о сарадњи са „важнијим“ учесницима у политичким збивањима, или организују штрајкове са прикривеном политичком позадином, тежећи да на тај начин остваре своје циљеве, ипак постоје и примери где синдикат настоји да најдиректније утиче на политичка збивања⁶. Још ређи примери су да синдикати склапају коалиционе споразуме у периоду пре избора и тако се појављују као директни учесници у изборним тркама, тежећи ка директној партиципацији у заступању свих интереса најширих категорија грађана - бирача. Такав случај забележен је у Јужној Африци, где је Конгрес јужноафричких синдиката (Congress of South African Trade Union - COSATU) ступио у савез са Афричким националним конгресом Нелсона Менделе и Јужноафричком комунистичком партијом, а ова групација суверено побеђује на свим слободним изборима од 1994. године и врши власт у овој држави.⁷ И друге организације и

⁶ Вероватно најпознатији пример директног (и успешног) учешћа синдиката у политици јесте Пољска и њена „Солидарност“ осамдесетих година прошлог века.

⁷ Ова коалиција је у Јужној Африци познатија под именом Трипартитна коалиција (Динић, Јордан: *Јужноафричка република: нација дугиних боја*, Прометеј, Београд 2004, стр 102)

удружења могу имати амбиција за уплив у политику. На изборима за скупштину Црне Горе марта 2009. године наступила је Српска листа, а у њу су ушле две странке (Странка српских радикала и Странка српских народњака) и једна невладина организација, Српско национално вијеће Црне Горе.

Поред оваквих колективних, номинално неполитичких удружења, као елемент коалиције може се јавити и грађанин - појединац. Овде се, наравно, не мисли на сваког бирача понаособ, већ само на оне који поседују одређени „политички капитал“ којим би се коалиција могла корисно послужити у достизању свог циља. То може бити нека врста угледа међу осталим припадницима заједнице (по основу имовине, образовања, моралних или других личних карактеристика). Овакви аранжмани карактеристични су за политички нестабилна друштва. У Ираку је у августу 2009. године формирана нова коалиција шиитских партија, која поред странака укључује и појединце, првенствено шиитске свештенике.⁸ У бројним земљама источне Европе, на првим слободним изборима било је истакнутих дисидената - појединаца који би на изборе излазили без подршке било какве политичке организације иза себе. Ако имамо у виду ове чињенице, у дефинисању коалиције не могу се правити сужавања учесника свођењем само на политичке партије.

Пошто смо размотрили ко може бити елемент у коалицији, остаје нам да се осврнемо и на друго важно питање, а то је зарад чега партнери улазе у коалицију? Свакако да је у питању процена о некој врсти користи, добити која се не може остварити самосталним деловањем у политичком животу. Та добит може бити различитог типа, од уласка у парламент, преко остваривања неког политичког, социјалног или економског циља, до партиципације или преузимања целокупне извршне власти. При томе, није неопходно да сви чланови уласком у неку коалицију имају очекивања о подједнакој врсти добити. Нека странка може ступити у коалицију само са жељом да буде репрезентована у парламенту, а друга странка улази са намером да буде део владе и оствари свој програм. Иако се чини да само удруживање аутоматски повлачи и супротстављање наспрам неког другог политичког субјекта и његовог циља, ни ово не мора бити сасвим тачна тврдња. Политичка историја различитих земаља памти да се у појединим моментима сви

⁸ Са сајта: <http://www.voanews.com/bosnian/archive/2009-08/2009-08-24-voa1.cfm> (приступљено: 24.11.2009)

актери политичког живота окупљају око неког најважнијег циља, који најчешће излази изван домета дневне политике или угрожава само битисање поретка односно заједнице (ратна опасност, економска или друга криза).

Ако се напред речено има у виду појам коалиције би се могао дефинисати као удружење најмање два политичка субјекта које за циљ има остваривање неке врсте користи за своје чланове. Дакле и субјекти и крајњи циљеви могу бити различити. Могу се удруживати политичке партије, синдикати, невладине организације, друга удружења, па и појединци; а и циљеви такође могу бити различити.

2.2. КЛАСИФИКАЦИЈЕ КОАЛИЦИЈА

Богатство политичке праксе у свету нуди велики број критеријума за разврставање коалиција. Важно је нагласити да се рапчлањивање коалиција не може строго везати само за једно мерило, већ се често неодвојиво преплићу два или више момената које одређују карактеристике неког коалиционог удруживања.

Ипак, без обзира на постојање великог броја критеријума за разврставање, свакако је да у политичкој пракси, а тиме и у политичкој науци, све ове поделе не морају бити и од истоветног практичног или научног значаја. Већ смо навели да су избори битан предуслов и догађај од највеће политичке важности који обликује како политички живот, тако и структуру политичких актера и самих коалиција у свакој држави (односно ужој или широј политичкој заједници). Својом важношћу избори редовно стварају и означавају временске „вододелнице“ одређених периода у политичком животу и међусобним односима политичких актера, који се у политичкој науци могу посматрати и проучавати као мање-више заокружене временске целине. Стога се чини сасвим оправданим ако би се једна од базичних подела коалиција везала за моменат одржавања избора. Према овом критеријуму (временски моменат формирања) може се извести основна дихотомија на коалиције које настају пре момента одржавања избора, па се називају

предизборним (или само изборним) коалицијама, те на оне које се стварају након одржаних избора, и које називамо постизборним коалицијама.

Пошто је основна улога избора да се њима врши одабир кандидата за вршење одговарајућих функција унутар политичког система, неминовно је да се њима одржава или ствара подела унутар политичких актера на оне који на изборима побеђују, па успевају да се докопају или одрже на одређеном месту или позицији, и на оне који у том надметању изгубе, и могу да чекају нову прилику да освоје или да се врате на старо место. Главне функције унутар политичког система једне државе заправо су везане за законодавно-представничку и извршно-управну грану власти, а озбиљне политичке странке улазе у изборе за места у овим гранама власти са циљем да их освоје и учествују у њиховом вршењу. То у демократским земљама производи стварање победничке и поражене стране, оне која буде у већини и она која остане у мањини. Овде наилазимо на следећи критеријум (функционални) за нову важну дихотомну класификацију коалиција. Иако смо већ изнели неколико придева за опис чланова ове дихотомије, уобичајено је да се прве коалиције називају владавинским, а друге опозиционим коалицијама. По овом критеријуму могу се посматрати и проучавати коалиције на различитим поднивоима и то: 1) у најширем, које представља одређено бирачко тело, и где се овај однос мери бројем и(ли) процентом степена подршке који коалиција добија на изборима (или пак уопште у јавном мњењу); 2) у ужем који најчешће представља парламент или друго представничко тело, који проистиче из првог, где се овај однос мери кроз број освојених мандата и 3) у влади или другом извршном органу, који проистиче непосредно из другог и посредно из првог нивоа, где се однос мери кроз број портфеља који се поседују.

Ова два критеријума за класификацију коалиција могу имати посебну употребну вредност у политичким наукама ако се посматрају обједињено. Тада нам они помажу да у настојању да одредимо место и улогу одређене коалиције у политичком систему. Тако се предизборна коалиција странака која се налазе на власти може након избора постати постизборна владавинска коалиција уколико оствари успех на изборима, односно постати постизборна опозициона коалиција ако на изборима не освоји довољан број гласова или остане у мањини унутар државног органа. И обрнуто, предизборна коалиција странака која се налази у

опозицији може постати постизборна владавинска коалиција или остати у опозицији.

По територијалном принципу коалиције се разврставају према томе у којој политичкој заједници нека коалиција учествује у политичком животу. По овом мерилу разликују се коалиције које се стварају и делују на националном, односно државном нивоу, коалиције које се стварају и делују на субнационалном нивоу (у локалним самоуправама, регионима, аутономијама, чланицама федерације, итд) и коалиције које се стварају и делују на наднационалном нивоу (у представничким телима међународних организација, посебних државних, економских, регионалних и других савеза, као што су Европски парламент (Европске уније), Парламентарна скупштина Савета Европе, итд). Иако се и данас највећи број коалиција ствара и опредељује за деловање на националном нивоу, услед савремених процеса све већег јачања локалне самоуправе и државних савеза, на значају добијају и коалиције које се стварају на друга два нивоа. Више није реткост ни појава да се политички актери на овим различитим нивоима удружују у коалиције на другачији начин, чиме се отвара ново поље за истраживање у политичким наукама.

Према броју субјеката који улазе у коалицију, оне се могу поделити на двочлане и вишечлане коалиције. Вишечлане коалиције даље се могу ращчлањивати према броју чланова на трочлане, четворочлане, па до изузетно бројних коалиција. Тако је у Индији на изборима за представничка тела појединих федералних држава 1998. године традиционалистичка партија Бхаратија - Џаната (Bharatiya Janata Party - BJP) око себе у коалиционом савезу окупила 13 партија, а 1999. године чак 24 партије.⁹ Ова подела се истиче као битна за проучавање унутрашњих односа и деловања коалиције, пошто је основано претпоставити да што је већи број политичких субјеката који улазе у коалицију, постоји и више међусобних интерактивних веза унутар коалиције, што свакако изискује већи утрошак времена и енергије на њиховом одржавању.

Следећи критеријум је повезан са претходним, а то је међусобни однос снага чланова унутар неке коалиције. Овде се коалиције могу разврстати на оне са доминантним субјектом (где једна чланица по степену своје моћи, утицаја или

⁹ Heath, Anthony; Glouharova, Siana и Heath, Oliver: „India: Two-Party Contests within a Multiparty System“, у: *The Politics of Electoral Systems*, Oxford University Press, New York 2005, стр. 153.

организованости надмашује друге) и оне без доминантног субјекта (где су чланице коалиције приближно подједнаке снаге). Наравно, ово је само најосновнија подела, могуће је даље ширити класификацију према броју и односу снага на још више подела. (нпр. могу постојати такве коалиције где постоји два или више субјеката који се истичу у односу на друге субјекте, или да постоји и вишестепеност међу члановима). Иако није од пресудне важности, политичка тежина, организованост и бројност унутаркоалиционих политичких актера је свакако важан чинилац који делује на процесе настајања, одржавања и нестанка коалиција.

Коалициона удруживања према свом трајању могу бити краткотрајна и дуготрајна. Приликом ове поделе није могуће увести неке општије и прецизније критеријуме за одређивање, јер је политички живот сваке земље специфичан сам по себи - оно што у политичком животу једне земље представља дуг временски период, за другу може бити кратко време.

Слична са претходном, али не и иста, била би подела коалиција према степену повезаности чланица у остваривању користи на програмске и техничке коалиције. Прве подразумевају релативно јачу везу окупљених коалиционих субјеката путем идеолошке блискости или пак оно удруживање политичких актера које је засновано на остваривању заједнички унапред дефинисаних циљева. Ове врсте коалиција се најчешће склапају на дужи период (нпр. један изборни турнус), а по правилу се и формално потврђују међусобним писаним уговором о сарадњи, који мање или више детаљно регулише међусобне обавезе, односе, програмске правце деловања и друга питања од важности за сарадњу. Техничке коалиције су најчешће краткотрајна, *ad hoc* окупљања у остваривању неког циља који се стицајем политичких околности појави као тренутна обострана корист за субјекте који се коалиционо удруже. Када политички актери остваре овај циљ, они и даље настављају своје самостално деловање.

Напоследку, коалиције се могу разврстати и по свом обухвату или обиму. Једну групу коалиција чиниле би оне које теже да обухвате најмањи довољан број политичких актера који је довољан за остваривање неке користи, док у другу спадају оне коалиције које настоје да окупе што је могуће већи број политичких субјеката. Ова подела се масовно користи код покушаја ширих теоријских

елаборација коалиционих удруживања, и карактеристична је за објашњавање коалиција у ужим телима (парламент, влада).

Користећи све ове критеријуме, јавили су се и различити покушаји формирања сопствених типологија коалиционих удруживања. Ендру Хејвуд у свом делу „Политика“ поделио је коалиције на предизборне коалиције (споразуми о ненападању чији је циљ постизање што је могуће веће репрезентације¹⁰), парламентарне коалиције (договори две или више партија за подршку одређеном закону или програму), коалиционе владе (споразуме две или више партија који укључују расподелу министарских ресора) и тзв. велике коалиције (или „влада националног спаса“ у које улазе све значајне партије у временима националних криза).¹¹ Предизборне коалиције Голдер је поделила на: заједничке кандидатуре (карактеристичне за земље са већинским изборним системима), заједничке листе (за пропорционалне изборне системе), инструкције гласачима за деобу гласова (код мешовитих изборних система, где бирачи имају по два гласа, а партије дају инструкције како би се остварили бољи резултати, без расипања гласова), инструкције за трансфер гласова (међусобна подршка партијским кандидатима) и јавни договор за будућу заједничку владавину.¹²

3. ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ О КОАЛИЦИЈАМА

На склапање коалиција утиче мноштво различитих фактора који опредељују политичке субјекте на заједништво. Ови моменти могли би се груписати у две категорије. У прву би ушле они фактори који правно регулишу политичку сцену, где се издвајају државно уређење (степен људских права, састав

¹⁰ Чини се да се термин „споразум о ненападању“ не може изједначити са „предизборном коалицијом“. Предизборна коалиција је чврст савез програмски блиских одређених странака, који се утврђује и писменим споразумом; док је споразум о ненападању само центлменски (најчешће усмени) договор између политичких актера који и даље, међутим, остају политички противници, супротстављени једни према другом (другима) својим идејама и циљевима и у жељи за што већом „репрезентацијом“ (како би се Хејвуд изразио).

¹¹ Хејвуд, Ендру: *Политика*, Клио, Београд 2004, стр. 493.

¹² Golder, Sonja Nadinecek: *The Logic of Pre-electoral Coalition Formation*, The Ohio State University, 2006, стр. 17-21.

и односи између појединих органа) и изборни систем. У другу групу би убројали оно што се назива динамиком политичког живота и односа између политичких субјеката, шире социјално и економско стање у држави или заједници, као и утицаји из иностранства.

Држава као заједница грађана најчешће је организована кроз различите органе чији се састави и надлежности најчешће дефинишу највишим правним актима - уставима и законима. Те правне регулације разликују се од државе до државе, рефлектујући тако преовлађујуће друштвене вредности и дајући јој карактеристична обележја. Ако оставимо по страни судство, као грану власти која се у демократски устројеним земљама налази ван домета надметања политичких субјеката, главни политички живот и борба најчешће се воде за и унутар представничких и извршних органа власти. Правне норме које одређују састав и надлежности тих органа понекад могу да утичу на стварање коалиција, како за сам улазак у њих, тако и за постизање већине у њима. Уставом Белгије прописано је да се Кабинет (влада) састоји од највише 15 министара и да, са могућим изузетком првог министра, Кабинет садржи једнак број чланова који говоре француски као и чланова који говоре холандски.¹³ Сличне одредбе садржи и устав Босне и Херцеговине, где је принцип националног паритета доследно изведен у скоро свим органима. Ове одредбе, теоријски узете саме по себи, не морају да изричито наређују политичким актерима да улазе у коалиције, али пошто су у оваквим подељеним друштвима социјални (заправо национални) расцепи изузетно јаки и постојани, то проузрокује и подељеност и приликом политичког организовања, те тако стварање коалиција постаје неминовност и константа политичког живота.

Ако се избори доживљавају као такмичење политичких субјеката у борби за власт, онда је логично претпоставити да тај процес мора бити уређен по одређеним принципима и законским правилима око којих постоји бар некаква шира политичка сагласност, да би тако стекао легитимност и био прихваћен од стране свих политичких актера и учесника у изборима. Сви ти принципи и правила заједно чине посебан систем, који се назива изборним системом. Реч је о круцијалном, веома сложенем подсистему политичког система којим се бирају

¹³ Васовић, Вучина: *Савремене демократије* (том II), Службени гласник, Београд 2007, стр. 213.

носиоци функција у политичкој власти и на одређени начин решавају сукоби између кључних политичких актера у једном друштву.¹⁴ Постоји више различитих покушаја рашчлањивања изборног система на неке његове основне елементе. У те елементе спадају: бирачко право и евиденција бирача, изборни органи, изборне јединице, процес кандидовања, регулисање изборне кампање, гласање на изборни дан, утврђивање резултата избора и расподела мандата, заштита изборних права, престанак мандата и финансирање.¹⁵ Наравно, немају сви од побројаних елемената директног утицаја на формирање коалиција. Најутутицајнији су они скупови правила који се односе на процес кандидовања и начин расподеле мандата.

Процес кандидовања за изборно надметање регулише ток изборног процеса у делу пре самог одржавања избора, код пријављивања кандидата и изборних листа. У овом сегменту утицај може бити директан, тако што се правним прописима забрањује склапање било каквих изборних коалиција између политичких субјеката. Такав радикалан пример имамо у Естонији, где је 1999. године донет пропис којим су забрањене изборне коалиције.¹⁶ То је учињено у циљу картелизације политичке сцене у земљи, односно да би се отежао продор нових снага у национални парламент. Индиректан утицај се огледа кроз могућност да правилима буду прописани другачији услови за пријављивање коалиционог кандидата или изборне листе у односу на друге потенцијалне учеснике. Најчешће се од изборних коалиција тражи да прикупе већи број потписа подршке за пријаву него од појединачне странке. Иако је број већи, странке могу извући корист, јер свака од њих прикупља мање потписа него што би јој требало за самосталан наступ.

Следећи сегмент који утиче на склапање коалиција је утврђивање резултата и расподела мандата. Пре свих, у овој области издвајају се начин расподеле мандата - већинским, пропорционалним или комбинованим системом, као и питање изборног цензуса за учешће у расподели мандата. Као и код процеса кандидовања, коалицијама може бити наметнут већи праг освојених гласова да би

¹⁴ Јовановић, Милан: *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СЦГ, ФПН и ИПС, Београд 2004, стр. 21.

¹⁵ Исто, стр. 29-67.

¹⁶ Антонић, Слободан: „Изборна колебљивост у Србији“, у часопису: *Социолошки преглед*, бр. 3/2005, стр. 237.

уопште могле да партиципирају у подели мандата. У пракси је познато више решења. Разликују се они системи који од коалиционе листе захтевају већи проценат гласова за прелазак изборног цензуса, али не у оној величини која би се захтевала пуким сабирањем величине изборног цензуса који је предвиђен за појединачне партије. Изборни систем Румуније познаје степеновани изборни праг, где цензус варира од 5% за једну партију, 8% за коалицију две партије, 9% за коалицију три партије и 10% за четири и више партија.¹⁷ Погодности су у овом случају очигледне, јер партије и политички субјекти могу имати интерес да се удружују како би удружене лакше прешле цензус. Хипотетички, у наведеном румунском примеру то значи да евентуално удруживање две партије доноси корист јер појединој партији фактички спушта проценат гласова неопходних за освајање мандата са 5% на 4%. У случају три партије фактички цензус се спушта на 3%, а са четири на свега 2,5%. Међутим, изборна законодавства могу бити и рестриктивнија према коалицијама, у циљу дестимулисања политичких субјеката да се удружују у њих. Измене у изборном законодавству Чешке из 2002. године успоставиле су степеновани изборни праг који иде од 5% за једну странку, и увећава се за по 5% за сваку следећу чланицу коалиције до чак 20% за коалицију четири и више партија.¹⁸ Оваква решења имају за циљ да што више сузе круг могуће користи удруживања и јасно профилишу партијску сцену. Овде је утицај највидљивији и најочитији, пошто странке ступају у коалиције са проценама да ће им удруживање помоћи да прескоче изборни праг, а што им не би пошло за руком уколико бе се одлучиле за самосталан наступ. У изборним системима где се расподела мандата врши различитим моделима већинских изборних система („победник носи све“), коалиције добијају још више на значају, јер се политички субјекти и њихови кандидати више не надмећу за пуки прелазак цензуса, већ траже партнере које им својом снагом могу помоћи за освајање натполовичне већине гласова бирача, или бар што већег броја њих. Стога и не чуде изнети примери удруживања десетак и више партија на изборима у Индији.

¹⁷ Јовановић, Милан: *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СЦГ, ФПН и ИПС, Београд 2004, стр. 164.

¹⁸ Исто, стр. 127.

Другу групу фактора је знатно теже генерализовати, јер је разноврсност политичких појава и односа изузетно велика и разнолика и варира од земље до земље. Неколико већ поменутих момената се ипак истиче.

Ако смо већ расправили да највећи број политичких субјеката који творе коалиције чине политичке партије као организације грађана, онда се у приступу изучавања коалиција мора потражити који је то заједнички чинилац двома или већем броју политичких партија који их нагиње да међусобно склапају коалиције. Политичка теорија познаје многе покушаје дефинисања шта то чини партију као таквом. Бројни домаћи писци наводе различите елементе и (пре)наглашавају неке од њих. Владимир Гоати прихвата Сарторијеву минималну дефиницију партије као политичке скупине која се препознаје по службеном називу, која излази на изборе и која је у стању да путем избора одређује своје кандидате на јавне положаје¹⁹. Радош Смиљковић истиче идеолошку црту странака, па наводи да је партија организација идејних једномишљеника који се трајно удружују да би даље развијали своју идеологију, с циљем њеног ширења на већи део друштва, а за освајање власти боре се како би своју идеологију могле лакше претварати у живот друштва²⁰. Зоран Стојиљковић даје дефиницију партија као добровољних, релативно трајних организација политичких истомишљеника чији је циљ преузимање и вршење власти, односно сталан утицај на њу, ради остварења одређених групних интереса²¹. Међу овим дефиницијама, колико год оне биле разнолике, ипак фигурира неколико заједничких елемената: Ти елементи су: истомишљеници (чланство), организација, циљеви, идеологија и интереси. Прва летимична размишљања могу нам одмах указати који су елементи од већег утицаја на склапање коалиција. У модерном свету, политичке партије у својој организацији све више наликују једна другој, где се издвајају страначке елите и руководства које доносе одлуке, и маса чланства која их са мањим или већим еланом следи. Главне различитости се виде код циљева, идеологије и интереса, који се код озбиљних партија налазе у нераскидивој међусобној вези. У политичкој науци је уобичајена подела партија према идеологијама на левицу, центар и десницу, а у оквиру ових категорија разликују се комунистичке,

¹⁹ Гоати, Владимир: *Политичке партије и партијски системи*, ЦЕМИ, Подгорица 2007, стр. 25-26.

²⁰ Смиљковић, Радош: *Политичке партије*, Књижевне новине, Београд 1993, стр. 18.

²¹ Стојиљковић, Зоран: *Партијски систем Србије*, Службени гласник, Београд 2006, стр. 19.

социјалистичке, либералне, конзервативне и друге партије у идеолошким породицама. У политиколошким расправама о коалицијама централно питање које се поставља око улоге партијске идеологије приликом склапања коалиције. На једној страни су мишљења која поткрепљују многобројни примери из праксе и логичко размишљање да приликом стварања коалиција постоје веће шансе да се коалиције склопе између странака које се на идеолошкој скали налазе ближе једна другој, него између странака које се налазе даље. Разлог томе је већа блискост идеолошких вредности и ставова, које утичу на одређивање и остваривање интереса у друштву, а тиме и мотивишу политичке субјекте да зарад њиховог остваривања налазе друге политичке субјекте који имају што сличније интересе и циљеве. Међутим у извесном броју случајева, могуће је да се јави и „нарцизам малих разлика“ који производи колективну (а код руководства странака често и индивидуалну) сујету, која може бити и снажан блокирајући фактор за стварање коалиције.

Наравно, могуће је да се под одређеним околностима и стањима у друштву интереси и циљеви различитих, па и идеолошки и програмски дијаметрално супротних политичких субјеката поклопе у мери да корист од њиховог остваривања превазилази могуће лоше последице исказане програмске недоследности и идеолошког нечистунства. Ако изузмемо ратно стање као највиши степен ванредног стања у животу неке друштвене заједнице који фактички гаси уобичајене политичке борбе, под оваквим околностима најчешће се сматрају разне економске кризе, општи степен материјалног (не)благостања, те социјални и политички расцепи у друштву. Ове околности утичу на стање у друштву на начин да у јавном животу отварају нека темељна питања друштвеног консензуса на коме почива стабилност сваког друштва. То даље доводи до мањег или већег степена радикализације у политичком животу и међустраничким односима, циљеви и интереси добијају већу вредност (од чијег остваривања неретко зависи и егзистенција самог политичког субјекта) те се у борби губе или снижавају границе и правила политичког понашања. У тим ситуацијама идеолошки постулати често чине сметњу ефикасном деловању на остваривању циљева и интереса.

Један од истакнутих примера кроз историју представља сарадња немачких националсоцијалиста и комуниста у опструкцији и рушењу владе Вајмарске републике за време економске кризе тридесетих година прошлог века. Иако су им идеологије биле дијаметрално супротне (искључиви немачки национализам наспрам радничког интернационализма), политички циљеви такође (великонемачки Рајх и корпоративно уређена држава наспрам совјетске бескласне републике), интереси ове две партије са снажним демагошким наступом и подршком завидног броја бирача су се преклопиле (рушење тадашње владе коју су твориле партије центра, зарад расписивања нових избора и повећања утицаја у парламенту), што их је нагнало да у немачком парламенту створе привремену техничку коалицију. Игром случаја догодило се да је једна од те две опције тим потезима начинила кључне кораке ка остваривању својих програмских циљева. Поред овог упечатљивог примера из даље прошлости, постоје и други из ближе. У Хрватској је пред изборе почетком 2000. године створена широка изборна коалиција разнородних странака од социјалдемократске, преко либералне до народњачке оријентације, са основним циљем да се након десет година вишестраначја избори прва смена режима до тада неприкосновене Хрватске демократске заједнице. Такође, овакви примери коалиционих удруживања били су чест случај у великом броју земаља које су се налазиле на почетку процеса успостављања или обнове плуралистичке демократије.

Политички живот у једној земљи је доминантно одређен како ширим друштвеним односима у самој држави, тако и односима и интеракцијом самих политичких субјеката дотичне земље. Међутим, под утицајем интензивног процеса глобализације света, међусобни утицаји друштва и држава једних на друге у политичкој, економској и културној сфери човековог свакодневног живота више се не могу избећи. Тако се долази до константног процеса опадања суверенитета и моћи националних држава у корист међународних институција и организација. Логична последица овог процеса је и све веће „отварање“ домена унутрашње политике и њена све већа изложеност утицајима страних фактора. Од најранијих почетака људске цивилизације где се могу тржити први облици онога што се данас назива државном политиком, било је нормално да овај утицај зависи од политичке, економске, војне и друге моћи коју поједина држава или

организација има у поређењу са другим државама и организацијама. Веће и моћније државе увек су настојале да утичу на политички живот и друштвена дешавања у мањим државама, док је знатно теже увидети неки утицај у супротном смеру. Развојем партија и политичког живота и сегмент коалиционих удруживања постаје врло важно подручје на коме се преламају интереси различитих политичких актера ван једне државе. Политичке акције фактора из иностранства могу се поделити на јавне (када се нескривено прокламује акција на стварању неке коалиције) и тајне (када се ови утицаји своде на ограничен број истакнутих политичких руководилаца, где је јавност искључена и најчешће не може да види правце ових утицаја). Према правцу по коме се делује, ови утицаји могу имати претежно негативан смер, када инострани актер ангажује своје политичке моћи да не дође до стварања коалиције између одређених политичких субјеката на домаћој сцени; односно претежно позитиван смер, када се из иностранства настоји да се направи одређена коалиција у складу са интересом иностраног актера. Методе којима се делује могу бити разнолике и суптилне, али се у основи своде на опробана политичка средства награђивања и кажњавања („штап и шаргарепа“). Овакви начини деловања уобичајени су у политички слабиим државима и државама, али ни развијеније, богатије и политички стабилније земље нису на њих имуне. Треба се присетити случаја у Аустрији након избора 2000. године, када су органи Европске уније отворено претили Аустрији дипломатском изолацијом, уколико у владу уђе десничарска Слободарска партија (Freiheitliche Partei Österreichs - FPÖ), која је претходно остварила изузетан успех на парламентарним изборима.²² Још је старији пример одстрањивања комунистичких партија из могућности за партиципацију у власти у неким западноевропским земљама (Француска, Италија) непосредно након Другог светског рата, а на основу њихове директне економске зависности од помоћи из САД. Међутим, овакви видови спољних притисака не морају се посматрати само из перспективе домаће - стране, већ се на исти начин могу анализирати односи коришћења моћи као принуде и у односима унутар једне државе, па и они централних страначких органа у односу на своје локалне огранке.

²² *Време*, бр. 474, 05.02.2000. („Изолација“, стр. 35.)

Проток времена помогао је политиколозима да на основу све богатијег искуства из политичке и парламентарне праксе покушају да изнесу своје виђење о томе како функционишу коалициона удруживања. Посебну експанзију научног интересовања за феномен коалиција дешава се у периоду након Другог светског рата, што је и разумљиво, с обзиром на појаву све већег броја странака у земљама са вишестраначким уређењем, те ширења круга држава у којима се практикују непосредни избори са мањим или већим степеном политичког плурализма. То је довело до различитих покушаја да се објасни како настају коалиције, тј. какве су политичке стратегије појединих политичких актера у коалиционој интеракцији са другим политичким актерима. Сви ови теоријски постулати могу се у начелу разврстати у две велика теоријска правца, а на основу тога шта се види као централни мотив за формирање коалиције.

Међу првим истраживачима који су се бавили феноменом коалиције били су Вилијем Рикер и Гамсон. Они су се дотакли проблема политичке коалиције кроз социјално-психолошку перспективу „теорије игара“. За ове приступе карактеристично је да су се базирали на емпиријским истраживањима путем експеримената. Стога, они су се углавном фокусирали на прост, нумерички изражен однос снага (у броју гласова или мандатима), како би открили како се субјекти понашају у покушају да остваре добитке. Затим би генерализацијом покушавали да дођу до одређених закључака како би рационални коалициони субјекат у одређеној ситуацији односа снага требало да се понаша и са којим другим коалиционим субјектом да твори потенцијалну већину.

Први и према времену настанка старији од ових теоријских праваца настао је међу америчким истраживачима који су први показали интересовање за проучавање феномена коалиције. Као пионирски радови у овој области истичу се они Вилијема Рикера и Гамсона. Они су се дотакли проблема политичке коалиције кроз социјално-психолошку перспективу „теорије игара“, те се овај теоријски правац тако и назива. За ове приступе карактеристично је да су се базирали на емпиријским истраживањима путем експеримената. Стога, они су се углавном фокусирали на прост, нумерички изражен однос снага (у броју гласова или мандатима), како би открили како се субјекти понашају у покушају да остваре добитке. Затим би генерализацијом покушавали да дођу до одређених закључака

како би рационални коалициони субјекат у одређеној ситуацији односа снага требало да се понаша и са којим другим коалиционим субјектом да твори потенцијалну већину. Шездесетих и седамдесетих година прошлог века јавио се читав низ теоретичара који су постављали нове теорије везане за коалиционо удруживање на фону ових првих истраживања. Њихова заједничка одлика је посматрање настанка коалиција према већ изнетој максими „минимална улагања - максимална корист“, са варијацијама у појединим сегментима.

Тако је Вилијем Рикер изнео тзв. „теорију минималне победе“. Он коалицију види као сталну игру „збира нуле“ која се игра за улог држања кабинета.²³ По овој теорији, сматра се да ће се коалиција створити са минималним бројем политичких актера који су потребни за њено формирање, како би се што мање њих нашло у расподели користи која се остварује стварањем коалиције, и тако остварило већи лични „профит“ од уласка у коалициони однос. Даље се ова теорија развијала на начин да се одређује бројчано мерило снаге коалиционог актера, најчешће кроз број мандата или гласова којим актер располаже, па се јавља као „теорија минималне величине“, изражена на начин да ће у коалицију ући онолики број актера који располажу најмањим довољним бројем мандата за стварање владе. Наравно, убрзо је уследило још једно теоријско проширење постулатом да ће се у оваквим случајевима тежити да буде што мање актера, како би се што више олакшало међусобни преговори и будући односи коалиционих партнера.

Ове теоријске поставке следе доминантну друштвену логику и начин размишљања либералног капитализма који су карактеристични за земље Запада из којих су потицали аутори који су их стварали.²⁴ Недвосмислено је да су оне у приличној мери ефикасне приликом научног предвиђања понашања потенцијалних коалиционих актера у политичком животу. Међутим, статистичке провере кроз политичку праксу стварања владавинских коалиција у овим земљама

²³ Laver, Michael и Schonfeld, Norman: *Multiparty Government - The Politic of Coalition in Europe*, Oxford University Press, Oxford 1990, стр. 9.

²⁴ Стерм и Милер примећују: „Теорије рационалног избора у основи почивају на прихватању претпоставкама методолошког индивидуализма, да се друштвене дисциплине адекватно могу објаснити једино као резултат индивидуалних избора и акција, тако да се сваки друштвени феномен може свести на овакве анализе.“ (Müller, Wolfgang C. и Strøm, Kaare: „Coalition Governance in Western Europe - An Introduction“, у: *Coalition Governments in Western Europe*, Oxford University Press, New York 2006, стр. 6)

показале су да се теорије минималних улагања остварују тек у око 35 - 40% случајева.²⁵ Иако се из ових емпиријских провера види да су изнети обрасци (релативно) најчешћи вид формирања владавинских коалиција, пракса говори да се они никако не могу сматрати апсолутно доминантним у коалиционим политикама. Из овог разлога, ни процес стварања коалиција не може се посматрати искључиво преко пуке политичке моћи која се настоји квантификовати и исказати кроз међусобни бројчани однос снага, већ се у обзир морају узети и други битни фактори.

На овој критици створени су нови покушаји објашњења коалиционих удруживања, који акценат стављају на друге карактеристике политичких актера који улазе у коалицију, а нарочито програмске и идеолошке карактеристике. Овај приступ се више везивао за европске теоретичаре, а базирао се на интензивном прикупљању емпиријских података о стварању коалиција. Тако Де Сван у објашњење уводи и идеолошке и програмске позиције странака, кроз теорију тзв. „политичке дистанце“ - коалициони актери улазе у оне коалиције које су блиске њиховим политичким преференцијама.²⁶ На основу тога формулисано је правило „веће потисне снаге“ које се огледа у аксиому да ће коалиција бити образована тако да у њу уђу сви који подржавају исти начин вршења неког посла.²⁷ И Лајвер и Шофилд акценат су ставили на важност програмског момента, а у њиховим експликацијама центарлно место заузима појам „средишње странке“ - оне која заузима централну идеолошку позицију и без које је веома тешко створити било какву коалицију. Још и пре појаве ових поставки, Роберт Акселрод покушао је да учини прелаз између два теоријска приступа теоријом минималне повезане победе - странке покушавају да се удруже са својим непосредним суседима, па постоји могућност да се и друге оближње странке прикључују све док се не формира већинска коалиција.²⁸

²⁵ Аренд Лајпхарт дошао је до цифре од 39,3% (*Модел демократије*, Службени лист СЦГ, Београд 2003, стр. 141), док су Лавер и Шефилд избројали 39% (*Multiparty Government - The Politics of Coalition in Europe*, Oxford University Press, Oxford 1990, стр. 70)

²⁶ Гоати, Владимир: „Избори и партијске коалиције“, у зборнику *Избори и изборне коалиције*, Институт за друштвене и економске студије, Бијељина 2006, стр. 21.

²⁷ Антонић, Слободан: *Елите, грађанство и слаба држава*, Службени гласник, Београд 2006, стр. 113.

²⁸ Лајпхарт, Аренд: *Модел демократије*, Службени лист СЦГ, Београд 2003, стр. 138.

Ако се сви ови теоријски приступи коалицијама сагледају обједињено, може се закључити да ниједан од њих не може бити сасвим поуздано средство за објашњење динамике коалиционог настајања. Емпиријска пракса која је врло разнолика увек се налази на корак испред теорије. Зато се чини да се за сваки испитани случај коалиција подједнако морају уважити како односи моћи чланица које склапају коалицију, тако и њихова позиција на програмско - идеолошкој скали.

За разлику од процеса настајања коалиција, феномен њиховог нестајања био је знатно мање у центру пажње политиколошког научног истраживања. Нестанак коалиције за собом повлачи мању или већу промену у односима између коалиционих партнера, а у политичком животу нарочито ако се ради о коалицији странака које врше власт. Као последица нестанка коалиције може се десити да политички актери који су је чинили поново на себе враћају свој пуни политички субјективитет, док су у пракси нешто ређи случајеви да актери одлуче да свој коалициони савез подигну на виши ниво, било тако што ће се спојити у једну нову политичку целину, или тако што ће један од актера своју посебност потпуно утопити у организацију другог актера. Ова друга група случајева је карактерисала политички нестабилна друштва атомизираних парламентаризма.²⁹

Фактори који утичу на нестанак коалиција су бројни. Дobar покушај њихове класификације извео је Ерик Дамагард. Он разлоге за нестанак (уништење - termination) коалиција дели у две велике групе. Техничка уништења су она до којих долази услед разлога који су изван контроле играча коалиционе игре, лидера различитих партија. Насупрот томе, у дискрециона уништења улазе она која настају услед разлога који се налазе под контролом коалиционих играча. У прву групу разлога за нестанак коалиције убрајају се редовни избори или смрт неког од носилаца политичке функције. Друга група обухвата знатно шири скуп фактора, од превремених избора, преко добровољно распуштања коалиције или пораза владе у неком значајном питању, до унутарпартијских и међустраничких сукоба (који настају због конфликта око персоналних решења или политичких

²⁹ „Демократска унија Пољске формирана је јануара 1991. године... Првих месеци је деловала као коалиција три групације, да би се у мају исте године конституисала као партија у којој могу да делују фракције.“ (Прибићевић, Бранко: „Политичке партије у Пољској“, у зборнику: *Посткомунизам и власт*, Југословенско удружење за политичке науке и ФПН, Београд 1996, стр. 419-420)

питања). Емпиријским проучавањем разлога нестанка коалиционих кабинета у западноевропским земљама, Дамагард је дошао до налаза да претежу дискрециони над техничким разлозима (61,7% према 38,3%), а да су најчешћи редовни или ванредни избори или сукоб странака око политике. Ако се ови дискрециони разлози осмотре заједно, може се закључити да је њима заједничко да коалиција престаје онда када у неком од актера дође до процене да коалиционо удруживање и међусобна интеракција са другим субјектима доводи до мање користи него што је она која би се могла остварити самосталним деловањем, или када се објективно или субјективно процени да је корист зарад које се улази у коалицију остварена. Ова процена је од великог значаја за успешно руковођење неком партијом.

Напоследку, међу писцима се ломе копља и око питања оцене коалиција. Док једни сматрају да се кроз коалицију шире међупартијске интеракције и тиме кроз компромисе постиже стабилност у политици, други критикују коалиције као средство којим се избегава одговорност, а кроз компромисе одступа од изворних политичких ставова за које су се бирачи определили на изборима.³⁰ Које год становиште да се прихвати, не може се пренебрегнути чињеница да су коалиције постале неизоставан део политичког живота у готово свим земљама на свету и да као такве завређују све веће проучавање.

4. КОАЛИЦИЈЕ У ПОЛИТИЧКОМ ЖИВОТУ СРБИЈЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ ТОКОМ 19. И У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 20. ВЕКА

Стварање савремене српске државе везује се за почетак борбе за национално ослобођење 1804. године. Истовремено са борбом против турског завојевача, јављају се и први покушаји да се створи национална држава и изградње прве националне институције. Ако се политичке активности посматрају на већ

³⁰ Орловић, Славиша: „Теорија коалиција и формирање владе“, у часопису: *ФПН годишњак 2010*, стр. 119-121.

описаном ширем нивоу, већ у првим српским институцијама (Совјету) може се наићи на појаве стварања савеза између утицајних политичких личности као појединаца. Најчешћи основ за склапање ових савеза било је надметање за челне позиције у тадашњој држави, односно за или против вође. Већ Вук Караџић као историограф бележи прве политичке сукобе на релацији Карађорђе - Совјет (кога су сачињавали тадашњи нахијски кнезови), а који је избио са захтевом за ограничење државне власти. Овакви сукоби појединачних политичких актера одређивали су правац српске политике за дуги низ година. Са стицањем независности и процесом модернизације друштва долази и до модернизације политичког живота, те се почетком осме деценије 19. века јављају и прве организоване политичке странке које отпочињу борбу за превласт у модернизованим политичким институцијама (скупштина, влада). На самом почетку, током 1881. године формално су основане свега три странке: радикална, либерална и напредњачка. Од тог периода, а нарочито од избора одржаних у септембру 1883. године можемо пратити коалиције у савременом смислу овог појма, где се као главни политички актери (наравно, поред монарха, као неприкосновено првог и незаобилазног фактора у политичком животу) јављају политичке странке.

Можда се за први случај коалиције у српском политичком животу у савременом смислу може узети привремена техничка коалиција посланика радикала и либерала из марта 1882. године, када су сви народни посланици ове две тек формиране странке у договору поднели оставке, како би Народну скупштину оставили без већине прописане за рад и одлучивање, те тако принудили напредњачку владу на расписивање ванредних избора.³¹ Прву предизборну коалицију политичка историја бележи пред изборе 1886. године, а актери су поново били радикали и либерали. Овога пута, то је била предизборна коалиција, која је подразумевала заједничке посланичке кандидате, а била је заснована и на формалном програму који је предвиђао „веће осамостаљење и бржи економски развој Србије, сређивање државних финансија, самосталност народне политике, већи ослонац на Русију и балканске земље, замену постојећег устава другим који би поставио јаче основе и дао шира јемства за народна права и

³¹ О овоме детаљније у: *Историја српског народа* - књига 6, том II (Андреј Митровић), Српска књижевна задруга, Београд 1983, стр. 46.

слободе и за лична и политичка права грађана³². Пошто је ова коалиција имала завидног успеха на изборима, после извесног времена краљ Милан је био принуђен да постави прву коалициону владу у историји Србије, чији је мандатар био либерал Јован Ристић, а ресори су између две партије били равноправно подељени на пола. Међутим, ни ова влада није била дугог века, јер је њен први циљ био да распише ванредне изборе, који су одржани у септембру 1887. године, а на које су обе партије изашле самостално. И каснија политичка историја Србије бележи нове и нове случајеве политичких коалиција. Тако је 1901. године под снажним притиском краља Александра Обреновића формирана тзв. „фузиона влада“ између некадашњих непомирљивих противника радикала и напредњака. И ова влада заснивала се на паритету броја портфеља између две стране³³, али овога пута сарадња је под утицајем краља Александра била знатно интензивнија и усмерена ка дугорочнијим циљевима: „Обе странке заједно покренуле су и један дневни лист... и упутиле са потписима својих страначких првака један апел на народ, позивајући бираче да се сложе, да следе пример вођства, да се уздигну изнад ситних разлика и заборава досадашње политичке борбе које су их до сада раздвајале и туђиле.“³⁴ А пошто се и либерали нису противили овој влади, мада формално у њој нису партиципирали, овде већ видимо и обресе праве „влада народног јединства“. Карактеристично за ову владу је и то што је она проузроковала и до тада први озбиљан расцеп у једној странци у Србији. Наиме, незадовољни одлуком страначког руководства да се учествује у фузионој влади, из радикалне странке издвојио се један део који се није слагао ни са новим октроисаним уставом, ни са политичком тактиком старијих радикала и њиховом еластичношћу коју су употребљавали да придобију наклоност краља Александра.³⁵ Тако је настала нова, тзв. Самостална радикална странка.

Убиством Александра Обреновића од стране завереника у мајском преврату 1903. године и доласком на власт краља Петра Карађорђевића после низа година политичких борби, Србија коначно улази у период политичке стабилности, где централно место у политичком животу добија парламент.

³² Исто, стр. 86.

³³ Поповић, Миливоје: *Борба за парламентарни режим у Србији*, Политика, Београд 1991, стр. 82.

³⁴ Брашић, Милош и Митриновић, Чедомил: *Југословенске народне скупштине и сабори*, Издање Народне скупштине Краљевине Југославије, Београд 1937, стр. 139.

³⁵ Митровић, Живан: *Српске политичке странке*, Политика, Београд 1991, стр. 94.

Избори у овом периоду показују доминацију две радикалне странке, док су остале партије имале знатно мању политичку снагу и утицај. У оваквом, фактички двостраначком систему који по дефиницији није имао превише потреба за коалицијама, забележен је релативно велики број коалиционих кабинета. Одмах након преврата, а пре одржавања ванредних избора 1903. године, унутар обе радикалне странке јавиле су се идеје за поновним уједињењем. Иако су обе партије на изборе изашле самостално, након избора у новембру 1903. године, у новом скупштинском сазиву формирале су заједнички посланички клуб, а иза њихове заједничке владе стала је парламентарна већина од близу 90% посланика.³⁶ Јединство је потрајало око годину дана, када је Самостална радикална странка формирала свој посебан посланички клуб, а коалициони кабинет уступио је место хомогеној старорадикалској влади.³⁷ И док су некадашњи радикалски истомишљеници на наредним изборима 1905. године наступили одвојено, малобројна нерадикалска опозиција почела је да сарађује: „Свесни своје мале снаге... либерали (сада под званичним именом Национална или Народна странка - З. Р.) и напредњаци, иако идеолошки и програмски веома удаљени, дошли су на идеју о изборној коалицији.... Тада још неспремни на ширу сарадњу, они су у једном изборном округу (Топличком) поднели заједничку кандидатску листу, захваљујући којој су добили два посланичка места.“³⁸ Охрабрене овим резултатима, ове две партије ће и на изборима 1908. године изаћи са заједничким листама готово у целој земљи, што ће им донети значајан пораст броја мандата. По први пут од раскола, Самостална радикална странка ће направити техничку коалицију и тако се придружити народњачко - напредњачкој коалицији у другом кругу избора за посланике у седам градова.³⁹ Присталице све три странке врло дисциплиновано су се придржавале овог споразума, јер је

³⁶ Поповић – Обрадовић, Олга: *Парламентаризам у Србији од 1903. до 1914. године*, Службени лист СРЈ, Београд 1998, стр. 168.

³⁷ *Историја српског народа* - књига 6, том II (Андреј Митровић), Српска књижевна задруга, Београд 1983, стр. 139.

³⁸ Поповић – Обрадовић, Олга: *Парламентаризам у Србији од 1903. до 1914. године*, Службени лист СРЈ, Београд 1998, стр. 187.

³⁹ Исто, стр. 214. Иначе, тадашњи изборни систем је предвиђао пропорционалне изборе у окрузима, али је свака варош - окружно седиште засебно бирала једног или више народних посланика већинским системом.

удружена опозиција остварила свој циљ у четири од седам градова, док су радикалски кандидати у остале три вароши изабрани са сасвим тесном већином.⁴⁰

Након избора 1908. године Србија улази у период владавинских коалиција. Поново је дошло до измирења обе радикалне странке, па је краљевим посредовањем створена коалициона влада Народне и Самосталне радикалне странке, која је у новој влади имала тројицу од 11 министара.⁴¹ Почетком 1909. године, са анексијом Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске, партијски сукоби остављени су по страни. Пред спољном опасношћу угрожавања националних интереса, формирана је велика коалиција те је створена нова концентарациона влада, коју су подржале све парламентарне странке (сем социјалдемократа) и у коју су ушли сви истакнути лидери странака (Никола Пашић, Љубомир Стојановић, Стојан Рибарац), а под председништвом Стојана Новаковића, лидера најмање, Напредњачке партије. Када је завршена анексиона криза, крајем 1909. године завршено је и са концентрационом владом, те су на власти поново биле само обе радикалне странке. До раскида је дошло тек две године касније, услед неслагања коалиционих странака, а било је и утицаја и из финансијских кругова да се коалиција растури.⁴² На изборе 1912. године поново је изашла удружена опозициона народњачко - напредњачка коалиција, али је она и даље стајала на око 15% бирачког тела. Наредне две године владу су чинили искључиво мандатари и чланови Народне радикалне странке. Пошто су још једном расписани ванредни избори за август 1914. године, овога пута је на помолу била широка изборна опозициона коалиција између самосталаца, народњака и напредњака.⁴³

Политичке борбе у Србији скрајнуте су у други план атентатом у Сарајеву и избијањем Првог светског рата. Избори су одложени, а распуштена Народна скупштина поново се састала неколико дана пред избијање рата, овога пута у Нишу. Као и 1909. године, све странке изузев социјалдемократа стале су у исти блок, а новембра 1914. године поново је створена шири коалициона влада, на челу

⁴⁰ Исто, стр. 214.

⁴¹ Поповић, Миливоје: *Борба за парламентарни режим у Србији*, Политика, Београд 1991, стр. 106.

⁴² Исто, стр. 107.

⁴³ Поповић – Обрадовић, Олга: *Парламентаризам у Србији од 1903. до 1914. године*, Службени лист СРЈ, Београд 1998, стр. 243.

са Николом Пашићем, у којој су министре имале обе радикалне и напредњачка странка. Ова влада донела је и знамениту Нишку декларацију којом су ударени темељи будуће југословенске државе. Паралелно, иако је држава била у ратном сукобу рад Народне скупштине није престајао, а она је консензусом (поново без двојице социјалдемократских посланика) доносила законе и спроводила анкете и истраге. Са повлачењем војске у јесен 1915. године повлачила се и Народна скупштина и Влада. Највећи број народних посланика окупио се најпре у Риму, где је образован Заједнички клуб посланика свих странака,⁴⁴ да би Народна скупштина формално наставила с радом на Крфу у августу 1916. Временом су се у туђини поново заосприле политичке супротности, па је Пашић у јуну 1917. поднео оставку владе услед неспоразума који је наступио између странака коалиције услед извесних унутрашњих политичких питања (у вези тзв. Солунског процеса - З. Р.).⁴⁵

Завршетком Првог светског рата и ослобођењем и уједињењем југословенских земаља у једну државу знатно су промењене друштвене и политичке околности за политичко деловање. За разлику од некадашње Србије, нова држава била је разнолика, почев од националног и верског састава становништва, преко различитог степена економског и културног развоја појединих делова земље, до различите политичке традиције. Све ове околности су проузроковале појаву и учешће у политичком животу знатно већег броја политичких странака са разнороднијим програмима (од унитаризма, преко федерализма, до оних са отворено сепаратистичким и револуционарним програмима) него што је то био случај у предратној Краљевини Србији. Ако се имају у виду поделе у тадашњем друштву, свака рационална државотворна политика би се у таквој држави морала заснивати управо на коалицијама као средству за ублажавање политичких и других различитости и постављање стабилне политичке основе власти. Но, како то није био случај, а краљ Александар Карађорђевић је вршио знатно већи уплив у политику, постављајући

⁴⁴ *Историја српског народа - књига 6, том II (Андреј Митровић)*, Српска књижевна задруга, Београд 1983, стр. 127.

⁴⁵ Брашић, Милош и Митриновић, Чедомил: *Југословенске народне скупштине и сабори*, Издање Народне скупштине Краљевине Југославије, Београд 1937, стр. 180.

владе по својој вољи, без обзира на већину у парламенту, цео овај период карактерише константна политичка нестабилност и сукоби.

Први избори за уставотворну скупштину нове државе одржани су децембра 1920. године. У парламент је ушло 16 странака са различитом снагом.⁴⁶ Главна политичко питање које је ова скупштина решавала било је доношење новог устава. Већ од почетка рада у овом телу били су изражени спорови и сукоби, од формално-правних (начин доношења будућег устава, посланичке заклетве, скупштински пословник) до суштинских политичких (начела и садржај будућег правног акта). С обзиром на велику партијску фрагментацију и бројчани однос снага у парламенту, на разликама око ових питања јављају се први велики блокови странака. Око владиног концепта интегралног народног и државног јединства („троимени народ“ и државни унитаризам) окупиле су се две главне бивше српске странке - радикалска и демократска, које су у том моменту чиниле већину и у влади. На другој страни створена је техничка коалиција странака које су биле против оваквих виђења будућег устава, али из различитих разлога (хрватске странке услед настојања за што већом аутономијом Хрватске, комунисти из жеље за социјалистичком револуцијом, а мале левичарске партије из програмског неслагања). И сам начин деловања ових странака у Уставотворној скупштини био је различит, један део њих (Хрватска републиканска сељачка странка и Комунистичка партија Југославије) у старту је одбио било какву могућност договора и бојкотовао је све активности укључујући и завршно гласање, док су мање хрватске партије (Народни клуб, социјалисти и републиканци) покушале да се својим сугестијама и нацртима изборе за своја виђења, али када им то није успело, гласали су против. Суочена са могућношћу да њен уставни нацрт не буде усвојен, владиној већини није преостало ништа друго него да и она створи техничку коалицију тако што је придобила посланике муслимане одлагањем аграрне реформе. Напослетку, Устав је изгласан тесном већином гласова (223 за, 35 против, 161 није гласао⁴⁷).

⁴⁶ Демократска странка имала је 92, радикална 91, комунистичка 58, итд, док су две листе освојиле само по један мандат (Брашић, Милош и Митриновић, Чедомил: *Југословенске народне скупштине и сабори*, Издање Народне скупштине Краљевине Југославије, Београд 1937, стр. 353.)

⁴⁷ Јовановић, Слободан: *Уставно право Краљевине СХС*, Службени лист СРЈ, Београд 2002, стр. 71.

Наредни период до увођења шестојануарске диктатуре карактерише неколико покушаја стварања коалиција опозиционих странака. Према историчару Александру Растовићу, забележене су четири таква коалиционих савеза: Хрватски блок (ХРСС и мање хрватске националне странке, трајао је од 1922. године до пред изборе 1923. године), Федералистички блок (ХРСС, Југословенска муслиманска организација и Словенска људска странка, настао после избора 1923.), Опозициони блок (Федералистичком блоку се 1924. године придружила и Демократска странка), Сељачко - демократска коалиција (ХСС и Самостална демократска странка).⁴⁸ Но, сва ова шаренолика коалициона удруживања нису успела да остваре своје циљеве, јер у овом периоду нити је дошло до било какве ревизије Видовданског устава, нити су оне успеле да са власти скину представнике Радикалне странке (изузев у кратком периоду током 1924. године). Ова партија се у целом овом периоду успешно држала на влади, што захваљујући чињеници да је на свим каснијим изборима освајала релативну већину гласова, тако и политичкој умешности за придобијање опозиционих странака у свој табор. После доношења Видовданског устава радикали су најпре били у влади са отцепљеним крилом Демократске странке под именом Самостална демократска странка (коју су чинили углавном Срби пречани из земаља некадашње Аустроугарске), а заједно са овом странком изашли су и на изборе 1925. године у појединим изборним јединицама под називом Национални блок. Ненадано исте године у јуну Радикална странка склапа споразум са Хрватском сељачком странком, па њени представници улазе у владу уместо Прибићевићевих демократа. Када се и ова коалиција растурила, радикали су поново за партнере узели представнике Демократске странке. Иако су мењали коалиционе сараднике у владама, радикали су у свакој од њих имали већину министара и држали кључне ресоре и место председника владе (изузев једне када је функцију мандатара вршио Антон Корошец).

Заоштрени односи између странака кулминирали су убиством лидера ХСС Стјепана Радића у Народној скупштини 1928. године. Краљ Александар 6. јануара 1929. године заводи личну диктатуру, распуштајући скупштину, укидајући устав

⁴⁸ Растовић, Александар: „Настанак и развој политичког живота у Краљевини СХС - Југославији 1918-1941“, у зборнику: *Парламентарне странке у Краљевини СХС - Југославији - књига 1*, Филозофски факултет, Косовска Митровица 2007, стр. 60-65.

и забрањујући рад свим политичким странкама. До обнове уставности долази тек две и по године касније, када је краљ даривао земљи тзв. Октроисани устав. Иако је враћен парламент, до потпуне обнове рада странака дошло је тек након атентата на краља Александра 1934. године. Пред изборе 1935. године створена је још једна предизборна опозициона коалиција под именом Удружена опозиција. У њу су ушле Хрватска сељачка странка, обе демократске, земљорадничка странка и део радикалне странке окупљен око њеног Главног одбора. Други део ове странке који је на овим изборима наступао под капом дворске Југословенске националне странке одмах после избора објавио је стварање Југословенске радикалне заједнице, заједно са ранијим партнерима из влада двадесетих година, Југословенском муслиманском организацијом и Словеначком људском странком. Практично ове две коалиционе групације странака окупиће око себе све странке у држави, изузев покрета „Збор“ Димитрија Љотића. Исте коалиције одмериле су снагу и на изборима 1938. године (пошто су обе биле појачане супротстављеним фракцијама Југословенске националне странке, а Удружена опозиција је претходно и написмено потврдила свој предизборни савез споразумом из Фаркашића⁴⁹), да би након ових избора дошло до новог мешања карата на политичкој сцени, пошто се ЈРЗ одрекла свог дотадашњег лидера Милана Стојадиновића, а ХСС августа 1939. године пристала да уђе у владу на чијем је челу био нови мандатар из реда ЈРЗ Драгиша Цветковић. Истовремено је поново распуштена скупштина, а наредни избори нису одржани до избијања рата 1941. године.

Вихор Другог светског рата није мимоишао ни Краљевину Југославију. После неуспеха вођења неутралне политике, земља је у краткотрајном Априлском рату 1941. године прегажена од стране удружених осовинских трупа, окупирана и подељена, а краљ и влада нашли су се у егзилу у Каиру и Лондону. У складу са тоталитарним антидемократским погледом на свет и политику и без формалне одлуке забрањен је рад свим политичким странкама, а њихова руководства и чланови различито су се понели - највећи део се пасивизирао, а мање групације су

⁴⁹ Споразум су потписали лидери свих опозиционих странака, а као главни програмски циљ дефинисано је „доношење новог устава одлуком такве већине у којој ће бити већина Срба, већина Хрвата и већина Словенаца народних посланика.“ (Тешић, Драган и Николић, Коста: *Историја Демократске странке 1929-1941*, стр. 107)

сарађивале са новим квислиншким режимима или приступили покретима отпора. Већ у лето и јесен 1941. године појавили су се први организовани устаници. На једној страни организовао се партизански покрет под руководством до рата илегалне Комунистичке партије Југославије, а на другој остаци регуларне војске на челу са генералом Драгољубом - Дражом Михаиловићем. Оба покрета ће врло брзо од ослободилачке борбе против окупатора нажалост највећи део своје енергије трошити у међусобним борбама - грађанском рату. Идеолошки сукоб на линији коренита револуција – status quo, паралелно са војним водио се и на политичком пољу, за признање легитимности. Обе стране су настојале да лобирају код антиосовинских савезника да их признају за једине легитимне војне и политичке представнике Југославије током и након рата. У том циљу су се поред спољнополитичких бавили и унутарполитичким акцијама, покушавајући да створе заметке будуће цивилне власти кроз привремене органе управљања које би постављали на конференцијама народних представника. За разлику од комуниста, који су на својој револуционарној идеологији створили Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије (АВНОЈ), од готово искључиво припадника Комунистичке партије Југославије, четнички покрет је покушавао да око себе окупи представнике предратних политичких странака. У томе су делимично успели, па је крајем јануара 1944. године у организацији овог покрета одржан Башки конгрес на коме су се окупили представници свих српских предратних странака, прокламујући међусобно уједињење у Југословенску демократску народну зајединицу док траје рат. Истовремено, створен је и Централни национални комитет, као нека врста концентарционе владе у земљи под четничким окриљем.⁵⁰

Међутим у жеку војних борби било је јасно да ће победити политички концепт оне стране која буде победила на војном пољу. Пошто је то био партизански покрет он је добио и могућност да формира власт. Споразумом Јосипа Броза Тита и Ивана Шубашића (председника краљевске владе у егзилу) и препоруком савезника са конференције на Јалти признат је АВНОЈ за легитимно представничко тело, уз услов да се он прошири представницима странака које се нису компромитовали сарадњом са окупатором. Тако је у марту 1945. године

⁵⁰ Самарџић, Милослав: *Генерал Дража Михаиловић и општа историја четничког покрета*, књига 4, Погледи, Крагујевац 2007, стр. 71-75.

формирана нова влада са Јосипом Брозом Титом на челу, у којој су већину мандата имали комунисти, али су партиципирали и представници предратних грађанских странака (Иван Шубашић - ХСС, Милан Грол - Демократска странка). У правном вакууму који је настао у периоду пред и одмах након ослобађања земље 1945. године комунисти су настојали да створе привид демократичности својих будућих поступака, те су своје политичке активности усмерили на обнављање Народног фронта, настојећи да на својој идеологији и под сопственом доминацијом окупе и остале мање странке које су у том периоду обнављае свој рад. Тако су до избора за Уставотворну скупштину у новембру 1945. године у Народни фронт као предизборну и програмску коалицију, поред комуниста, ушле и Народна сељачка странка др Драгољуба Јовановића, републиканци Јаше Продановића, Земљорадничка странка, социјалдемократе, социјалисти, као и фракције Демократске и Радикалне странке.⁵¹ Укључујући све „напредне и слободољубиве елементе“, Народни фронт се карактерисао групном и страначком разноликошћу, али са јаком организацијом и идеолошком чврстином контролисаном од Комунистичке партије.⁵² Са јединственом листом ове партије изашле су на изборе за Уставотворну скупштину и с обзиром да нису имале противкандидате освојиле су све посланичке мандате. Убрзо је и званично свргнута монархија и донет нови устав по узору на совјетски. Још и пре избора фактички је угушена свака другачија политичка мисао и деловање других странака које су остале ван Народног фронта.⁵³ Када је Народни фронт испунио своју сврху давања демократског привида, прешло се и на ликвидацију партија у самом Народном фронту. Већ испробаним методама цепања странака, застрашивањем и политички монтираним суђењима (од којих се истицало оно лидеру Народне сељачке странке Драгољубу Јовановићу⁵⁴) врло брзо се остварио

⁵¹ Павловић, Момчило: *За краља или за Тита: избори за Уставотворну скупштину 11. новембра 1945*, Институт за савремену историју, Београд 2007, стр. 211-212.

⁵² Исто, стр. 211.

⁵³ Срђан Цветковић наводи да су ухапшени ранији лидери радикалне странке Милош Трифуновић и Лазар Марковић, да су растурани опозициони зборови, штампарије одбиле да штампају гласило Демократске странке „Демократију“, а лидери странака у Народном фронту отворено поручивали да би глас за било коју другу политичку опцију сем за Народни фронт био глас за „издају и реакцију“ (*Између српа и чекића: репресија у Србији 1944-1953*, Институт за савремену историју, Београд 2006, стр. 317-319)

⁵⁴ Када је током 1946. године у више наступа критиковао различите законске предлоге, Драгољубу Јовановићу је најпре одузет мандат народног посланика, затим је искључен из своје странке, да би 1947. на монтираном политичком процесу био осуђен због „непријатељског рада, повезивања са

један од програмских постулата комуниста о диктатури радничке класе и комунистичкој партији као њеној борбеној авангарди, те не само да више нема речи о коалицијама, већ настаје вишедеценијски период једностраначке диктатуре.⁵⁵

Ако се сагледају различите коалиције стваране кроз историју српског и југословенског парламентаризма може се закључити да већ у овом периоду постоји изузетно богатство склапања коалиционих односа, али и то да се оно углавном базира на тренутним интересима, а не на програмској блискости. Велика већина ових коалиционих удруживања била су кратког даха. Томе је доприносило и непостојање правог парламентаризма, постојање великог броја странака. Међутим, полувековна диктатура једне партије означила је прекид страначког континуитета, избрисала какве - такве парламентарне традиције, тако да се са изградњом свих сегмената плуралистичког политичког друштва, па и са сарадњом између политичких странака морало кренути испочетка.

страним обавештајним службама и сарадње са Влатком Мачеком“ и осуђен на девет година затвора (Павловић, Момчило: *За краља или за Тита: избори за Уставотворну скупштину 11. новембра 1945*, Институт за савремену историју, Београд 2007, стр. 106)

⁵⁵ Сваки каснији покушај политичког организовања на другим политичким основама власт је жестоко кажњавала. Тако је 1974. године група голооточких политичких затвореника покушала да организује илегални конгрес тзв. „Нове комунистичке партије Југославије“ у Бару. Сви учесници овог скупа су похапшени и осуђени на дугогодишње затворске казне.

II

ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ОД 1990. ДО 2000. ГОДИНЕ

1. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 1990. ГОДИНЕ

1.1. ОБНОВА ВИШЕСТРАНАЧКОГ СИСТЕМА И ПРОГРАМСКА ОДРЕЂЕЊА НОВИХ СТРАНАКА

Континуирана економска и друштвена криза у СФР Југославији крајем осамдесетих година довела је и до политичке кризе која се одразила у све већем смањивању легитимитета до тада неприкосновеног СКЈ. Почетак обнављања вишестраначког система може се везати за крај 1989. и почетак 1990. године, са формалним распадом Савеза комуниста Југославије и појавом првих „алтернативних“ политичких групација.

У програмском смислу, већ у „нултој“ години политичког плурализма новоформиране странке идеолошки су покриле готово цео политички спектар од крајње леве до крајње деснице. На левици се свакако издвојила Социјалистичка партија Србије (СПС). Башпинећи правну и политичку традицију некадашњих комуниста, ова странка је у приличној мери наследила и њихову идеологију. Уосталом, то је јасно и било исказано у првом статуту, где је СПС дефинисана као „политичка организација људи који живе од свог рада - радника, сељака, стваралаца културних и уметничких вредности као и свих грађана чији је циљ изградња социјализма као хуманог и солидарног друштва.“⁵⁶ Иако се СПС и даље залагао за Југославију, у односу на раније комунистичке ставове у свој програм је увео залагање за широку реформу савезне државе у правцу њеног јачања, па и такве ставове за које би неко свега пар година раније и кривично одговарао: „СПС се залаже да у Већу грађана Савезне скупштине сви грађани Југославије буду представљени и одлучују у складу са демократским начелом ’један човек - један глас’... Култ личности и политичка самовоља (Јосипа Броза Тита - З. Р.) произвела су многа погрешна системска решења која су се нарочито негативно одразила на

⁵⁶ Статут Социјалистичке партије Србије усвојен на Првом конгресу СПС (са ранијег сајта: www.sps.org.yu).

развој Србије.⁵⁷ Оно што је остало везивна нит у односу на ранији период било је програмско инсистирање на опстанку друштвене својине: „Иако је друштвена својина темељ социјалистичког економског поретка, СПС сматра да сви облици својине треба да буду равноправни пред законом... Независно од тога што не ужива никакве посебне привилегије, друштвена својина, због свог великог удела врши одлучујући утицај на привредна кретања. Отуда се СПС залаже за то да се одговарајућим променама повећа њена ефикасност.“⁵⁸ Ипак, барем вербално, нова партија прихватила је начела представничке демократије и тржишног привређивања, по чему се приближила социјалдемократији. Ригидније становиште о друштвеној својини имао је Савез комуниста – Покрет за Југославију (СКПЈ): „Истовремено, наше опредељење за социјализам подразумева...и опредељење за друштвену, државну и задружну својину за основни својински облик... Приватизација својине на нивоу југословенског друштва у целини, не само што би поново успоставила односе експлоатације који су у супротности са идејом социјализма, већ би та приватизација била историјска пљачка материјалних вредности које је од рата до данас стварало тешко и савесно радећи више генерација.“⁵⁹ Поред ове две политички најутицајније странке на левици, створено је и неколико потпуно нових - од оних које су на крајњој левици стварали бивши логораш и беовци, са „изворном“ марксистичком идеологијом (попут Нове комунистичке партије Југославије) до оних које су настојале да копирају програмска опредељења западних социјалдемократа (нпр. Социјалдемократска странка Југославије), али оне поред неприкосновених социјалиста нису успеле да се озбиљније наметну бирачком телу.

Буђење полувековно запретане националне свести у Југославији крајем деведесетих година 20. века није заобишло ни Србију. Стога и не чуди што је настајање нових партија управо било најинтензивније у десном политичком пољу, а да су те странке успеле да привуку значајан број присталица. За разлику од левице, у овом политичком спектру било је знатно више турбуленција и трансформација политичких странака уједињавањем или цепањем. Међутим, како

⁵⁷ Програмске основе Социјалистичке партије Србије усвојене на Првом конгресу СПС (са ранијег сајта: www.sps.org.yu).

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Гоати, Владимир: *Југославија на прекретници: од монизма до грађанског рата*, Југословенски институт за новинарство, Београд 1991, стр. 163-164.

наводи Дијана Вукомановић, и поред личних сукоба и размимоилажења, основне поставке националистичког опозиционог дискурса биле су јединствене и заснивале су се на: антикомунизму, историјском ревизионизму, ретрадиционализацији, експанзионистичком национализму и антагонистичкој артикулацији.⁶⁰ И овде се одмах искристалисала једна странка као стожерна, а то је био Српски покрет обнове (СПО). У њеној идеологији могу се приметити све наведене поставке: „Док се социјализму широм Европе држе посмртна опела, у Србији се у славу те промашене и окрвављене идеје о људској срећи држе хвалоспеви... Свима њима (четничкој емиграцији у иностранству - З. Р.) одбеглима било када и било због чега, СПО широм отвара врата Србије... Срби се могу дуго, веома дуго понижавати, варати, исељавати, али се са Србима не може дуго ратовати... Хрватско врховништво заборавља да нестанком Југославије нестаје и опроштаја за геноцид над Србима и претрпљена два ратна пораза...“⁶¹ Иако су овакви ставови за оно време били прилично „револуционарни“, неке мање партије на десници имале су још радикалније програмске идеје: „У решавању проблема Косова, Народна странка полази од Хашке и Женевске конвенције, а на основу ових конвенција власт је дужна да врати све Албанце који су за време рата дошли на Косово⁶²... Дефинитивно рушење култа личности Јосипа Броза Тита као највећег зликовца и тиранина у нашој историји... Двадесет највећих издајника српског народа међу живим комунистима треба да буде изведено пред народни суд, а осталим титоистичким функционерима који су се обогатили пљачкама и проневерама народне имовине мора бити конфисковано све оно што су противправно узурпирали или отели.“⁶³ У области економије, све ове странке су инсистирале на тржишној привреди либералног типа и реприватизацији: „Економски програм СПО заснива се на приватној својини, приватном предузетништву и приватној иницијативи... Циљеви економског програма су: претварање друштвене својине у државну и приватну, успостављање

⁶⁰ Вукомановић, Дијана: *Обнова партијског плурализма у Србији крајем 20. века*, Институт за политичке студије, Београд 2001. стр. 87.

⁶¹ *Српска реч*, бр. 6, 05.11.1990. („Беседа Вука Драшковића“, стр. 18-22)

⁶² Стокић, Љубиша: *Демократија и освајање власти - Избори 1990*, стр. 408-409. (из програма Народне странке)

⁶³ Политички програм Српског четничког покрета (Шешел, Војислав: *Српски четнички покрет*, Српска радикална странка, Београд 2003, стр. 232)

конвертибилности динара⁶⁴... Народна радикална странка (НРС) се залаже за укидање земљишног максимума и за гарантовање цена пољопривредних производа.⁶⁵

Тек на трећем месту по политичком утицају нашле су се странке које припадају хетерогеној групацији која се у политичкој теорији уобичајено назива центром. Свакако да овим странкама постојећа криза није ишла наруку, с обзиром да је у први план избацила национално питање, које већини ових странака није било у првом плану, док су питања „високе“ економије и људских права биле превише апстрактне за биначко тело које је највећим делом још увек било на ниском степену политичке културе и за које су биле пријемчљивије друге политичке поруке. И по начину исказивања политичких ставова који се разликовао од широко присутне демагогије, тешких речи и агресивних оптужби, ове партије су одударале од за то време уобичајене политичке матрице. Зато су као компензацију од почетка свог бивствовања придобиле симпатије у вишим слојевима друштва, нарочито у једном делу културне и медијске елите.

По својој организованости и утицају у овој групи странака издвојила се Демократска странка (ДС). Пошто су њено оснивање иницирали комунистички дисиденти, од којих су неки били и затворски кажњавани, логично је да су питања промовисања и остваривања грађанских слобода и права у програмским документима ове партије имала првенство: „Устав ове земље мора уистину бити утемељење слободe тако што ће утврдити неприкосновену сферу основних слобода и права и поставити јасне границе свакој самовољној власти. То се може постићи увођењем уставних и других јемстава за основне слободe и права.“⁶⁶ Сличне ставове делило је и Удружење за југословенску демократску иницијативу (УЈДИ): „Југославија данас постоји као држава која није нити демократски организована нити демократски легитимисана, нити њена важећа уставна форма и политички систем омогућавају установљење и деловање јавности која би исказала постојећу разноликост интереса и идеја, појединачности и посебности...Због свега

⁶⁴ *Српска реч*, бр. 6, 05.11.1990. (Предлог економског програма Српског покрета обнове, стр. 37)

⁶⁵ Стокић, Љубиша: *Демократија и освајање власти - Избори у Србији 1990*, Зенит, Београд 1994, стр. 411. (из програма Народне радикалне странке)

⁶⁶ Обраћање јавности Оснивачког одбора Демократске странке (*Историја Демократске странке 1989-2009 – документи* (приредили Коста Николић, Бојан Димитријевић, Срђан Цветковић и Слободан Гавриловић), Службени гласник и Институт за савремену историју, Београд 2009, стр 25)

тога, Удружење ће настојати да делује тако да омогући...стварање политичких, културних и правних претпоставки за правно зајамчени плурализам политичких стајалишта.⁶⁷ Као и странке на десници, и партије на центру придавале су велики значај привредним реформама и либерализацији тржишта. Нарочито је на томе инсистирао Савез реформских снага Југославије (СРСЈ), партија која је и основана на личној харизми савезног премијера Анте Марковића коју је стекао покретањем привредних реформи почетком 1990. године: „СРСЈ тражи промену друштвене својине и усмеравање у правцу колективних друштвених потреба, без државне интервенције. У том правцу се први корак види у наглој приватизацији дела друштвене својине.“⁶⁸

Најзад, поред ових „catch all“ партија, на почетку обнове вишестраначја створене су и многобројне клијентелистичке партије, које су се првенствено обраћале одређеним деловима бирачког тела. У ову групу спадају партије националних мањина (Демократска заједница војвођанских Мађара, Странка демократске акције), регионалистичке странке (Лига социјалдемократа Војводине, Лига за Панчево, Ужички покрет), класне партије (Сељачка странка Србије, Странка самосталних привредника), постмодернистичке странке (Зелена странка, Женска странка), па и оне које се тешко могу уклопити у постојеће теоријске оквири (Велика рокенрол партија). Показало се да програмско инсистирање на остваривању локалних и парцијалних циљева није успело да привуче иоле значајан број бирача, изузев неколико највећих странака националних мањина, које су свом успеху имале пре свега да захвале свеопштој националној хомогенизацији.

⁶⁷ Манифест Удружења за југословенску демократску иницијативу (Печујлић, Мирослав и Милић, Владимир: *Политичке странке у Југославији*, Стручна књига, Београд 1990, стр. 25)

⁶⁸ Стокић, Љубиша: *Демократија и освајање власти - Избори у Србији 1990*, Зенит, Београд 1994, стр. 454. (из програма Савеза реформских снага Југославије за Србију и Војводину)

1.2. ПОЧЕТАК ПОЛИТИЧКЕ БОРБЕ

Период првих страначких политичких борби у Србији везан је за 1990. годину, тачније омеђен је распадом Савеза комуниста Југославије у јануару и одржавањем првих вишестраначких избора за парламент и шефа државе у децембру. Згуснути политички догађаји и деловање партија у овом периоду могу се груписати у два периода чија је вододелница доношења новог републичког устава у септембру. Први период карактерише борба нових странака за формалноправну легализацију, а други заправо представља страначку изборну кампању.

Распад јединствене југословенске комунистичке партије поклопио се са формалним настајањем првих опозиционих партија у Србији. Осећајући да се стари систем неумитно урушава, ове странке већ у првим месецима свог рада покрећу отварање бројних друштвених питања (односно према другим републикама и народима у Југославији, проблеми на Косову и Метохији, економске реформе и отварање тржишта, преиспитивање ближе прошлости, а нарочито „лика и дела“ Јосипа Броза Тита, грађанске и верске слободе, итд.), у складу са својим програмским постулатима.

Током пролећа, тек створене странке су радиле на придобијању нових присталица и ширењу мреже својих одбора. Чим су се ове странке иоле организовале и омасовиле, отпочеле су све интензивније да намећу питање првих слободних избора, тим пре пошто су они у два федерална јединицама, Словенији и Хрватској, већ били заказани или одржани. Оно се огледало у више сегмената: питање легализације нових странака (кроз правно признавање њиховог стварања и постојања, омогућавања слободног деловања, могућности за добијање дела имовине некадашњег Савеза комуниста), питање поступка транзиције из монизма у плурализам (радикалан раскид са старим системом кроз изборе за уставотворну скупштину и остале нивое власти, или спорије али легалне промене коришћењем постојећих институција и процедура) и питање утврђивања правних правила за спровођење првих вишестраначких избора.

Почетком маја месеца 1990. године новоформиране странке по први пут показују спремност за организованијим заједничким деловањем на овом плану. Дана 11. маја оне подносе Скупштини и Председништву СР Србије захтев за одржавање слободних избора. У том документу⁶⁹ властима је постављено неколико конкретних захтева: да се прецизира тачан датум одржавања првих вишестраначких избора и да се они одрже најкасније до краја 1990. године; да изборна кампања траје најмање четири месеца; да се одмах образује округли сто од представника свих странака који би утврдио нацрте неколико најважнијих закона - о странкама и удружењима, о штампи, радију и телевизији и изборног закона и да се свим опозиционим странкама одмах ставе на располагање одговарајуће пословне просторије. Испод овог документа своје потписе ставили су представници пет странака, (од чега су две у том моменту вероватно биле најугицајније и најорганизованије међу опозицијом), и то: Српског покрета обнове, Демократске странке, Народне радикалне странке, Либералне странке и Демократске земљорадничке еколошке странке Југославије.

Власт је на другој страни исказала намеру да се најпре по важећој правној процедури донесе нови устав, а да се затим одрже вишестраначки избори. Опозиционе странке одбациле су такав владин концепт промена и нису одустале од организовања најављеног заједничког митинга који је и одржан 13. јуна. Међутим, он није испунио очекивања нових странака. Иако се у центру Београда окупило неколико десетина хиљада грађана, што је до тада био највећи број окупљених на неком од митинга нових странака, опозициони лидери нису имали никаквих идеја шта да конкретно предузму. Сва дешавања свела су се на говоре опозиционих лидера, понављање захтева за одржавањем слободних избора и симболичном шетњом до зграде парламента где је захтев предат. Крајем дана мању групу митингаша која је допрла до зграде државне телевизије и ту покушала да одржи ново окупљање, полиција је успешно разбила.

Увидевши да им у том моменту ни удружене најзначајније опозиционе странке не представљају посебну опасност, с обзиром да нису успеле да на улице изведу „критичну масу“ незадовољника и тиме понове чехословачки или чак и румунски сценарио, власт креће у испуњење свог плана. Дана 25. јуна поднета је и

⁶⁹ *Демократија*, бр. 5, 19.05.1990. („За слободне изборе“, стр. 1)

формални предлог за доношење новог републичког устава, а референдумско изјашњавање заказано је за свега недељу дана касније, за 1. и 2. јул. Након успешно спроведеног републичког референдума, дана 19. јула републички парламент донео је Закон о политичким организацијама.⁷⁰ Њиме је и формално-правно потврђена могућност формирања нових странака. Прихваћен је врло либералан принцип да је довољно прикупити свега 100 потписа пунолетних грађана, што је подстакло стварање нових странака па је почев од 27. јула када је извршен упис првих пет партија, за свега месец дана регистровано још 17 нових, а до момента избора у републичком регистру евидентирано је укупно 52 странке, уз још 13 које су биле уписане у савезни регистар, а имале су седиште на територији Србије.

Паралелно са уставним питањем, политичка борба водила се и око питања изборног система и правила за нове изборе, што је био и један од захтева опозиционих странака. Као и код устава и овде су ставови били дијаметрално супротни. Социјалисти су се залагали за примену већинског изборног система. То је правдано једноставношћу, разумљивошћу и да се тако грађанима омогућује да директно својом вољом одређују своје представнике.⁷¹ Почетком августа, републички парламент усвојио је нацрте изборних закона, где је било предвиђено да се избори за нову скупштину врше по двокружном већинском систему. Опозиционе странке су критиковале већински систем, јер би се могло догодити да странка која је добила мањи број гласова освоји већину у парламенту, да владајућа странка има предност да кроји изборне јединице и сама формира органе за спровођење избора.⁷²

По овом питању, странке опозиције водиле су борбу за што повољније услове током читаве јесени, а као главно средство своје борбе користиле су претњу бојкотом избора. Дана 20. августа шест странака опозиције (СПО, ДС, НРС, Либерална странка, Српска светосавска странка и Демократски форум) на конференцији за штампу истакло је своје захтеве за изменама изборног закона које су се тичале продужетка рока за изборну кампању, смањивања броја потписа

⁷⁰ *Службени гласник СРС*, бр. 37/90

⁷¹ Јовановић, Милан: *Избори и изборни системи у Србији 1990-1996*, Институт за политичке студије и Службени гласник, Београд 1997, стр. 128.

⁷² Интервју др Јована Марјановића, потпредседника СПО (*Српска реч*, бр. 4 05.09.1990. („Постављене многе замке“, стр. 34))

потребних за посланичку кандидатуру, отварање медија за опозиционе странке и стварање вишестраначких бирачких одбора који би контролисали гласање. До краја новембра број странака које су подржале ове захтева нарастао је на чак 28 партија, тако да је републичка власт, страхујући од евентуалног бојкота у неколико наврата мењала предложена решења у Закону о избору народних посланика, испуњавајући део захтева опозиционих странака, пред прве вишестраначке изборе који су заказани за 9. децембар 1990. године.

1.3. ИЗБОРНИ РЕЗУЛТАТИ КОАЛИЦИЈА

На децембарским изборима 1990. године у 250 изборних јединица кандидовало се укупно 1.706 кандидата, од којих је било свега 67 оних које су предложиле коалиције (3,92%). Према броју подносилаца предлога у већини случајева (50 кандидата) радило се о предлогу који су поднеле две странке, док су три странке заједничке кандидатуре поставиле осам пута, у шест наврата радило се о четворочланој коалицији, а по једном о удруживању пет, односно шест странака.

Иако коалиција на првим вишестраначким изборима није била нарочито заступљена као вид сарадње између политичких странака, са друге стране се ипак може закључити да је неке воље за сарадњом ипак било. О томе сведочи чињеница да је бар у једном коалиционом аранжману учешће узело чак 17 странака. Међутим, ако анализирамо колико пута су поједине странке узеле учешћа у ових 67 кандидатура, увиђамо да су странке имале различит степен кандидационе интеракције. Са једне стране јасно се издвајају Удружење за југословенску демократску иницијативу и Савез реформских снага Југославије за Војводину (СРСЈ/В). Прва странка је учествовала у коалиционим кандидатурама укупно 46 пута, а друга 42 пута. Међусобно или у сарадњи са другим странкама ове две партије су поднеле чак 39 кандидатура. На другој страни, постојале су партије које су свега по једном партиципирале заједно са другима у кандидатурама, као што су Демократски форум и Нови комунистички покрет.

Највећи број предлога коалиционих кандидата за народне посланике био је поднет у изборним јединицама у северној српској покрајини и то углавном од стране исте групе странака - УЈДИ, СРСЈ/В и Лиге социјалдемократа Војводине (ЛСВ). За све ове странке карактеристична је била релативна програмска и идеолошка блискост. Она се огледала пре свега у политичким ставовима који су били окренути од преовлађујућег мишљења већине грађана и програмских основа владајућих комуниста/социјалиста по питањима положаја и надлежности аутономних покрајина. Тако је ЛСВ у изборној кампањи заступао став да је: „Од 1988. године у Војводине успостављен марионетски режим. Он је наметнут као ентитет и управљан од своје централе, чему се Лига одупире, супротстављајући се решењима која су туђа грађанима Војводине...Природне основа заједништва је децентрализација...Странка се не плаши да каже Војводина република.“⁷³ Друга заједничка програмска карика ових странака била је и подршка економској политици савезних власти односно тржишним реформама и стварању правног оквира за поступак приватизације: „Основни циљеви економског програма УЈДИ су трансформација друштвеног власништва, конституисање интегралног југословенског тржишта, покретање новог инвестиционог циклуса и развој културе предузетништва...УЈДИ сматра да је друштвена својина ослонац сталне доминације државних и политичких фактора над приватним организацијама. Та доминација се остварује... супротстављањем либералном режиму спољнотрговинског пословања које прописује СИБ и супротстављањем приватизацији друштвене својине коју омогућују савезни прописи (од стране републичких власти - З. Р.).“⁷⁴

Друга група програмских коалиција створиле су странке знатно другачијег идеолошког опредељења, где је стожерну странку окупљања најчешће чинио СПО, окупљајући око себе мање странке националне програмске орјентације. И ове странке опозиције критиковале су стање у друштву, али је овде нагласак био првенствено на крупним националним питањима. Готово сваки сегмент раније

⁷³ Стокић, Љубиша: *Демократија и освајање власти - Избори у Србији 1990*, Зенит, Београд 1994, стр. 403-404. (из програма ЛСВ)

⁷⁴ *Република*, бр 8, 15.11.1990, („Изборни програм УЈДИ“, стр. 5). Колико је Марковићева економска доктрина и пракса била важна овој коалицији, сведочи и чињеница да је питање друштвеног и економског развоја чинило 56% изборних порука реформиста (Славујевећ, Зоран: *Изборне кампање - поход на бираче*, Институт друштвених наука и ФЕС, Београд 2007, стр. 114)

националне политике бивших комуниста био је беспопшедно критикован, а уз то предлагана радикална решења за већ настале дубоке проблеме међунационалних односа у југословенској држави: „Од данашње Југославије не могу се одцепити, ни на штету српског народа конфедерализовати територије које су 1. децембра 1918. године на дан стварања Југославије биле у саставу Краљевине Србије, као ни крајеви у којима су Срби пре усташког геноцида били у већини...У случају да се Хрватска отцепи, аутономне Српске крајине би ушле у састав Српске државе...⁷⁵“ Значајна идеја која је повезивала ове нове партије била је обнова монархије и повратак династије Карађорђевић: „Од шест најцивилизованијих народа у свету, пет су по уређењу краљевине. Овај облик уређења представља парламентарно решавање питања са левим и десним снагама, јер је краљ изнад странака и политичких сукоба.⁷⁶“

Трећу најмању групу коалиционих кандидата чинили су они код којих питања идеологије нису имала већег значаја, већ су то претежно били кандидати у чијем су предлагању учествовале локалне групе грађана, или би кандидата предлагале две странке које су припадале различитим идеолошким породицама.

Уобичајено полазиште у свакој анализи изборних резултата је број гласова и њихов процентуални удео у укупној маси гласалих бирача. Укупни изборни резултати показали су велику успешност старе/нове владајуће партије. Социјалисти су у првом кругу освојили имозантних 2.320.587 гласа, односно 46,1% гласалих. Већ после првог изборног круга освојили су 87 посланичких мандата, док се у други круг пласирало 150 кандидата. Далеко иза, другопласирани СПО прикупио је 794.786 гласа, 15,8% гласалих, што је обезбедило 80 кандидата у другом кругу. На трећем месту, ДС имала је 374.887 гласова (7,4%) и 16 кандидата за други круг. Све остале странке имале су мањи број гласова и кандидата за други круг, а добар део њих није имао ниједног, тако да су избори за њих били завршени већ после првог изборног круга, без нарочитог успеха.⁷⁷ Већ овај први корак нам потврђује раније налазе о укупно скромнијем

⁷⁵ *Српска реч*, бр. 1, 01.06.1990. („Из нацрта програма СПО“, стр. 33)

⁷⁶ Стокић, Љубиша: *Демократија и освајање власти - Избори у Србији 1990*, Зенит, Београд 1994, стр. 387. (из програма СНО)

⁷⁷ Сви даљи подаци о изборним резултатима биће дати према публикацији: *Избори 1990. - Резултати, први круг (народни посланици)*, РЗС, Београд 1990.

утицају коалиционих кандидата и странака које су их предложиле у бирачком телу, јер је 67 коалиционих кандидата укупно освојило 196.214 глас.

Када се у анализи са ових најопштијих, збирних статистичких података спустимо на ниво појединих коалиционих кандидата и њихових предлагача по изборним јединицама, а на основу већ описане поделе на три програмске коалиционе групације, добијамо већ нешто поузданију слику изборних резултата и успешности коалиција. Прва коалициона групација реформистичких и регионалних странака знатно претеже по уделу гласова и успешности на изборима. Иако се највећи број гласова које су прикупили ови кандидати у односу на друге (149.995) може објаснити њиховим већим бројем кандидата у односу на остале, ипак се истиче њихова успешност у првом кругу избора. Два коалициона кандидата која је предложила четворочлана коалиција ДЗВМ-СРСЈ/В-ДСХВ-НСС у две суботичке изборне јединице (Суботица III и Суботица IV) однела су победу већ у првом изборном кругу. Поред тога, у још седам изборних јединица коалициони кандидати ових странака ушли су у други изборни круг са различитим резултатима и пласманом. Знатно мање успеха имали су коалициони кандидати друге групе националних странака. Њих 12 је укупно освојило тек 39.506 гласова. Нико од заједничких кандидата ових странака десне програмске оријентације није успео да победи у првом изборном кругу, док је тек тројници њих успело да уђу у други изборни круг, а да при томе нико од њих није био првопласирани након првог круга и није освојио више од четвртине броја гласача. Остали коалициони кандидати нису били ни близу неког успеха, са минорним бројем гласова, процентом и пласманом.

Велика надања новостворених опозиционих странака да ће након бројних источноевропских земаља и осталих југословенских република и у Србији доћи до смене наследника некадашњих комуниста након готово пола века, после првог изборног круга распршила су се као мехур од сапунице. Показало се да је прилично неоснован био велики оптимизам, а да су потпуно занемарене предности са којима је СПС ушао у прве вишестраначке изборе - кадровске, организационе и финансијске. Од раније неспремности да се истраје у сарадњи у борби за побољшање изборних услова и да се на изборе масовније изађе са заједничким кандидатима, преко ноћи је дошло отрежњење и свест да се само уз

помоћ других може покушати да се „спаси шта се спасти може“. Зато су лидери већине најзначајнијих опозиционих странака (СПО, ДС, СРСЈ/С, УЈДИ, НД-ПС, НРС, Народне странке, Странке савеза сељака Србије и Народне сељачке странке, а у Војводини још и регионалне и партије националних мањина) већ 10. децембра, дан по окончању првог изборног круга, одржали заједнички састанак на коме су прокламовали стварање Уједињене опозиције Србије. Усвојен је и заједнички Споразум о удруживању у Уједињену опозицију Србије (УОС), са седам тачака.⁷⁸ Прве две тачке односе се на позив бирачима да у другом кругу изађу на биралишта и подрже сваког кандидата опозиције, без обзира на њихову политичку односно страначку припадност. У том циљу, странке у овој коалицији организоваће заједничку изборну кампању и пропаганду, без истицања својих посебних програмских тежњи. Трећом тачком тражи се равноправност у представљању кандидата у другом изборном кругу. Тек од четврте тачке овај споразум бави се оним што ће уследити после изборне победе опозиције, а то су: заказивање „правих и слободних избора“ за уставотворну скупштину, доношење новог изборног закона заснованог на пропорционалном изборном систему и нових закона о средствима јавног обавештавања, те да ће се посланици ових странака „уздржавати од свега што би угрожавало нашу парламентарну демократију“.

У краткој кампањи између два круга гласања, иако су лидери странака подељени по групама успели да обиђу најзначајније републичке центре где су претпостављали да имају добре шансе за победу (поред Београда заједнички митинзи и трибине одржани су и у Новом Саду, Крагујевцу, Ваљеву), одјек њиховог експресног удруживања међу грађанима био је релативно скроман,⁷⁹ а негде је произвео чак и контраефекат.⁸⁰ Основна слабост нове коалиције је највероватније лежала у томе што у заједничком програму није било никаквог наговештаја шта ће удружене опозиционе странке конкретно урадити на решавању проблема међурепубличких односа, националног питања, економских

⁷⁸ *Демократија*, бр. 23, 19.12.1990. („Уједињење опозиције Србије“, стр. 2.)

⁷⁹ Тако *Борба* извештава да је на митингу који су одржали Вук Драшковић и Драгољуб Мићуновић у Ваљеву било свега 5.000 људи, а новинар наводи да је то драстичан пад у односу на митинг који је СПО држао пар месеци раније, када је било присутно чак 30.000 грађана (*Борба*, 14.12.1990. („Гласајте за равнотежу“, стр. 15))

⁸⁰ „На митингу уједињене опозиције препуна дворана новосадског СПЕНС је овацијама дочекала Вука Драшковића, а извиждала представнике мађарске и хрватске странке, иако их је Драшковић извео за говорницу држећи им руке у вис.“ (Радуловић, Душан и Спаић Небојша: *У потрази за демократијом*, Досије, Београд 1991, стр. 172)

реформи, и осталих конкретних животних проблема који су интересовали све грађане. Главна порука бирачима сводила се на протест због неравноправних изборних услова и поновно потезање уставног питања, а свакако да у тадашњем кризном и заоштреном политичком и друштвеном миљеу то није могло да постане тема-окосница на којој би се у непуне две недеље могло (при)добити већи степен поверења бирача који би водио ка успешнијем наступу у другом кругу избора. Насупрот томе, у истраживању Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење Института друштвених наука које је спроведено пре избора, бирачи су међу најважније проблеме који су покренути у кампањи убедљиво на прво место ставили стандард и економски развој (47% испитаника), на друго очување Југославије (28%), на треће мирно решење међунационалних проблема (24%), док су демократија и људске слободе били тек на четвртом месту по важности (22%).⁸¹

Поред ових унутрашњих недостатака и слабости удружене опозиције, владајући социјалисти велико преимућство су остваривали константном контролом над најважнијим и најугицајнијим медијима. Тако је у последњој недељи изборне кампање у ударној информативној емисији „Дневник“ готово половина прилога је садржала негативне квалификације било опозиције у целини, било појединих опозиционих странака,⁸² а ни најтиражнији штампани медији нису заостајали у величању политике републичке власти и њених кандидата за важне државне функције, и са друге стране критиковању опозиције. Ту предност да су ови медији били од највећег поверења међу грађанима, власт је користила на начин да је у изборној кампањи СПС за окосницу своје кампање управо поставља већ поменути тему друштвеног и привредног развоја, са 39% порука посвећених овим питањима (док је она код СПО заступљена са 13%, а ДС са 29% порука).⁸³

Коначно, ни шири социјални миље у друштву није ишао на руку опозицији. Истовремено са изборним дешавањима у Србији, у другим републикама великом брзином низали су се догађаји који су већ отворено

⁸¹ Михаиловић, Срећко: „Избори '90: мњење грађана Србије“, у зборнику: *Од изборних ритуала до слободних избора - сондажа јавног мњења уочи првих вишестраначких избора у Србији*, Институт друштвених наука, Београд 1991, стр. 117.

⁸² Матић, Јованка: *Телевизија против бирача: телевизијска презентација кампања за парламентарне изборе у Србији 1990-2000*, ИП Добар наслов, Београд 2007, стр. 79.

⁸³ Славујевић, Зоран: *Изборне кампање - поход на бираче*, Институт друштвених наука и FES, Београд 2007, стр. 114.

доводили у питање опстанак савезне државе. На вишестраначким изборима у Словенији и Хрватској у пролеће 1990. победу су однеле оне политичке странке које су тражиле већи степен самосталности ових република, уз појачане међунационалне тензије, па су заоштрена унутрашња политичка дешавања додатно ишла на руку социјалистима, који су преко њих могли да додатно потврђују свој имиџ заштитника српских националних интереса.

Други изборни круг за народне посланике одржан је 23. децембра 1990. године. У 154 изборне јединице за исто толико мандата такмичило се 303 кандидата.⁸⁴ Ношени успехом из првог круга, социјалисти су у другом само потврдили свој одличан резултат. Њихови кандидати победили су у 107 изборних јединица, што је са већ осигураних 87 мандата из првог изборног круга овој партији у збиру донело више него стабилну парламентарну већину од 194 мандата. Тако је низ пораза које су до тада претрпеле странке наследнице некадашњих комуниста у југословенским републикама био заустављен. Опозиционе странке ни удружене у другом кругу нису успеле да створе потребну већину за своје кандидате. Њихови кандидати победили су у свега 39 изборних јединица (док су у преосталих осам победили кандидати разнородних група грађана), те ни са придодатих девет мандата из првог круга нису представљале озбиљнију опасност по владајућу партију. Од стварања удружене опозиције највише користи имали су кандидати највећих странака, па је СПО освојио 18, ДС девет, Странка савеза сељака Србије два, а још шест странака по један мандат.

С обзиром да збирни резултати кандидата по странкама званично нису објављени, за даљу анализу изборних резултата послужићемо се узорком од 31 од 154, односно једне петине изборних јединица у којима се спроводио други изборни круг.⁸⁵ Оне су одабране тако да одражавају приближан однос коначне расподеле мандата по предлагачима (кандидати СПС су победили у 21, а осталих партија у десет изборних јединица из узорка) и регионалну заступљеност

⁸⁴ Резултати другог изборног круга према публикацији: *Избори 1990. - Резултати, други круг (народни посланици)*, РЗС, Београд 1990.

⁸⁵ Узорак сачињавају изборни резултати из следећих изборних јединица: Стари град I; Раковица II; Вождовац I; Гроцка I; Нови Београд II; Земун III; Ваљево III; Богатић; Бајина Башта и Косјерић; Пријепоље; Брус; Крушевац II; Крагујевац III; Свилајнац; Смедерево I; Велика Плана; Бор I; Мајданпек; Ниш II; Прокупље I; Лебане; Бујановац; Суботица II; Нови Сад III; Зрењанин II; Житиште и Нова Црња; Инђија; Ковачица и Опово; Титова Митровица; Урошевац; Дечани и Баковица.

изборних јединица (Београд - шест изборних јединица, АП Војводина - шест, АП Косово и Метохија - три, а остало подручје Србије 16 изборних јединица, по две из сваке од тадашњих међуопштинских регионалних зајединца).

Табела 1: Поређење остварених резултата страначких кандидата у првом и другом изборном кругу у узорку од 31 изборне јединице

	Први круг - 9. 12. 1990.		Други круг - 21. 12. 1990.	
	Број гласова	У %	Број гласова	У %
Уписаних бирача	911.140		911.594	
Гласалих бирача	647.142	71,03	480.249	52,68
Неважећих листића	25.484	3,94	10.004	2,08
СПС	262.526	40,57	248.441	51,73
СПО	104.395	16,13	95.381	19,86
ДС	53.619	8,29	43.845	9,13
ГГ – укупно	66.813	10,32	31.122	6,48
Остали	131.877	20,38	45.472	9,47

Извори: *Избори 1990 - Резултати, први круг (народни посланици)*, РЗС, Београд 1990 и *Избори 1990 - Резултати, други круг (народни посланици)*, РЗС, Београд 1990.

Најпре се може уочити да је излазност у другом кругу знатно смањена, за готово трећину бирача у односу на први круг гласања, што је постала скоро уобичајена карактеристика свих каснијих изборних циклуса у Србији. Поређењем броја гласова које су освојиле три најзначајније странке, види се да су оне задржале значајан број бирача као и у првом изборном кругу, уз одређена мања или већа смањења, док су оне из категорије група грађана и мањих партија добиле значајно мање гласова, услед малог броја кандидата. И управо овде се крије разлог успеха кандидата СПС и у другом кругу, с обзиром да је ова партија успела да углавном изведе све своје присталице на биралишта и у другом кругу. Са друге стране, већ поменути пад излазности повезан је са падом броја гласача мањих странака и разних група грађана и приближно му одговара у апсолутном броју гласова. Смањењем овог потенцијалног резервоара опозиционих гласова, број гласача СПС је у процентима скочио преко потребне границе од 50%, што им је омогућило да однесу победу и у другом изборном кругу. Из тога произилази да споразум о стварању уједињене опозиције није остварио свој примарни циљ због

којег је склопљен, победу у другом изборном кругу, иако су за то постојале извесне шансе које су се огледале у укупно већем апсолутном и процентуалном броју гласова које су кандидати опозиционих партија освојили у првом изборном кругу. На првим вишестраначким изборима након пола века опозициони политичари добили су од грађана прву лекцију из политичке праксе, а то је да коалиција никако не значи само пуко сабирање гласача.

1.4. ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ У ЗЕМЉИ ТОКОМ 1991. ГОДИНЕ

Крај изборног циклуса 1990. године донео је велику победу Социјалистичкој партији Србије. У Народној скупштини она је освојила импозантну већину од готово четири петине посланичких мандата, а њен кандидат за председника републике Слободан Милошевић добио је подршку готово две трећине бирача за петогодишњи мандат. Још један важан сегмент изборне победе био је ојачавање легитимитета власти потврдом на компетативним и вишестраначким изборима. На другој страни, странке опозиције већ добрано уздрмане након резултата у првом кругу, добиле су додатни још јачи ударац у другом изборном кругу. У самим овим странкама завладала је прилична конфузија и резигнација. Прве активности опозиционих странака након избора сводиле су се на оркестрирано доказивање јавности да су избори били покрадени. Навођене су бројне неправилности које су забележене током гласања на различитим бирачким местима, што је објављивано и у партијским листовима („Српска реч“ и „Демократија“). Иако је ово инсистирање на недемократичности процеса избора било у доброј мери основано, разлика у броју гласова опозиције и власти (а нарочито на нивоу председничких избора) била је таква да је већину бирача, па и оних опозиционих, тешко било убедити да је победа социјалиста манљива. Природна жеља за налажењем криваца за изборни пораз се зато испољила управо према другим опозиционим странакама и сопственим редовима, што је даље резултирало како међустраначким, тако и унутарстраначким свађама.

Поделе су посебно биле изражене у ДС, где се група истакнутих чланова предвођених Николом Милошевићем и Костом Чавошким крајем јануара 1991. године издвојила из чланства и формирала нову, Српску либералну странку (СЛС). Лош изборни резултат имао је одјека и у фракцијама разједеној НРС, где је један од потпредседника Томислав Николић, разочаран лошим изборним резултатима, понудио је председнику непризнатог Српског четничког покрета Војиславу Шешељу обједињавање националних снага. На скупу у Крагујевцу 23. фебруара 1991. године проглашено је спајање Шешељевог покрета и највећег дела месних одбора НРС у нову партију под називом Српска радикална странка (СРС).

Дана 11. јануара 1991. године извршено је конституисање новог парламента Србије, чиме је након четири и по деценије довршен процес обновљања вишестраначја. Тако је отворено ново, парламентарно поље политичке борбе у земљи. Као и у периоду који је претходио парламентарном животу, и у парламенту владајући СПС имао је велико преимућство, располажући са скоро четвртопетинском већином мандата. Са таквом снагом, владајућа странка имала је потпуно одрешене руке како за вођење државне политике и стање у земљи, тако и за однос према опозиционим партијама. Иако хомогена влада СПС није била најстабилнија - до децембра 1991. године извршене су две реконструкције (промењено је пет министара, укључујући и оне у кључним ресорима попут унутрашњих и спољних послова и одбране, док је у међувремену формирано још три нова министарства), а 12. децембра председник владе Драган Зеленовић је дао оставку, мало тога се може убројити у опозиционе заслуге, поготову не захваљујући деловању у парламенту.

Насупрот томе, опозиционе странке су у таквој констелацији снага биле свесне да у скупштини, сем још једне могућности за сопствену промоцију, не могу да отворе битан политички фронт на коме би имале нарочитог успеха. Из тога је даље проистекло логично промишљање да опозиционе странке треба да се и даље орјентишу на ванпарламентарне методе политичке борбе и да тако покушају да врше притисак на власт у циљу добијања уступака и даљег придобијања присталица.

У таквој политичкој ситуацији чекао се само повод да се међусобни односи власти и опозиције додатно заоштре. Он се десио већ половином фебруара

1991. године, када је на националној телевизији и у штампи објављен коментар у коме су СПО и Вук Драшковић оптужени за сарадњу са хрватским режимом, за дестабилизацију земље, стварање хаоса у коме би се извела насилна промена тек изабране власти, што је наишло на одлучан одговор из СПО. Тражено је најпре да се објави деманти овог коментара, а када је то одбијено, затражене су оставке уредника Радио телевизије Србије и листа „Политика“. Ако ови захтеви не би били испуњени, заказани су протести за 9. март. Републичка власт је покушала да забрани одржавање овога скупа на предвиђеном месту (београдски Трг Републике), а СПО су се неколико дана пре најављених демонстрација саопштењима придружиле и остале странке опозиције (ДС, СРСЈ, НРС и друге). Планираног дана у центру Београда окупило се неколико стотина хиљада опозиционара из целе земље. Вук Драшковић је прочитао захтеве опозиционих странака који су се односили на смену шесторице новинара одговорних за објављивање коментара, отварање националне телевизије за опозиционе странке, омогућавање несметаног рада ТВ Студио Б и Јутел, телевизијско преношење седница Народне скупштине, и извињење СПО за раније објављени коментар.⁸⁶ Управо док је Драшковић читао ове захтеве, избио је сукоб између полиције и демонстраната у којма су настрадали по један демонстрант и полицајац. Драшковић је касније сведочио да је планирао да у зграду скупштине уведе грађане, прогласи преврат и позове остатак земље да им се придруже, али да је прихватио предлог ДС да у згради скупштине чекају републичког премијера Драгутина Зеленовића како би се нашло решење за испуњење опозиционих захтева.⁸⁷ Док су опозициони лидери чекали, власт се консолидовала, на улице су изведени тенкови, све мањи број демонстраната је разбијен, а током ноћи ухапшено је руководство СПО на челу са Вуком Драшковићем и забрањен рад ТВ Студио Б. Нови обрт ситуације десио се наредне вечери, када су се у центру града окупили београдски студенти и поставили захтеве који су били истоветни опозиционим, као и додатни да се на слободу пусте сви похапшени демонстранти. Наредних дана студенти су наставили са протестима, а власт је не надајући се таквом развоју догађаја решила да попусти. Најпре се 11. марта састала Народна скупштина, која је наредног дана усвојила тражене оставке уредника и новинара

⁸⁶ *Девети март – документи* (уредник Стево Батић), Српска реч, Београд, 2010, стр. 48-49.

⁸⁷ Драшковић, Вук: *Мета*, Новости, Београд 2006, стр. 92. и 99.

државне телевизије, а истовремено је из притвора пуштен и Вук Драшковић. Ситуација се постепено смиривала, те су 14. марта престали и студентски протести. На скупштинској седници 9. априла уважена је оставка коју је нешто раније поднео министар унутрашњих послова Радмило Богдановић, али главни циљ опозиционих странака, онај о равноправном извештавању државних медија о странкама ипак је остао неиспуњен, мада је државна телевизија од ових демонстрација отпочела са директним преносима седница Народне скупштине.

На таласу ових демонстрација, СПО је током маја месеца покушао да иницира ново окупљање опозиционих странака. Дотадашњи технички савез Уједињене опозиције Србије требао је да прерасте у чвршћу програмску коалицију под називом Удружена српска демократска опозиција. То је подразумевало и сагласност партија око минимума заједничких програмских циљева. Они су дефинисани као „рушење постојећег социјалистичког режима, јасан став према Југославији као заједничкој држави, патриотски став према српском националном питању у њој (тј. непризнавање унутрашњих административних граница у случају отцепљења западних република).“⁸⁸ Да би се то постигло, био је потребан знатно већи степен координације рада опозиционих странака, па је планирано да се оформи Савет УСДО, који би чинили по два представника сваке странке која би ушла у коалицију. За конкретне задатке су постављени бојкот парламента и образовање прелазне владе.⁸⁹ После неколико састанака опозиционих преставника коначно је 22. маја потписан споразум о стварању УСДО, али је од девет странака које су учествовали у консултацијама, свега њих четири ставило потписе на овај документ - СПО, СЛС, Нова демократија (НД) и Демократски форум. Покушај да се на овим темељима створи јаче коалиционо повезивање свих опозиционих странака био је и пре самог почетка осуђен на неуспех, с обзиром на покушај наметања програмске основе која у старту није била прихватљива за странке националних мањина и програмски анационалне странке. Главни одбор ДС је два дана након формалног стварања УСДО великом већином гласова одбио да приступи новој коалицији, под образложењем „да би тим приступањем дао предност националном над

⁸⁸ Интервју Косте Чавошког *Српској речи* бр. 21, 10.06.1991. („Провера ће бити 9. јуна!“, стр. 28)

⁸⁹ Исто, стр. 29.

демократским, што је у супротности са програмом ДС.⁹⁰ Сличне ставове делио је и СРСЈ.

Овај покушај стварања чвршће опозиционе коалиције није успео да се у пракси потврди неким конкретним активностима, јер у првој половини 1991. године југословенска политичка криза добија драматичне размере. Крајем јануара месеца армијска служба безбедности обелоданила је доказе о илегалном наоружавању хрватских паравојних формација и припремању за оружану подршку сецесији. Иако је савезни политички и војни врх након овога давао обећања да ће ефикасно разоружати ове партијске милиције, он није имао ни политичке воље ни ефектива да ова обећања спроведе у дело, тако да је највећи део овог наоружања остао код грађана. Представници републичких власти који су једини имали моћ да нешто учине, држали су састанак за састанком, али после сваког од њих разлике су све више долазиле до изражаја. Крајем јуна републичка руководства Словеније и Хрватске прогласила су независност од федерације, а њихове оружане формације напале су савезну војску, чиме је отпочео ратни пожар. За разлику од Словеније која је захваљујући етничкој хомогености врло брзо успела да издејствује повлачење савезних трупа и заокружи цео процес стицања независности, у Хрватској сукоб Хрвата и Срба се додатно потпирио током лета, да би кулминацију доживео у јесен и зиму 1991. године, када је на обе стране било ангажовано неколико десетина хиљада људи. Ратни сукоб неминовно је водио пропасти националне економије, порасту незапослености, убрзању инфлације и свеопштој деградацији квалитета живота.⁹¹

У таквом окружењу, политички живот у ширем смислу речи почиње да се гаси и своди готово искључиво на ратне и националне проблеме и тематику. У посебно тешкој ситуацији („шизофреној“, како је то окарактерисао Слободан Антонић⁹²) нашао се СПО који је до отвореног избијања ратних сукоба у ставовима својих челника стално инсистирао на заштити угроженог српског народа свим средствима, а када је до примене тих „крајњих средстава“ дошло,

⁹⁰ *Политика*, 25.05.1991. („И демократе ван УСДО“, стр. 6)

⁹¹ Примера ради, број запослених је у Србији је у 1991. години у односу на 1990. годину био мањи за 69 хиљада, цене на мало порасле су за 221%, а индустријска производња опала је за 17% (*Два века развоја Србије – статистички преглед*, РЗС Београд 2008)

⁹² Антонић, Слободан: „Промена страначког расположења Србије 1990-1993. године“, у зборнику *Србија између популизма и демократије: политички процеси у Србији 1990-1993*, Институт за политичке студије, Београд 1993, стр. 24.

онда се заокренуо ка пацифизму, оптужујући власт социјалиста и војни врх за „издају“, покушавајући да истовремено реторичком еквилибристиком очува бар нешто од ранијих тврдих националних ставова: „Председник Републике (Слободан Милошевић - З. Р.) још ни једном не изјави и саучешће мајкама Србије. Само понавља да Србија није у рату. Па, ако није, изведите је из рата, из смрти, господине Председниче! Извуците све војнике из Србије испод команде оних који би да ослобађају и туђе...А докле је наше показује етничка мапа из 1941, пре усташког геноцида. Дотле и Европа и свет морају да нам признају.“⁹³ У празан простор на десници ускочила је СРС, чији је лидер Војислав Шешељ одмах почео да користи своју политичку вештину, критикујући војни врх за неспремност и неефикасно вођење рата у западним републикама бивше СФРЈ, а још жешће остатак опозиције за противљење рату и ширење дефетизма. За свега пола године СРС ће од релативно непознате мале ванпарламентарне партије постати друга странка по подршци у земљи, а њен председник је на допунским изборима за Народну скупштину у јуну 1991. године постао народни посланик, убедљиво победивши остале противкандидате. Највећи део остатка опозиције који је своје раније деловање потенцирао на промовисању и решавању осталих питања (демократизације, економије) није могао на њима више да инсистира, покушавајући да своју позицију нађе негде између подршке ратом угроженом народу и противљења продужавању рата. И ту су постојале разлике у ставовима међу странкама опозиције. На једној страни ДС са залагао за мирно разграничење Срба и Хрвата по етничком принципу, али је истовремено тражио и потпуно демонтирање савезне државе, тако што би републике чланице постале независне државе.⁹⁴ На другој су се нашле оне политичке странке које су противљење рату узеле као есенцију сопственог деловања, па су у својим активностима почеле да отворено оптужују српску страну за кривицу за избијање рата. Весна Пешић, функционер УЈДИ изнела је став који су били потпуно идентичан са тадашњом политиком хрватских сецесиониста, да Хрватска води одбрамбени рат.⁹⁵ Смелије

⁹³ Драшковић, Вук: *Подсећања*, Српска реч, Београд 1991, стр. 96.

⁹⁴ За више детаља погледати Меморандум ДС о решењу југословенске међунационалне и државне кризе и Декларацију ДС о Србији, у зборнику: *Историја Демократске странке 1989-2009 – документи* (приредили Коста Николић, Бојан Димитријевић, Срђан Цветковић и Слободан Гавриловић), Службени гласник и Институт за савремену историју, Београд 2009, стр. 70-75.

⁹⁵ *НИН*, бр. 2134, 23.11.1991. („Стид Ивана Ђурића“, стр. 30)

странке попут ЛСВ су почеле да одржавају и антиратне демонстрације дајући подршку дезертерима са фронтова и армијских мобилизација.⁹⁶

Крај 1991. године донео је неколико важних догађаја који ће обележити даљи ток политичког живота у земљи. Полугодишњи војни конфликт у бившој југословенској републици Хрватској крајем децембра и почетком јануара 1992. године привремено је замрзнут потписивањем тзв. Сарајевског примирја. У том моменту чинило се да је српска страна имала већег успеха, јер је ратни циљ на терену био остварен - хрватске оружане снаге биле су отеране изван српских етничких подручја (приближно трећина територије авнојевске Хрватске), чиме је остварена жеља Срба Крајишника да остану у југословенској држави. Ново стање на терену правно је потврђено проглашењем Републике Српске Крајине (РСК) 18. децембра. Продуживање грађанског рата утицало је да протоком времена у политички живот све више почиње да упливава инострани фактор и то одлуком о слању првих трупа УН на линију разграничења зараћених страна и формалним „посредовањем“ у покушају изналажења решења а заправо спровођењем сопствених интереса у новонасталом геополитичком прекомпоновању. За разлику од фактичког стања на терену, сецесионисти су се на дипломатском пољу показали знатно успешнијим од српске федералистичке опције. Током октобра 1991. на мировним преговорима који су вођени под покровитељством Европске заједнице они су успели да наметну свој модел лабавог конфедералног преуређења заједничке државе као званичан предлог Европске заједнице. Када је једино српска делегација одбила овај предлог (касније јој се под притиском своје јавности придружила и црногорска), органи ЕЗ су у новембру и децембру остатку Југославије увели економске санкције. Посебно је у подршци Хрватској и Словенији предњачила Немачка, која је најпре Србији и Црној Гори увела додатне санкције (саобраћајна блокада), а затим је иницирала доношење одлуке о признавању отцепљених република у њиховим административним границама, што је и учињено почетком јануара 1992. године. После свега, на размеђи две године било је јасно да се југословенска криза иако је војни конфликт смирен неће разрешити брзо, као и то да је југословенска држава у оном облику у којем је постојала претходне четири и по деценије престала да постоји.

⁹⁶ Седларевић, Маја: *Лига социјалдемократа Војводине 1990-2010*, Лига друштвене једнакости, Нови Сад 2010, стр. 14-15.

2. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 1992. ГОДИНЕ

2.1. ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА У ЗЕМЉИ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 1992. ГОДИНЕ

У првој половини 1992. године дошло је до потпуног распада некадашње југословенске федерације, кроз отварање новог кризног жаришта у Босни и Херцеговини, где су се спорадични оружани инциденти претворили у крвави међуетнички грађански рат и кроз мирно отцепљење Македоније. Тако је с пролећа 1992. године дошло до готово потпуног распада некадашње југословенске државе, с обзиром да су отцепљење од федерације прогласила руководства четири од шест њених федералних јединица. Сваким даном централни органи власти губили су свој одавно нарушени ауторитет и способност да управљају земљом, с обзиром да су сецесионистичке републике из њих повлачиле своје кадрове, остављајући их без правне могућности да доносе и спроводе сопствене одлуке.

Поред Србије, једина од бивших југословенских република која је већински подржавала опстанак Југославије била је Црна Гора. И у овој републици је до одржавања првих вишестраначких избора регистровано око тридесетак нових странака шареноликог програмског профила. Специфичност њиховог позиционирања међу бирачима била је подела везана за национални идентитет самих Црногораца, који је варирао од става да је то посебна нација до оних који су себе видели само као део српства у Југославији. На првој страни нашао се Либерални савез Црне Горе (ЛСЦГ), основан јануара 1990. године. У првом програму могле су се назирати контуре будуће идеје водиле ове странке, која је ишла насупрот тада преовлађујућег става јавног мњења: „Федеративно уређење Југославије и политику равноправности југословенских народна и народности сматрамо неприкосновеном. Консензус је неопходан облик политичког одлучивања. Залажемо се за поштовање принципа паритета у

подручју законодавства, судске и извршне власти.⁹⁷ Већ наредне 1991. године ова странка се отворено zaloжила за пуну обнову црногорске независности. Други пол политичког поља представљала је Народна странка Црне Горе (НСЦГ) основана неколико месеци касније, а која се поставила као носилац пробужене српске свести у Црној Гори: „НСЦГ сматра да држава Црна Гора и држава Србија треба да чине Федеративну Републику Југославију у случају да се друге досадашње републике не изјасне за такву државу... Држава Србија треба да са органима Црне Горе суспендује територијално-политичку аутономију Косова и све њене органе власти, да изврши кадровско попуњавање свих јавних органа и установа и оснује Министарство за Космет.“⁹⁸ Владајући комунисти су по овом питању мудро балансирани између једног и другог става, тако што су се током кризе углавном залагали за ставове српског руководства, али ни у ком моменту нису негирани црногорску националну засебност. И друге странке настајале су првенствено на оваквој идеолошкој подели (Социјалистичка партија Црне Горе коју су основали комунисти незадовољни националном политиком своје матице од које су се одвојили, а на другој страни настајали су и огранци странака из Србије - СРС и Српске народне обнове), а тек иза ове поделе могла су се назирати идеолошке поделе, па је тако СКЦГ попунио лево поље политичког спектра, ЛСЦГ сам центар, а НСЦГ десницу.

Избори у Црној Гори одржани су истога дана када и у Србији, 9. децембра 1990. године. Владајући црногорски комунисти су били једини у Југославији који су успели да на првим вишестраначким изборима да освоје преко 50% гласова изашлих на изборе и да освоје двотрећинску већину мандата у парламенту, док су странке националних мањина, коалиција окупљена око реформиста Анте Марковића и народњаци поделили преосталу трећину мандата. Са разбуктавањем југословенске кризе 1991. године, црногорски државни врх је са српским у начелу делио ставове по питању даљег опстанка Југославије, а почетком 1992. године републичка руководства Србије и Црне Горе дефинитивно су стала на страну идеје да се очува југословенска федерација, па макар њу чиниле само Црна Гора и Србија. Цео процес уставне и политичке трансформације савезне државе окончан

⁹⁷ Програм ЛСЦГ (Ђурић, Драган; Копривица, Веселко и Миличић, Божидар: *Странке у Црној Гори 1990*, Прес комерц, Титоград 1990, стр. 66)

⁹⁸ Програм НС и Декларација о Косову и Метохији (исто, стр. 73-78)

је 27. априла, проглашењем новог савезног устава, којим је савезна држава добила ново име - Савезна Република Југославија (СРЈ). Истовремено је у пакету усвојен и пакет изборних закона и расписани први вишестраначки савезни избори за Веће грађана за 31. мај.⁹⁹ Паралелно с њима у Србији су заказани раније одложени вишестраначки избори за одборнике скупштина општина и за посланике у Скупштини АП Војводине. Предвиђено је да ће нова Савезна скупштина бити дводомна и да ће се састојати из Већа грађана које ће се бирати непосредно од стране грађана (108 посланика у Републици Србији и 30 посланика у Републици Црној Гори) и Већа република (по 20 савезних посланика из обе републике), чији ће начин избор уређивати представничка тела република чланица.¹⁰⁰ Шефа државе и председника Савезне владе бира Савезна скупштина, а ови функционери по правилу не могу бити из исте републике чланице. Изборним законима је утврђено да ће се избори за Веће грађана одржати по комбинованом систему, тако да се половина савезних посланика бира у републици чланици као јединственој изборној јединици, а друга половина у једномандатним изборним јединицама једнокружним већинским системом, које посебним законом утврђују скупштине република чланица.¹⁰¹ У Србији је за избор одборника скупштина општина и покрајинске посланике био утврђен двокружни већински изборни систем у једномандатним изборним јединицама.¹⁰² Тако је довршен процес стварања политичког плурализма и на савезном и локалном нивоу, кроз отварање могућности надметања странака за наколоност бирача и за ове нивое власти.

Истовремено са овим процесом довршетка реструктурирања савезне државе, она се и пре свог „новог почетка“ нашла у великом проблему везаном за колапс сопствене спољне политике и катастрофалан међународни положај. Држећи се свог ранијег става, западне земље су одмах по проглашењу независности Босне и Херцеговине ту независност признале, а затим почеле да

⁹⁹ *Службени лист СРЈ*, бр 1/92

¹⁰⁰ Закон о избору савезних посланика у Веће република Савезне скупштине (*Службени гласник РС*, бр. 26/92 и 31/92) и Закон о избору савезних посланика у Вијеће република Савезне скупштине (*Службени лист РЦГ*, бр. 18/92 и 23/92)

¹⁰¹ Закон о изборним јединицама за избор савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине (*Службени гласник РС*, бр. 26/92) и Закон о изборним јединицама за избор савезних посланика у Вијеће грађана Савезне скупштине (*Службени лист РЦГ* бр. 18/92, 21/92)

¹⁰² Закон о територијалној организацији Републике Србије и локалној самоуправи (*Службени гласник РС*, бр. 47/91) и Одлука о избору посланика у Скупштину Аутономне Покрајине Војводине (*Службени лист АПВ*, бр. 23/91)

оптужују власти у остатку Југославије (Србији и Црној Гори) за „агресију“ на нову државу. Спољнополитички притисци кулминирали су 30. маја, усвајањем Резолуције 757 Савета безбедности Уједињених нација којом је СРЈ оптужена за „подстицање грађанског рата и агресију на суверену земљу чланицу УН“ чиме је „прекршена Повеља УН“ па је стога свим чланицама УН наређено да узапте имовину СРЈ која се код њих налази, а са њом је забрањена свака трговина, научна, културна и спортска сарадња, као и ваздушни саобраћај.

2.2. ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ У СРБИЈИ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 1992. ГОДИНЕ

Почетак 1992. године опозиционе политичке партије дочекале су у већ описаном стању хибернације свог политичког деловања под утиском недавно окончаних ратних сукоба у Републици Српској Крајини. Унутрашњим политичким питањима прва је поново озбиљније почела да се бави ДС. Ова партија је у фебруару иницирала прикупљање потписа за покретање поступка смене Слободана Милошевића са места републичког шефа државе. Иако се ова партија дичила чињеницом да је за кратко време прикупила преко 800.000 потписа подршке грађана овој иницијативи, она је услед ригорозне процедуре за опозив председника остала без икаквог практичног значаја. На другој страни СПО је акценат свог деловања поново ставио на покушаје обједињавања опозиције, а као покретач за акцију узето је обележавање годишњице деветомартовских демонстрација. Са митинга су упућене стандардне поруке властима - захтеви за оставком Слободана Милошевића, за расписивањем избора за уставотворну скупштину, за реформу привредне и социјалне политике и за враћање држављанства породици Карађорђевић.¹⁰³

Догађаји априла и маја 1992. године - ескалација грађанског рата у Босни и Херцеговини, проглашење СРЈ и њена међународна блокада додатно ће ићи на руку опозиционим странкама у њиховим захтевима, дајући им додатни легитимитет, али од већег значаја је било то што је овакав сплет околности

¹⁰³ *Српска реч*, бр 42, 16.03.1992. („Захтеви демократске опозиције Србије“, стр. 20)

мобицишуће деловао не само на обичне грађане и присталице опозиције, већ и на добар део елите, која се до тада није усуђивала да отвореније искаже своје незадовољство. У томе се посебно истакао део академика Српске академије наука и уметности и група књижевника у Удружењу књижевника Србије (управо из истих оних институција које су само неколико година раније давале значајну подршку Слободану Милошевићу).¹⁰⁴ Они су се током априла неколико пута састали са представницима опозиционих странака у покушају стварања новог заједништва опозиционих странака, настојећи да управо они својим ауторитетом буду тај кохезивни фактор. Почетком маја месеца консултације су коначно биле завршене, па је 16. маја објављен „Проглас подршке иницијативи за обједињавање демократских снага у Србији.“¹⁰⁵

Овај документ сачињен је из три целине. У првој се описују мотиви његовог састављања, а то су „погубна политика, државна неспособност, дипломатска неукост, и војни порази владајуће странке који су поништили скоро све ослободилачке тековине српског народа и оставиле га без пријатеља у свету, као и решеност да се уведе истински демократски поредак“. Стога, потписници се залажу за оснивање Демократског покрета Србије, чији ће основни циљ бити што брже и мирно успостављање демократског уређења у земљи. Затим следе захтеви за отказивањем савезних и локалних избора заказаних за 31. мај, а уместо њих сазивање Уставотворне скупштине и округлог стола који би их припремио. У последњем ставу исказује се намера за стварање што шире коалиције која би поред политичких странака окупила и установе, удружења и појединце који су спремни да се „делатно заложу за промену режима“. Најзанимљивији део овог прогласа чини списак од укупно 55 потписника. Поред страначких првака СПО и СЛС и нестраначких академика, професора универзитета и других истакнутих личности, индикативно је било да су га потписали и бројни прваци ДС (Војислав Коштуница, Владета Јанковић, Владан Батић, Радослав Стојановић), чиме је на површину испливао снажан, али дуго притајени конфликт две струје у овој партији, једне окупљене око председника Мићуновића која је и даље одбијала

¹⁰⁴ Како Вук Драшковић наводи, „У идеју ДЕПОС највише су веровали Борислав Михаиловић Михиз, Срба Поповић и Младен Србиновић“ (*Мета*, Новости, Београд 2006, стр. 161)

¹⁰⁵ Комплетан текст у зборнику: *Видовдан 1992 – документи* (уредник Стево Батић), Српска реч, Београд 2011, стр. 32-34.

ближу коалициону сарадњу са СПО, и друге окупљена око Војислава Коштунице која је била за улазак у коалицију.

Када је крајем априла усвојен нови савезни устав и расписани избори, велика већина опозиционих странака је следећи већ описане раније ставове одлучила се на њихов бојкот. Поред владајућег СПС, за учешће на изборима се березервно определио СРС. Ова партија је на изборе изашла са програмском платформом која је одисала снажним националним и социјалним демагошким набојем (нпр. подржавањем СРЈ само као прелазног решења до уједињења свих српских земаља, укидање доприноса за пензијско и инвалидско осигурање, односно исплата једнаких пензија свим грађанима преко 65 година¹⁰⁶). Поред СПС и СРС као две највеће партије, на излазак на изборе и поред повољних услова за кандидовање, одлучило се још свега десетак странака. Од релевантних парламентарних странака ту је још био ДЗВМ, као представник мађарске националне мањине. Остале изборне листе и предлоге кандидата поднеле су углавном партије са леве или десне програмске маргине политичке сцене (СКПЈ, НКПЈ, Народна странка, Српска демократска странка Србије), видећи у организованом бојкоту највећег дела опозиције своју шансу за стицање парламентарног статуса. Једина изборна коалиција која је узела учешћа на на савезним изборима била је Југословенска изборна коалиција коју су чиниле Странка Југословена (чији је кандидат Михајло Ковач био изабран у српски парламент на изборима 1990. године), Савез радника Југославије и Омладински савез - Младост Југославије. Ова изборна коалиција окупила је неколико јавних личности (др Гавро Перацић, универзитетски професор, Хамдија Јусуфспахић, београдски муфтија, Момо Чолаковић, председник савезног синдиката).

Избори су показали измењене односе снага на политичкој сцени у односу на републичке изборе 1990. године. Најпре, према званичним резултатима избора, опозициони бојкот није успео, с обзиром да је на изборе изашло око 56% уписаних бирача у Републици Србији (гласало је 3.833.878 бирача од њих укупно 6.848.247).¹⁰⁷ Сами изборни резултати су потврдили да се СПС налази у стагнацији. Владајућа партија у Србији овога пута освојила је укупно 1.665.485

¹⁰⁶ *Политика*, 28.05.1992. („Српски радикали српском народу“, стр 36-37)

¹⁰⁷ Резултати избора дати су према публикацији *Избори 1992 - коначни резултати Веће грађана Савезне скупштине*, РЗС, Београд 1992.

гласова или 43% од броја изашлих на изборе. Годину и по дана кормиларења националном политиком испраћеном грађанским ратом у некадашњој федерацији и општу економску и друштвену стагнацију ова странка платила је падом подршке од око 800.000 бирача. Највећи део тих бирача отишао је у СРС, која је са својим харизматичним лидером нудила једноставна и брза решења свих нагомиланих проблема, али без системске критике самих начела националне и економске политике СПС, као што је то радио највећи део опозиције. Поред овог преливања бирача од социјалиста, ка радикалима је свакако отишао и један део оних бирача који су били првенствено национално орјентисани, а у међувремену су се разочарали опозиционим странкама за које су гласали децембра 1990. године, доводећи СРС на тај начин преко границе од милион бирача (1.166.933).

Ове две партије биле су и једине које су прешеле цензус од 5% гласалих бирача и поделиле су 54 мандата који су се додељивали по пропорционалном изборном систему путем изборне листе (СПС - 31 и СРС - 23 мандата). Већ поменуто Југословенска изборна коалиција на изборима је потврдила своју улогу аутсајдера, с обзиром да је добила свега 63.898 гласова (1,67%), односно пласирала се на шесто место по броју добијених гласова. Од преосталих 54 мандата где се избор вршио у једномандатним изборним јединицама по принципу релативне већине СПС је захваљујући организацији и кадровима успео да се избори за још 43 савезна посланика, СРС је добила седам,¹⁰⁸ два ДЗВМ и два мандата освојили су кандидати група грађана. И у Црној Гори резултати избора били су слични. Ни овде није успео опозициони позив на бојкот јер је на изборе изашао скоро исти број бирача као и у Србији (56%). Од 30 посланичких мандата, ДПС је освојила 23, огранци СРС и СКПЈ у овој републици три, односно два места, и двојица посланика изабрани су на предлог група грађана.

Напоредо са савезним изборима у Србији су одржани и локални избори за скупштине општина и за војвођански покрајински парламент. И на њих се рефлектовао бојкот савезних избора, а с обзиром да су искључиво вршени

¹⁰⁸ Ако се сагледају места у којима су кандидати СРС однели победу испред социјалиста, добија се још једна потврда да су се бирачи опредељивали за СРС због наглашене националне и социјалне реторике, с обзиром да су кандидати ове партије победили у оним изборним јединицама са мешовитим националним саставом (Кикинда, Нови Сад I) или у онима са великим уделом мануелних радника и техничара, где је индустрија већ и пре блокаде била у колапсу (Раковица, Земун).

већинским изборним системом у два изборна круга, овде је кадровска и организациона предност СПС још више дошла до изражаја, јер је кандидата осталих странака било толико мало, да и када би теоријски сви до једног били изабрани, опет би на нивоу готово сваке општине СПС био победник и пре избора, који су само потврдили убедљиву доминацију социјалиста,¹⁰⁹ тако да није било ни прилике да опозиција покуша евентуалним споразумом о међусобној подршци кандидатима уради нешто више у другом изборном кругу. Слична ситуација догодила се и на покрајинском нивоу. Социјалисти су и овде извојевали убедљиву победу, јер су освојили чак 97 мандата, док су групе грађана и ДЗВМ успеле да се изборе за девет, односно осам посланичких места, а у покрајинску скупштину ушли су и представници СРС, ДСХВ и групе грађана. Ни овде није било могућности да се учини нешто више евентуалном међусобном подршком, јер се радило о опозиционим кандидатима странака дијаметрално супротних програмских опредељења (на једној страни партије мањина ДЗВМ и ДСХВ, а на другој изразито националистичке СРС и СДС Србије).

Уместо учешћа у мајској изборној кампањи, највећи део опозиционих странака своје активности посветио је страначким прегруписавањима. Четири мање странаке које су са избијањем рата заузеле антиратни и антисистемски став и тиме себе послале на маргину политичких дешавања (Републикански клуб (ранији УЈДИ), Реформска странка Србије (ранији СРСЈ/С), Народна сељачка странка и Лига социјалдемократа Војводине), појачане са неколико грађанских удружења (Центар за антиратну акцију, Цивилни покрет отпора и Београдски круг) и групом интелектуалаца, 10. јуна заједно су прогласили формирање Грађанског савеза Србије. И ова програмска коалиција је затражила смену власти и расписивање избора за уставотворну скупштину, а отворено је затражила и признавање свих сецесионистичких република у њиховим авнојевским границама, решавање статуса Војводине и Косова, демобилизацију резервног састава војске и амнестију за резервисте који се нису одазивали војним позивима.¹¹⁰ И ова

¹⁰⁹ Комплетни званични резултати ових избора нису публиковани од стране РЗС. Тадашња штампа је пренела да је нпр у Београду СПС добио 106 градска одборника, СРС три и ГГ једног; у Нишу СПС 65, групе грађана четири, а СРС једног; у Крагујевцу СПС 58, ГГ пет а СРС четири, итд. Једина места где СПС није био апсолутни победник била су Суботица (победио ДЗВМ), Медвеђа (ГГ) и Подујево (СРС).

¹¹⁰ *Политика*, 11.06.1992. („Представљен Грађански савез Србије“, стр. 8)

коалиција ће се придружити захтевима за смену власти, а њени лидери ће узети учешћа на каснијем Депосовом „Видовданском сабору“.

Највише пажње привлачио је већ поменути Проглас за обједињавање демократских снага у земљи кога је у међувремену потписало неколико стотина интелектуалаца и јавних личности. Увидевши да таква идеја наилази на плодно тле, дана 23. маја у просторијама Удружења књижевника Србије и званично је потврђено стварање нове коалиције опозиционих странака под именом Демократски покрет Србије - ДЕПОС. У Одлуци о оснивању у потпуности су поновљени наводи и захтеви из ранијег прогласа, а још је додато и да „само демократска српска држава прихватљива за међународну заједницу може остваривати интересе српског народа.“¹¹¹ За разлику од ранијих покушаја сарадње опозиције, Депос је био прва од коалиција која је институционализована кроз постојање коалиционих надстраначких органа. Предвиђено је да на челу нове коалиције буде Савет који би доносио најважније политичке одлуке. Одражавајући замисао оснивача о надстараначком покрету, први савет бројао је 28 нестраначких личности (углавном првопотписника ранијег прогласа) и 19 представника политичких странака, међу којима нису били сами и председници странака. Како су касније Вук Драшковић и Душан Михајловић објашњавали, овакво решење учињено је у намери да се за нову коалицију приволи и ДС и да се избегну лидерске сујете.¹¹² Други орган Депоса био је Извршни одбор који је требало да оперативно руководи коалицијом, бројао је седам чланова, такође састављен по претходној формули.

Замишљен као надстраначки покрет, поред странака у одлуци о оснивању позвани су у Депос и „сви грађани, демократске политичке странке, установе, организације и сви они који су спремни да се у овом тешком часу делатно заложу

¹¹¹ *Борба*, 25.05.1992. („Одлука о оснивању“, стр. 11)

¹¹² „Имамо утисак да Мићуновићу (Драгољуб, председник ДС - З. Р.) смета ваша харизма - каже ми Михиз (Борислав Михаиловић, књижевник - З. Р.) на састанку са академцима. Због тога предлажемо да у Савет Депоса као највишег органа коалиције не улазе председници странака, него њихови заменици. Ако ви ово прихватите, ми верујемо да ће Депосу прићи и Демократска странка.“ „Пристајем“ - одговорих истог трена“ (Драшковић, Вук: *Мета*, Новости, Београд 2006, стр. 162-163). „Мој је утисак да су се инспиратори ове идеје плашили да ће сујете и сукоби Драгољуба Мићуновића и Вука Драшковића утицати на рад и јединство ДЕПОС-а... Зато су дошли на идеју да ДЕПОС не воде лидери странака које га чине, већ председништво састављено од потпредседника странака (Михајловић, Душан: *Повленске магле и видици - том I*, Неа, Београд 2005, стр. 411)

за промену постојећег режима.¹¹³ Зато се ова коалиција поред страначког чланства определила и за могућност индивидуалног чланства, тако што грађани постају чланови Депоса стављањем потписа на иницијативу за формирање Депоса.¹¹⁴ О пријему нових странака, удружења, организација и синдиката одлучује Савет Депоса.¹¹⁵

Први састав Депоса бројао је три странке. Поред СПО и СЛС који су се за идеју обједињавања опозиције залагале у континуитету, одмах им се придружио и НД. Стварање Депоса довео је и до кулминације унутарстраначких подела у ДС. У складу са ранијим опредељењима, део већ поменутих челника ДС је узео учешћа у активностима и радним телима Депоса. Од таквих поступака својих појединаца руководство ДС на челу са Мићуновићем и Ђинђићем одмах се оградило, наводећи да „чланови који учествују у раду Депоса то чине искључиво у своје име.“¹¹⁶ На седници Главног одбора ДС одржаној 13. јуна, након целодневне расправе предлог Војислава Коштунице да ДС колективно приступи Депосу одбијен је релативно тесном већином (75 гласова против у односу на 56 гласова за предлог), а поражена струја је након састанка одлучила да убудуће иступа под именом „Група Демократске странке за Демократски покрет Србије.“¹¹⁷ Два дана касније Савет Депоса примио је ову групу као као колективног члана Депоса.

Прве активности које је тек створена коалиција предузела биле су везане за кампању бојкота мајских избора. Лидери странака окупљених у Депосу искористили су последње дане пред изборе да одрже неколико митинга и трибина у већим градовима које су поред заједничког позива на бојкот искористили и за промовисање нове коалиције. Прави ветар у леђа за своју политику тражења оставки државног руководства Депос ће ипак добити са завођењем санкција УН. Захваљујући чињеници да се држава наша на удару до тада у свету незапамћене међународне изолације, крајем маја и почетком јуна креће серија захтева за оставком Слободана Милошевића коју су затражиле студентске организације и професори Београдског универзитета, део академика САНУ и врх Српске

¹¹³ *Борба*, 25.05.1992. („Одлука о оснивању“, стр. 11)

¹¹⁴ „До јуче поподне (24. маја - З. Р.), ДЕПОС је имао већ више од 3.400 појединачних чланова“ (*Борба*, 25.05.1992. („3.400 потписа“, стр. 11)

¹¹⁵ *Политика*, 24.05.1992. (Основан Демократски покрет Србије, стр. 7)

¹¹⁶ *Борба*, 25.05.1992. („Нисмо чланови ДЕПОС“, стр. 11)

¹¹⁷ *Политика*, 14.06.1992. („Подела у Демократској странци“, стр. 13)

православне цркве. Охрабрени овим ширењем захтева за оставкама, челници Депоса 9. јуна и сами су поставили исти захтев за повлачењем Слободана Милошевића у форми оштро интонираног отвореног писма: „Господине председниче...Ваш положај је постао морално неодржив. Ваша политичка судбина је решена...За Ваше владавине Србија је узела правац не само супротан историји света, већ мимо света...Грађански рат је још једино што у Србији нисмо доживели. Да ли смо и том рату ближи ако одете или останете није тешко погодити.“¹¹⁸ Уколико овај захтев не би био испуњен, Депос је најавио организовање „народног сабора“ за 21. јун са кога би се позвали окупљени грађани да се не разилазе све док се оставка не добије (касније је одложен за недељу дана, 28. јуна, како би се искористила симболика националног празника).

Сами социјалисти су у том периоду били заокупљени процесом конституисања новоизабраних савезних органа, где је дошло до првих несугласица са колегама из Црне Горе. Српски социјалисти, а и део јавности су и пре окончања изборног поступка неформално предлагали да се на ову функцију изабере Добрица Ћосић, правдајући то његовим угледом и нестраначком позицијом, а свакако да су социјалисти имали у виду и његове политичке ставове који су истовремено били и блиски левици, али такође и изразито национални. Сам Добрица Ћосић се дуго опирао овом предлогу, али је на велико наваљивање својих пријатеља писаца и под притиском Слободана Милошевића ипак прихватио да буде савезни председник,¹¹⁹ па је 14. јуна као једини кандидат убедљивом већином изабран за првог председника СРЈ. У свом инаугурационом говору је као приоритет у будућем раду, поред постизања мира и укидања санкција и „залагање за владу демократског јединства, владу стручних компетентних и ваљаних људи“, као и „уставне промене, које ће основни закон земље и темељ државноправног поретка усавршавати ка највишој политичкој култури.“¹²⁰

Иако је Ћосић већ у првом свом говору као шеф државе практично подржао опозиционе захтеве за владом националног спаса, истог дана отпочео је студентски протест, који је попут планираног Депосовог требао да траје све док

¹¹⁸ *Политика*, 10.06.1992. („Писмо председнику Слободану Милошевићу“, стр. 10)

¹¹⁹ Ћосић, Добрица: *Пишчеви записи 1992-93*, Филип Вишњић, Београд 2004, стр. 62-63.

¹²⁰ *СБ СС*, књига 1/1992 (1. заједничка седница 1. редовног заседања), стр. 13.

Слободан Милошевић не поднесе оставку. Наредних дана Добрица Ћосић се састајао са лидерима странака власти и опозиције а 22. јуна састао са делегацијом Депоса и представницима студената у протесту. Овога пута председник је најавио и ванредне изборе на свим нивоима до краја године, укључујући и оне за републичког председника, али је одбацио захтеве за уставотворном скупштином и оставком Слободана Милошевића, јер би они водили хаосу у држави.¹²¹ И Народна скупштина је на својој седници одржаној 26. јуна донела посебне закључке,¹²² у којима је оценила да је непоходно да се превремени избори за органе власти одрже до краја 1992. године. Ни овакви ставови нису задовољили челнике Депоса, те је како је и обећано 28. јуна отпочео Видовдански сабор.

После месец дана припрема, тог дана у Београду се окупило према различитим проценама од једне до неколико стотина хиљада грађана. Током целог дана говорили су лидери странака и остали угледни појединци који су били окупљени у Депосу. Наредног дана челници Депоса састали су се са Слободаном Милошевићем, који је начелно прихватио идеју округлог стола и понудио да свој мандат провери на ванредним изборима или референдуму, али је одбијао могућност да поднесе оставку. Схвативши делимично добијене уступке само као знаке попуштања после којих следи коначна победа, највећи део руководства Депоса одлучио се за наставак протеста до испуњења свих захтева. Међутим, ни власт није била спремна да даље попушта, па су овога пута пустили опозиционари. Како је сабор одмицао присталице Депоса су биле све више изморене целодневним демонстрацијом, а број грађана који је долазио на демонстрације се постепено смањивао. У недостатку стратегије и са подељеним мишљењима шта и како даље¹²³ лидери Депоса су одлучили да после осам дана, 5. јула прекину даље саборовање, упркос негодовању највећег дела присталица, уз обећања да ће се са сабором наставити ако власт не испуни раније постављене захтеве.

Током трајања Видовданског сабора, 1. јула Добрица Ћосић је формално предложио Милана Панића, америчког привредника српског порекла, за

¹²¹ *Политика*, 23.06.1992. („Ћосић: Више времена за предлагање премијера“, стр. 1)

¹²² *Службени гласник РС*, 41/92

¹²³ Након завршетка сабора спекулисало се да су Вук Драшковић и Борислав Михаиловић били за наставак сабора, док су Војислав Коштуница и остатак академика у Савету Депоса били против. (*Политика*, 07.07.1992. („Шта се догађало у Депосу“, стр. 9))

мандатара Савезне владе, који је још одраније фигурирао као могући кандидат за савезног премијера око кога су се сагласила руководства СПС и СРС (и поред новог противљења ДПС).¹²⁴ Сам Панић је такође вагао ситуацију и пристао је да буде савезни премијер у склопу закулисних тајних договора који су тих дана вођени да се Слободан Милошевић повуче са власти у замену за скидање санкција Југославији. Сам предложени састав владе означавао је компромис између класичне страначке коалиционе владе и владе експерата. За потпредседнике су предложени по један представник СПС и ДПС, а за ресорне министре поред представника ове две странке (ДПС је својим кадровима попунио четири, а СПС три ресора) и поједини чланови УЈДИ, ДС и неколико нестраначких личности које су по опредељењима биле блиске српским и црногорским социјалистима. У свом експозеу Панић је као приоритете нове владе истакао обустављање рата у Босни, расписивање нових избора на свим нивоима у Југославији и укидање санкција УН. У међувремену је СРС одустала од подршке премијеру због његових ставова везаних за рат у бившим југословенским републикама, али је Панић ипак добио потребну већину у оба скупштинска већа (захваљујући посланицима ДПС који су се предомислили) и ступио на дужност дана 14. јула.

Владајући социјалисти тек што су од себе одмакли претњу Депосових демонстрација, добили су нови унутрашњи политички фронт у виду новоизабране Савезне владе на челу са Миланом Панићем. Настојећи да спроведе циљеве зацртане у експозеу, он се већ првих дана по избору енергично усресредио на широку спољнополитичку активност. Већ у тим првим контактима видела се његова спремност да начини радикалан отклон од до тада званичне политике: „Рекао сам му јасно (генералу Ратку Младићу - З. Р.) да Срби ратовањем не могу ништа да добију. Могу само да изгубе...Формирао сам стручну југословенску владу у којој истина има и неких представника досадашње власти и владе, али ја могу на основу уставних овлашћења и да мењам министре...Савезна влада и премијер имају одлучујућу реч у кључним областима као што је армија, унутрашњи и спољни послови. Милошевић има позицију као гувернер неке

¹²⁴ Борба, 15.06.1992. („Милан Панић председник владе?“, стр. 3)

државе у САД... Такође сам тражио од министра правосуђа да испита како се тамо (на Косову и Метохији - З. Р.) поштују људска права.¹²⁵

За разлику од Депосових демонстраната који су притискали власт споља, овога пута се пред владајућим социјалистима отварао знатно већи проблем, обзиром да се радило о претњи која је настајала унутар самог система власти. Без обзира што ингеренције Савезне владе нису биле нарочито широке, што се цео институционални механизам савезне власти тек у ходу практично изнова изграђивао, она је имала веома значајне надлежности у областима одбране, спољних и унутрашњих послова, а ту је Милан Панић за себе задржао ресор одбране, фактички је он водио и целокупну спољну политику (номинални министар, социјалиста Владислав Јовановић скоро да се није појављивао у јавности), док је унутрашње послове водио кадар ДПС Павле Булатовић, а поред тога сами министри социјалисти су у тој влади представљали мањину, док су номинално нестраначке личности од самог почетка биле склоније ставовима савезног премијера.

И поред тога што се нови савезни премијер у потпуности посветио основном задатку - скидању санкција по сваку цену, сва његова агилност и спремност да се пруже одређени уступци није давала никаквог позитивног резултата, чак напротив. Свега неколико дана по Панићевој посети Уједињеним нацијама у Њујорку, на заседању Генералне скупштине УН на иницијативу америчке делегације оспорен је континуитет чланства СР Југославији у овој организацији, а Савет безбедности је одобрио могућност војне интервенције у Босни и Херцеговини. Истовремено је НАТО пакт отпочео операцију поморске блокаде црногорских поморских пристаништа. Југословенским спортистима ускраћено је право наступа на Олимпијским играма у Барселони. У првој половини августа сви западни медији нашироко су извештавали о наводним „концентрационим логорима“ нацистичког типа које држи само српска страна у Босни и Херцеговини. У таквом очајном међународном положају земље, крајем августа одржана је тзв. Лондонска мировна конференција. У атмосфери када су готово сви инострани представници оптуживали искључиво српску страну као јединог кривца за рат, догодио се и отворени сукоб Панића и Милошевића, када је

¹²⁵ *Политика*, 22.07.1992. („Идеја мира и демократије мора победити“, стр. 3)

савезни премијер отворено затражио од републичког председника да поднесе моменталну оставку на свој положај. Како је овај то одбио, личном нетрпељивошћу потпирен сукоб два гледишта политике постао је неминован и отворен за широку јавност.¹²⁶

На другој страни политичке позорнице, опозиција се налазила у стању ишчекивања избора. Двадесетак дана након окончања Видовданског сабора, расцеп у Демократској странци дефинитивно је доведен до краја, тако што је 26. јула у Београду одржана скупштина групе чланова ДС који су се изјаснили за Депос, а они су одлучили да се издвоје из дотадашње странке и формирају нову под именом Демократска странка Србије (ДСС). Крајем августа и почетком септембра, Депос је извршио формалноправну регистрацију као независног политичког субјекта. Решењем републичког министарства правде Депос је уписан у Регистар политичких странака. У том моменту, Депос је обухватао 12 странака: СПО, ДСС, СЛС, НД, Реформску демократску странку Војводине (РДСВ), Социјалдемократски савез Југославије, Либералну странку, Стару радикалну странку, Сељачку странку Србије, Српску светосавску странку, Српски ројалистички блок и Демократски савез Бугара Југославије; а поред ових странака, у Депосу је узело учешћа још 15 организација - колективних чланова и бројни појединци.¹²⁷ Усвојен је и статут Депоса¹²⁸ којим је предвиђена централна улога ранијих органа (Савета и Извршног одбора), али је сада предвиђено и постојање инокосних органа секретара и портпарола, а и оснивање капиларне мреже нижих органа по територијалном принципу - месних, општинских и регионалних одбора. За све ове органе усвојена су два заједничка принципа: да ни у једном од њих страначки људи не смеју имати већину, и да ниједан од њих не може имати председника, већ да се председавање врши наизменично.

Политички живот је с јесени добио још више на интензитету. Раније несугласице између савезне и републичке власти дефинитивно су кулминирале након повратка са Лондонске конференције. Последњег дана августа у савезном

¹²⁶ Добрица Ћосић, тадашњи савезни председник касније је описивао у свом дневнику: „Свађа (Панића и Милошевића - З. Р.) се наставила. Читав сат је трајала жестока вика и туча речима које се нису бирале. Узалуд сам покушао да их утишам и убедим да ме послушају.“ (*Пишчеви записи 1992-93*, Филип Вишњић, Београд 2004, стр. 139)

¹²⁷ *ДЕПОС - Од коалиције до странке* (уредник Угљеша Крстић), Вајат, Београд 1994, стр. 150.

¹²⁸ Исто, стр. 152-154.

парламенту посланици СРС и део савезних посланика СПС иницирали су поступак за смену Милана Панића са места савезног премијера. За разлику од радикала чија је иницијатива била логична последица става према савезном премијеру, иницијатива СПС поделила је посланички клуб ове партије, па је ту иницијативу потписало свега 33 посланика, дакле ни половина њих.¹²⁹ Међутим јасну подршку Милану Панићу наредних дана дали су савезни председник Добрица Ћосић и црногорски социјалисти, тако да је с обзиром на процедуру за изгласавање неповерења (која је захтевала да у оба већа савезног парламента за предлог гласа натполовична већина савезних посланика) и пре покретања самог поступка постало јасно да он неће бити успешно спроведен до краја. То су увидели и сами социјалисти, тако да је на седници Већа грађана 4. септембра сам Борисав Јовић заузео помирљиво становиште: „Дакле, није ово тренутак да ми рушимо Владу, али је ово скоро последњи тренутак да јој врло озбиљно и темељито изложимо примедбе које имамо на њен рад и да јој дамо шансу да те примедбе узме у обзир.“¹³⁰ На крају расправе показало се да је савезни премијер успешно пребродило своју прву парламентарну проверу, јер је за предлог за изгласавање неповерења гласало тек 30 савезних посланика у Већу грађана (цела посланичка група радикала), седам је било уздржаних (посланици СПС), а 66 је гласало против смене.

Овим је отпочела отворена борба за примат између савезног нивоа власти оличеног у премијеру Милану Панићу и републичког оличеног у председнику Слободану Милошевићу. Око ова два политичка антипода почели су да се окупљају остали актери политичког живота земље. Чим се Панић супротставио Милошевићу природно је стекао нове савезнике у представницима највећег дела опозиције, који су буквално преко ноћи у Панићу увидели моћно оружје за супротстављање социјалистима и Милошевићу.¹³¹ Иако се није потпуно отворено

¹²⁹ Борисав Јовић, тадашњи председник посланичке групе, касније се присећао састанка на коме се одлучивало о иницијативи за смену Панића: „Настала је потпуна конфузија. Једна број посланика сматрао је да га није требало ни бирати, а други да би смењивање изазвало огромне међународне и унутрашње тешкоће“ (*Од Газиместана до Хага: време Слободана Милошевића*, Metaphysica, Београд 2009, стр. 102)

¹³⁰ *СБ ВГСС*, књига 7/1992 (7. седница 1. редовног заседања), стр. 5.

¹³¹ Вук Драшковић је још 18. августа оптуживао Панића „да није ништа урадио, а већ му је 50 дана истекло, а омча око српског врата се све више стеже“ (*Борба*, 19.08.1992. („Сезона лова на комарце“, стр. 5)). Свега 13 дана касније СПО је поводом покренуте иницијативе за изгласавање неповерења Панићу од стране радикала и дела социјалиста издао саопштење: „Председник

умешао у овај сукоб, Добрица Ћосић је више нагињао ка Панићевим ставовима. Поред тога, Панић се у том моменту обезбедио и кључном подршком црногорских социјалиста. На другој страни, Слободан Милошевић је у овом сукобу могао са сигурношћу да рачуна само на Шешељеве радикале и лидере две западне српске државе, који су оштро нападали Панића због његове иницијативе за признавањем сецесионистичких република.

Још и пре успеха у парламенту, Панићева струја повукла је неколико потеза којима је преузела почетну иницијативу у поличком рату који је отпочињао. Почетком августа Савезна влада иницирала је одржавање раније најављеног Округлог стола странака, на коме је требала да буде постигнута сагласност око модела изборног система који ће се примењивати на предстојећим изборима. После готово три недеље иницијативних припрема Округли сто је отпочео са радом, а учешће су узели представници савезне и републичких власти, као и највећи део парламентарних странака. Главна спорења била су везана за тип изборног система који ће бити примењиван. Знајући за став свих странака опозиције, Савезна влада је као полазну основу предложила пропорционални начин бирања, против кога су били искључиво социјалисти. Тиме је она успела да натера социјалисте да већ на почетку ових преговора учине крунски уступак опозицији прихватањем пропорционалног начина избора као начина бирања на будућим изборима. Такође, Панић је настојао да хомогенизује своју владу, па је приликом реконструкције извршене 11. септембра за министра спољних послова постављен Илија Ђукић (уместо социјалистичког кадра Владислава Јовановића, који је пар дана раније поднео оставку, услед неслагања са Панићевом политиком), а ресор финансија додељен је Драгославу Јовановићу (кога је свега два месеца раније републичка влада Радомана Божовића сменила са места директора Службе друштвеног књиговодства Србије, због наводне одговорности за лоше спроведену замену новца¹³²).

Социјалисти су се овим почетним неуспехом нашли у релативно неповољној позицији. Иако су имали најјаче посланичке групе у оба савезна

Милошевић...покушава да уклони господина Милана Панића, који је спречио да Србији буде изречена планетарна смртна казна на Лондонској конференцији“ (*Борба*, 01.09.1992. („Политика ината и подвала“, стр. 3)). Штавише, присталице СПО су се на дан одржавања седнице на којој се расправљало о поверењу Панићу окупиле испред зграде Савезне скупштине да му дају подршку.

¹³² *Борба*, 12.09.1992. („Попуна стручног тима“, стр. 2)

скупштинска дома, могућност да се изврши блокада рада савезног парламента и тако посредно науди Панићу у том моменту означила би фактичко растурање савезне државе, с обзиром да је било неопходно донети читав низ системских савезних закона и изабрати низ државних органа како би она уопште могла ваљано да егзистира. Поред тога, сама странка је од лета била оптерећена унутрашњим проблемима и назнакама подела (излазак седморице републичких посланика који су формирали нову Социјалдемократску партију, неуспех августовског покушаја законског подржављења листа „Политика“ у републичкој скупштини, писмо дела републичких посланика који су подржали Панића¹³³). Зато је решење нађено у одржавању ванредног конгреса странке који је заказан за крај октобра, а до тада се настојало да се макар мало добије на времену. То је учињено на тај начин да је искоришћена могућност да се отеже са тачним датумом расписивања избора, померајући коначно усвајање пакета уставних промена и изборних закона са једне седнице Већа грађана на другу, правдајући то непостизањем консензуса о броју изборних јединица на савезном Округлом столу.¹³⁴ Коначно, 24. октобра савезни председник Добрица Ћосић расписао је изборе за Веће грађана за 20. децембар, да би и републичке власти оригиналном правном техником (променом Уставног закона за спровођење Устава из 1990. године!) створиле услове да се и републички избори за све нивое власти буду одржани истог дана када и савезни.

2.3. ДРУШТВЕНЕ И ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ У ВРЕМЕ ОДРЖАВАЊА ИЗБОРА

Већ описане интензивне међустраничке и лидерске борбе које су биле у фокусу политичке делатности како власти, тако и опозиције током целе 1992.

¹³³ *Политика*, 03.09.1992. („Група републичких посланика подржава Панића“, стр. 3)

¹³⁴ О тим законима је најпре трабало да се расправља на 9. седници 2. октобра, па је затим одлучивање одложено за 10. седницу 6. октобра, да би коначно два законска предлога била усвојена тек на 11. седници која је одржана 22. октобра.

године прилично су одвукле пажњу јавности са ширих друштвених проблема који су се све више гомилали.

Иако је увођење санкција УН крајем маја обилато коришћено у политичким борбама, несхватљиво делује да тај акт у прво време није схватан с потребном озбиљношћу. На једној страни власт је само увођење санкција очекивано и природно дочекала оценом да је то неправедан и незаслужен акт, али је са такве почетне оцене одмах проистекао потпуно несхватљив и ирационалан став да санкције не представљају велики проблем за друштво и државу: „О колапсу не може бити ни говора, јер југословенска привреда је витална, није румунска или бугарска...могуће је извести програм релативизације блокаде, уз настојање да она што краће траје...није време за командну економију.“¹³⁵ На основу тога, само увођење санкција промовисано је у јавности заправо као доказ исправности и успешности политике заштите националног интереса Срба у РС и РСК, а аутистично се одбијало да се одмах схвати озбиљност ситуације и предузму опсежне мере за што боље припреме за ублажавање последица санкција. Тек након више од месец дана, Народна скупштина је на предлог Владе усвојила пакет закона за ублажавање последица санкција, којима је управо увела командну економију (давањем широких овлашћења за интервенцију Влади у свим економским односима) и спровела општу уравниловку забраном отпуштања радника и гарантовањем релативно високог износа од 65% просечне зараде за оне раднике који би били упућивани на принудне одморе.¹³⁶ Највећи део опозиције на другој страни користио је санкције као крунски доказ неуспеха вођења политике владајућег СПС, то је било опште место готово сваког наступа опозиционих лидера. Међутим, нико од тих лидера и странака сем општег обећања да ће санкције бити скинуте променом власти није се усуђивао да јавно саопшти како доћи до њиховог формалног укидања, нити је понудио јавности предлоге неких конкретних мера које би требало применити за њихово ублажавање.

¹³⁵ Интервју Радомана Божовића, председника Владе Србије, *Политика*, 03.06.1992. („Ни блокада ни рат“, стр. 5)

¹³⁶ Закон о мерама за отклањање ублажавање последица премене санкција међународних организација, Закон о висини зарада, накнада и других примања запослених за време примене економских санкција Савета безбедности ОУН и Закон о фонду средстава за исплату најнижих зарада и накнада (*Службени гласник РС*, бр. 46/92, касније више пута мењани и допуњавани)

Иако се питање економског и социјалног преживљавања под санкцијама у првим моментима није наметнуло као кључно, њихов разарајући ефекат врло брзо је почео да се осећа и даје додатно убрзање већ наслеђеним негативним токовима из претходне године. Већ првих месеци по увођењу санкција, инфлација је додатно потпирана и износила је око 80-100% на месечном нивоу, да би напослетку за целу 1992. годину она у збиру износила до тада рекордних 9350% на годишњем нивоу.¹³⁷ На крају године већ је била пуштена у оптицај новчаница од 50.000 динара, иако је у јуну била вршена још једна у низу деноминација вредности динара. Привреда која се базирала на великим предузећима грађеним у времену социјалистичке економије, на једној страни се суочила са недостатком енергената и базичних сировина, док је на другој страни тржиште некадашње државе заједно са бројним међународним извозним дестинацијама сада било ограничено само на СРЈ и две западне међународно непризнате српске државе. На крају 1992. године индустријска производња је у односу на 1991. годину опала за 22,6%, док је укупни друштвени производ опао за 20%.¹³⁸ Иако новоформирана држава номинално није учествовала у рату, она је Србима у РС и РСК пружала разноврсне видове помоћи, од материјалне до финансијске, које су се укупно мериле стотинама милиона разног девизног новца. Паралелно са растакањем привреде, растакао се и званични банкарски систем, који је током 1992. године потпуно изгубио способност вршења депозитних и кредитних послова (почетком године је у потпуности обустављена исплата девизних улога на штедњу грађана, који су остали ускраћени за могућност располагања својим девизним и динарским штедним улозима у укупној висини од неколико милијарди долара). На његово место ступиле су квази финансијске институције - пирамидалне штедионице (Дафимент банка, Југоскандик банка) које су оснивали раније осуђивани шпекуланти, као и улични дилери девизама, а сви заједно под индиректном или директном контролом државног врха. Сви ови фактори узети заједно проузроковали су огромно социјално раслојавање и опште осиромашење огромног дела становништва (просечна зарада је крајем 1992. године износила

¹³⁷ *Два века развоја Србије – статистички преглед*, РСЗ, Београд 2008, стр. 119.

¹³⁸ Маринковић, Дарко: „Синдикални покрет у Србији 1990-93“, у зборнику *Србија између популизма и демократије: политички процеси у Србији 1990-1993*, Институт за политичке студије, Београд 1993, стр. 117.

свега стотинак немачких марака према „црном“ девизном курсу), док се на другој страни формирао социјални слој нове елите састављен од „успешних привредника“ (повезаних са врховима власти), шверцера и ратних профитера који су (због санкција) тајним државним извозно-увозним пословима, шпекулацијама у сивој економији, а неретко и директном плачком на ратом захваћеним подручјима РС и РСК себи прибављали енормне економске користи, постајући тако недодирљиви субјекти у држави.

2.4. ИЗБОРНА КАМПАЊА КОАЛИЦИЈА

И пре самог расписивања избора, политичке коалиције и странке интензивирале су своје активности. Депос је 10. октобра одржао своју прву скупштину. Она није имала званичан карактер (јер Статутом Депоса она није ни била предвиђена као званични коалициони орган), већ је фактички искоришћена као промотивни скуп на који су позвани и представници осталих опозиционих политичких партија. Том позиву су се одазвале готово све релевантне политичке партије у том моменту, изузев ДС, али сем начелног става да се Милошевић мора срушити и декларативне жеље да се и остале странке придруже Депосу, ништа конкретније није одлучено.

Милан Панић је током октобра наставио интензивне дипломатске активности. Ушавши у отворени сукоб са Милошевићем, сада је имао још мање потребе да се са републичком влашћу консултује око даљих потеза, па је тако током септембра и октобра најављивао нове отклоне од ранијег тврдог спољнополитичког курса, дајући назнаке да ће нова Југославија прихватити међународно признате „авнојевске“ границе бивших федералних јединица и тражити пријем у Уједињене нације као нова држава. Добрица Ћосић је почетком октобра прихватио да се југословенске војне јединице дефинитивно повуку са простора око Дубровника и са стратешки важног полуострва Превлаке, који су припадали хрватској федералној јединици, а да их замени посматрачка мисија УН. На унутрашњем плану, Панић је покушао да отпочне дијалог са представницима

албанске националне маџине, у циљу њиховог укључивања у политички живот земље.

Социјалисти су истог дана када је Ћосић расписао федералне изборе одржали свој Други конгрес. За председника је великом већином делегата поново био изабран Слободан Милошевић, док су извршене извесне промене у саставима највиших партијских органа.¹³⁹ У време одржавања и након конгреса консолидовани социјалисти поново преузимају политичку иницијативу. Почетком новембра поново је у савезном парламенту вођена расправа о поверењу савезном премијеру, у склопу расправе о међународном положају земље. Овога пута на страну радикала залегла је цела посланичка група социјалиста: „Што се Владе и њеног председника тиче, сматрам да су водили катастрофално лошу политику, како на спољном, тако и на унутрашњем плану.“¹⁴⁰ Црногорски социјалисти још увек нису били за Панићеву смену: „Ми јесмо поносни и достојанствени људи, али понос је често пута препрека да створимо реалну слику о себи...Смјеном актера политике превазилажења међународне изолације, актера политике мира и демократизације укупног политичког живота, политике дугорочног економског просперитета преузимате на себе велико бремене одговорности.“¹⁴¹ Дводневна расправа је окончана тако што је предлог добио потребну већину гласова у Већу грађана, али у горњем дому, Већу република, за њега су гласали само делегати из СПС, тако да се није могла добити потребна већина да би се изгласала смена, па је предлог поново пропао.

Грађанска опозиција је расписивање избора дочекала са старом дилемом да ли да се на њих уопште изађе. Најинтензивније дебате да ли да се на изборе изађе вођене су у оквиру Депоса, где су се две главне странке поделиле око тог питања, па је СПО са НД нагињао да се на изборе изађе, а ДСС заједно са СЛС да се избори бојкотују.¹⁴² На доношење коначне одлуке Депос је изгубио доста времена, да би тек 17. новембра на седници Савета Депоса након дуготрајне расправе и тесном већином било одлучено да се на изборе ипак изађе. Најпре је за одлуку о изласку на изборе гласало 27 чланова, против је било 22, док су се

¹³⁹ На конгресу је поново изабрано свега шест од некадашњих 24 члана извршног одбора СПС (*Политика*, 27.10.1992. („Ко више није у руководству социјалиста“, стр. 6))

¹⁴⁰ *СБ СС*, књига 6/1992 (6. заједничка седница 1. редовног заседања), стр. 50.

¹⁴¹ Исто, стр. 72.

¹⁴² НИН, бр. 2185, 13.11.1992. („Са погледом у небо“, стр. 12)

седморо уздржало. Тек када су поједини уздржани чланови замољени да се ипак изјасне, дошло се до просте већине за одлуку 29:24, уз четворо оних који су и даље остали уздржани.¹⁴³ Али тиме није био превазиђен унутаркоалициони расцеп, јер су наредних дана незадовољни овом одлуком из коалиције иступили Социјалдемократски савез и Селачка странка Србије, док је ДСС донео одлуку да неће учествовати на савезним изборима тако што неће предложити кандидате за савезне посланике¹⁴⁴ (парадоксално је да се истовремено одлучио на излазак на републичке и локалне који су одржавани истог дана, на истим бирачким местима и под истим изборним условима као и савезни избори).

Иако је Панић политички преживео још једну парламентарну проверу, сама његова позиција бивала је све тежа. И поред свих дипломатских напора и учињених компромисних предлога од стране Савезне владе у циљу смиривања рата у окружењу и укидања санкција, најмоћније државе света тих последњих месеци 1992. године су сасвим супротно од очекивања додатно поопштрале мере санкција и економске блокаде. Половином септембра СР Југославија је суспендована из чланства Уједињених нација, а њеним дипломатама забрањено је учешће у раду органа УН. Након још два месеца, 16. новембра, Савет безбедности УН донео је нову Резолуцију 787, којом је режим санкција додатно поопштрен тако што је забрањен сваки транспорт робе кроз њену територију, а на територије суседних држава послате посматрачке мисије које би надгледале спровођење блокаде.¹⁴⁵

Већи проблем за савезног премијера представљало је одсуство организоване политичке подршке унутар саме земље, без које он није могао да очекује успех у даљим обрачунама с Милошевићем, а нарочито на најављеним изборима. Зато је он непосредно након расписивања избора део своје енергије са спољнополитичких активности пребацио на посредовање између странака и коалиција грађанске опозиције, настојећи да створи јединствену опозициону листу за наступајуће изборе. Након неколико састанака, средином новембра изгледало је да је некакав договор постигнут, па су средства јавног информисања

¹⁴³ Стефановић, Ненад: *Покривавање нетокраке: тајни живот српске опозиције 1989-1994*, БИГЗ, Београд 1994, стр. 310-311)

¹⁴⁴ *Борба*, 20.11.1992. („Ништа од коалиције“, стр. 5)

¹⁴⁵ *Политика*, 18.11.1992. („Мере за поопштрење санкција“, стр. 4)

пренела да је постигнут договор о стварању Демократске коалиције (ДЕКО), у коју би ушле ДЕПОС, ДС, ГСС и СДП.¹⁴⁶ Било је предвиђено да ова коалиција има и своје заједничке органе и то Политички комитет, копредседнике (лидере странака), четири комитета (за финансије, пропаганду, стратегију и директну комуникацију) и девет теренских комитета (по један за сваку изборну јединицу).¹⁴⁷ Међутим, ова „супер-коалиција“ на папиру трајала је свега пар дана, с обзиром да је ДС након пар дана најавила да ће на изборима наступити самостално, да би нешто касније решила да ипак у изборним јединицама на територији Војводине изађе заједно са програмски сличним партијама центрولیбералне орјентације - РДСВ и новоформираном Грађанском странком.

Овај неуспех у стварању изборне коалиције грађанских странака Милан Панић је ипак успео да делимично амортизује, тако што је 1. децембра обзнанио своју намеру да се кандидује за републичког председника и тиме непосредно одмери своју политичку снагу са Слободаном Милошевићем. Увидевши да би евентуална Панићева победа значила и урушавање власти социјалиста, у наредним данима готово све релевантне странке и коалиције грађанске опозиције (Депос, ДС, ГСС, Социјалдемократска партија, странке мањина) дале су му своју подршку, те су се председнички избори наметнули као кључни политички и лични обрачун између протагониста две сваким даном све супротстављеније политике.

За разлику од изборне кампање Слободана Милошевића и СПС која је подржана од стране најугицанијих електронских и штампаних медија успела да као кључно изборно питање наметне однос према решавању српског националног питања, Демократски покрет Србије током изборне кампање суочио се са проблемом који је већ имао СПО годину дана раније. Са једне стране ова коалиција позиционирала се као главна алтернатива владајућим социјалистима, нападајући их првенствено за лоше економско и социјално стање у земљи и за тоталну међународну изолацију. Критиковани су готово сви потези власти на овим пољима, али та критика по правилу није била праћена некаквим конкретнијим сопственим идејама и разрађенијим плановима шта и како даље, већ се углавном сводила на пуко понављање фраза да је власт најгора икада и да ће се

¹⁴⁶ *Борба*, 11.11.1992. („Формира се Демократска коалиција“, стр. 1. и 3)

¹⁴⁷ *Борба*, 11.11.1992. („Политички комитет на челу“, стр. 3.)

бољитак осетити, а санкције бити скинуте чим Депос буде дошао на власт: „Свет не постоји да би мрзео Србију, а санкције нису уведене у Вашингтону, Бечу, Москви или Лондону, већ у Београду. Зато санкције ћемо укинути нашом победом на изборима 20. децембра, а подршка Депосу стиже од демократске Америке, демократске Енглеске, демократске Русије.¹⁴⁸“ Наспрам овакве опште критике и инсистирања на повратку у „међународну заједницу“, СПО и ДСС као две кључне странке коалиције које су истовремено биле десно национално орјентисане покушавале су да не одступе драстично од својих ставова и програмских идеја, што је најчешће доводило до тоталне међусобне конфузије политичких порука које су биле одашиљане бирачима. Тако је Вук Драшковић еклектички ванреално покушавао да идеје о уједињењу српских земаља повеже са укидањем санкција: „Србија није пред обичним изборима. Србија бира хоће ли је бити или неће. А уколико победи ДЕПОС, Србија неће бити само ова данашња, већ од Ђевђелије до Книна. За такву Србију, демократску пре свега, биће заинтересован и свет, па би и санкције биле брзо скинуте.¹⁴⁹“ На другој страни Милан Панић је као зајединички опозициони кандидат имао знатно другачије и реалније ставове: „Национални интерес - каква фраза њихова! Национални интерес је мир...Само моћна, снажна, јединствена и призната Србија може да пружи помоћ и подршку Србима ван Србије. То је национални интерес свих Срба.¹⁵⁰“ За овакве своје ставове, Панић је директну подршку добио и од званичника појединих иностраних земаља, које су у оваквим ставовима виделе могућности за остварење својих интереса на простору некадашње Југославије. Овога пута инострани фактор се директно умешао у ток политичких борби у изборној кампањи, шаљући јасну поруку за кога треба гласати на председничким изборима. Међутим, иако је Панић добио инострану подршку, она истовремено није била дата и самим странкама грађанске опозиције, а стављена у контекст целокупне спољне политике ових земаља према СРЈ и балканској кризи, она је више одмогла Милану Панићу него што му је помогла. Готово исти учинак имали су и покушаји да се за изборну подршку Панићу придобију бирачи из албанског националног корпуса на Космету - иако је Панић

¹⁴⁸ *Борба*, 16.12.1992. („Санкције укидамо на изборима“, стр. 5)

¹⁴⁹ *Политика*, 06.12.1992. („Драшковић: Србија од Ђевђелије до Книна“, стр. 6)

¹⁵⁰ *Борба*, 18.12.1992. („Бивша свест и бивши људи хоће да учине бившим читав један народ“, стр. 4-5)

разговарао са њиховим лидерима, од евентуалног изласка на изборе није било ништа, а то је само додатно допринело да се подршка малобројних косметских Срба још више окрене ка СПС и СРС.

Поред ових главних играча политичке сцене, део странака покушавао је да се избори за своју позицију. На националној страни политичког поља током новембра створена је коалиција Народне странке и Српске демократске странке Србије под именом Српска опозиција. Ове две партије деснице, настојећи да се на политичкој сцени позиционирају као башгиници „правог“, антикомунистичког национализма, на изборе су изашле са основном идејом обнове монархије која би обухватила све српске земље под именом Уједињено Српско Краљевство. У остатку програма понудили су низ потпуно анахроних и нереалних политичких предлога, ван сваког осећаја за стварност и спољнополитички положај земље: оживљавање Лондонског уговора из 1915. године, ревизију Осимских споразума и давање гаранција Италији за Истру, Ријеку и Задар, ревизију Аустријског државног уговора, признавање Славоније као „аутономног српског краљевства“, итд.¹⁵¹ У економској сфери председнички кандидат ове коалиције Милан Парошки залагао се за уравниловку једнаких плата и пензија, као и за бесплатну поделу обрадивог земљишта земљорадницима, незапосленима и ратним војним инвалидима.

На дијаметрално супротној страни нашао се Грађански савез Србије. Позиционирајући се насупрот матице тадашњих политичких збивања, а „делујући у име појединца“ ова странка као свој циљ поставила „борбу против националног колективизма који спутава грађанина и против националне искључивости која води у рат за територије.“¹⁵² Ова коалиција је пред децембарске изборе фактички прерасла у јединствену политичку партију, али је то довело до тога да су коалицију најпре фактички, подношењем засебних изборних листа (а након спроведених избора и формално) напустиле две војвођанске регионалистичке партије (ЛСВ и НСС) које су направиле посебну коалицију на програмским принципима регионалистичког ексклузивитета. Према националном питању као доминантној теми изборне кампање, ова коалиција је промовисала такве програмске ставове који су били потпуни антипод тада доминантним темама

¹⁵¹ *Политика*, 13.12.1992. („Каква је обећана будућност Србије“, стр. 13)

¹⁵² Милошевић, Милан: *Политички водич кроз Србију 2000*, Медија центар, Београд 2000, стр. 134.

заштите општег српског националног интереса: „Док се народ у центру наше домовине туче и гине, владари Крајине, њихова деца и шофери седе у Београду.“¹⁵³

За учешће на овим изборима пријавило се и неколико коалиција састављених од минорних и ванпарламентарних странака најразличитијег профила које су се окупљале на различитим идеолошким и програмским основама - од крајње левичарских (коалиција неколико ортодоксних комунистичких партија – КПЈ, НКПЈ, Покрета Југословена и СДПЈ), преко странака које су покушале да афирмишу југословенство (коалиција Странка Југословена и Буњевачко-шокачке странке), до оних које су своју сарању заснивале на тврдим националистичким позицијама (Српски отаџбински савез, Демократска отаџбинска коалиција).¹⁵⁴ Све их је карактерисало одсуство активне изборне кампање, потпуна непознатљивост изван одређених локалних средина и последично никакви изгледи за евентуални изборни успех.

Посебан вид коалиционог удруживања представљале су коалиције за локални и покрајински ниво избора. Пошто је највећи део пажње главних политичких актера и целокупне јавности био усмерен на изборе за два централна нивоа власти, локални челници странака могли су да буду слободнији у политичком деловању у својим срединама. Неоптерећени међусобним лидерским сујетама, а свесни да ће на локалном нивоу бити још теже постићи задовољавајући успех, локални партијски лидери су у одређеном броју места успели да постигну договоре о заједничком наступу у изборима за поједине скупштине општина. Обим ових коалиција, по обичају, био је најшири у изборима на територији Војводине, где је бележено да су кандидате у појединим изборним јединицама за покрајинску скупштину и неке општинске скупштине истицале странке и коалиције готово свих опозиционих политичких опција.¹⁵⁵ Поред ових најширих, на локалу је било и примера да се склапају и коалиције које су нешто

¹⁵³ *Борба*, 17.12.1992. („Поранимо да бисмо победили већ до поднева“, стр. 4)

¹⁵⁴ Сви подаци о саставу коалиција и њиховим изборним резултатима у даљем тексту дати су из статистичких публикација: *Превремени избори 1992 - за народне посланике Народне скупштине Републике Србије - коначни резултати*, РЗС, Београд 1993, *Превремени избори 1992 - за одборнике скупштине општина и градова - коначни резултати*, РЗС, Београд 1993 и *Избори 92 - Веће грађана Савезне скупштине*, СЗС, Београд 1993.

¹⁵⁵ Примера ради, за општинске изборе у општини Нови Бечеј заједничке кандидате истакли су СПО, ДС, ДСС, ДЗВМ, РДСВ, НСС и Народна странка. У Кикинди су се за вољу бирача надметали одборници под заједничком листом СПО, СНО, ДС, ЛСДВ/Ј, РДСВ и ДСС.

ужег карактера, али опет шире у односу на централни политички ниво. Ове локалне коалиције су обухватале како оне случајеве коалиционог удруживања програмски блиских странака и коалиција, тако и оне где би се на локалу у заједничком наступу удружиле странке које су иначе биле прилично програмски удаљене.¹⁵⁶ Од релевантних странака у склапању локалних коалиција посебно је предњачио ДС, који је у неколико десетина општина наступао као коалициони партнер са различитим политичким субјектима (са Депос, али и са РДСВ, ССС и СДП). Мада су овакве коалиције чешће склапане у мањим местима, ипак је било и случајева када су оне биле формиране и у већим регионалним центрима нарочито у оним где су странке опозиције раније већ показале добре резултате.¹⁵⁷

2.5. ИЗБОРНИ РЕЗУЛТАТИ КОАЛИЦИЈА

Већ смо рекли да је кључно поље политичке изборне битке на децембарским изборима 1992. године било оно за функцију председника Републике Србије. Они су окончани већ у првом кругу гласања тако што је Слободан Милошевић са освојених 2.515.047 гласова (56,42%) победио Милана Панића који је добио поверење 1.516.693 бирача (34,02%). Далеко иза био је коалициони кандидат Народне странке и Српске опозиције Милан Парошки са 147.693 гласа (3,31%).

На изборима за Народну скупштину учествовало је чак 104 различита политичка субјекта од којих су коалиционе биле следеће изборне листе: Депос; Коалиција ДС - РДСВ; Српска опозиција - Народна странка; ЛСВ-НСС-РС-РК; Грађански савез Србије; Демократска отаџбинска коалиција; Коалициони савез Странке Југословена и Буњевачко-шокачке странке; Српски отаџбински савез; коалиција КПЈ - Покрета Југословена - НКПЈ - СДПЈ, значи тек девет коалиционих изборних листа. Већ приликом кандидационог поступка видела се

¹⁵⁶ У Чачку је тако на локалним изборима наступила коалиција кандидата СНО, ДС, ССС и Радничког покрета Србије, дакле четири странке са различитих идеолошких политичких поља.

¹⁵⁷ Нпр. у Крагујевцу је наступила коалиција Депоса, ДС и ССС, у Ваљевоу ДС и Депоса, у Новом Саду ДС, РДСВ и Депоса, итд.

разнолика политичка снага ових коалиција, па су Депос и Српска опозиција имали своје листе у свих девет изборних јединица, Демократска отаџбинска коалиција у четири, ГСС тек у три, ДС-РДСВ и коалиција око ЛСВ у две, а остали само у по једној изборној јединици.

Најбољи резултат на републичким изборима од коалиција остварио је Депос. Ова коалиција добила је поверење 797.831 бирача, што је од броја гласалих износило 16,89%. На основу тог резултата ова коалиција добила је укупно 50 места у Народној скупштини (20%). Друга коалиција која је изборила парламентарни статус била је она ДС и РДСВ у две изборне јединице на територији Војводине. Њој је свој глас поверило 71.865 војвођанских бирача, што је износило само 1,52% гласачког удела, али је овим странкама донело два посланичка места у парламенту. Иако је Српска опозиција - Народна странка имала знатно већи број гласова, чак 130.139, она није успела да се избори за парламентарни статус. Све остале коалиције имале су далеко мањи број гласова, од чега су нешто више гласова имале коалиција око ЛСВ - 36.780 и ГСС - 17.276, а све преостале коалиције имале су занемарљиво мали број гласова који се мерио са свега неколико хиљада, па и свега неколико стотина гласова. Од осталих, највише успеха имали су СПС (101 мандат), СРС (73 мандата), ДЗВМ (девет мандата), ДС (шест мандата), а још три странке и једна група грађана укупно десет посланика.

На савезном нивоу, на изборима за Веће грађана учествовале су укупно 33 странке, коалиције и групе грађана, Знатно мање интересовање за овај ниво избора одразило се и у мањем броју поднетих коалиционих листа у односу на републичке изборе, па су коалиционе листе биле: Депос (у свих девет изборних јединица), Српска опозиција - СДС - Народна странка (девет изборних јединица), Коалиција ДС - РДСВ - Грађанска странка (две изборне јединице); ЛСВ - НСС (две изборне јединице). Оне су оствариле мање - више сличан изборни резултат као и на изборима за републичку скупштину. Тако су листе Депоса и овде имале најбољи резултат са 809.731 гласом (17,25%) и 20 освојених мандата. Војвођански огранак ДС потпомогнут са две регионалистичке странке такође је остварио парламентарни статус у обе изборне јединице и са добијених 159.739 гласова (3,41%) освојио три мандата. Као и на републичким изборима, више гласова

имала је Српска опозиција, чак 200.044 (4,30%), али то ни овде није било довољно за улазак у савезни парламент. Последња је и овде била коалиција ЛСВ - НСС са свега 35.943 гласа (око 0,80%). Поред ових, места у Већу грађана из Србије добили су СПС (47), СРС (30), ДС самосталним наступом (пет) и ДЗВМ (три), а на изборима у десетој изборној јединици која је обухватала Црну Гору савезне посланике добили су ДПС (17), СПЦГ (пет) и Народна странка и СРС (по четири).

На локалном нивоу бирали су се одборници у 187 општина и граду Београду. Већ смо видели да се овај ниво избора одликовао најразноврснијим коалиционим удруживањима у појединим општинама, па је и то био један од разлога што су збирни резултати на овим изборима значајно одступили од републичког и савезног нивоа. Наиме, на нивоу целе Србије Депос је овога пута био на другом месту, јер су његови одборнички кандидати добили поверење 917.605 бирача, а њих 811 је изабрано у локалне парламенте. И заједнички коалициони кандидати удружених опозиционих странака у појединим општинама показали су завидан успех, с обзиром да су они покупили још 316.294 гласа што је било довољно за 288 мандата. Далеко мање успеха имале су коалиције ЛСВ-НСС, Српска опозиција и Грађански савез Србије, са свега неколико хиљада гласача и свега пар добијених представника у скупштинама општина. Поред и на овом нивоу избора неприкосновеног СПС (1.644.308 гласова и 4.330 одборника), значајну снагу показали су и независни кандидати различитих група грађана, по укупном броју одборничких места на трећем месту (695). Радикали су на овом изборном нивоу били тек четврти, са осетно мање гласова у односу на републичке изборе (640.094 - 587 одборника). Помена вредан резултат још су имали ДЗВМ и ДС (243, односно 165 места), док су остале странке имале од десетак до једног одборничког места.

Бирачи на територији АП Војводине имали су прилику да се изјасне о 518 кандидата за други вишестраначки сазив покрајинског парламента. И на овом изборном нивоу владајући социјалисти изгубили су апсолутну већину, с обзиром да су на крају имали 50 покрајинских посланика, њих 28 изабрано је као коалициони кандидати удружених опозиционих странака, ДЗВМ је имао 17, Депос је добио 11, СРС шест, групе грађана пет, а још три странке по једног посланика у покрајинском парламенту.

По целокупној успешности коалиција на прво место пласирао се Депос. Ако би се као критеријум узео само број посланичких места у Народној скупштини, као први утисак се намеће да је ова коалиција имала успеха, с обзиром да је у првом вишестраначком сазиву парламента од њених чланица једино СПО као странка имао парламентарни статус, прваци новоформиране ДСС на тим изборима били су изабрани као кандидати ДС, док је парламентарни статус први пут стекла НД и неколицина нестраначких угледника. И сам број посланика политичких ентитета који су творили Депос више него дупло је повећан, јер је коалиција освојила укупно 50 мандата насупрот ранијих 20 (СПО је имао 18 представника, плус Војислав Кошгуница и Марко Петровић из ДСС). Пошто је Депос бојкотовао мајске изборе за савезни и покрајински парламент и локалне скупштине, па није ни имао своје политичке представнике у овим телима, логично је да је сваки освојени мандат морао представљати успех за ову коалицију, тим пре што је на локалном и покрајинском нивоу ова коалиција била на другом месту по броју мандата, а у одређеним јединицама локалне самоуправе освојила апсолутну већину одборника и тиме стекла право да самостално формира власт.

Међутим, већ ако се број освојених мандата у скупштини стави у контекст укупног броја добијених гласова бирача и ако се има у виду да је већински изборни систем (по коме су били спровођени први вишестраначки избори) 1992. године замењен пропорционалним, први утисак о изборном успеху Депоса озбиљно се доводи у питање. Већ смо поменули да је Депос на републичком нивоу добио 797.831 глас, односно нешто испод 17% гласалих. Ако се тај број упореди са бројем гласова које су две године раније добили само кандидати СПО као појединачно најјаче странке - 794.786, и ако се на овај резултат додају и гласови које су 1990. године имале две мање странке чланице коалиције НД и НРС (укупно преко 130 хиљада) и хипотетички бирачи новоформираног ДСС (који је, барем судећи по интензитету расцепа унутарстраначке базе, такође требао да коалицији донесе најмање шестоцифрени број гласача), онда се може извести нов закључак, да је Депос пре доживео изборни неуспех него успех. У апсолутном и процентуалном броју гласова Депос је напредовао на територији Војводине и нарочито града Београда, док је у остатку државе забележен осетан пад поверења (поготову на Косову и Метохији). То нас може навести на закључак

да је Депос својим програмским отклоном од деснице успео да придобије одређени део од око неколико десетина до стотинак хиљада бирача пролибералне и програђанске оријентације који су генерално били „антимилошевићевски“ расположени, нарочито у Београду (где је Депос очигледно преузео значајан део бирача ДС, што се види из детаља да је подршка овој странци била готово преполовљена у односу на 1990. годину); али је на другој страни то идеолошко и маркетиншко померање платио знатно већим губитком политичке подршке у централној Србији и Косову, где се налазио слој бирача који је био више традиционалистички и национално оријентисан. Маса од тих 100-200.000 бирача највероватније се слила ка СРС и коалицији Српске опозиције која је доследно остала на чврстим националним идеолошким позицијама.

Треба се осврнути и на посебан детаљ везан за појаву неједнаког броја гласова које је Депос добио на локалном нивоу у односу на савезни и републички. Локални кандидати су надмашили републичке и савезне изборне листе за преко 120.000 гласова, а ако би се на ову цифру додало најмање још половина од гласова које су скупили кандидати шире удружене опозиције, долази се до бројке од преко 1.100.000 бирача који су на локалним изборима гласали за Депос. То посебно добија на значају ако се има у виду да је СПС на овом изборном нивоу такође постигао најбољи бројчани резултат (за преко 300.000 гласова више него на републичким изборима), а да ни ДС није имао много мање гласова у односу на републичке и савезне изборе. На овом месту добијамо потврду за претходно изнету тврдњу да је део симпатизера Депосових странака на републичким изборима подржао СРС и Српску опозицију, јер су ове две странке врло лоше прошле на овом нивоу избора. Њихов мањак гласова на овом изборном нивоу оквирно се уклапа у већ поменути вишак гласова Депосових локалних кандидата. Разлози за овакаву позитивну разлику у резултатима Депоса вероватно леже у самом карактеру већинског система који је примењиван и који је омогућио да на овом изборном нивоу Депосове „компаративне предности“ над осталим опозиционим конкурентима дођу до изражаја - боља организованост која је омогућила постављање већег броја одборничких кандидата и што је још важније, другачије социјално утемељење - странке Депоса имале су већу подршку међу вишим и образованијим слојевима бирача одакле су могле да регрутују више

потенцијалних кандидата за одборнике са добрим социјалним капиталом, што је било веома важно за већински начин избора, где нису могла да се у толикој мери наметну крупна политичка питања и где се гледа и на саму личност понуђеног кандидата

Једина коалиција којој је још успело да стекне парламентарни статус била је коалиција ДС и РДСВ која је склопљена за наступ у две војвођанске изборне јединице. И док се за Депос може извести закључак о одређеном степену успешности, за ову коалицију то би тешко важило. Без обзира на чињеницу да је заједнички наступ успео да странкама ове коалиције донесе по једног представника у републичком парламенту у ИЈ Нови Сад, изборен пуки парламентарни статус свакако да није могао да прикрије факат да је у другој војвођанској ИЈ Зрењанин листа остала испод цензуса. Више разлога за радост могао је да има ДС који је успео да стекне свог представника у парламенту из Војводине, за разлику од РДСВ који је са два пала на само једног посланика (др Драгослав Петровић, лидер странке). Међутим, обе странке нису могле да се похвале процентом и бројем гласова који је смањен за више од половине у односу на 1990. годину (са 147.071 на 71.865 гласова, односно са 11,69 на 5,77% гласалих на територији Војводине).

Остале коалиције нису успеле да се домогну места у два најважнија парламента, тако да се може закључити да нису имале посебног успеха. Нешто успешнија у привлачењу гласова била је коалиција Српске опозиције, која је једина успела да освоји преко стотину хиљада гласова на оба главна изборна нивоа, чиме је вишеструко надмашила раније резултате, али је проблем представљало што је ова коалиција у свим изборним јединицама имала готово исти степен подршке бирача тако да није успела ни у једној да пређе прописани изборни цензус. Већи број гласова ова коалиција је остварила првенствено због опште изборне кампање у којој су доминирале националне теме и чињеници да је имала свог кандидата за председника Србије (елоквентног председника Народне странке Милана Парошког), а не због своје организованости (на локалном нивоу Српска опозиција надметала се само са 221 кандидатом који су добили тек 27.600 гласова, а свега четворо њих у целој Србији постали су и одборници). Коалиција НСС и ЛСВ остварила је неуспех на вишим изборним нивоима, с обзиром да је

коалиција добила мање гласова него сама НСС на првим изборима (36.780 наспрам 43.370), али је она на локалним изборима успела да са мање гласова (15.550) освоји више општинских одборника у односу на Српску опозицију. Грађански савез Србије је такође освојио знатно мање гласова у односу на реформисте и УЈДИ 1990. године, а на локалним изборима тек 2.579 гласова и четири одборничка места.

2.6. ПРОЦЕС ФОРМИРАЊА НОВИХ ОРГАНА ВЛАСТИ

Након окончаних избора, показало се да су бирачи већински у начелу подржали дотадашњу владајућу политику и без обзира на веома лоше резултате на спољнополитичком и економском плану, од стране грађана дата је подршка за приоритетно решавање српског националног питања на просторима бивше СФРЈ. Ипак, владајући социјалисти су знатно назадовали по степену политичке подршке, тако да су и у републичкој и у савезној скупштини изгубили своју апсолутну већину у овим телима, а имајући у виду већ изнете резултате осталих политичких субјеката, постало је јасно да ће формирање коалиције бити једини могући начин за формирање већине и избор извршних органа власти.

Догађаји који су уследили показали су да владајући социјалисти иако суочени са могућношћу губитка дела колача власти нису имали превише разлога за бригу. Већ првих дана по завршетку изборног процеса било је јасно да ће најлогичнија и највероватнија опција за формирање владајуће већине у Народној скупштини бити сарадња између СПС и СРС. Не само да су ове две странке у изборној кампањи пропагирале сличне погледе на актуелну политичку ситуацију и стање у земљи, уз наглашену национално емотивну реторику, већ је потенцијална коалиција у старту располагала значајном већином мандата која је премашивала и двотрећинску већину у Народној скупштини и Већу грађана Савезне скупштине. Одмах по објављивању изборних резултата СПС је изјавом свог портпарола јасно ставио до знања јавности да са Депосом неће правити коалициони савез на републичком нивоу: „Знамо ко са нама неће у коалицију, а то

је Депос.¹⁵⁸ Лидер радикала није одмах експлицитно дао потврду да ће СРС ући у коалицију са СПС, али је то ставио до знања на индиректан начин, назнаком да ће инсистирати на чврстој националној програмској орјентацији нове републичке владе и давањем подршке кандидатима СПС у другом кругу локалних избора: „Није нама циљ дочепати се министарских фотеља по сваку цену. Нама је циљ да се неки програм реализује. А ми ту имамо веома јасне критеријуме...СРС позива све своје чланове и симпатизере и гласаче да тамо где су у другом кругу кандидати СПС и неке друге странке гласају за кандидате СПС, а очекујемо да ће и СПС подржати наше кандидате.“¹⁵⁹

На савезном нивоу власти политичка послеизборна ситуација у процесу формирања коалиција је била нешто сложенија у неколико својих сегмената. Први, базични, односио се на раније већ поменути сам карактер политичког система федералне државе који је предвиђао дводомни савезни парламент, где се морала постићи већина посланичких гласова у оба дома, канцеларски начин избора будуће Савезне владе и уставну одредбу из члана 97. став 3. савезног устава по којој савезни председник и председник владе по правилу нису могли бити из исте федералне јединице. Оваква „правила игре“ у самом старту коалиционих преговарања су пред потенцијалне коалиционе партнере постављала веће потребе за међусобним консултацијама него што би то био случај за републички ниво власти. Ипак, главна отежавајућа околност за стварање потенцијалне владавинске коалиције тичала се карактера партијског система, који се до тада већ увелико био оформио на републичком нивоу као централном пољу партијских активности, уместо на савезном. Не рачунајући СРС, ниједна друга релевантна парламентарна странка није деловала у обе федералне републике чланице, тако да је то аутоматски у пракси значило да се за формирање Савезне владе мора узети у обзир и више странака и њихових политичких интереса него што је то случај на засебном републичком нивоу, као и политички односи и прилике у свакој републици и односи партија две федералне јединице, који на овом месту заслужују посебно објашњење.

¹⁵⁸ *Политика*, 23.12.1992. („Ко ће с ким у коалицију“, стр. 1)

¹⁵⁹ Шешељ, Војислав: *Милан Панић мора пасти*, Српска радикална странка, Београд 2001, стр. 221-222.

Референдумским опредељењем грађана Црне Горе за опстанак федералне државе са Србијом, ова република се током 1992. године суочила са увођењем санкција, међународном изолацијом и последичним процесом економске кризе и опадања животног стандарда становништва, што је имајући у виду специфичности црногорске привреде (највећи део друштвеног производа био је стваран управо у оним делатностима које су највише биле погођене санкцијама - туризам, поморство и металска индустрија; док су на другој страни услови за пољопривреду били врло неповољни, а није било ни извора нафтних енергената) у почетку могло да произведе чак и веће штетне последице него у Србији. Ипак, црногорско руководство се у односу на српско знатно спремније ухватило у коштац с проблемима и схватајући сопствене економске „компаративне предности“ убрзо развило конзистентан и одржив програм државног и националног преживљавања који је био заснован на иначе нелегалним видовима економских активности попут допушеног и подстицаног државног и приватног шверца акцизних и прехранбених производа из Албаније и Италије за Србију и српске крајине, пословима међународног прања новца (продајом државног печата и папира), па и директним контактима са представницима италијанског организованог криминала.¹⁶⁰

Политички односи на савезном нивоу са странкама из Србије били су веома комплексни, јер је на једној страни ДПС учествовала у вршењу власти у федерацији (њени кадрови држали су неколико важних портфеља у Савезној влади и место председника Већа република), док се са друге стране давањем кључне подршке Милану Панићу и супротстављањем његовој смени смањивао степен поверења и блискости код СПС. На „унутрашњем“ политичком плану лето и јесен у Црној Гори били су обележени великим реформама политичког система, пошто се републичка власт ДПС решила да спроведе уставну реформу, доношењем потпуно новог највишег републичког правног аката. Иако опозиционе странке у овом процесу нису узеле учешћа, оне су се ипак њиме окористиле, пошто се и у овој републици власт решила да након доношења новог устава свој легитимитет провери на ванредним општим изборима који су одржани истог дана

¹⁶⁰ Детаљније у: Булатовић, Момир: *Правила ћутања*, Народна књига и Алфа, Београд 2004, стр 117-145.

када и савезни. За те изборе усвојен је чист пропорционални начин расподеле мандата (цела територија једна изборна једница са цензусом од 4%).

Током изборне кампање и у целом овом периоду ДПС је успео да у Црној Гори избегне наметање оштре политичке поларизације налик на борбу Милошевић-Панић у Србији, већ је заузела неку врсту средњег става, како то наводи Гоати: „Момир Булатовић није говорио с ниподашгавањем о санкцијама УН, али исто тако није показивао никакву спремност да мења политику СРЈ која је довела до санкција.“¹⁶¹ Захваљујући таквом приступу, заједно за очуваном централном позицијом по питању државног статуса (залагање за равноправност Црне Горе у СРЈ) владајућа странка, иако је доживела пад у броју гласова у односу на изборе 1990. године остварила је убедљиву изборну победу и са око 43% гласова изашлих на изборе освојила 46 од 83 мандата у републичкој скупштини. Њен положај је додатно био олакшан и чињеницом да је остатак мандата готово равномерно био распоређен на два непомирљива опозициона блока, чије су међусобне политичке разлике биле веће него у односу на ДПС, а која су још додатно била подељена на по две странке сваки (Народна странка и СРС наспрам Социјалистичке партије и ЛСЦГ). Нешто драматичнија борба водила се за положај републичког председника, где су у првом изборном кругу највише гласова добила двојица кандидата ДПС - Момир Булатовић и Бранко Костић (кога је заправо кандидовала група грађана удружења бораца рата 1991. године мимо воље централних страначких органа, па је убрзо и искључен из странке). У другом кругу избора по ставовима умеренији Булатовић убедљиво је победио радикалнијег Костића који је уживао (не)притајену вербалну и медијску подршку СПС и СРС у Србији, што је још додатно компликовало међупартијске односе на савезном нивоу пред конституисање савезних органа власти у новом сазиву.

Након паузе у политичким дешавањима услед одржавања другог изборног круга за локалне и покрајинске изборе новогодишњим и божићним празницима и почетком Женевске конференције за мир у Босни и Херцеговини, крајем јануара одржана је конститутивна седница Народне скупштине. Већ приликом полагања председничке заклетве у инаугурационом говору нови-стари председник

¹⁶¹ Гоати, Владимир: *Избори у СРЈ од 1990. до 1998: воља грађана или изборна манипулација; додатак избори 2000*, ЦЕСИД, Београд 2001, стр. 134.

републике Слободан Милошевић је одмах навео да он за мандатара предлаже Николу Шаиновића, дотадашњег републичког министра саобраћаја и председника Извршног одбора СПС. Први јасан сигнал будуће сарадње између СПС и СРС упућен је неколико дана касније, у наставку конститутивне седнице Народне скупштине. Након избора скупштинског председништва за које остале странке уопште нису ни хтеле да дају конкретне кадровске предлоге, група од 85 народних посланика је поднела Предлог закона о изменама и допунама Закона о избору савезних посланика у Веће република Савезне скупштине. Предлагачи, од којих су већину чинили посланици радикала, а мањим делом и социјалисти предложили су кључну измену начина бирања скупштинске делегације за горњи дом савезног парламента (већински начин избора, где би посланичке групе свака за себе предлагале сопствену изборну листу, а сваки посланик би могао да гласа за највише 20 кандидата, без обзира на њихову страначку припадност). Директни циљ овог маневра је свакако био усмерен на стицање потпуне контроле ове две странке и у горњем дому савезног парламента, с обзиром да је у моменту подношења закона црногорска скупштина већ била извршила избор својих посланика, међу којима су била и двојица црногорских радикала. Током скупштинске расправе о овом предлогу све остале странке су веома оштро и аргументовано нападале законски предлог и са садржинске и са процедуралне стране, док су предлагачи оголили своје праве намере и најаву будуће коалиционе сарадње: „Ми овим законом коначно хоћемо да делегација Србије у Већу република апсолутно једногласно са 20 гласова заступа ставове овог парламента...због једног гласа може да нам дође издајник, а не можемо да га најуримо шест месеци, да прави циркус од нас.¹⁶²“ Закон је ипак усвојен, избори спроведени и у Веће република послано 12 социјалиста и осам радикала, док је опозиција напустила седницу и није ни предложила своје листе кандидата.

Потпуна формализација коалиционе сарадње уследила је на седници Народне скупштине 10. фебруара, када је мандатар Никола Шаиновић са својим предлозима за министре добио потребну већину међу народним посланицима. Она је остварена на начин да је хомогени кабинет социјалиста добио мањинску подршку посланика СРС у републичкој скупштини. У свом експозеу као главне

¹⁶² *СБ НСРС*, књига 1/1993 (1. конститутивна седница), стр. 72-73.

циљеве навео је „борбу за мир на просторима бивше Југославије, обезбеђивање права српском народу на ратом захваћеним подручјима да сам одлучује о сопственој судбини, заустављање даљег пада и раст производње, те сузбијање хиперинфлације.¹⁶³“ Ипак, да подршка радикала неће бити безусловна и по сваку цену, јасно је нагласио лидер радикала на конференцији за медије пар дана након избора: „Између СПС и СРС постоји једна врло висока идеолошка баријера, али смо сматрали да Србија треба да има Владу, и зато смо дали подршку формирању кабинета Николе Шаиновића, с тим да наша подршка није на дуги рок, без икаквих условљавања. Ми ћемо ту владу критиковати енергично, при сваком њеном потезу, а да ли ће она опстати или не, зависиће од тога какве ће потезе повлачити на политичкој сцени.¹⁶⁴“ Иако социјалисти за формирање мањинске владе нису морали да радикалима дају конкретна места у апарату власти, ипак је подршка била плаћена индиректним и ситним, личним уступцима страначким функционерима и члановима СРС, попут дозволе појединцима за улазак у круг државног система шверца нафтом и нафтним дериватима.

Формирање Савезне владе потрајало је нешто дуже, како због сложенијих правних процедура, тако и због односа снага у савезном парламенту. Овога пута, владајући црногорски социјалисти (свакако под утиском дешавања око избора за посланике у Већу република из Србије) били су децидни у ставу да савезни премијер мора бити изабран као кадар из те федералне јединице.¹⁶⁵ С обзиром да је Радоје Контић већ био вршилац дужности председника Савезне владе, црногорски ДПС је почетком фебруара саопштио да ће он бити њихов кандидат за ту функцију. Иако без СРС није могла бити направљена потребна већина у доњем дому, радикали су се на консултацијама повукли и из учешћа у овој влади, исправно ценећи да на овом нивоу не могу добити значајан део политичког плена, али свесни своје политичке тежине наставили су да инсистирају на смени Добрице Ћосића. Када је Контић почетком марта коначно изнео предлог за састав свог кабинета, испоставило се да је СПС скупо наплатио „препуштање“ мандатарског места, тако што је у влади имала 14 чланова, док је ДПС морала да

¹⁶³ *СБ НСРС*, књига 1/1993 (1. конститутивна седница), стр. 100-105.

¹⁶⁴ Шешељ, Војислав: *Милан Панић мора пасти*, Српска радикална странка, Београд 2001, стр. 260.

¹⁶⁵ *Борба*, 31.12.1992. („Премијер мора бити из Црне Горе“, стр. 44)

се задовољи са свега четири, а једно од њих је припало црногорској Народној странци, као савезнику на републичком нивоу. И када се погледа сам распоред ресора, стиче се утисак да је СПС успео да за себе задржи већину „важнијих“ ресора у влади, који су заиста имали конкретне надлежности, попут спољних и унутрашњих послова, информисања, правде, привреде, спољне трговине, пољопривреде; док су за ДПС остали портфељи одбране, унутрашње трговине, рада и саобраћаја. О степену међусобног (не)поверења коалиционих партнера СПС и ДПС и политичкој моћи коју је Савезна влада уживала у том периоду речито говори чињеница да су у обе републичке владе које су у исто време бивале формиране у Србији и Црној Гори били предвиђени ресори одбране и спољних послова и изабрани ресорни министри, иако је савезним Уставом у тим областима била предвиђена искључива или примарна надлежност федерације.

2.7.КОАЛИЦИЈЕ НА ПОКРАЈИНСКОМ И ЛОКАЛНОМ НИВОУ

У сенци политичких страначких борби на републичком и савезном нивоу одржани су избори за посланике у Скупштини АП Војводине и одборнике скупштине општина Србије и града Београда (за покрајинску скупштину Косова и Метохије избори нису ни били расписани, јер републичка скупштина у међувремену није донела нови привремени покрајински статут и одлуку о начину избора покрајинских посланика). Без обзира на чињеницу да су јединице локалне самоуправе и аутономне покрајине у процесима устројства новог политичког система изгубиле велики део ранијих надлежности, свакако да су и избори за ове органе власти привлачили пажњу политичких субјеката и грађана, како због могућности вршења власти, тако и за личну промоцију појединаца.

Већински начин избора посланика и одборника у ова локална представничка тела потврдио је тезу да овакав вид изборног система погодује стварању стабилних већина у тим органима. Из следеће табеле види се однос броја општина у којима је по завршетку избора само један политички субјекат

задобио апсолутну већину у односу на оне где потребну већину за самостално формирање власти нико није имао:

Табела 2: Резултати политичких субјеката на локалним изборима, према броју општина у којима су имали апсолутну или релативну већину одборничких мандата

Политички субјект	Апсолутна већина	Релативна већина	Укупно
СПС	133	17	150
ДЗВМ	6	3	9
Депос	4	5	9
Удружена опозиција	4	1	5
ГГ	2	2	4
СРС	1	3	4
ПДД	1	0	1
Укупно	151	31	182

Извор: *Превремени избори 1992. за одборнике скупштина општина и градова - коначни резултати*, РЗС, Београд 1993.

СПС је и на овом изборном нивоу успео да оствари велику победу, с обзиром да је успео да у више од две трећине јединица локалне самоуправе оствари апсолутну већину гласова која им је била потребна за самостално формирање власти у дотичној општини. Посебно су се издвојиле победе које је СПС остварио у надметању за градске скупштине Београда, Ниша, Крагујевца и Приштине, затим у 24 од 25 највећих општина - окружних центара и у великом броју осталих општина у свим крајевима државе. ДЗВМ је захваљујући кумулативном етничком гласању мађарске националне мањине успела да победи у окружном седишту Суботици и шест општина на северу Бачке и Баната (као уосталом и албанска Партија за демократско деловање у Прешеву). Депос и кандидати шире удружене опозиције успеле су да победе у неколико централних београдских градских општина (Стари град, Врачар), и у неким мањим местима Шумадије и централне Србије која су јаким историјским традицијама и сећањима становништва била везана за монархију Карађорђевића и равногорски четнички покрет (Топола, Рача, Мионица, Косјерић). Радикали су једину своју победу на

локалном нивоу остварили у општини Мали Зворник, а кандидати различитих група грађана у Бачком Петровцу и Зубином Поток.

Свега у тридесетак општина, односно у једној шестини није било потребне већине за формирање општинске власти. Процес формирања власти у овим једницима локалне самоуправе показивао је различите видове удруживања политичких субјеката како би се дошло до жељеног циља, односно учешћа њеном вршењу. Може се закључити да је у највећем броју општина тај процес следио политичке токове са централног нивоа власти, односно да је доминантна основа за формирање владавинских коалиција била идеолошка блискост и актуелна политичка позиција странака на централном републичком нивоу власти. Такав је случај био у Новом Саду, као једном од главних опозиционих упоришта и највећој општини у којој није било апсолутног победника. Иако су кандидати удружене грађанске опозиције (Депос, ДС, РДСВ) остварили релативну победу освојивши 24 изабрана одборника, договор о формирању одборничке већине и вршењу локалне власти врло брзо су постигли СРС (са 22 одборника) и СПС (са 20). Према постигнутом договору, СРС је дала место градоначелника, а СПС место председника локалног извршног одбора у коме је број већника био подељен на равне части (по петоро).¹⁶⁶ Истоветан процес текао је и у оним општинама где је опозиција била у могућности да створи потребну већину наспрам социјалиста и радикала. На београдској општини Звездара власт су формирали одборници Депоса (25) и ДС (6), остављајући у опозицији СПС (19) и СРС (3).¹⁶⁷ Међутим, у неким општинама забележено је склапање таквих одборничких већина које су биле састављене од припадника оних странака које су биле непомирљиво супротстављене на републичком нивоу. У Инђији је забележен је случај да су власт формирали СРС (8) и ГГ (5), Депос (3) и СДП (3) а социјалисти иако релативни победници (17) овде су остали кратких рукава у подели плена.¹⁶⁸ Још јачи одјек имала је коалиција одборника дела Депос (СПО) и СПС у београдској градској општини Савски венац. Поред тога што је Депос остварио релативну победу (16) и без обзира на постигнут договор за склапање већине са одборницима ДС (8), испоставило се да је СПО била ближа идеја да само њихову

¹⁶⁶ *Борба*, 27.01.1993. („Пет социјалиста и пет радикала“, стр. 29)

¹⁶⁷ *Борба*, 11.02.1993. („Потписана коалиција Депоса и ДС, стр. 27)

¹⁶⁸ *Политика*, 30.01.1993. („Радикал на челу општине“, стр. 22)

општинску власт мањински подржи СПС (са 12 одборника), него да се функције деле са осталим „природним савезницима“ из грађанске опозиције.¹⁶⁹

Избори за покрајинску скупштину Војводине завршили су се релативном победом социјалиста, али они ни у овом парламенту нису били сасвим близу самосталне већине. И на овом политичком нивоу могле су се огледати тенденције са републичког, те су владајући социјалисти у међупериоду до пред конститутивну седницу која је одржана 26. јануара успели да на своју страну придобију шест посланика СРС, једног Српске демократске странке у Србији и (што је било најважније) сву петорицу посланика који су били изабрани као независни кандидати група грађана који су заправо били кључни за постизање потребне већине и који су имали и понуде за формирање парламентарне већине од осталих опозиционих странака које су одмах прокламовале да ће настојати да до такве већине дође. Сама конститутивна седница протекла је у напетој атмосфери, уз захтеве свих посланика преосталих опозиционих странака да се седница прекине услед тога што по њима тројица посланика опозиционе ДЗВМ на седницу нису били позвани на Пословником прописани начин, па стога нису били у могућности да им мандати буду верификовани и да учествују у раду седнице и гласању. Након што је већина то одбила, целокупна опозиција је напустила седницу, а остатак од 61 посланика је за председника скупштине изабрао социјалисту Милутина Стојковића, на потпредседничка места изабрани су кандидати СПС, СРС и ГГ, а за кандидата за председника Покрајинског извршног већа одређен је такође социјалиста Бошко Перошевић.¹⁷⁰ Опозиција је затим затражила изјашњавање Уставног суда Србије о оваквом поступку, али то није довело до одлагања нове седнице покрајинског парламента дана 9. фебруара, када је предлог за избор чланова Покрајинског извршног већа које је мандатар Перошевић предложио поново добио потребну, али тесну већину од 62 посланика, наспрам 50 опозиционара који су били против. Унутар самог извршног већа, од 12 чланова СПС је дао седам својих кадрова, троје је било нестраначких личности, а по један је изабран на предлог СРС и СДС, па је СПС и овде успео да

¹⁶⁹ *Борба*, 25.01.1993. („Неспоразуми на самом почетку, стр. 30) и 26. 01. 1993. („(Не)спорна коалиција“, стр. 26)

¹⁷⁰ Колунџија, Денис: *Вишестраначка Скупштина АП Војводине 1992-2012*, Скупштина АПВ, Нови Сад 2012, стр. 47; као и *Борба*, 27.01.1993. („Опозиција напустила премијеру“, стр. 7).

материјализује своју изборну победу формирањем извршног тела у коме је имао апсолутну превагу својих чланова.

3. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 1993. ГОДИНЕ

3.1. ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ У СРБИЈИ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 1993. ГОДИНЕ

Након спроведених избора и имплементације изборних резултата кроз формирање нових органа власти, унутрашњи политички живот је након бурне 1992. године ушао у релативно мирнији период. Органи власти нашли су се на почетку свог новог мандата, а стабилна већина формирана у законодавним и извршним телима омогућила је несметано спровођење владине политике. Све до првих дана јуна месеца мањинска подршка радикала хомогеној влади социјалиста функционисала је без већих потреса. Грађанска опозиција, жестоко поражена на општим децембарским изборима, првих дана након њих налазила се у стању шока и неверице у изборне резултате. О коликим се изневереним изборним очекивањима страначких лидера радило, сведочи и чињеница да ниједна од странака и њихових лидера није ни покушала да бар нешто учини на мобилизацији присталица у другом кругу локалних и покрајинских избора (који су се спроводили првих јануарских дана) или да се покуша са договором о техничкој коалицији и позиву својим бирачима да помогну кандидате других опозиционих партија у другом изборном кругу. Уместо тога, уследило је већ виђено најпре прикривено, а затим и све више отворено међусобно пребацивање кривице за лош изборни резултат. То је посебно било изражено унутар Депоса где је било све видљивије раније успостављено подвајање две највеће странке СПО и ДСС. Први видљивији проблем настао је услед расподеле освојених посланичких места у републичкој скупштини. Освојених 50 мандата ове коалиције подељено је тако што су представници СПО добили 24, ДСС – 18, НД три, а било је и

петорица нестраначких личности, што је значило драстична одступања у односу на процентуалну заступљеност кандидата на изборним листама (СПО је имао 125, ДСС - 78, нестраначких кандидата било је 23, НД - 12, НРС деветоро и Земљорадничка странка и Српска светосавска странка имале су по једног кандидата¹⁷¹). С обзиром да је изборни добитак посланичких мандата био (релативно) мали за огромне лидерске и страначке жеље, логично да је морало избити незадовољство оваквом коначном поделом места. Након што су избори прошли, сам Драшковић је сведочио како му је унутар СПО спочитавано да је маргинализовао странку тако што је за носиоца републичких Депосових изборних листа поставио Војислава Кошгуницу и зато што СПО није имао адекватан број посланичких кандидата на одговарајућим местима на тим листама.¹⁷² Мање странке имале су проблеме друге врсте - иако су биле чланице коалиције и имале своје кандидате на изборним листама на крају у расподели „плена“ нису добиле нити једног свог представника у парламенту. То је посебно изиритирало челнике НРС, која је и највише протествовала, нападајући Драшковића да је „СПО узео мандата колико је хтео“ и најављујући подношење жалбе суду.¹⁷³ Интерни сукоб је решен на седници Савета Депоса која је одржана средином јануара тако што је захтев НРС одбијен већином гласова, па је и ова странка фактички испала из коалиције. Истовремено су усвојене измене статута Депоса па је уместо Извршног одбора уведено деветочлано Председништво. Измена која је правдана „потребом за бржим реаговањем на дневнополитичке изазове“ била је још једна назнака да се јединство коалиције све више топи, с обзиром да су у том председништву овога пута већину чинили лидери и представници странака чланица коалиције у односу на нестраначке личности (по два из СПО и ДСС, по један из НД и СЛС и тројица нестраначких).¹⁷⁴

Покушавајући да опет буду онај кохезивни фактор између странака чланица коалиције, нестраначки представници Депоса су покушавали да актуелизују идеје општег уједињења опозиције, позивајући и апелујући на јединство, али ти апели нису наишли ни на какав одјек међу лидерима странака

¹⁷¹ *Српска реч*, бр 61. 20.12.1992. („Избори '92 - кандидати Депоса“, стр. 14-21)

¹⁷² Драшковић, Вук: *Мета*, Новости, Београд 2006, стр. 169-170.

¹⁷³ *Борба*, 19.01.1993. („Договор или на суд“, стр. 12)

¹⁷⁴ *Политика*, 23.01.1993. („Председништво уместо Извршног одбора“, стр. 7)

Депоса. Неформални разлаз коалиционих партнера десио се током априла месеца, када је одржана седница председништва Депоса, на којој је потврђена потпуна разлика у ставовима и плановима будућих активности: СПО је одлучио да ће његови представници учествовати у раду обе скупштине, ДСС је решио да ће задржати мандате али да се неће враћати у скупштину, НД је одлуку препустила својим страначким органима (пар дана касније донели су одлуку да учествују у раду заједно са посланицима СПО).¹⁷⁵ Разочарани показаним нејединством и игнорисањем од стране странака, петорица нестраначких посланика убрзо подносе оставке на посланичке мандате у Народној скупштини. Иако је Депос наставио да и даље формално постоји, након тих догађања он се суштински потпуно изменио, јер је изласком нестраначких личности изгубио своју првобитну ширину страначког и грађанског удруживања, а изласком ДСС која је једина по степену политичке подршке и организованости могла да се мери са СПО и унутрашњу коалициону физиономију, јер је како то исправно наводи Антонић „Депос постао само прочеље иза кога се скривао СПО.“¹⁷⁶

Насупрот релативном умирењу политичких прилика на унутрашњем плану, нова 1993. година донела је поновно интензивирање настојања светских сила на заустављању рата на просторима бивше Југославије. Овог пута дипломатске активности биле су усмерене првенствено на Босну и Херцеговину, где су представници светских сила почетком јануара иницирали окупљање зараћених страна у Женеви, уз посредовање дипломата Сајруса Венса и Дејвида Овена. Они су пред конференцију изнели свој припремљени план за решавање сукоба у виду будућих мировних политичких, војних и територијалних решења за босанску ратну кризу. Иако предложена решења нису у потпуности одговарала ниједној зараћеној страни, било је јасно да српска страна њиховим прихватањем губи највише – гашење своје новостворене државе Републике Српске и прихватање заједничке централне државне власти Босне и Херцеговине, децентрализоване на провинције, које су опет у односу на фактичко стање значиле велике територијалне уступке искључиво српске стране другима. Питање мировних преговора постепено се наметало као најважнија тема и у домаћем

¹⁷⁵ Борба, 13.04.1993. („Аутономна прегматична политика“, стр. 7)

¹⁷⁶ Антонић, Слободан: *Заробљена земља: Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровљење, Београд 2002, стр. 134.

политичком животу, с обзиром да је питање смиривања рата било непосредно везано за укидање санкција УН према СР Југославији. Странке у Србији су поводом тока преговора почеле да заузимају све систематичније и кохерентније сопствене политичке ставове о њему, а на овој теми се отварао најважнији, базични политички расед међу странкама који је све више утицао на промену степена политичке блискости између појединих странака.

Иако није било кључан и непосредан узрок, питање мировних преговора је свакако дало додатни важан импулс у дезинтеграцији Депосове коалиције. Поред већ описаних разлика и подела унутар ове коалиције по питањима даље стратегије политичког деловања, страначки ставови око мировних преговора су додатно урушавали коалицију подсецајући јој ионако крхке и недовољно дефинисане заједничке основе политичког програма. У ситуацији када је након неколико кругова преговора Народна скупштина Републике Српске одбила да прихвати део мировног плана који се односио на разграничење будућих провинција у Босни и Херцеговини, то је изазвало потпуно другачија реаговања странака које су још увек формално биле чланице коалиције Депоса, те је ДСС показао разумевање за ставове руководства Републике Српске, док је СПО (а посебно његов лидер Драшковић) захтевао да се мировни план безусловно прихвати. Такав став председника СПО не само да је додатно продубио међусобне супротности према ДСС, већ је утицао и да се појави и унутарстраначка опозиција унутар саме партије. На седници Главног одбора крајем априла та већ организована групација (коју је предводио потпредседник Слободан Ракитић) јасно је исказала своје велико незадовољство све већим одступањем странке од својих изворних националних програмских ставова и разбијачкој делатности према сваком опозиционом савезу.¹⁷⁷ Иако је сукоб забашурен заједничким једногласно усвојеним закључцима, било је јасно да се СПО фактички већ био поцепао на две фракције.

Још веће и далекосежније последице на међустраничне односе процес мировних преговора оставио је на коалициону везу СПС и СРС. Како је процес мировних преговора одмицао током пролећа, социјалисти, иако су изборе између осталог добили на кампањи за заштиту права српског народа преко Дрине да сам

¹⁷⁷ *Депос – од коалиције до странке* (уредник Угљеша Крстић), Вајат, Београд 1994, стр 17-46. (изводи стенограма са седнице Главног одбора СПО одржане 30.04.1993)

одлучи о својој судбини („Српски народ има право на самоопредељење. Грађани у РС и РСК имају право да се изјасне референдумом у каквој држави и са киме желе да живе¹⁷⁸“), све више и интензивније почели су да врше притисак на руководство Републике Српске да прихвати мировне предлоге, у чему су одмах наишли на подршку црногорског ДПС и савезног председника Ћосића. На другој страни, радикали су и даље непоколебљиво и бескомпромисно стајали на тврдим националним позицијама, дајући отворену и потпуну подршку представницима Срба из Републике Српске да не чине било каква попуштања у тим преговорима.

Та прва неслагања у погледу даље политике према решавању српског националног питања у РС и РСК почела су да се са декларативних изјава страначких лидера све више шире, па је било све видљивије да радикали исказују незадовољство не више само политиком према прекодринским Србима, већ и очајним економским и социјалним стањем у држави. Лидер радикала у републичком парламенту Томислав Николић је јасно најавио да постоји и могућност да у блиској будућности радикали ускрате даљу подршку влади: „Посланичка група СРС донела је одлуку да омогући Влади Републике Србије да спроведе мере које је предложила у заједници са Савезном владом. Ову подршку ограничавамо на 15. септембар 1993. године, што је последњи рок да влада исправи грешке и приступи спасавању свих становника Србије од етиопске глади коју могу да нам донесу светски идиоти потпомогнути нашим несналажењем и неспособношћу. Три месеца је довољно времена да све будуће преговоре са светском заједницом условите скидањем санкција...Ни дана више немате право ни ви, ни ми српски радикали. Остали ионако немају угледа и утицаја у српском народу.“¹⁷⁹ Да социјалисти више неће имати бланко подршку радикала, најављено је и краткотрајном јулском кризом око усвајања савезног буџета, када су радикали његово усвајање покушали да услове својим захтевом за претходним смењивањем начелника армијског Генералштаба Животе Панића.

Социјалисти су са своје стране начинили уступак радикалима тако што су пристали да жртвују савезног председника Добрицу Ћосића и омогуће да он буде смењен са те позиције. Иза тог потеза се свакако крило рационално промишљање

¹⁷⁸ *Социјалисти за Србију - изборни програм СПС за децембарске изборе 1992. године*, летак-додатак објављен у више бројева листа „Политика“ током децембра 1992. године.

¹⁷⁹ *СБ НСРС*, књига 9/1993 (1. седница 2. ванредног заседања), стр. 115.

да његовом сменом не прети никакав озбиљнији политички потрес, с обзиром да су странке које је он подржао пред децембарске изборе (ДС и Социјалдемократска партија) биле без јаче политичке моћи у том тренутку, а да Ћосић након безуспешног коришћења за притисак на паљанско руководство више не може бити употребљен ни за какву другу политичку игру. Формалан разлог за смену нађен је у наводима да Ћосић није реаговао на наводни покушај дела официра који су му предлагали да изврши државни удар и смени и похапси Милошевића и републичку владу. На место Ћосића крајем јуна је (опет уз помоћ радикала) изабран Зоран Лилић, тако да је СПС добио још један значајан положај у држави. Самим кадровским решењем (изабран човек који није био у првим редовима страначке номенклатуре), показао је да се жели и даље очувати примарна улога републичких власти у односу на савезне.

Управо у време смењивања Ћосића дошло је до поновног кратког „збијања редова“ странака опозиције. Током седнице у Савезној скупштини на којој се расправљало о Ћосићевој смени догодио се инцидент у коме је посланик радикала Бранислав Вакић ударио посланика СПО Михаила Марковића. Испровоциран тим гестом (односи између СПО и СРС и њихових лидера у дужем периоду били су нарочито лоши, са међусобном разменом тешких речи и оптужби), лидер СПО Вук Драшковић је још исте вечери позвао на протестно окупљање испред савезног парламента. Током вечери испред зграде се окупило неколико хиљада демонстраната који су се касно увече сукобили с полицијом. Током сукоба, под недовољно разјашњеним околностима страдао је један од полицајаца. Испровоцирани том погибијом, припадници полиције током ноћи разбијају демонстрације, упадају у просторије СПО у центру града и хапсе комплетно руководство странке и брачни пар Драшковић, наносећи им том приликом и физичке повреде. Наредних дана уследио је и захтев републичког јавног тужиоца да се забрани рад СПО због позива на нарушавање уставног поретка државе. То је довело до природне реакције да су готово сви опозициони лидери затражили да се брачни пар Драшковић моментално ослободи. Током јуна организовано је неколико протестних митинга у Београду, који су остали без већег ефекта. На тим митинзима, упркос позивању на опозициону солидарност и јединство било је

упадљиво да нема лидера ДС и ДСС.¹⁸⁰ Сви ти скупови ипак нису имали нарочитог ефекта, с обзиром да су Драшковићи ослобођени помиловањем од стране председника републике Милошевића половином јула месеца тек након интензивног притиска из иностранства и претњи штрајком глађу.

Након краткотрајног летњег затишја, јесен је донела већ наговештавану политичку буру. Дана 27. септембра посланичка група СРС је означила крај коалиционе сарадње са социјалистима на републичком нивоу, подношењем захтева за изгласавање неповерења републичкој влади Николе Шаиновића. У оштро интонираном предлогу за изгласавање неповерења наведено је да су радикали мањинску владу подржали „зарад стабилности Србије која је требала да буде заштитник и заступник интереса српског народа на (мировним) преговорима“, али и да је „мањинска влада дала многа обећања и није их испунила, да је њом задовољно 2% становништва из нових мерцедеса, да је влада прихватила Венс-Овенов план, да је приватизација препуштена стихији, да је обећана инфлација од 50% месечно а толика је дневно, да је производња потпуно уништена, итд.“¹⁸¹ Већ сутрадан социјалисти су се огласили саопштењем за јавност у коме су небираним речима напали дојучерашње савезнике да је „политика СРС на супротној страни од политике СПС и на супротној страни од интереса српског народа, да је СРС четвртину посланичких места добила обманом грађана и подршком руководству Србије, да радикали отежавају успостављање мира, да треба испитати деловање Шешељевих паравојних формација које су починиле ратне злочине над цивилним хрватским, муслиманским и српским становништвом, а да будућност Србије није диктатура и фашизам.“¹⁸²

У таквом дијаметрално измењеном политичком односу две највеће парламентарне политичке странке, најзначајније питање постало је како ће се приликом гласања о поверењу Влади поставити остале странке у парламенту, с обзиром да радикали самостално нису могли да оборе републичку владу. У

¹⁸⁰ На окупљању 19. јуна није било ниједног говорника из ДСС или ДС (*Борба*, 21.06.1993. („Наредна епизода следеће суботе“, стр. 5)). На митингу који је одржан 26. јуна није било Војислава Коштунице, већ су ДСС представљали функционери Милан Протић и Тихомир Милошевић, док од званичника ДС опет нико није присуствовао (*Политика*, 27.06.1993. („Поновљен захтев за ослобађање лидера СПО“, стр. 10)). Ни трећи пут, 3. јула није дошао нико испред ДС, а ДСС је заступао Небојша Јанковић, председник Извршног одбора (*Политика* 05.07.1993. („Треће окупљање код Храма Светог Саве“, стр. 6)).

¹⁸¹ *Политика*, 28.09.1993. („Званично затражено гласање о поверењу Влади“, стр. 7)

¹⁸² *Политика*, 29.09.1993. („СПС: Шешељ изражава крајње примитивни шовинизам“, стр. 1. и 7)

расправи која је отпочела 7. октобра¹⁸³ председник Посланичке групе СПО-НД Милан Миковић је следио став свог партијског лидера и међу првим говорницима најавио да његова посланичка група неће ни учествовати у гласању, правдајући то ставом да су обе странке подједнако одговорне за катастрофално стање, политички хаос и економски слом. Већ следећи говорник из редова СПО Младен Марков наговестио је неизвесност о исходу гласања, јер је нагласио да он лично неће следити одлуку своје странке и да ће гласати за изгласавање неповерења. У даљем току расправе, за изгласавање неповерења (иако резервисано) начелно су се изјаснили, представници ДС, ДСС, ССС и ДЗВМ, док су страну социјалистима држали једино посланици ГГ Жељка Ражнатовића Аркана.

Преокрет у вишедневној тешкој и мучној расправи у којој се нису бирале речи догодио се 14. октобра. Користећи инцидент приликом кога је дан раније полиција у Београду претукла неколико грађана у реду за хлеб као непосредан повод (а вероватно и услед већ наговештеног расцепа који је претходно најавио посланик Марков), СПО је променио свој неутрални став по питању поверења влади и наговестио да ће се и ова странка придружити изгласавању неповерења ако министар унутрашњих послова Зоран Соколовић не поднесе оставку до краја расправе. Он то није учинио, већ је понудио само јавно извињење током седнице Народне скупштине. Увиђајући да ће исход гласања сада већ извесно бити неповољан по социјалисте, председник републичког парламента социјалиста Зоран Аранђеловић је 15. октобра поподне прекинуо даљу скупштинску расправу (иако је било још пријављених посланика за дискусије) и одложио је, не обавештавајући Народну скупштину када ће се наставити с радом. Наставак седнице није ни одржан, јер је након пет дана дошло до неочекиваног расплета ситуације – председник републике Слободан Милошевић је искористио своја уставна овлашћења и распустио Народну скупштину, омогућивши тако Шаиновићевој влади да фактички опстане бар за још неко време. Нови ванредни републички избори су заказани за 19. децембар.

¹⁸³ *СБ НСРС*, књига 13/1993 (1. седница 2. редовног заседања), стр. 46-660.

3.2. ДРУШТВЕНЕ И ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ У ВРЕМЕ ОДРЖАВАЊА ИЗБОРА

Негативно стање у економији и друштву које је наслеђено из ранијих година, у 1993. години доживело је свој врхунац. Новоизабрани мандатари Шаиновић и Контић су као једне од најважнијих тачака у експозеима својих влада истицали управо рад на побољшању свеопште економске и друштвене ситуације. Међутим, како је време одмицало, све се више показивало да ни савезна ни републичка влада нису успевале да повуку нити један ефикасан потез који би успео да преокрене негативне тенденције све већег социјалног раслојавања грађана и пропадања економије.

Још док су се конституисали нови органи власти дошло је до слома „банкарског“ система државе. Најпре је првих дана марта власник предузећа и банке „Југоскандик“ Јездимир Васиљевић изненада напустио државу, носећи већу количину новца са собом. То је створило психолошки негативни домино ефекат и погодило следећу још већу приватну „Дафимент банку“. С обзиром да су ове две квазибанкарске институције у то време изигравале једну врсту социјалног вентила пошто је велики број грађана у њима држао орочене штедене улоге под нереално високим каматним стопама, њихов крах означио је још један удар осиромашења на грађане заробљавањем више стотина милиона приватног девизног новца. О пословању и директној вези ових институција са тадашњим властима речито сведоче чињенице за какве пројекте су ове банке давале вишемилионске кредите – изградња пословног центра у Ердугу, РСК (власник Жељко Ражнатовић Аркан), „Симпо“ Врање (директор Драгомир Томић, функционер СПС), изградња подземне железничке станице Вуков споменик у Београду, позајмице Фонду ПИО за исплате пензија, као и детаљ да су оне служиле као помагачи у активностима широко распрострањене, а иначе нелегалне трговине девизама на црном уличном тржишту.¹⁸⁴

Већи извор проблема стварала је огромна инфлација. Накнадним признањима да је сама држава планирано водила политику инфлације као

¹⁸⁴ Динкић, Млађан: *Економија деструкције: велика пљачка народа*, Стубови културе, Београд 2000, стр. 225-226.

посредне врсте додатног опорезивања грађана зарад финансирања државних расхода, као и чињеницом да се тешко могло бити доследан у чврстој монетарној политици у датим околностима, не може се оправдати исказана тотална неспособност да се инфлација сведе на нормалан ниво. Државна економска политика у 1993. години свела се на пуко штампање новца ради покривања све већих расхода, с обзиром да је производња из дана у дан бивала све мања и да су порески приходи све више и више опадали услед бежања свих економских и трговинских делатности у сиву зону ван непосредног надзора државе. Као другу меру власт је више пута у току године покушавала да административним путем управља привредом, тако што би прописивала максималне цене производа на тржишту. Такви покушаји изазивали су једино контраефекат, с обзиром да су апсолутно сви субјекти на тржишту настојали да их максимално избегну, склањајући своју робу у магацине изван тржишних токова. Безуспешан је остао и покушај рационалисаног снабдевања становништва путем купона за најзначајније животне намирнице макар и у прописаним минималним количинама. Током 1993. године извршене су две деноминације динара (најпре је у октобру брисано шест, а затим у децембру још једном девет нула), издато је тридесетак банкнота све веће и веће номиналне вредности (последња је гласила на износ од 500.000.000.000 динара). Завршни рачун федералног буџета за 1993. годину¹⁸⁵ показао је да је 94% државних прихода било остварено из примарне новчане емисије, а само у тој години извршено је пет ребаланса буџета (од којих је последња три спровела извршна власт без икаквог конкретног законског основа). Као последица настало је опште осиромашење грађана који су доведени на руб животне егзистенције јер зараде више нису биле довољне ни за покривање најминималнијих трошкова живота. Забележено је да је дан пре одржавања избора исплаћена недељна минимална зарада износила 20 милијарди, а килограм најјефтинијег кукурузног брашна је истовремено коштао 25, килограм кобасица 50, килограм свињског меса 120 милијарди, а нова кошуља читавих билион динара.¹⁸⁶ Живот грађана се тако последњих месеци те године претворио у целодневну битку за задовољење елементарног животињског инстинкта за преживљавањем.

¹⁸⁵ *Службени лист СРЈ*, бр 12/1995

¹⁸⁶ *Политика*, 18.12.1993. („Шест недељних минималаца за килограм меса“, стр. 11)

3.3.ИЗБОРНА КАМПАЊА КОАЛИЦИЈА

Пре саме кризе владе, а након пушгања Вука Драшковића из притвора почетком септембра месеца дошло је и до готово потпуног растакања Депоса у првобитном, изворном саставу. Најпре је лидер ДСС Војислав Кошгуница на конференцији за штампу првог дана септембра јавно обелоданио да Депос за ДСС више не постоји и тиме и формално потврдио да ће ова странка убудуће деловати самостално.¹⁸⁷ Истовремено са расписивањем избора уследило је и отворено писмо нестраначких личности Депоса које су протествовале због злоупотребе имена Депоса од стране странака које су у њему остале, што је значило да су и ови појединци дефинитивно одустали од првобитне концепције Депоса као широког опозиционог покрета.

Остајући све више осамљени под називом Депос, СПО и НД нису одустајали од ове коалиције и њеног имена. Најпре су успели да ка себи привуку ГСС који се током 1993. године наметнуо као природни савезник, с обзиром да се та странка нарочито ангажовала у активностима за ослобађање Вука Драшковића из притвора. Простор за међусобну сарадњу ове две странке створен је и на идеолошком и програмском пољу услед тога што се СПО током 1993. године у потпуности приближио ставовима ГСС по питању решавања југословенске кризе. Трећи узрок сарадње могао се наћи у чисто страначким интересима – СПО је одговарало да привлачењем нових странака задржи коалиционо надстраначко име Депоса које је још увек могло да привуче неопредељене и слабо информисане бираче,¹⁸⁸ док је ГСС видео шансу да постане парламентарна странка након дебакла на изборима 1992. године. Накнадно ће се Депосу прикључити и двојица потпредседника СЛС (Милан Божић и Владан Василијевић) који су напустили своју матичну странку незадовољни њеном одлуком да опет бојкотује изборе, а подршка ће стићи и од представника НСС.

¹⁸⁷ *Политика*, 02.09.1993. („Депос више не постоји“, стр. 8)

¹⁸⁸ „У октобру 1993. године у Београду је извршена једна анализа да ли би бирачи у Београду пре заокружили број испред имена СПО или Депос. Резултати су били 10:1 за Депос.“ (Стефановић, Ненад: *Покривање нетокраке: тајни живот српске опозиције 1989-1994*, БИГЗ, Београд 1994, стр. 171)

Мада су у Депосу остале две странке које су у тој коалицији биле и раније, па је тако обезбеђен политички континуитет ове коалиције, промене су ипак биле такве природе да се и у стручној политиколошкој и у мемоарској литератури с правом често користе изрази „први“ и „други“ Депос, како би се означила суштинска метаморфоза коју је Депос претрпео. Најпре се може закључити да је Депос II имао мању политичку ширину у односу на изворни Депос I, с обзиром да је обухватио знатно мањи број странака (свега три наспрам ранијих десетак), а да су истог дана када је коалиција формирана готово све нестраначке личности одмах јавно прокламовале да се неће наћи на њеним изборним листама. Промена је настала и у односу снага странака унутар Депоса, који се претворио у коалицију са преодоминантним субјектом, с обзиром да је СПО у овој другој постави Депоса дао апсолутно највећи број кандидата (80%) за народне посланике и да је Вук Драшковић оглашен за носиоца изборних листа у свим изборним јединицама, за разлику од 1992. године, када је био носилац у свега њих пет а Војислав Коштуница у преостала четири изборна округа. Трећа промена коју је Депос доживео била је трансформација у чисто техничку изборну коалицију, која је формирана са искључивим циљем остваривања што бољег изборног резултата њених странака, док је инсистирање на чврстом савезу и даљој сарадњи на дугорочним циљевима потиснуто у други план. Самим тим, нови Депос није имао никаквих надстраначких коалиционих тела, нити је поставио чврста правила и обавезе за своје странке чланице: „У правилник Депоса је унето да је свака странка самостална, да после избора може да има свој посланички клуб и води политику у складу са својим политичким опредељењем.“¹⁸⁹ Уместо ранијих засебних коалиционих надстраначких органа који су се угасили сами од себе, руковођење коалицијом је фактички било преузето од стране троје лидера коалиције.

Насупрот суштинским, унутрашњим променама које је Депос претрпео у дужем периоду пред изборе, сама изборна кампања коалиције остала је готово непромењена. Она се првенствено заснивала на већ виђеној генералној критици власти по свим питањима, где је Депосу на руку ишла све гора економска и социјална ситуација у друштву: „Србија је пре санкција извозила све: млеко,

¹⁸⁹ Михајловић, Душан: *Повленске магле и видици - том I*, Неа, Београд 2005, стр. 416.

брашно, уље, месо...никада ово Србија није увозила. Где је храна? Како Србија да гладује? У име чега подржавати власт која очигледно ништа друго не уме, сем да упропаштава све нас заједно. Ради се о бити или не бити Србије...Санкције ће бити укинуте одмах уколико Депос освоји парламентарну већину у скупштини на Светог Николу...Лажу вас да је свет против Србије.¹⁹⁰ Као и претходни пут, Драшковић је у јавним наступима покушавао да не изгуби из вида и изворне, национално тврдо орјентисане бираче своје странке, који су свакако били поколебани унутарстраначким расколом пре избора, па је понављао старе програмске тезе „да ако Депос победи, под истим државним кровом ће се наћи Србија, Црна Гора, српске крајине, Босна и Херцеговина (изузев западне Херцеговине), и вардарска Македонија, да ће границе између тих република постојати на мапи, али да их на терену неће бити, баш како и у Европској заједници.“¹⁹¹ Новоприсли члан коалиције имао је међутим потпуно другачије програмске ставове: „Националне скуобе не треба решавати силом, етничким чишћењем, опсадом и терорисањем градова, злочинима, распиривањем верске и националне мржње и политиком конфронтације са целом међународном заједницом...ГСС не негира српском народу (а ни другим народима) оптималне тежње – национално уједињење. Али такве тежње не могу рачунати на употребу силе и не могу се остваривати на политици конфронтације са целим светом и уништењем државе привреде и друштва.“¹⁹²

Поред странака које су се окупиле у Депосу, пред изборе формирано је још неколико страначких коалиција. Првих дана новембра о заједничком коалиционом наступу брзо су се договорили представници две највеће партије албанске националне мањине из јужног дела уже Србије, Партије за демократско деловање и Демократске партије Албанаца. Након што нису успели да постигну договор са остатком опозиције, представници неколико мањих партија регионалиста (РДСВ, ЛСВ, СЈ) постигли су споразум о заједничком наступу у две војвођанске изборне јединице. На супротном крају политичког поља настала је коалиција под називом Удружена левица. Њу су створиле четири мање партије титоистичке идеологије (СК-ПЈ, Савез радника Србије, Народни фронт и

¹⁹⁰ *Српска реч*, бр. 85, 22.11.1993. („Не гласајте за мене, већ за себе“, стр. 11)

¹⁹¹ *Српска реч*, бр. 84, 22.11.1993. („Какве границе на Дрини и Куманову“, стр. 22)

¹⁹² *Писмо о намерама ГСС 1993*, брошура, децембар 1993.

Омладински савез-Покрет за Југославију) заједно са неколицином ванстраначких јавних личности међу којима се свакако издвајала др Мирјана Марковић, супруга Слободана Милошевића.¹⁹³ У медијски веома пропраћеној кампањи (ова листа је у извештавањима била испраћена са знатно више простора него добар део парламентарних странака) Удружена левица је изашла у настојању да код бирача побуди носталгију за „срећним временима“ пре деведесетих, а да је за сва зла која су снашла државу и друштво крива тзв. „десница“ (у ширем смислу могло се протумачити да ту поред скоро свих опозиционих партија спада чак и сам СПС): „Многе партије, махом десне орјентације, обећавају грађанима да ће им ако дођу на власт обезбедити мир, сигурност, запосленост, све оно што смо до скора имали. Али у време када смо све то имали на власти је била левица, не десница...Са левицом смо имали велику земљу, народи су живели у миру, бесплатне лекове, грејање, са левицом можемо све то опет¹⁹⁴... У постојећим условима левичарска опредељења треба да буду: уважавање свих облика својине, предност треба да имају државна и друштвена, јер оне онемогућавају експлоатацију ширих размера...залагање за мир и заштиту грађана од криминала, безакоња, ратног профитерства и опште несигурности која прети да завлада у друштву...и најзад залагање за успостављање Југославије јер су у овом моменту све везе између југословенских народа покидане, а на њихово место су дошли мржња и насиље.“¹⁹⁵

3.4.ИЗБОРНИ РЕЗУЛТАТИ КОАЛИЦИЈА

На трећим по реду вишестраначким изборима за 250 посланичких места надметало се укупно 84 различитих политичких субјеката који су у девет изборних јединица поднели 216 изборних листа са 5.136 кандидата за народне

¹⁹³ *Политика*, 18.11.1993. („Удружена левица у свих девет изборних јединица“, стр.8)

¹⁹⁴ *Политика*, 04.12.1993. („Др Марковић: Десница и празна обећања“, стр. 8)

¹⁹⁵ Марковић, Мирјана: *Пре и после: 1985-2007*, Трећи миленијум, Београд 2007, стр. 144.

посланике.¹⁹⁶ У односу на претходне изборе учешће коалиција у изборном процесу још је више смањено тако да је забележено свега пет случајева коалиционих листа и то: Демократског покрета Србије – Депос, албанске Коалиције Партије за демократско деловање и Демократске партије Албанаца, Демократске коалиције за Војводину (РДСВ, ЛСДВ, СЈ), Удружене левице и коалиције Народне странке и Народне радикалне странке. Једино су Депос и Удружена левица истакле своје кандидате у свим изборним јединицама, албанске и војвођанске регионалистичке партије су наступиле само у изборним јединицама где су имале своје присталице (Лесковац, односно Нови Сад и Зрењанин).

Од ових пет коалиционих групација најбољи резултат је као и годину дана раније остварио Депос. За њега је гласало 715.564 бирача (16,64% изашлих на изборе), што је овој коалицији донело укупно 45 посланичких места. Коалиција две албанске партије ПДД-ДПА је успела да опет поврати парламентарни статус политичким представницима ове националне мањине, с обзиром да је успела да освоји свега 29.342 гласа (0,68%), али је захваљујући ефекту изборног система добила два мандата. Иако су освојиле знатно више гласова, листе Коалиције за Војводину (41.097 – 0,96%) и Удружене левице (34.366 – 0,80%) ни у једној изборној јединици нису биле ни близу цензуса и остале су без мандата.

Од осталих учесника на изборима свега још пет странака је успело да стекне парламентаран статус. Победници избора били су социјалисти, који су успели да повећају своју подршку за око 200.000 нових гласача и освајањем 123 мандата дођу на корак до апсолутне већине гласова. Одличан резултат направио је ДС, који је готово утростручило степен подршке и скочило на 27 посланичких места. На другој страни, радикали су платили цену покушаја директног фронталног обрачуна са социјалистима преполовљеним бројем гласова и мандата у новом сазиву (свега 39), а ДСС излазак из Депоса са само седам мандата у самосталном наступу. Преосталих пет седишта у Народној скупштини заузели су представници ДЗВМ.

Кратак временски размак између два изборна циклуса без икаквих значајних промена изборног законодавства омогућује нам да извршимо врло

¹⁹⁶ У даљем тексту подаци о резултатима ових избора дати су према публикацији: *Превремени избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије у 1993. години – коначни резултати*, РЗС, Београд 1994.

прецизна поређења изборног учинка коалиција. Већ смо видели да је међу њима Депос са 45 места постигао најзапаженији успех. Иако је број мандата ове коалиције у односу на изборе 1992. године био смањен за пет, све чланице ове коалиције су овим резултатом успеле да повећају своју репрезентацију у Народној скупштини – СПО је са 27 скочио на 37 мандата, НД са четири на шест, а ГСС је „повратио“ парламентарни статус са два освојена мандата. Нови састав Депоса добио је око 80.000 гласова мање од изворног (715.564 према ранијих 797.831). Али, када би се ту додали гласови и ДСС и НРС, основано би се могло закључити да је Депос на изборима 1993. године успео да ка себи привуче одређени контингент од око 100-200.000 бирача који су на прошлим изборима гласали за ССС или коалицију Српска опозиција (ове странке су оствариле лоше резултате) и тиме надомести већи део гласова који је сада за собом одвукао ДСС својим самосталним наступом. Може се извести и закључак да Депос од пријема ГСС у коалицију није имао готово никакав опипљив добитак гласова. Стога је Михајловић био у праву када је навео „да је питање колико су изборном резултату СПО допринели коалициони партнери...можда се може говорити о нешто значајнијем доприносу само на изборима 1992. године (ванстраначки кандидати и ДСС).¹⁹⁷ На другој страни, сам ДСС није профитирао од стратешке одлуке о самосталном изборном наступу. Иако је ова странка на нивоу целе државе успела да освоји преко 5% гласова и тиме јасно измери и покаже своју значајну и респектабилну снагу, њено присуство у републичкој скупштини било је смањено са првобитних 20 на свега седам посланика у новом сазиву. Неефикасност изборног резултата огледала се и у детаљу о огромном проценту и броју расутих гласова који су били дати за ову партију, јер је њој у шест изборних јединица у којима је остала испод цензуса и без учешћа у расподели мандата пропало 85.100 гласова или чак 40% од укупног броја.

Коалиција две албанске партије ПДД и ДПА је заједничким изласком на изборе успела да оствари свој изборни циљ – политичку репрезентацију албанске националне мањине с југа централне Србије у парламенту. То је постигнуто максималном мобилизацијом свог бирачког тела у три општине са значајним уделом ове мањине у укупном броју становништва (управо је у општини Прешево

¹⁹⁷ Михаиловић, Срећко: „Политичке странке у изборима за републички парламент“, у зборнику: *Партијски мозаик Србије 1990-1996*, Београдски круг, Београд 1997, стр. 57.

забележена рекордна излазност од 85,59% уписаних бирача, а од тог броја ова коалиција је добила 89,48% гласова). Уз коришћење погодности изборног система који је ишао на руку странкама које су имале концентрисане своје присталице у једном делу земље и географском скројеношћу лесковачке изборне јединице, ова коалиција је постигла максимални могући ефекат освајањем два посланичка места, што не би било могуће да су обе странке наступиле самостално и са оствареним степеном подршке са републичких избора годину дана раније (ПДД је тада освојила 17.172, а ДПА 10.242 гласа, тако да би појединачним изласком и са таквим међусобним односом снага обе биле испод цензуса и без мандата).

На другом, северном крају државе иако је освојила већи број гласова, Коалиција за Војводину није успела да уђе у Народну скупштину. Она је освојила 3,75% од укупног броја гласова у две војвођанске изборне јединице, с тим да је нешто боље прошла у новосадској изборној јединици где је имала преко 4% гласалих. Код ове коалиције није могуће адекватно поређење броја освојених гласова, с обзиром да је РДСВ на изборима 1992. године наступала заједно за ДС. Ако би ипак упоредили резултат из 1992. године са резултатом годину дана касније (36.780 према 41.097) могло би се закључити да је војвођанска коалиција направила одређени мали помак навише, али да то још увек није било ни изблиза довољно да би се прешао изборни цензус, што имајући у виду конкуренцију осталих грађанских и мањинских странака није ни био лак задатак. Ова коалиција је своје присталице окупљала углавном у урбаним срединама (Нови Сад 8,45% гласова, Суботица 6,96%) и из дела корпуса бирача националних мањина (Сента 10,2%, Ковачица 9,79%).

Коалиција Удружена левица и поред енормне медијске промоције коју је уживала, остала је далеко од парламента са свега 0,80% подршке међу бирачима. Ни у броју гласова није остварила било какав значајнији помак, с обзиром да је освојила тек око две хиљаде гласова више у односу на 1992. годину када је СК-П изашао самостално на републичке изборе. Нешто виши проценат освојених гласова ова коалиција освојила је у Војводини у односу на остатак државе (1,06%), а највећи успех постигнут је у општини Жагубица, где је ову коалицију подржало свих 11,28% бирача који су гласали.

3.5. ПРОЦЕС ФОРМИРАЊА НОВИХ ОРГАНА ВЛАСТИ

Након сумирања првих утисака након завршених избора било је јасно да процес формирања нове владајуће већине неће бити нимало лак задатак за било кога. Пред социјалисте који су дошли на свега три мандата до потребне апсолутне већине у Народној скупштини поставио се проблем да у новом односу снага на први поглед нису имали никога кога би могли да узму за свог коалиционог партнера, с обзиром да су радикали у међувремену потпуно променили страну, оптужујући СПС за националну издају и крађу избора, а да је остатак опозиције још од раније био расположен против њих. Сама опозиција јесте располагала теоријском већином од 127 мандата, али они су били освојени од стране укупно шест листа на којима је било девет програмски веома разнородних странака које су предводили лидери претежно оптерећени међусобним сукобима и сујетама, тако да на овакву најширу опозициону коалицију ради преузимања власти нико није озбиљно ни узео у разматрање, а одмах је била одбијена као могућност, како од стране СРС, тако и од стране ДЗВМ и албанске коалиције.

Зато се у првим данима после избора појавила замисао о стварању широке концентрационе владе народног јединства коју би чинили и власт и опозиција. На опозиционој страни за ту идеју највише интересовања показивао је ДС, а она је била изнета и као званична понуда председника Милошевића приликом консултација са представницима парламентарних странака у вези предлагања кандидата за председника владе. У разговорима који су вођени средином јануара месеца, од стране Милошевића понуђен је концепт широке, концентрационе владе чији би мандатар био из редова СПС, а која би бројала укупно 24 министарства од којих би 12 ресора држали социјалисти (укључујући оне најважније, унутрашњих послова и финансија), а 12 представници опозиције.¹⁹⁸ Ту понуду су одмах одбили и Вук Драшковић и Зоран Ђинђић у име својих странака, док радикали и ДСС нису ни били позвани нити учествовали у тим разговорима.

Прва прилика за непосредно страначко одмеравање снага била је конституисање новог сазива Народне скупштине које је отпочело дана 24. јануара

¹⁹⁸ Драшковић, Вук: *Мета*, Новости, Београд 2006, стр. 219-220; *Земунске новине*, бр 194, август 1997. („Историја СРС 1990-97“, стр. 68)

1994. године. Пошто опозиционе парламентарне странке нису могле да се договоре око заједничког састављања владе, оне су успеле да постигну договор о техничкој коалицији, тј. да истицањем и гласањем за заједничког кандидата за председника Народне скупштине онемогуће да на то место дође представник социјалиста. У том циљу одржано је и неколико заједничких састанака на којима је постигнут договор да Депос као најјача листа предложи кандидата за председника кога би подржале и остале три опозиционе странке. У складу са тим договором, Депос је на конститутивној седници предложио за кандидата широј јавности непознатог посланика Гвоздена Росића, увиђајући да ипак не постоје реалне шансе да он заиста и добије потребну већину. Ова тактика била је испоштована од свих странака и дала је резултата јер је у првом гласању кандидат социјалиста Зоран Аранђеловић добио 123, а Гвозден Росић 118 гласова.¹⁹⁹ Исти епилог гласања поновљен је и сутрадан, с тим да су овога пута радикали одбили да гласају за Депосовог кандидата, па је резултат био 122:78, уз 40 неважећих гласачких листића. Пошто је било јасно да је парламент блокиран овом одлуком, договорено је да се наставак седнице одложи до 1. фебруара. На трећем гласању десио се неочекивани обрт, тако што је кандидат социјалиста Драган Томић добио потребну већину од 125 гласова наспрам 113 за новог заједничког кандидата опозиције Јоргованку Табаковић (СРС).²⁰⁰

Тим исходом не само да је СПС извојевао важну политичку победу, запоседајући важно место у политичком систему, већ је и успео да раздрма опозициону техничку коалицију, с обзиром да је из изборног резултата произлазило да је за избор Томића гласало и неколико посланика из опозиције. Никада није откривено из које партије су били посланици који су гласали за социјалистичког кандидата, а касније су се у јавности појављивале различите верзије: да су то учинили посланици НД, посланици ДС, посланици СРС. Семе неповерења између опозиционих странака било је посејано и даљи међусобни договори су обустављени. То је даље за последицу имало да се процес конституисања скупштинских органа доврши тоталним фијаском опозиције јер је изневерен и следећи начелни договор о расподели четири потпредседничка места, која су требали да добију по један представник Депоса, СРС, ДС и ДСС. Мимо

¹⁹⁹ *СБ НСРС*, књига 1/1994 (1. конститутивна седница), стр. 60.

²⁰⁰ *СБ НСРС*, књига 1/1994 (1. конститутивна седница), стр. 168.

договора појавио се и пети кандидат кога је предложила новоформирана посланичка група НД која се издвојила из Депоса. Када су објављени резултати гласања испоставило се да кандидати СРС и ДСС нису добили потребну већину гласова, јер за њих не само да нису гласали посланици СПС, већ то нису учинили ни појединци из редова Депоса и ДС: „Договор (унутар посланичке групе ДС - З. Р.) је следећи: на листићу за избор потпредседника скупштине заокружујемо име нашег др Ђорђа Башића и кандидата Депоса Војислава Михаиловића. Међусобно ћемо контролисати листиће, а после може да гласа свако по свом нахођењу.“²⁰¹ Слична ситуација догодила се и приликом избора за чланове делегације у Већу република Савезне скупштине - проглашени су резултати по којима три кандидата СРС и један ДСС наводно нису имали довољан број гласова да би били изабрани за савезне посланике (114 од 238).²⁰² Представници СРС и ДСС Томислав Николић и Војислав Коштуница су након објављивања тих резултата одмах затражили реч, повукли своје кандидате за једно преостало место потпредседника скупштине, одбили да се поново гласа о „неизабраним“ савезним посланицима и оштро напали преостале опозиционе странке за сарадњу са социјалистима, чиме је у међусобним оптужбама и свађама окончан покушај краткотрајне опозиционе техничке коалиције.

Након таквог развоја ситуације око конституисања парламента, постало је јасно да је само питање времена када ће социјалисти успети да на своју страну привуку некога из опозиције и тиме добију посланичку већину неопходну за избор владе. За кандидата за премијера предложен је социјалиста Мирко Марјановић. Он је крајем фебруара обавио нови круг консултација са представницима странака. Овога пута представници СПО су децидно одбили могућност да ту владу подрже, али је зато НД у начелу дала своју сагласност да партиципира у будућем кабинету. Унутар ДС је на крају ипак победила струја која је била против учешћа ове странке у влади са СПС: „Нама је било неформално

²⁰¹ Панајотовић, Томислав: *Дневник једног посланика 1994-1997*, Слобода, Пирот 1999, стр. 34.

²⁰² *СБ НСРС*, књига 1/1994 (1. конститутивна седница), стр. 197. Остало је међутим нејасно зашто је учињено такво тумачење од стране председника парламента, с обзиром да је тада важећи Закон о избору савезних посланика у Веће република Савезне скупштине у члану 16. став 1. предвиђао да је „за савезног посланика у Већу република изабран кандидат који је добио највећи број гласова у оквиру броја посланика који се бирају“, а како је заједничким договором свих странака било предложено укупно тачно 20 кандидата из свих посланичких група није се ни могла захтевати било каква већина гласова за избор.

понуђено од стране структура СПС (дакле не од самог Марјановића) да уђемо у владу, али да у њој изигравамо икебане, са занемарљивим процентом учешћа у расподели министарских места и на безначајним ресорима, па смо ту понуду у странци одбили.²⁰³ Лидер НД Душан Михајловић је одлуку своје странке да се уђе у републичку владу образлагао залагањем за укидање санкција, хиперинфлације и неувлачење Србије у рат у БиХ, а као важан мотив накнадно је признат и онај о онемогућавању ДС и Зорана Ђинђића да превише политички ојачају.²⁰⁴ Народна скупштина је 18. марта након тродневне расправе изгласала нову републичку владу, тесном већином од 128 гласова.²⁰⁵ Своју стратешку одлуку да иде у коалицију са социјалистима НД је јефтино наплатила, добивши свега једног (од пет) потпредседника владе, једног (од четири) министра без портфеља и место министра за заштиту животне средине (један од укупно 22 ресора), тако да су њени кадрови у новој влади остали у потпуној мањини и на положајима који су били од нижеразредног политичког утицаја. Иако у том моменту ванпарламентарна странка, СКПЈ је знатно више профитирала уласком у владу, с обзиром да су њени чланови попунили неколико важних места у министарствима (здравство, рударство и енергетика, једно место министра без портфеља). Коначно, самопрокламовану „владу народног јединства“ попунили су и кадрови ДС Слободан Радуловић и Радоје Ђукић који су самовољно, упркос одлуци страначке централе, прихватили места потпредседника, односно министра за приватно предузетништво; као и тројица номинално нестраначких личности који су постали министри за спорт, индустрију и верска питања. Након завршетка целог изборног поступка, произилазило је да је нова влада била само номинално коалициона, а фактички са преобладавајућим утицајем социјалиста, јер су они дали и мандатара и већину министара у скоро свим значајним министарствима, те њихова власт готово и да није била окрњена ситним кадровским уступцима другим политичким групацијама.

²⁰³ Ауторизовани интервју са Зораном Живковићем, вођен 03.03.2015.

²⁰⁴ Михајловић, Душан: *Повленске магле и видици – том I*, Неа, Београд 2005, стр. 415-416.

²⁰⁵ *СБ НСРС*, књига 3/1994 (1. седница 1. редовног заседања), стр. 390.

3.6. ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ У ЗЕМЉИ У ПЕРИОДУ НАКОН ФОРМИРАЊА РЕПУБЛИЧКЕ ВЛАДЕ ДО КРАЈА 1995. ГОДИНЕ

Новоформирана влада иако је располагала са танком већином у парламенту, показала је завидан степен политичке стабилности. Она је у дужем наредном периоду успела да постигне значајан унутрашњи сопствени консензус по најважнијим актуелним политичким питањима.

Највећи унутрашњи проблем са којима се држава суочила током претходне године, хиперинфлација, у моменту изгласавања републичке владе у својој суштини је већ био савладан доношењем и применом једноставног економског програма који је сачинио Драгослав Аврамовић. Њиме је било предвиђено да се хиперинфлаторни безвредни динар замени новим динаром који би био конвертибилан према немачкој марци у паритету један на према један, прекидање даљег финансирања државних расхода путем примарне емисије новца и увођење чврсте буџетске политике финансирања без дефицита. Тим мерама пресечена је једна од највећих хиперинфлација у свету и током 1994. године остварени су значајни помаци у релативној нормализацији економске и социјалне ситуације у земљи. Планиране даље реформе у виду промоције приватног предузетништва и својине као основе тржишног привређивања ипак су биле одложене, што се правдало међународним санкцијама.

Комплексније питање окончања рата у суседству захтевало је знатно више времена и напора за решавање. За разлику од почетног периода југословенске кризе, након две године изнуривања санкцијама, међународном изолацијом и све јачем војном уплитању западних земаља у те ратове (од фебруара НАТО је почео са периодичним оружаном нападом из ваздуха и то искључиво на српску страну), политичко руководство Србије и Југославије током 1994. и 1995. године године сасвим је одустало од некадашњих амбициозних планова о националном уједињењу и своју „спољну“ политику усмерило на покушаје да се српска државна руководства у РС и РСК приволе на мировна решења, без обзира на величину и количину уступака које су оне морале да дају другим странама. Кључну разлику у односу на ранији период чинила је намера да се книнско и

паљанско руководство на трајна мировна решења овога пута приволе више не само вербалним убеђивањима, већ и другим расположивим средствима. Када је средином 1994. године државни врх РС одбацио још један нацрт мировног плана великих сила за Босну и Херцеговину, уследио је жесток сукоб два руководства, а пошто до усаглашавања ставова није дошло, савезна и републичка влада су почетком августа објавиле да прекидају све контакте са државним врхом РС и да држави босанских Срба заводе економске санкције које су се у неким сегментима показале драстичнијим од оних које су СР Југославији биле завођене у претходне две године (прекид телекомуникационих веза, забрана размене штампе и поште). Каснијим одбијањем крајишког председника Милана Мартића да прихвати мировни план који је предвиђао постепено утапање Крајине у Хрватску са већим или мањим степеном аутономије, и РСК ће доћи под удар санкција из Београда.

Дистанцирање од ратне борбе западних српских држава за независност донело је београдским властима само симболичне уступке – Савет безбедности је својом Резолуцијом почетком октобра 1994. године одобрио суспензију санкција у области спорта, културне сарадње и међународног ваздушног саобраћаја на период од стотину дана (касније неколико пута обнављана), али је на другој страни изгубљен директан утицај на део руководства РС и РСК, нарочито на председнике Карацића и Мартића, који су у очају излаз из новонасталог катастрофалног положаја тражили једино у даљем продужетку рата и покушају да се на терену извојује „коначна победа“. Хрватска и муслиманска страна су у оваквом развоју догађаја виделе погодну прилику за остварење својих максималних ратних циљева употребом војне силе, те се ратни пожар крајем 1994. и у 1995. години распламсао. У том периоду на заједничком фронту вођено је десетак већих и мањих војних операција, али епилог тих борби био је тај да је сада хрватска и муслиманска страна из њих знатно чешће излазила као победник. Почетком августа 1995. године почиње општа офанзива хрватских снага на западни део РСК чија се одбрана урушила сама од себе, а готово целокупно становништво од више стотина хиљада људи у избегличким конвојима се упутило пут Србије. То је негативно утицало и на ратна дејства српске стране на ратиштима у бившој БиХ, где је она под константним нападима удружене хрватско-муслиманске војске и НАТО пакта који је почетком септембра отворено

стао на њихову страну помажући их сталним ваздушним бомбардовањима српске територије и војних положаја, почела да губи све већу територију коју је претходно држала под својом контролом. Налазећи се у таквој катастрофалној ситуацији, руководство РС је пристало на нову рунду мировних преговора на којима би их заступао Слободан Милошевић. Преговори који су вођени у задњем кварталу 1995. године резултирали су окончањем рата, стварањем Босне и Херцеговине као сложене државе састављене од српског и муслиманско-хрватског ентитета, као и мирном реинтеграцијом остатака РСК (Барање и источних делова Славоније) у хрватску државу. Након више од четири године ратних разарања наступио је мир.

Своју стабилност републичка влада умногоме је дуговала и разједињености опозиције. С обзиром да је покушај техничке коалиције око избора председника скупштине неславно пропао, опозиционе странке су даље политичко деловање наставиле свака за себе, са различитим стратегијама политичког деловања.

Радикали ће у наредним годинама постати најжешћа опозиција власти социјалиста, коју ће оптуживати за целокупно лоше стање у земљи, али ће највећи део својих критика посветити владиној политици према решавању ратног питања у РС и РСК, а посебно увођењу српско-српских санкција, које је свугде тумачено као потез издаје националних интереса. Страначки представници СРС неће се тим у критикама заустављати само на речима, већ ће у целом наредном периоду бити виновници низа мањих или већих инцидената, почев од прекидања седница републичке и савезне скупштине физичким запоседањем говорнице, па до физичког разрачунавања са скупштинским обезбеђењем и приземних сцена пљувања и поливања политичких противника водом и чупања каблова и прекидача за микрофоне у скупштинској сали. На другој страни, ни власт није остајала имуна на овакво политичко деловање радикала, па је сам председник радикала Шешељ током 1994. и 1995. године у три наврата био осуђиван на вишемесечне затворске казне због ремећења јавног реда и мира.

Позиционирајући се као умеренији опозиционари, своје место у политичком спектру градили су представници ДСС и ДС. Прва странка, као представник десног центра ће по питању рата у окружењу заузети политички став

близак радикалима. ДСС се придружила осудама завођења српско-српских санкција, а сам председник ДСС промовисао је став о потреби националног уједињења, да „гласови из Београда, Пала, Книна и Подгорице, четири српска центра би у некој перспективи морали бити претворени у један глас из једног центра, односно из српске престонице Београда...спас лежи у чврстом и доследном ставу формулисаном у Републици Српској, а на нама у Србији је да на све могуће начине подржавамо тај став.“²⁰⁶ За разлику од радикала, представници ДСС су ове своје ставове промовисали без икаквих пропратних инцидената и тешких речи, а „грађанска“ црта њихове наглашено националне политике у овим годинама огледала се и у интензивирању сарадње са мањим и маргинализованим удружењима грађана која су окупљала разне незадовољнике још из неких ранијих далеких времена – Равногорски покрет, Удружење политичких затвореника комунистичког режима, Удружење југословенских војника у Другом светском рату.²⁰⁷

Демократска странка је у поступку формирања владе још увек задржала свој недовољно дефинисан политички положај. Најпре је из свог чланства искључила двојицу истакнутих појединаца (Радуловића и Ђукића) који су прихватили позив мандатара Марјановића да преузму одређене ресоре у новој влади, али је приликом самог гласања о избору владе посланичка група ДС остала уздржана. Протоком времена ДС је постајао све критичнији према републичкој влади и њеним резултатима, а начинио је и постепено програмско приближавање ка десници, обзиром да је и ова странка почела да даје све отворенију подршку руководству РС у супротстављању званичној политици Београда. Своју позицију парламентарне опозиције која настоји да буде конструктивна ова странка је у следеће две године показивала подношењем низа законских предлога Народној скупштини, који су по правилу бивали одмах одбијани: о денационализацији, о повраћају старе девизне штедње, о пријављивању имовине државних функционера, о специјалном јавном тужиоцу, итд.²⁰⁸ Сви ови предлози закона били су у старту одбацивани од стране парламентарне већине, изузев оног о

²⁰⁶ *Погледи*, 24.10.1994. („Војислав Коштуница: Са Карацићем ка уједињењу“, стр. 14)

²⁰⁷ *Искусство државотворне политике – 20 година Демократске странке Србије* (уредник Миле Савић), Фонд Слободан Јовановић, Београд 2012, стр. 61.

²⁰⁸ *Демократија*, специјално издање, фебруар 2000. („Десет година Демократске странке“, стр. 11)

ревалоризацији вредности друштвеног капитала у процесу приватизације, који је био усвојен крајем 1994. године.

СПО (и ГСС) се и даље налазио у незавидном политичком положају. Коначном победом грађанске струје унутар саме странке, СПО је након избора још интензивније наставио да промовише ставове залагања за што брже склапање мира на просторима бивше Југославије, а нарочито је нападано руководство РС за одбијање мировних планова. Тиме се СПО по овом политичком питању готово у потпуности изравнао са актуелним ставовима власти, а дистанцирао се од остатка опозиције који је заузимао све јединственију заједничку позицију насупрот социјалистима. Како би се задржао имиџ опозиционе партије и традиционални бирачи, власт је нападана да је она заправо покрала изворно мировно залагање СПО („Господо, у туђој сте кући. Тамо где пише мир, ви не станујете. Ваш је рат и ваш је пораз. Наставите ли да хушкате на мир, Србија ће да заволи рат“²⁰⁹), настављено је са вербалним фразеолошким антикомунизмом као општим местом у свим наступима, а немогућност критика политике власти по питању рата у окружењу компензована је критиком по разним „унутрашњим“ актуелним питањима (стара и нова девизна штедња, лоша економска и социјална ситуација у држави, бахатост појединих локалних функционера СПС у мањим срединама).

И поред овакве разноликости политичких ставова и начина деловања опозиционих парламентарних странака, чињени су покушаји да се успостави међусобна сарадња. Средином фебруара 1995. године као плод неколико састанака представника највећих опозиционих странака усвојен је посебан споразум о међустраничкој сарадњи на локалним нивоима власти, који су у име својих странака потписали лидери СРС, ДС и ДСС. Споразум је заправо представљао успостављање минималне изборне коалиције за наредне локалне изборе, за које се тада спекулисало да ће одборници бити бирани по новом, једнокружном већинском изборном систему. Споразумом²¹⁰ је било предвиђено да странке потписнице наставе да самостално излазе на изборе докле год буде примењиван тада важећи изборни систем (који је захтевао најмање 50%+1 подршке за изабраног кандидата, са понављањем гласања у другом кругу, ако приликом првог круга избора нико не би добио потребну већину), с тим да су се

²⁰⁹ Драшковић, Вук: *Подсећања*, Српска реч, Београд 2001, стр. 192.

²¹⁰ *Земунске новине*, бр 194, август 1997. („Историја СРС 1990-97“, стр. 81)

обавезале да ће дати „једнодушну подршку“ кандидату оне странке потписнице који евентуално буде ушао у други изборни круг. У случају да се промени изборни закон и предвиди избор одборника само у једном гласању, системом релативне већине, СРС, ДС и ДСС су се сагласиле да се на такве изборе изађе само са једним, заједничким кандидатом у свакој изборној јединици. Број кандидатура које би поједина странка добила био би одређен на начин да би се половина укупног броја кандидата у одређеној општини равномерно расподелила према све три странке (дакле по једна шестина свакој странци потписници), а друга половина на основу критеријума броја гласова које су изборне листе странака потписница освојиле на изборима 1993. године у тој конкретној општини. Опозиционе странке је требало да одмах повуку своје представнике из општинских власти у местима где у њој учествују заједно са СПС и да успоставе већину са осталим одборницима опозиције. Ове послове требало је да надгледа заједничко координационо тело састављено на паритетном принципу. За савезне и републичке изборе требало је обезбедити заједничку контролу изборног процеса, али је и овде постигнута начелна сагласност да се на нове изборе изађе са заједничким кандидатима ако би се и за ове изборе увео већински начин избора. Потписани споразум није доживео практичну примену ни по једном свом ставу, обзиром да током 1995. године нису били расписани ванредни избори ни у једној јединици локалне самоуправе.

Партије проистекле из некадашње изворне Демократске странке покушале су да остваре сарадњу на вишем нивоу, који би подразумевао усаглашавање ставова о актуелној политичкој ситуацији. Крајем септембра 1995. године представници ДС, ДСС, СЛС и новоформиране Саборне народне странке потписали су заједничку Декларацију о српском националном и државном питању, којој су се странке потписнице обавезале на заједничко деловање према изнетим начелима. У том документу веома оштро је нападнута тадашња власт да „велику погибију нашег народа представља као победу миротворне политике“, а затражено је да се „укине блокада на Дрини, свим расположивим средствима сачува оно што је остало од западних српских земаља, да се што пре припреми

државно уједињење свих српских земаља.²¹¹“ Усвојена у моменту када се рат у две бивше југословенске републике ближио коначном крају, декларацију је брзи развој догађаја потпуно прегазио, тако да су затражени захтеви и циљеви остали ван нове политичке реалности, те ни планирано даље повезивање кроз чвршћу програмску коалицију четири странке под именом Демократска алијанса није ни започето.

Остао је забележен и заједнички покушај деловања парламентарних странака на пољу слободе информисања. Када су одлуком скупштинске већине на једном од заседања у септембру 1995. године укинута директни телевизијски преноси пленарних скупштинских заседања републичке скупштине, представници свих опозиционих странака су на заједничкој конференцији за штампу прогласили бојкот седница и покретање тзв. „Паралелног парламента“, који би заседао напоредо са званичним и разматрао исте законске текстове. Ни ова иницијатива није доживела практичну примену, нити је дала конкретне резултате, с обзиром да телевизијски преноси нису били враћени до краја мандатног периода, сем што је организованим бојкотом разоткривен случај недозвољеног коришћења електронског система за гласање на неколико јесењих скупштинских заседања.

У овом двогодишњем периоду догодило се настајање још једне политичке снаге која ће убрзо постати један од најугицајнијих политичких фактора у држави. На конвенцији у Београду која је одржана 23. јула 1994. године проглашено је стварање Југословенске левице. Овим скупом верификована је ранија изборна коалиција неколико мањих странака, којима се сада придружио читав низ разноврсних осталих минорних партија и удружења (од странцица националних мањина, попут Демократске странке Рома Југославије, преко енвајроменталистичких покрета – Еколошки покрет Црне Горе, до регионалних организаација – Моравска лига Јагодина; укупно њих 22 на броју из Србије и Црне Горе, иако је било најављено из осталих бивших југословенских република није се појавио нико²¹²). Ипак, све ове партије и организације биле су ту да само дају привид масовности, док је главну реч у новоформираној организацији водила

²¹¹ *Историја Демократске странке 1989-2009 – документи* (приредили Коста Николић, Бојан Димитријевић, Срђан Цветковић и Слободан Гавриловић), Службени гласник и Институт за савремену историју, Београд 2009, стр. 126-127.

²¹² *Борба*, 25.07.1994. („У јулу је сунце највише“, стр. 22)

група појединаца окупљена око Мирјане Марковић. Усвојена је порука Југословенске левице, у којој је особеним језичким стилем изречено да се ЈУЛ залаже за три циља: престанак насиља (на фронтovima, улицама и парковима, да се престане са емитовањем мржње на телевизији и у кафанама), заустављање социјалне деградације и заустављање примитивизма (да школа буде савремена, а излози леви, позориште лепо, обданишта весела и да се радујемо другим људима и народима).²¹³ Нова странка је одмах добила велики публицитет у државним медијима, а почела је и брзо да шири своју организацију на готово сва места у Србији. Однос ове организације и СПС био је недефинисан и неформалан, заправо би се могао описати синтагмом две гране истог стабла.

3.7.КОАЛИЦИЈЕ НА САВЕЗНОМ, ПОКРАЈИНСКОМ И ЛОКАЛНОМ НИВОУ

Развој политичке ситуације, ванредни републички избори и формирање нове владе и каснији догађаји нераскидиво су утицали и на међусобне односе странака на осталим нивоима власти. На савезном нивоу претила је највећа опасност по дестабилизацију власти, јер су радикали паралелно са отказивањем подршке републичкој влади најавили да ће слично учинити и са савезном владом, а без њих није било потребне већине у доњем дому парламента. Заседања Већа грађана у првој половини 1994. године обележиће сталне напете и дуготрајне расправе, а затим и серија физичких инцидената, најчешће између неког од посланика СРС и председника већа социјалисте Радомана Божовића. Проблем са скупштинском већином решен је почетком октобра месеца, када је група од седморице посланика радикала у Већу грађана обзнанила да напушта СРС и формира посебну посланичку групу „Српска радикална странка - Никола Пашић“. Формално образложење било је „да у посланичкој групи СРС коју води Шешељ нема елементарних услова за остваривање права и обавеза посланика, да се деловање посланичке групе по диктату Шешеља свело на инциденте и блокаду

²¹³ *Политика*, 24.07.1994. („Удружена југословенска левица“, стр. 10)

рада Савезне скупштине.²¹⁴ Знатно касније биће откривен главни разлог овог напуштања радикала, а то је било давање мита од стране социјалиста у великим новчаним износима и некретнинама. Заузврат, ови посланици ће задржати своје мандате и до краја овог скупштинског сазива гласати за владине законске предлоге. Како се ова једва скрпљена већина са посланицима сумњивог легитимитета у Већу грађана не би доводила у питање, током 1994. и 1995. године савезни парламент ће бити потпуно политички маргинализован, јер ће седнице бити заказиване само изузетно (у 1995. години Веће грађана одржало је свега четири седнице у укупном трајању од 13 дана, док је Веће република без радикалске опозиције све четири своје седнице завршавало истог дана када су биле и отпочињане), без обзира на велики законодавни рад који је био предвиђен Уставним законом за спровођење Устава СРЈ. Тим законом у члану 15. било је предвиђено да се са новим уставом усклади 38 најважнијих савезних закона бивше СФРЈ, који су иако неуставни морали остати на снази. Рок за завршетак тог посла био је првобитно планиран за 31. децембар 1992. године, међутим до краја 1995. године било је промењено или укинато свега 14 таквих закона. И остали савезни органи и њихова делатност гурали су се у други план, па су тако и савезни председник Лилић и савезни премијер Контић били готово потпуно маргинализовани у спровођењу спољнополитичких активности. Њих двојица, иако су номинално били на највишим државним функцијама, нису били чланови делегације која је учествовала на мировним преговорима у Дејтону, већ су тамо главну реч водили републички председници Милошевић и Булатовић. Сама савезна влада доживела је половином септембра 1994. године реконструкцију, којом је смањен број савезних министарстава за седам портфеља, углавном оних где је постојала подељена надлежност између федерације и република чланица (просвета и наука, спорт, информисање, људска и мањинска права). Уместо у савезним органима, најважније политичке одлуке биће доношене на интерним консултацијама врхова републичких власти и партијских организација Србије и Црне Горе, које су у спровођењу „политике успостављања мира“ и борбе против радикала (који су и у Црној Гори користили сваку прилику да нападну власт ДПС,

²¹⁴ *Политика*, 08.10.1994. („Основан посланички клуб СРС - Никола Пашић“, стр. 12)

под сличним оптужбама као и СПС у Србији) коначно нашле свој заједнички интерес и макар привремено заборавиле на своје раније неспоразуме.

У војвођанској покрајинској скупштини (која се углавном бавила периферним питањима попут пољопривреде и регионалног развоја) радикали су такође напустили владајућу већину, а њихови кадрови поднели су оставке на места покрајинског секретара и потпредседника покрајинске скупштине. Губитак ових неколико гласова социјалисти су компензовали тако што су ка себи привукли део покрајинских посланика изабраних на предлог РДСВ, а заузврат су овој странци крајем 1994. године уступили упражњено место потпредседника покрајинске скупштине. С обзиром да је овај парламент заседао још ређе него савезни (у мандатном периоду одржано је свега петнаестак седница у исто толико дана), неколико покушаја опозиције да се изгласа неповерење Покрајинском извршном већу остали су безуспешни, тако да су ова скупштина и њено извршно тело успели да истрају пун четворогодишњи мандат.

На локалном нивоу у појединим општинама и градовима догодила се криза власти под утицајем дешавања на републичком нивоу. Она је била посебно изражена и дуготрајна у Новом Саду, где је владала коалиција одборника СРС и СПС. У време распада ове коалиције на републичком нивоу, отпочео је и процес урушавања ове коалиције у самом граду. Најпре је одборничка група социјалиста поднела иницијативу да се смени градоначелник радикал Милорад Мирчић. Овај маневар је успео уз помоћ гласова целокупне опозиције која је прихватила да гласа за његову смену, али истовремено није предложен нови кандидат за упражњено место. Радикали су се реванширали тако што су поднели предлог за смену социјалисте Обрада Милошевића са места председника градског извршног већа, који је сам поднео оставку да не би био смењен попут Мирчића. Градска власт је била тотално блокирана готово целу годину дана, да би током јануара 1995. године СПС уз помоћ гласова војвођанских реформиста (у склопу прећутног договора који је обухватао и већ поменути случај коалиционе сарадње у покрајинској скупштини) прво успео да прогура свог човека на место председника градског извршног већа и велику већину ресора, а затим и свог градоначелника (док су радикалски одборници пристали да дају своју подршку кандидату ДС за градоначелника, али су на крају заједно остали у мањини), освајајући тако готово

све позиције у локалној самоуправи са мање од трећине одборника у скупштини.²¹⁵

Криза власти задесила је и поједине општине у којима је опозиција формирала локалну власт, нарочито у централним градским општинама у Београду. Од општине до општине виђена је различита динамика коалиционог удруживања и раздруживања која је била подстакнута не само политичким односима врхова странака (распад изворног Депоса), већ овога пута нарочито и локалним размирицама које су се најчешће тичале расподеле новца и станова у овим имовином најбогатијим општинама у држави. На Старом граду, где је Депос 1992. године самостално освојио одборничку већину, иступање ДСС из коалиције на националном нивоу довело је до тога да је ова странка избачена из партиципације у локалној власти. Уместо ДСС, потребну већину одборницима СПО дали су одборници ДС, уз оптужбе да су свој улазак у власт наплатили митом и доделом станова на коришћење. Када крајем 1994. године у ову општину буде уведена принудна управа, републичка влада ће на њеном челу оставити дотадашњег председника Јована Кажића из реда СПО (до данас једини забележени преседан да власт у оваквим случајевима на чело органа постави кадар из опозиције), чиме ће се потврдити да је овај ниво власти постао поље за компензацију националних међустраничких односа и интереса. Потпуно истоветна ситуација, али са обрнутим улогама догодила се на суседном Врачару, где је ДСС уз помоћ гласова одборника ДС на чело општине довео свог Драгана Маршићанина, док је СПО остао у опозицији.²¹⁶ У оним местима где је сва опозиција морала да се удружи наспрам социјалиста, локална коалициона власт била је још нестабилнија, уз велики уцењивачки потенцијал сваке странке, па и самих појединаца који нису превише марили за партијске одлуке и договоре, већ су се чешће подводили личним интересима. Тада би најчешће долазило до блокаде одлучивања услед недостатка кворума за рад локалног парламента, па би републичка влада брзо уводила принудну управу, састављену искључиво од представника владајућих странака. Опозиционе странке ће на тај начин изгубити

²¹⁵ *НИН*, бр. 2301, 03.02.1995. („Тројански гамбит“, стр. 12)

²¹⁶ Подаци о променама у локалним властима у општинама Стари град и Врачар дати су према: *Дуга*, бр. 536, 17.09.1994. („Лоповска интернационала - власт и опозиција на истом послу“, стр. 15-17)

власт у општинама попут Тополе, Мионице, Инђије, Темерина,²¹⁷ тако да ће пред нове локалне изборе СПС држати локалну власт у готово свим општинама у Србији.

4. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 1996. ГОДИНЕ

4.1. ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА У ЗЕМЉИ У ПЕРИОДУ ПРЕ ИЗБОРА

Крај 1995. и почетак 1996. године донео је велике промене у непосредном окружењу СР Југославије. Мировним преговорима који су током октобра и новембра вођени у Дејтону приведен је крају рат у две некадашње бивше југословенске републике.

У складу са таквом измењеном политичкој ситуацијом у овом периоду дошло је и до прилагођавања страначких активности и ставова на нове околности. Највеће промене биле су видљиве код опозиционих СПО и ДС. Ове две странке су завршетком рата изгубиле значајну могућност за критику тадашње власти по питању решавања српског националног питања (додуше, свака из свог угла). Губитком значаја националног питања у домаћој политици, оне су морале да потраже и покрећу нове теме у свом политичком деловању. У томе се нарочито истицао ДС, који је све отвореније нападао власт за различите унутарполитичке проблеме (највећи одјек у јавности имало је покретање тзв. „житне афере“, односно оптужба републичког премијера Марјановића за злоупотребу службеног положаја кроз трговину житом из робних резерви). Са друге стране, наступањем мира у суседним републикама, СПО је поново могао да се у потпуности врати својој ранијој позицији „тоталне опозиције“, јер више није имао превише

²¹⁷ Осврт на ове случајеве детаљно је обрађени у: *Српска реч*, бр. 116, 30.01.1995. („Зашто опозиција губи власт?“, стр. 19-24.)

додирних тачака са актуелном владајућом политиком. Тиме је и отпао онај фактор који је представљао главну сметњу у односима СПО и ДС, тако да ће односи ове две странке у овом периоду кренути узлазном путањом. Први незванични контакти остварени су почетком 1996. године, да би обриси новог опозиционог савеза били јасно видљиви на обележавању петогодишњице деветомартовских демонстрација, када су се окупљенима обратили лидери СПО, ДС и ГСС и најавили даље заједничке кораке у политичком деловању.

Остајући доследно на својим политичким правцима, СРС и ДСС истрајавали су и даље на чврстој националној црти у свом деловању и на својим страначким скупштинама током 1996. године дали сличне оцене Дејтонског споразума, описујући га као „највећи политички и војни, већ и национални и морални пораз у новијој историји...војни и цивилни окупациони режим међународне заједнице.“²¹⁸ Оваква блискост по ставовима о националном питању понукала је радикале да током пролећа понуде представницима ДСС заједнички наступ на предстојећим савезним изборима. ДСС није давао одговор на ову иницијативу, већ је у целом предизборном периоду током 1996. године предлагао идеју најшире опозиционе коалиције у коју би ушло свих пет парламентарних опозиционих странака. Међутим, ту идеју су у старту одбацили и Вук Драшковић и Војислав Шешељ, али су и радикали и новоформирани савез СПО-ДС-ГСС настојали да ка себи привуку Кошгуничине демократе као важну политичку снагу. Како су се приближавали избори, ДСС је ипак прихватио да преговара о заједничком изласку на изборе са остатком грађанске опозиције. Први разговори вођени су крајем јула месеца, али је на њима изражени веома супротстављени политички ставови нарочито између СПО и ДСС.²¹⁹

Владајућа коалиција је нову 1996. годину дочекала са великим политичким капиталом испуњења свог основног политичког циља за који се борила током претходне две године – успостављања мира и укидања санкција. Још важније од тога било је одавање међународног признања Слободану Милошевићу који је успео да увођењем српско-српских санкција принуди руководство РС на прихватање мира. Тиме његова улога није била окончана, јер је он током целе

²¹⁸ *Искусство државотворне политике – 20 година Демократске странке Србије* (уредник Миле Савић), Фонд Слободан Јовановић, Београд 2012, стр. 140.

²¹⁹ *НИН*, бр. 2379, 02.08.1996. („Опседнутост демократијом“, стр. 12)

године у својству председника федералне јединице примати најистакнутије светске државнике (пре свега САД и западних земаља²²⁰) у поступку спровођења мировног споразума за Босну и Херцеговину, који су му давали недвосмислену политичку и личну подршку да истраје на таквој политици, али су истовремено јасно наговорили да ће међународне санкције тих земаља фактички и даље остати на снази, ако се не буду испунили нови услови везани за „демократизацију на Косову“ и сарадњу са новоформираним Међународним судом за ратне злочине на простору бивше Југославије у Хагу. Ипак, сви ти састанци иако суштински нису имали ефекта да се међународни положај државе значајније поправи, у земљи су обилато коришћени како би се градио имиџ Милошевића као великог миротворца и државника, а заједно са осталим мерама, попут укидања српско-српских санкција, потписивању споразума о обостраном међудржавном признавању са некадашњим сецесионистичким републикама, повратку амбасадора западних земаља у Београд, изгласавању законског решења о амнестији војних обезника - дезертера из рата, коришћени су како би се водила снажна предизборна кампања са основним мотивом да је укидањем санкција наступило ново доба које ће донети просперитет свима.

Цео период пред изборе обележило је јачање ЈУЛ, који је све више снажио своју политичку снагу и организацију, на штрб СПС. Разлози за ово јачање били су вишеструки и тицали су се покушаја да се привуку бирачи „најекстремније левице“, обезбеђења функционерских и економских бенефиција, али и њихово држање под контролом кроз међусобну страначку конкуренцију, како је то исправно закључио Гоати.²²¹ Свакако да овим разлозима треба придодати и (испоставило се прилично безуспешан) покушај да се власти подигне политичка подршка међу бирачким телом националних мањина, с обзиром да је ЈУЛ нарочито покушавао да се позиционира у тим срединама, имајући у свом руководству и на нижим функцијама знатан број припадника разних мањинских

²²⁰ Милошевић је тако у првој половини 1996. године примио америчког државног секретара Кристофера (4. фебруара), америчке изасланике за Балкан Холбрука и Корблума укупно шест пута (19. јануара, 11. фебруара, 12. марта, 22. и 31. маја), учествовао је на две конференције о спровођењу Дејтонског мировног споразума (18. фебруара и 18. марта), а стигао је да прими и изасланика ЕУ Карла Билта (27. марта) и немачког министра спољних послова Кинкела (19. маја). Подаци дати према: Ковачевић, Слободанка и Дајић, Путник: *Хронологија југословенске кризе 1996*, Институт за политичке студије, Београд 1997.

²²¹ Гоати, Владимир: *Избори у СРЈ од 1990. до 1998: воља грађана или изборна манипулација; додатак избори 2000*, ЦЕСИД, Београд 2001. стр. 73-74.

народа. Кулминацију у овом процесу ће представљати реконструкција републичке владе извршена на седници парламента 28. маја, када ће ова партија добити још неколико нових ресора у влади. Јачање „сестринске партије“ није прошло без потреса у самом СПС, где се група истакнутих страначких функционера (највише се истицао потпредседник Борисав Јовић) на затвореним, неформалним састанцима страначког руководства СПС веома критички односила по питању сарадње са ЈУЛ и његовог јачања, за које је један од (нај)битнијих разлога био лична попустљивост Слободана Милошевића према својој супрузи. Овај унутрашњи сукоб био је решен на седници Главног одбора СПС одржаној крајем новембра 1995. године, на којој је ова група партијских функционера разрешена дужности. Нешто касније, на свом партијском конгресу СПС ће се недвосмислено изјаснити „да се залаже за сарадњу свих партија и покрета леве оријентације“, а сукобе и међусобна оптуживања партија и покрета левице оценити као недопустива и штетна,²²² чиме је отворен пут за будућу интензивну сарадњу са ЈУЛ.

Дужи период пре избора карактерисале су и постепене али све више континуиране аутократске тенденције владајуће коалиције у вођењу политике у неколико кључних сегмента. Било је видљиво све веће одсуство слободе информисања кроз стављање готово свих медија под посредну или непосредну владину контролу. Крајем 1994. године понишена је приватизација извршена у дневном листу „Борба“ и овај лист враћен под контролу Савезне владе, што је подразумевало промену уређивачке политике од релативно објективног извештавања (са генералним симпатијама за ставове грађанске опозиције) до свођења листа на партијски билтен владајућих странака. И остали дневне новине биле су постепено стављене под контролу, тако да се у њима временом све мање и необјективније писало о активностима опозиционих странака. Сличан маневар поништења приватизације и поновног подржављења у фебруару 1996. извршен је и у београдском РТВ „Студио Б“, који је у целом ранијем периоду видљиво подржавао опозиционе странке. Локални електронски медији чији су оснивачи биле јединице локалне самоуправе такође су били контролисани, а они које су основали и финасирали појединци емитовали су програм без било какве дозволе,

²²² Програмски документ под називом „Србија 2000 - Корак у нови век“ усвојен на Трећем конгресу СПС, архивирана интернет страница са ранијег сајта: www.sps.org.yu

па им није било у интересу да се замерају властима. Временом су укинута и директни скупштински преноси из савезног и републичког парламента, тако да је пред изборе створен такав систем информисања у коме је било веома отежано чути критике на рачун власти. Паралелно са овим процесом трајало је и све агресивније промовисање две сестринске партије, њихових функционера, а нарочито Слободана Милошевића, као централне политичке личности. У изборној 1996. години власт је одустала и од националног страначког консензуса по питању изборног система. Иако није промењен сам закон о избору народних посланика који је предвиђао пропорционалну расподелу посланичких мандата, Савезна скупштина је у марту 1996. године усвојила нови Закон о изборним јединицама за избор савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине.²²³ Тим законом је уместо дотадашњих десет формирано 36 изборних јединица (седам у Црној Гори и 29 у Србији). У тим изборним јединицама (нарочито у Србији) бирао се мали број посланика (од три до највише пет), па је у целини гледано изборни систем попримио карактеристике већинског изборног система, а управо су то била она решења за која се СПС залагао на округлим столовима током 1992. године.

4.2. ДРУШТВЕНЕ И ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ У ВРЕМЕ ОДРЖАВАЊА ИЗБОРА

Наступање мира у државном окружењу, почетак примене тзв. „Програма 2“ економских реформи гувернера Аврамовића (предвиђао девалвацију динара ради усклађења са реалним девизним курсом, настојање за повећање извоза и увоза кроз либерализацију и смањење администрације у поступку, повратак у међународне финансијске институције и почетак поступка приватизације друштвене својине) и постепена суспензија санкција које је Савет безбедности УН завео према Србији након неколико година донели су позитивне помаке у стању државне економије. На крају 1996. године забележено је да је у односу на

²²³ *Службени лист СРЈ*, бр. 28/1996

претходну 1995. годину друштвени производ земље порастао за око 6%, индустријска производња за око 8%, реална зарада за око 17%, док је годишња инфлација износила „скромних“ 58%.²²⁴

Но, без обзира на овакве позитивне параметре који су означили покретање економског живота на боље, стварно стање у држави било је далеко од идиле. Троиогодишње санкције оставиле су огромног трага на стање економије које није могла преко ноћи да се опорави, па је гледано из другог угла индустријска производња у 1996. години (као првој пуној години без санкција) достигла тек неких 50% индекса из 1991. године (као прве године пре санкција). Упошљеност производних капацитета је и даље била изразито ниска (око 20-30%), услед неповратних губитка тржишта и недостатака кредита за обнављање производње и набавку репроматеријала. На такву нејаку привреду и економију природно су се надовезали још већи социјални проблеми. Вишегодишњи пад привредних активности нужно је повлачио за собом и повећање незапослености, односно фиктивне запослености (велики број радне снаге је и даље био на принудним одморима, тј. није радио, а водио се као да је запослен уз минималне накнаде). Иако је инфлација након трауматичног искуства из 1993. године држана у релативно нормалним оквирима, она је и даље била изразито висока, а услед њеног константног повећања, ни стални раст зарада није успевао да се значајније одрази на побољшање стандарда становништва и услова за животну егзистенцију. Мада је рат стао, Србију је и даље оптерећивао проблем великог броја од око пола милиона избеглица из бивших југословенских република који су у страху за сопствену животну егзистенцију одбијали да се врате у своја ранија места становања, па су најчешће оптирали за остајање у Србији, без обзира што ту нису имали ни смештај ни запослење, што је додатно оптерећивало државу и друштво у настојањима да и њима обезбеди минимум егзистенције.

Оно што је додатно карактерисало предизборни период током 1996. године био је низ штрајкова незадовољног радништва у некадашњим великим индустријским центрима. У мају је на улици Ниша изашло преко десетине хиљада радника упослених у некадашњим индустријским гигантима овог великог града („ЕИ Ниш“, „МИН“, „Јастребац“) који су у вишедневним протестима захтевали

²²⁴ Подаци преузети из публикације *Два века развоја Србије - статистички преглед*, РЗС, Београд 2008.

исплату свих заосталих плата, реструктурирање својих предузећа и опраштање дуговања за комуналне услуге.²²⁵ Сличан штрајк догодио се и пар месеци у Крагујевцу у предузећу „Застава-наменски производи“ чији радници месецима нису примали плату, иако је држава овом предузећу за испоручене производе дуговала суму од више десетина милиона долара.²²⁶

Посебну пажњу јавности привукла је и смена гувернера Народне банке др Драгослава Аврамовића. У складу са својим економским виђењима Аврамовић је одмах по општој суспензији санкција почетком 1996. године инсистирао да се одмах покрене убрзани поступак приватизације, да се затражи пријем у међународне финансијске институције, да се утврди износ државног спољног дуга и регулише начин његовог враћања и да се затраже кредити из иностранства ради покретања производног циклуса. Руководјен чисто економским начелима, он је желећи да што пре оствари ове циљеве одмах пристао и на испуњење претходних услова који су постављани у виду захтева да се СР Југославија одрекне правног континуитета са некадашњом СФРЈ и да се обави сукцесија права и обавеза некадашње федерације на новонастале државе. Сматрајући да су такви велики уступци неприхватљиви, а имајући још од раније латентне сукобе са Аврамовићем, у врху власти је решено да се Аврамовић смени, што је спроведено на седници Савезне скупштине 15. маја, овога пута уз помоћ гласова опозиционих посланика СРС (који су из нејасних разлога то подржали, правдајући се „националним интересом да се задржи међународноправни континуитет“). Смењени Аврамовић, иако је одмах имао понуда да се активира у политичком животу на страни грађанске опозиције, те понуде је одбио и привремено се повукао из сфере јавних послова, одлазећи у САД.

4.3. ИЗБОРНА КАМПАЊА КОАЛИЦИЈА

У моменту званичног расписивања избора половином августа 1996. године опозиционе грађанске странке су се још увек налазиле у фази преговарања

²²⁵ *НИН*, бр. 2368, 17.05.1996. („Откуде Ниш“, стр. 14-16)

²²⁶ *Погледи*, бр. 188, 23.09.1996. („Битка за хлеб, стр. 3-4)

везаних за наступ на изборима. Покушаји Зорана Ђинђића да издејствује смиривање страсти између лидера СПО и ДСС остали су без већег успеха, с обзиром да је изгледало да су позиције остале непромењене. Главни одбор ДСС је на својој седници последњег дана августа одлучио да се приступи отпочињању преговора са ДС о коалиционом наступу на свим нивоима, као стварању „национално-демократске осовине“ око које би се могле окупити и друге странке.²²⁷

Дана 2. септембра на састанку председника странака СПО, ДС и ГСС у Београду потписан је Споразум о формирању Велике демократске коалиције „Заједно“ (Коалиција „Заједно“).²²⁸ Предвиђено је да се коалициони споразум примењује на све нивое избора, односно да ће странке изаћи заједно и на савезне изборе за Веће грађана, покрајинске и локалне изборе. У одређивању удела броја кандидата поједине странке на листама и у изборним јединицама критеријум би били резултати које је поједина странка остварила у конкретној територијалној јединици у којој се врше избори, с тим што су за савезне изборе за Веће грађана одмах одређени и прецизни проценти, односно да ће СПО дати 54%, ДС 41% и ГСС 5% од укупног броја кандидата (испланирана је и могућност да у коалицију уђе и ДСС, и у том случају би СПО и ГСС на једној и ДС и ДСС на другој имали право на по половину кандидатура). Ако би по слову закона нека странка добила већи проценат изабраних посланика или одборника, она би била у обавези да те мандате уступи осталим странкама у складу са наведеним процентима, који би важили и за обавезу финансирања изборне кампање. Странке су се обавезале да ће за кандидате предлагати своје „најбоље људе, оне који су се истакли личним угледом, стручношћу и пошпењем.“ Стављена је обавеза да се након избора неће самостално улазити у послеизборне коалиције са странкама власти или остатка опозиције. Аутономија странака видела се из члана који је одређивао да освојеним мандатима суверено располажу странке чланице коалиције и да престанком мандата он и даље припада тој странци. Овакав коначни споразум промовисао је Коалицију „Заједно“ као релативно лабави, више технички изборни него

²²⁷ *Наша борба*, 02.09.1996. („Или са ДС, или сами“, стр. 2)

²²⁸ *Историја Демократске странке 1989-2009 – документи* (приредили Коста Николић, Бојан Димитријевић, Срђан Цветковић и Слободан Гавриловић), Службени гласник и Институт за савремену историју, Београд 2009, стр. 140-142.

планирани стварни програмски коалициони савез, јер је претходним нацртом коалиционог споразума²²⁹ на коме се радило током лета и кога су парафирали лидери три странке, било планирано знатно чвршће повезивање које се огледало у планираној обавези доношења политичко-програмске платформе, обавези формирања заједничких и јединствених посланичких и одборничких група у парламентима, мањој аутономији странака чланица у предлагању кандидата (немогућност да се кандидују пребези из других странака и међусобна размена мишљења о потенцијалним кандидатима из других странака). Ни током консултација за израду споразума није све ишло сасвим глатко, с обзиром да се спекулисало да је ДС тражио да због стабилности унутаркоалиционих односа СПО сам има право на половину кандидатура, а ДС и ГСС на другу половину, а да је кључну улогу у изналажењу компромиса имала лидер ГСС Весна Пешић.²³⁰

Након оваквог расплета и (чинио се) коначног заузимања стартних политичких позиција пред изборну трку, у свега двадесетак дана догодила се серија великих политичких обрта. Дана 22. септембра у земљу се изненада, након вишемесечног боравка у САД вратио бивши гувернер НБЈ Драгослав Аврамовић. Спекулације да његов повратак у земљу има везе са настојањима да помогне настојањима опозиције да победи на изборима показале су се као тачне. Он је неколико дана касније прихватио је понуду челника Коалиције „Заједно“ да активно подржи ту коалицију на изборима тако што ће бити носилац свих њених изборних листа за Веће грађана и кандидат за савезног посланика. Паралелно је водио разговоре са Војиславом Коштуницом и успео је да га приволи да да своју сагласност за приступање ДСС Коалицији „Заједно“ и на савезном нивоу. Серија интензивних договора страначких првака била је завршена до 29. септембра, када је на конференцији за штампу објављено да је Коалиција „Заједно“ (у званичном називу сада већ накићена и додатним префиксима попут „радничка“ и „сељачка“) проширена приступањем ДСС, Асоцијације слободних и независних синдиката (АСНС) и лидера новоформираног Демократског центра (ДЦ) Драгољуба Мићуновића. Аврамовић је као главне циљеве нове коалиције навео спровођење економског и социјалног програма за период 1997-2000. године, демократизацију друштвеног и политичког живота и смањење непотребних

²²⁹ Исто, стр. 137-139.

²³⁰ *Наша борба*, 04.09.1996. („Миротворна улога ГСС“, стр. 7)

државних расхода, као и то да ће после евентуалне победе он бити кандидат коалиције за савезног премијера.²³¹ Ново стање у коалицији верификовано је потписивањем неколико додатних споразума. Њима је договорено да ће Драгослав Аврамовић бити носилац свих изборних листа Коалиције „Заједно“ и кандидат за савезног посланика у палилулској изборној јединици у Београду. Поред Аврамовића, кључну улогу за придобијање ДСС одиграо је Зоран Ђинђић који је у преговорима пристао да се из квоте ДС уступи највећи део кандидатура за ДСС, како би та странка постигла захтевани удео у кандидатурама и мандатима (20%, што је било нешто више у односу на пропорције изборних резултата странака из 1993. године). ДС се одрекао и још једног додатног мандата у корист свог некадашњих лидера Драгољуба Мићуновића, тако да је број кандидатура и потенцијалних мандата ове партије после свега био значајно умањен у односу на полазну основу.

И управо у моменту када је деловало да су сва међустраничка спорења и несугласице коначно изглађени и када је изборна кампања отпочела првим митинзима, десило се ново велико изненађење да је Драгослав Аврамовић дана 9. октобра писмом обавестио лидере коалиције (који су у том моменту били у Бриселу) да се повлачи из изборног поступка, односно да неће бити носилац листа и посланички кандидат „због нарушеног здравља.“²³² Никада није откривено да ли је то заиста и био стварни разлог за одустајање од даљег ангажовања, или се радило о некој врсти унутрашњег или спољашњег притиска на самог Аврамовића да се повуче (што је као знатно реалнији разлог у својим разматрањима наводио Антонић). Као један од мотива за повлачење могао би се узети у обзир и онај да се Аврамовић у кампању укључио само како би снагом свог ауторитета приволео Коштуницу и ДСС да се укључе у Коалицију „Заједно“, а да се након успешно обављеног посла повукао у моменту када је закључена листа изборних учесника која се више није могла мењати. У прилог овоме сведочи и чињеница о каснијој интензивној политичкој сарадњи Аврамовића и Ђинђића, као и детаљ да је први нацрт споразума о Коалицији „Заједно“ у коме је већ тада било помињано Аврамовићево име носио ознаку строге унутарпартијске тајности.

²³¹ *Наша борба*, 30.09.1996. („Циљ – темељна реформа друштва“, стр. 1)

²³² *Време*, 12.10.1996. („Желим им срећу“, стр. 5)

Одласком Аврамовића Коалиција „Заједно“ није изгубила само носиоца својих изборних листа, већ и онај одлучујући кохезиони фактор који је коалицију окупио у таквом облику и који је својом великом личном популарношћу могао да утиче и на знатан део неопредељених и бирача других странака. Коалиција „Заједно“ остала је и без најављеног темељног програма економских реформи које је планирала да постави као централно место своје изборне кампање, а уместо тога највећи део времена на бројним митинзима лидери су посветили критици власти која је најчешће била завршавана оштрим речима и погрдним фразама („лоповско-батинашка дружина“, „рикверц коалиција“, „дрвена богомољка“, „Југословенско удружење лопова“, „Нова демократија – покрет за пљачке и махинације“, итд). Ни ту нису успевали да се међусобно усагласе, па се дешавало да најпре потпредседник ДСС Владан Батић директно напада функционере западних земаља за подршку Милошевићу и власти („Слободан Милошевић је плаћеник страног газде и ради све да његов газда Бил Клинтон победи на предстојећим изборима (председничким у САД – З. Р.), када авиони НАТО пакта бомбардују српски народ у РС, он испија виски са Холбруком“²³³); а да пар дана касније Драшковић инсистира „на сарадњи са светом, да се Србији врате њени традиционални пријатељи и савезништва, да се историјска непријатељства и неспоразуми претворе у пријатељства.“²³⁴ Конкретних идеја и обећања било је мало у наступима: укидање ТВ претплате и смањење броја припадника полиције за десет пута,²³⁵ повратак старе и нове девизне штедње,²³⁶ попис имовине државних и страначких функционера.²³⁷ Колико год се у кампањи вербално инсистирало на заједништву опозиционих странака, јасно се уочавало да и даље постоји велики јаз између ДСС и остатка коалиције, који је нарочито био видљив на локалним изборима у Београду, Новом Саду, Нишу и још тридесетак општинских парламената, где је ДСС самостално истакао своје кандидате упоредо са кандидатима Коалиције „Заједно“.

²³³ *Српска реч*, бр. 161, 17.10.1996. („Будите наша телевизија“, стр. 14)

²³⁴ *Српска реч*, бр. 161, 17.10.1996. („Кад избори прођу, Аврамовићу више неће скакати притисак“, стр. 16)

²³⁵ *Наша борба*, 14.10.1996. („Кад коалиција победи...“, стр. 3)

²³⁶ *Наша борба*, 12.10.1996. („У Србији нема места за нове државе“, стр. 2)

²³⁷ *Наша борба*, 23.10.1996. („Укинућемо лоповлук у Србији“, стр. 3)

Званични почетак изборног процеса искристалисао је и односе између три владајуће странке. Под утицајем сабирања опозиционих снага у Коалицији „Заједно“ крајем септембра договорено је да се владавинска коалиција са републичког нивоа потврди и као савезна изборна коалиција. У изјавама челника странака као мотиви за заједнички излазак на изборе јавно су доминирали они о „уједињавању и мобилизацији свих стваралачких снага којима друштво располаже“, „јединственој борби за напредак Србије“, „дугом историјом сарадње на левици“, а стварно је преовладала потреба да се гласови не расипају услед карактера новопроектваног изборног система на савезном нивоу. За изборе за друга два субдржавна нивоа власти ове странке су ипак задржале своју страначку аутономију, тако да су на покрајинским изборима све три имале своје засебне кандидате по изборним јединицама. Слична ситуација догодила се и на локалном нивоу, јер су свега у неколико општина ове странке изашле са заједничким коалиционим кандидатима. Штавише, појединци из редова СПС и ЈУЛ су на локалне изборе пренели своје раније личне суревњивости и на њима су наступали као непомирљиви противници, што је у појединим мањим местима, у одсуству стварне опозиције, представљало и главну политичку борбу клановско-рођачки организованих група за локалну власт. У самој кампањи коалиција је максимално експлоатисала чињеницу да су 2. октобра СР Југославији коначно и у потпуности укинута међународне санкције УН и под изборним слоганом „Идемо даље!“ промовисала брзи економски развој и обнову као централну тему за своју кампању. Готово да није било области друштвеног и привредног живота у којој се нису давала наширока обећања о реформама и светлој будућности која ће уследити победом коалиције левице: преполовљавање инфлације, двоцифрени раст производње, двоструки раст извоза,²³⁸ развој пољопривредне производње,²³⁹ нормализација односа са међународним финансијским институцијама,²⁴⁰ нормализација односа са земљама ЕУ и бивше Југославије,²⁴¹ повећање бриге државе и друштва за породицу,²⁴² пројекти изградње „Београда на води“ и

²³⁸ *Политика*, 17.10.1996. („Преполовићемо прошлогодишњу инфлацију“, стр. 15)

²³⁹ *Политика*, 19.10.1996. („Примарним пољопривредним произвођачима гарантовати профит“, стр. 18)

²⁴⁰ *Политика*, 23.10.1996. („Нормализоваћемо односе са ММФ и Светском банком“, стр. 15)

²⁴¹ *Политика*, 26.10.1996. („Дилић: Унапређењу односа са ЕУ придајемо највећи значај“, стр. 13)

²⁴² *Политика*, 25.10.1996. („Уместо спорадичне, организована брига о породици“, стр. 18.)

„кинеске четврти“, итд. Сва ова обећања била су пропраћена и низом церемонија отварања нових привредних и инфраструктуралних објеката у којима су учествовали највиши државни функционери - чланови СПС и ЈУЛ, а што је све било помно испраћено од стране најзначајнијих државних медија, у којима је ова коалиција била знатно заступљенија од свих осталих учесника избора узетих заједно. Према истраживању Јованке Матић, национални РТС је у централној информативној емисији „Дневник 2“ у претпоследњој недељи кампање (16-22. октобра) активностима леве коалиције посветио 71 прилог у трајању од 99,18 минута, Коалицији „Заједно“ шест прилога у трајању од 3,40 минута и СРС пет прилога у трајању од 2,17 минута.²⁴³ Као што ни лидери Коалиције „Заједно“ нису бирали речи у кампањи, ни актери леве коалиције нису штедели главне конкуренте, етикетирајући их као „деструктивце“, „мутиводе“, „представници конзервативног и примитивног у нашем животу“, „квездесница“, итд.

Поред ова два највећа коалициона блока, у периоду пред изборе створено је још неколико коалиција мањих странака. Почетком децембра 1995. године у Новом Саду 17 мањих регионалних и претежно ванпарламентарних странака, политичких покрета и невладиних организација, заједно са групом појединаца потписало је документ под називом Манифест за аутономију Војводине. У документу је затражено „да се Војводина конституише као аутономна заједница...у саставу Југославије и Србије...са аутономним судством и законодавством који би били гарантовани Уставом Југославије.“²⁴⁴ На овим идејама обнове политичког положаја који је Војводина уживала под Уставом СФРЈ из 1974. године, почетком изборне кампање 13. септембра 1996. године биће створена посебна изборна коалиција под именом Коалиција „Војводина“. Окосницу нове коалиције чиниле су две старе странке регионалистичке идеологије, ЛСВ и НСС, заједно са новоформираним Савезом грађана Суботице и низом мањих локалних организација (Банатски форум, Војвођански клуб, Независно удружење новинара Војводине). Нова коалиција је од странака чланица преузела ранији анимозитет према владајућим социјалистима и опозиционим радикалима, а одмах је створила одређену политичку дистанцу и према грађанској опозицији окупљеној у Коалицији „Заједно“: „И као што режим љубоморно чува

²⁴³ *Време*, бр. 315, 31.10.1996. („Катодна превара“, стр. 11)

²⁴⁴ *НИН*, бр. 2349, 05.01.1996. („И нокти горе“, стр. 10)

своју монополску позицију власти, тако и 'велике парламентарне странке' љубоморно чувају своју вештачку улогу вођа опозиције.²⁴⁵ У изборној кампањи своју базичну идеју о повећању војвођанске аутономије ова коалиција је додатно проширила и акценат ставила на образложење да је проширење аутономије неопходно јер је због смањења обима надлежности аутономне покрајине дошло до њеног осиромашења и пропадања у свим областима: „Ми Војвођани новаца више немамо, наши трактори су стари, као и становништво које овде живи. Омладина одавде бежи, а за то је крив београдски режим, као и она београдска опозиција која му је давала крила. Војводина је избушена као швајцарски сир, сви наши фондови су пренети за Београд. Ми смо за то да наше жито и наш новац припадају нама, да сами плаћамо наше професоре и наставнике, наше судије.“²⁴⁶ О значају ових ставова за изборну кампању сведочио је и тадашњи изборни слоган коалиције – „Тачку на пљачку“, а о интензитету чињеница да су како је кампања одмичала Коалицијом „Војводина“ почели у својим наступима да се баве и челници Коалиције „Заједно“ и леве коалиције, оптужујући њене челнике за „сепаратизам“ и за „растурање опозиционих гласова“.

У исто време у другом делу државе формирана је још једна номинално регионална коалиција, али са дијаметрално супротним програмским основама и идејама. Првих дана октобра у државу се након дуже емиграције вратио Сулејман Угљанин, први лидер некада јединствене СДА, која се у његовом одсуству расточила на неколико фракција. Он је снагом свог личног ауторитета и популарношћу међу муслиманским/бошњачким становништвом одмах успео да обједини три фракције СДА под именима „СДА Санцака“, „СДА Југославије“ и „Права СДА“, а њима су се придружиле и Либерално-бошњачка странка Санцака и Реформско демократска странка Санцака, па је под именом „Листа за Санцак – др Сулејман Угљанин“ створена нова изборна коалиција.²⁴⁷ Коалиција се програмски залагала за специјални статус Санцака, решавање статуса Бошњака у Санцаку, децентрализацију и аутономију верских заједница и понудила је да уђе у Коалицију „Заједно“, али је била одбијена²⁴⁸, док је сам Угљанин одбио

²⁴⁵ *Наша борба*, 18.09.1996. („Десница не може да мења десницу“, стр. 9)

²⁴⁶ *Наша борба*, 29.10.1996. („Заштитите своје џепове“, стр. 22)

²⁴⁷ Милошевић, Милан: *Политички водич кроз Србију 2000*, Медија центар, Београд 2000, стр. 155.

²⁴⁸ *Време*, бр. 312, 12.10.1996. („Трговина нема веру“, стр. 19)

коалициону сарадњу понуђену од стране друге коалиције под називом „Бошњачка листа Санџака“ под руководством Расима Љајића, коју су сачињавали „изворни“ СДА, заједно са Партијом санџачких Бошњака.²⁴⁹

За локални ниво избора био је евидентиран знатно већи број коалиција које су начелно пратиле оне са савезног нивоа, али било је и изузетака. Тако је за изборе у општини Прибој забележено да су на изборе заједно изашли СРС и ДСС, који је у овом месту остао ван Коалиције „Заједно“. Поред тога, ДСС се у неким местима где такође није ушао у Коалицију „Заједно“ (Вождовац, Звездара, Стара Пазова) определио за коалицију са мањим странкама из неостварене Демократске алијансе (СЛС и/или Српском народном странком) или другим странчицама изразито десне оријентације (СДС, Српска светосавска странка). Странке окупљене у Коалицији „Заједно“ у мањим варошима покушале су да окупе око себе и друге партије и појединце (у Лучанима је коалиција изашла под именом „Удружена опозиција – Заједно“, у Штрпцу је забележено да су СПО и ДСС у коалицију позвали и ССЈ), али је било и случајева да су саме странке на локалне изборе изашле самостално, под својим „именом и презименом“ (СПО у Подујеву, ДС у Бојнику). Неке програмски блиске мање странке које су на савезним изборима наступале одвојено, на локалним изборима су формирале коалиције (нпр. СВМ и РДСВ у Кањижи; РДСВ, ЛСВ и група грађана у Сенти).

4.4. ИЗБОРНИ РЕЗУЛТАТИ КОАЛИЦИЈА

Трећи по реду вишестраначки савезни избори на територији Србије донели су убедљиву победу коалиције СПС-ЈУЛ-НД, за коју је гласало 1.848.669 бирача, односно 42,91% бирача,²⁵⁰ чиме је ова коалиција остварила апсолутни тријумф на овом изборном нивоу, освајајући самостално чак 64 посланичка мандата у Већу грађана Савезне скупштине. Опозициона Коалиција „Заједно“ доживела је пораз,

²⁴⁹ *Време*, бр. 312, 12.10.1996. („СДА против СДА“, стр. 19)

²⁵⁰ У даљем тексту подаци о резултатима ових избора дати су према публикацијама: *Избори 96 – Веће грађана Савезне скупштине*, СЗС, Београд 1996. и *Избори за одборнике скупштине општина и градова у Републици Србији 1996 – коначни резултати*, РЗС, Београд 1997.

добивши поверење тек 969.296 грађана (22,50%), док је мандатни салдо био готово три пута мањи од леве коалиције, свега 22 посланичка места. У самосталном наступу СРС је прошао знатно боље и на основу 764.430 гласова (17,74%), у савезни парламент ушло је 16 радикала. Две мање коалиције оствариле су запажене резултате и избориле се за парламентарни статус, јер је Коалиција „Војводина“ са 68.669 гласова²⁵¹ добила два, а Листа за Санџак са 62.111 гласом један мандат. Преостала три мандата припали су новоформираној странци мађарске националне мањине Савезу војвођанских Мађара (СВМ). Сличан однос снага исказан је и у Црној Гори, где је ДПС освојио 20 мандата, Народна странка осам, а по један је припао СДА и Социјалдемократској партији.

На локалном нивоу странке коалиције СПС-ЈУЛ-НД су заједничким или самосталним наступом успеле да потврде резултат са савезног нивоа, па су са укупно 1.852.640 гласа (од чега су кандидати које је истакао сам СПС добили 1.317.023, кандидати ЈУЛ – 449.651, а кандидати НД - 44.007) добили укупно 4.454 одборника (СПС – 3.874, ЈУЛ – 458, НД – 20). Локални кандидати Коалиције „Заједно“ надмашили су успех савезних листа јер су придобили поверење 1.031.317 грађана, што је овој коалицији донело 1.860 одборничких места. У оним општинама где је на локалне изборе изашао самостално или са мањим десничарским партијама, ДСС је освојио укупно 78.030 гласова и 65 мандата. Листа за Санџак је са 54.696 гласова обезбедила 106 одборника у пет општина, а Коалиција „Војводина“ са 27.143 гласа имала је 55 мандата. Од осталих странака запажен број одборника имали су радикали – 305 (459.656 гласова), СВМ – 99, ДЗВМ – 49, док су различите групе грађана збирно имале 470 места.

И на трећем изборном нивоу у покрајини Војводини левица је однела убедљиву победу која јој је омогућила да овога пута не зависи ни од каквих пребега из других странака. СПС је самосталним наступом у покрајини обезбедио 74 посланичка места, а сестрински ЈУЛ свега једно. Од националних мађарских

²⁵¹ С обзиром да је листа ове коалиције у ИЈ Панчево носила назив само „Војводина“, у званичној статистици они су приказани одвојено од осталих листа у другим изборним јединицама. Такав поступак је формално исправан са аспекта статистике, али за потребе овог рада неопходно је уважити тадашње фактичко стање, те су резултати ове листе придодати званичном резултату који је објављен (57.645+11.024), како би се добио стваран број гласова ове коалиције на савезним изборима.

партија СВМ се и овде показао далеко успешнијим од ДЗВМ, тако да је прва странка добила 13 мандата, а друга само један. Захваљујући неуобичајеном изборном систему (у другом изборном кругу бирало се између три уместо уобичајена два првопласирана кандидата из првог изборног круга) опозиционе странке су остале кратких рукава, па се Коалиција „Заједно“ изборила само за 16, СРС за седам и Коалиција „Војводина“ за шест посланика, а групе грађана освојиле су преостала два мандата.

Ако се анализа ефеката коалиционог удруживања за савезне изборе отпочне уз подсећање на карактер изборног система који је иако по свом типу номинално био пропорционални производио ефекте већинског, онда се може извести заједнички начелни закључак да су све странке које су ушле у било коју од четири парламентарне коалиције од тог изборног удруживања имале користи, с обзиром да евентуални самостални излазак на изборе у тадашњим околностима великој већини странака које су ушле у те коалиције не би могао да са сигурношћу гарантује чак ни остваривање пуког парламентарног статуса. Међутим, када се ефекти удруживања посматрају из позиције ранијих резултата странака чланица коалиције и изборних очекивања, већ се могу уочити разлике међу појединим коалицијама.

Коалиција СПС-ЈУЛ-НД остварила је једну од најубедљивијих победа у историји обновљеног вишестраначја у Србији. Своју изборној победу ова коалиција остварила је на основу политичког „успеха“ везаног за (макар номинално) укидање санкција, потискивањем програмских разлика и персоналних сукоба у други план током изборне кампање, вишеструким организационим и кадровским предностима над осталим учесницима у изборном процесу, али и до тада незабележеном контролом и превлашћу у медијској сцени. Посебан узрок за убедљиву победу лежи и у отвореном фалсификовању резултата гласања у одређеном обиму на територији Косова и Метохије, тј. приписивањем себи непостојећих гласова косовских Албанаца који су наводно изашли на изборе.²⁵² Свакако се поставља питање да ли би овакав успех коалиција постигла да су њене

²⁵² Апсолутни рекорд у овим незаконитим радњама достигнут је у општини Витина на бирачком месту 17 - Ђерекаре, где је у званичним статистичким резултатима записано да је на изборе изашао апсолутно свако од уписаних 1.217 бирача, да је сваки од 1.217 гласачких листића био важећи и да је свих 1.217 гласова било дато коалицији СПС-ЈУЛ-НД! (*Избори 96 – Веће грађана Савезне скупштине*, СЗС, Београд 1996, стр. 237)

чланице изашле засебно на изборе? Имајући у виду већ изнете бројке о самосталном наступу тих странака на локалним изборима, лако се може доћи до закључка да би СПС и самосталним наступом остварио изборну победу, али да она не би била толико убедљива. Да би проверили ову тврдњу, на основу резултата локалних избора (где су СПС и ЈУЛ ишли одвојено) извршићемо хипотетичку расподелу мандата у неколико изборних јединица у којима је збир гласова локалних кандидата две партије био приближан оном које су добиле савезне листе, под додатном претпоставком да су и Коалиција „Заједно“ и СРС као главни изборни такмаци остварили исти број гласова као и на савезном нивоу:

Табела 3: Поређење стварног и хипотетичког резултата коалиције СПС-ЈУЛ-НД у појединим изборним јединицама на изборима 1996. године

Изборна једница 9 – Сомбор					
Савезни избори – стварни резултат			Симуловани резултат		
СПС-ЈУЛ-НД	45.635	2 мандата	СПС	32.526	1 мандат
			ЈУЛ	16.386	без мандата
			НД	2.577	без мандата
СРС	22.689	1 мандат	СРС	22.689	1 мандат
„Заједно“	19.083	без мандата	„Заједно“	19.083	1 мандат
Изборна једница 15 – Крагујевац					
Савезни избори – стварни резултат			Симуловани резултат		
СПС-ЈУЛ-НД	69.719	2 мандата	СПС	52.483	1 мандат
			ЈУЛ	16.621	без мандата
			НД	6.080	без мандата
„Заједно“	56.246	1 мандат	„Заједно“	56.246	2 мандата
СРС	29.771	1 мандат	СРС	29.771	1 мандат
Изборна једница 20 – Чачак					
Савезни избори – стварни резултат			Симуловани резултат		
СПС-ЈУЛ-НД	49.963	2 мандата	СПС	40.168	1 мандат
			ЈУЛ	11.839	без мандата
„Заједно“	47.240	1 мандат	„Заједно“	47.240	2 мандата
СРС	19.693	без мандата	СРС	19.693	без мандата

Извори: *Избори 96 – Веће грађана Савезне скупштине*, СЗС, Београд 1996. и *Избори за одборнике скупштине општина и градова у Републици Србији 1996 – коначни резултати*, РЗС, Београд 1997.

Самостални излазак ЈУЛ на изборе за Веће грађана би свакако довео до одређених померања у укупном мандатном салду леве коалиције који би се

смањено за око пет до десет мандата који би отишли Коалицији „Заједно“ и СРС, али апсолутна победа СПС се ни тада не би доводила у питање. И док би ЈУЛ у одређеним изборним јединицама на истоку и југу државе успео да се и самостално избори за неколико посланика (нпр. у Пожаревцу, Зајечару, Лесковцу, Врању), трећи члан коалиције НД не би био ни близу могућности да се евентуалним самосталним наступом у било ком од 29 изборних округа умеша у расподелу места. Када је унутар саме коалиције извршена подела освојених посланичких места (44 мандата за СПС, 16 за ЈУЛ и четири за НД), тиме су у све три странке могли бити задовољни – СПС је спречио да било који од потенцијалних гласова који би били дати за друге владајуће странке остане испод цензуса и на тај начин пропадне или посредно помогне опозицији; ЈУЛ је успео да уђе у савезни парламент и да у њему (као и у органима републичке извршне власти) буде политички представљен натпропорционално својој стварној политичкој снази; а НД је одржала парламентарни статус, без обзира на јавно показану реалну слабу политичку снагу самосталним изласком на локалне изборе.

Странке окупљене око Коалиције „Заједно“ нису успеле да уласком у коалицију остваре толико жељени синергијски ефекат који би донео победу на изборима, штавише изборни резултат је показао осетан губитак гласова. Недовољно исказан степен међусобног поверења, недостатак конкретнијих програмских идеја, политичка и персонална непрепознатљивост (листе без носилаца након повлачења Драгослава Аврамовића, а лидери странака се нису кандидовали за савезне посланике), контрадикторност порука које су биле емитоване бирачима у изборној кампањи, три странке ове коалиције платиле су губитком подршке од скоро пола милиона гласова у односу на изборе за републички парламент три године раније (када су листе Депоса, ДС и ДСС у збиру имале 1.431.202 гласа, односно 33,28% оних који су тада гласали) У догађајима који су уследили непосредно после одржаних избора готово да су изостале анализе овако лошег изборног учинка Коалиције „Заједно“ на изборима за Веће грађана. Ако се има у виду чињеница да је лева коалиција још додатно надмашила раније резултате, може се доћи до прилично логичног закључка да је одређени, немали део (између 100-200.000) умеренијих бирача без чврсте страначке идентификације који су на изборима 1993. године гласали за ДС и

тадашњи Депос, подржавајући њихову тадашњу централну идеју успостављања мира на простору бивше Југославије, овога пута поверење врло вероватно поклонило ником другом до коалицији левице против које су лидери коалиције водили жестоку кампању, али која се показала као успешна у испуњавању истих тих обећања у ранијем временском периоду. Један мањи део бирачког тела покупила је и Коалиција „Војводина“, нарочито у највећим војвођанским градовима и местима насељеним националним мањинама које нису имале своје националне странке. На другој страни, део бирача ових странака који је био чврсто национално опредељен (пре свега они који су раније гласали за ДСС) изгледа да се на овим изборима био определио за радикале, који су у својој изборној кампањи често истицали значај националних тема, а истовремено такође били изузетно критични према социјалистима. Тако Коалиција „Заједно“ не само да није успела да сачува своје раније гласове, већ је успела да значајан део својих ранијих бирача макар за неко време отера ка своја два највећа изборна ривала.

Нешто више гласова које је коалиција остварила на локалном нивоу може се објаснити квалитетнијом понудом потенцијалних одборничких кандидата, бољом организованом странка чланица коалиције на терену и самим карактером већинског изборног система који фаворизује најјаче политичке субјекте. На основу тога, у првом изборном кругу део оних бирача који су на савезном нивоу подржали СРС, за локалне општинске парламенте дао је свој глас кандидатима Коалиције „Заједно“, што се јасно може увидети поређењем изборних резултата у неким карактеристичним општинама и истовремено нам даје додатну потврду о већ изнетој тези где је отишао део „националније оријентисаних“ бирача који је раније гласао странке унутар Коалиције „Заједно“. Слично је било и са гласачима и симпатизерима Коалиције „Војводина“, Присталица Коалиције „Војводина“ у највећим војвођанским градовима било је чак и више него оних који су подржавали Коалицију „Заједно“, али услед слабе организованости ове коалиције, која је истакла веома мали број кандидата на локалним изборима, грађани би се на локалним изборима опредељивали за Коалицију „Заједно“, али делом и за кандидате група грађана:

Табела 4: Поређење резултата главних изборних листа на савезним и локалним изборима 1996. године у појединим општинама:

Општина	Савезни избори					Локални избори				
	СПС-ЈУЛ-НД	„Заједно“	СРС	„Војводина“	Остали	СПС-ЈУЛ-НД	„Заједно“	СРС	„Војводина“	Остали
Нови Сад	39124	28141	36567	29016	7048	48373	38557	30203	6695	15158
Зрењанин	21653	9464	12676	12800	10491	29181	15220	11563	4498	6523
Кикинда	11170	6088	8588	5969	5785	13712	8810	7674	4556	3151
Пландиште	3583	900	1197	/	1699	4339	2359	0	/	702
С. Паланка	14711	10815	4752	/	0	14749	13844	102	/	1351
Мајданпек	8325	2930	1868	/	704	10489	3233	75	/	0
Жабари	4875	2124	1000	/	518	4986	3428	0	/	56
Ариље	4281	3526	1958	/	787	4676	5077	460	/	448
Лучани	6027	4382	2509	/	513	5621	6727	0	/	1103

Извори: *Избори 96 – Веће грађана Савезне скупштине, СЗС, Београд 1996.* и *Избори за одборнике скупштина општина и градова у Републици Србији 1996 – коначни резултати, РЗС, Београд 1997.*

За разлику од Коалиције „Заједно“, удружени војвођански регионалисти остварили су неочекивано добар резултат. Коалиција „Војводина“ не само што је успела да освоји два посланичка мандата и тиме се избори за парламентарни статус, већ је успела и да значајно повећа политичку подршку у Војводини, ако се као репер узме број гласова који је узела Коалиција за Војводину која је изашла на изборе 1993. године (41.097), и то без истакнутих својих листа у четири изборне јединице на територији Војводине, што значи да би број гласова био и већи, да је коалиција показала виши степен унутрашње организационе способности. Највећи пораст броја гласача ова коалиција остварила је у градовима – окружним центрима широм покрајине.

Листа за Санцак је на оба изборна нивоа успела да се избори за остваривање изборних циљева за које је формирана, јер је на своју страну успела да придобије готово целокупно муслиманско/бошњачко бирачко тело, наспрам конкурентске листе Бошњачка листа Санцака. Она је поред уласка лидера коалиције др Угљанина у савезни парламент остварила и одличан успех на

локалном нивоу, јер је самостално и већ после првог изборног круга успела да се избори за апсолутну већину одборника у општинама Нови Пазар, Сјеница и Тугин, док је у Пријепољу и Прибоју успела да се избори за одређени број одборничких мандата и тиме и на овом изборном нивоу потврди свој статус ексклузивног политичког заступника ове националне мањине.

4.5.ПРОЦЕС ФОРМИРАЊА НОВИХ ОРГАНА ВЛАСТИ И ПОСЛЕИЗБОРНА ДОГАЂАЊА

С обзиром на чињеницу да се на овим изборима није гласало и за републички парламент, као и на велику динамику политичких збивања која је уследила у наредном кратком периоду до републичких избора, неопходно је да се процес формирања нових органа власти изабраних на новембарским изборима посматра непосредно повезан са послеизборним догађањима која су уследила, пошто ће они стицајем политичких околности бити нераскидиво повезани у једну временски заокружену целину.

Иако је међу три нивоа власти за које су се избори одржавали по свом значају и важности у кампањи истицали они за савезни парламент, цео послеизборни период биће обележен политичком борбом која је била иницирана догађањима која су била непосредно везана за други изборни круг на локалним изборима који је одржан 17. новембра. На њима се догодио велики политички преокрет, тако што је Коалиција „Заједно“ остварила одличан изборни резултат. Он се није огледао у пуком броју градских и општинских скупштина у којим је коалиција добила право да формира своју власт, већ у распореду тих јединица локалне самоуправе, јер је коалиција најпре добила апсолутну већину одборничких места у граду Београду и десет градских општина, затим у највећим градовима попут Новог Сада, Ниша и Крагујевца, у значајним окружним центрима попут Сомбора, Ужица, Чачка, Краљева, Пирота, и још у двадесетак већих и мањих општина. Сва ова места представљала су значајне политичке, привредне и културне центре и преузимање власти у овим општинама у којима је

претходно на власти био СПС значило приличан ударац властима и прилику за прву промоцију опозиције.

Овакав изборни обрт резултат је стицаја неколико политичких и друштвених чињеница. Прво се мора узети у обзир чињеница да се у тадашњој Србији највеће осиромашење и пад животног стандарда догодио управо у овим најурбанизованијим местима. Статистички параметри су показивали да је у периоду транзиције 1990-1995 године градско становништво осиромашило знатно више од сеоског, чак и да је проценат броја сиромашних у градовима био и виши него на селу – 32,13% према 22,8%.²⁵³ Као некадашњи индустријски центри, са фабрикама које су упошљавале велики број радника који се у периоду санкција због огромног пада производње нашао на дугогодишњим „принудним одморима“, са минималним накнадама и без допунских извора прихода са села, а још из ранијих изборних надметања познати као упоришта опозиције ови градови представљали су стални потенцијални извор за латентно, али дифузно незадовољство ширег слоја грађана које се у дужем периоду од почетног незадовољства личним материјалним положајем и статусом све више преливало ка носиоцима власти, посебно ка онима на локалном нивоу, који су били непосредно перцепирани као оличење владајућих странака, а који су се неретко истицали разметањем лагодним личним животом и привилегијама.²⁵⁴

У таквој ситуацији дошли су локални избори који су се за разлику од савезних спроводили по већинском систему гласања који је захтевао већину од 50% гласалих за избор. Ту неопходну већину странке власти у овим највећим градовима нису биле у стању да постигну ни максималним напорима у кампањи, тако да је за други изборни круг најчешће преостајао избор између једног кандидата владајућих партија и неког од кандидата опозиције. На руку опозицији у појединим местима додатно је ишла и погрешна стратешка одлука руководства СПС, ЈУЛ и НД да иду на локалне изборе самостално. Без обзира на чињеницу што би у конкретној општини у збиру ови кандидати често освајали чак и више

²⁵³ *Време*, бр. 316, 09.11.1996 („Неки показатељи сиромаштва у Југославији“, стр. 5)

²⁵⁴ *НИН* је у броју од 22. 11. 1996. објавио опозициони летак који је дељен у Нишу пре избора на коме је на фотографији приказан тадашњи градоначелник Стојан Ранђеловић заједно са још тројицом градских и партијских челника како се на летовању купају у великом ђакузију у пени из које им извирују једино главе, уз коментар у чланку да је тај летак доста учинио да СПС изгуби локалне изборе у том граду.

гласова него савезна листа, растурање гласова на више кандидата је доводило до тога да сви они после првог круга неретко заврше на трећем или ниже пласираном месту, да нико од њих не уђе у други изборни круг у коме би онда остао само међусобни обрачун двојице кандидата из опозиције, која је тако у овим градовима и општинама и пре првог круга имала одређену предност.

И ту се долази до следећег, можда и кључног фактора изборне победе опозиције, а то је спремност бирача различитих опозиционих странака да у другом изборном кругу својим гласом подрже опозиционог кандидата који није био из странке за коју је примарно гласао на савезним изборима. Не само да је такво убеђење створено ранијим међустраничким односима већ постојало код највећег дела тих опозиционих бирача, већ је оно у периоду од десетак дана између два изборна круга било систематски подстицано недвосмисленим позивима челника тих странака својим бирачима: „У другом кругу избора ни у ком случају не треба гласати за леви блок. Што се тиче других странака, нека бирачи добро размисле. Тамо где је реч о поштеним људима, нека гласају за њих. У СПО и обе демократске странке још има часних и поштених људи, искрених патриота, који заслужују да се за њих гласа...²⁵⁵ Коалиција „Заједно“ на местима где нема своје кандидате ће у другом изборном кругу подржати друге опозиционе кандидате, без обзира на одлуке њихових руководстава.“²⁵⁶ Насупрот активној изборној кампањи лидера опозиције у међупериоду између два изборна круга (држање трибина, плаћени огласи у дневној штампи са позивима да се на изборе обавезно изађе), челници владајуће коалиције левице су у тих десетак дана показали пасивност у мобилизацији својих бирача пред други изборни круг, па бирачко тело партија левице није успело да препозна важност и значај другог изборног круга и добрим делом није ни изашло на гласање 17. новембра, о чему је резигнирано сведочио и Радован Радовић, тадашњи републички посланик СПС и губитник на локалним изборима у општини Трстеник: „Људи су на савезним изборима знали за кога ће гласати јер је била јединствена листа. Међутим, на локалном нивоу све је било интересантније и бурније...Било је овде два круга избора, али људи тај други круг не схватају озбиљно, кажу 'гласали смо већ једном' и ето то ти је то... Сви они који су за промене су изашли, а ови што су

²⁵⁵ *Наша борба*, 06.11.1996. („Шешел: Не гласајте за леви блок“, стр. 2)

²⁵⁶ *Наша борба*, 09.11.1996. („Ђинђић: Опозицији важнији локални избори“, стр. 3)

агитовали за 'Заједно' они су на гласање истерали све што је могло да иде. За њих нису гласали само они који су умрли пар дана пред изборе.²⁵⁷

Потпуни званични подаци са свим резултатима из оба изборна круга објављени су само за изборе у граду Београду,²⁵⁸ али су и они довољни да би се на њима показала тачност изнетих тврдњи:

Табела 5: Резултати првог и другог изборног круга за скупштину града Београда, одржаних 3. и 17. новембра 1996. године

Политички субјект	Први изборни круг			Други изборни круг			Укупно мандата
	Број кандидата	Број гласова	Број мандата	Број кандидата	Број гласова	Број мандата	
„Заједно“	110	198.470	0	84	219.019	67	67
СПС - ЈУЛ	110	256.841	3	106	212.677	21	24
СРС	110	143.429	1	20	40.020	16	17
ДСС*	92	84.008	0	2	8.588	2	2
Остали	261	74.343	0	0	0	0	0

*Урачунати и резултати 12 заједничких кандидата са Саборном народном странком

Извори: *Избори за одборнике скупштине општина и градова у Републици Србији 1996 – коначни резултати*, РЗС, Београд 1997. и *Службени лист града Београда*, бр. 3/97

Из табеле се јасно може увидети да је кључ победе Коалиције „Заједно“ био управо у добром одзиву првенствено својих бирача, али добрим делом и оних који су у првом кругу гласали за друге политичке опције, па је тако ова коалиција још и додатно повећала укупни број гласова у односу на други круг; док је коалиција левице без обзира на чињеницу да су њени кандидати после првог круга имали предност у 76 од 106 изборних јединица претрпела тежак пораз, јер није успела да привуче макар неке гласове бирача који су у првом кругу гласали за друге политичке опције, већ је још и изгубила део сопствених гласача из првог круга.

²⁵⁷ НИИ, бр. 2396, 29.11.1996. („Нећу да се живцирам због овог народа“, стр. 20)

²⁵⁸ *Службени лист града Београда*, бр 3/97

Такав епилог локалних избора је натерао владајућу коалицију да почини велико прекрајање изборних резултата и победе Коалиције „Заједно“ у овим општинама доведене у питање кроз поништавање резултата због сумњивих околности у појединим изборним јединицама где су победили кандидати ове коалиције, или у драстичнијим случајевима и отвореним фалсификовањима и кривотворењима изборног материјала.²⁵⁹ До оваквог брзог обрта изгледа да је дошло под утицајем дела страначких руководстава СПС и ЈУЛ који није могао да се помири са слабијим изборним резултатом на локалним изборима. Тако Славољуб Ђукић наводи да је 18. новембра поподне, дан после другог изборног круга одржан састанак врха СПС и ЈУЛ коме су поред Слободана Милошевића присуствовали и Бранислав Ивковић, Небојша Човић, (пред изборе се у штампи спекулисало ко ће од ове двојице бити нови градоначелник ако партије левице однесу победу) Никола Шаиновић, Горица Гајевић и Зоран Тодоровић и да је на том састанку одлучено да се ипак крене у прекрајање изборних резултата,²⁶⁰ док Антонић сматра да је пресудан утицај на доношење такве одлуке имала Мирјана Марковић.²⁶¹

У првом моменту челници Коалиције „Заједно“ били су затечени таквим развојем ситуације, али су под утицајем става који је дошао из страначке базе, обичних чланова и локалних челника којима су изборним манипулацијама директно украдени одборнички мандати, брзо решили да се на такве потезе власти одговори одбијањем учешћа у поновљеним изборима и свакодневним протестним окупљањима која су најпре отпочела великим митингом у Нишу 19. новембра, а затим су се постепено проширила на сва већа места у држави. Додатни импулс протестима дали су студенти, који су свега пар дана касније ступили у штрајк и отпочели са сопственим свакодневним окупљањима и протестним шетњама. На тај начин протести су од првобитно ускостраначких брзо добили шири контекст, с обзиром да су у њима све више узимали учешћа и они грађани који нису били чланови странака и тврде присталице Коалиције „Заједно“. У наредна три месеца уследила је велика политичка борба за признање резултата локалних избора, где је

²⁵⁹ Детаљније у: Ракић-Водинелић, Весна: *Изборна крађа – правни аспект*, Медија центар, Београд 1997.

²⁶⁰ Ђукић, Славољуб: *Крај српске бајке*, Самиздат Free B92, Београд 1999, стр. 182.

²⁶¹ Антонић, Слободан: *Заробљена земља: Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровљење, Београд 1994, стр. 189.

на опозициону стратегију коришћења најразличитијих видова грађанске непослушности (протестни скупови и шетње, блокаде саобраћајница, политички перформанси, па и каменовање зграда појединих провладиних медија, пре свега РТС и „Политике“) од стране власти одговорено потпуним игнорисањем захтева (спроведени поновљени избори и проглашена сопствена победа) или коришћењем репресивних мера (ометање рада проопозиционих медија, забрана окупљања, хапшења и притисци на појединце, организовање скупова подршке сопствених присталица), тако да се политичка ситуација у земљи све више радикализовала и бивала све напетија, да би дана 24. децембра у уличним сукобима у Београду између демонстраната Коалиције „Заједно“ и учесника митинга подршке Слободану Милошевићу уз више десетина повређених пала и једна људска жртва. Коалицију није уздрмало ни то што ју је ДСС половином децембра одлуком свог главног одбора и формално напустио, уз врло критички осврт на краткотрајну коалициону сарадњу.²⁶² Како је време одмицало, Коалиција „Заједно“ се ипак наша у повољнијој политичкој позицији, јер је успела да за цео случај заинтересује међународни фактор који је са своје стране успео да принуди власт да 13. децембра пристане на некакву врсту иностране „арбитраже у спору“, у којој улози су се нашли представници ОЕБС. Упознавањем ситуације, разговорима са политичким представницима власти и опозиције и извршеним увидом у изборни материјал посебна мисија ОЕБС на челу са шпанским дипломатом Фелипеом Гонзалесом је дана 27. децембра изашла са извештајем²⁶³ који је дао за право Коалицији „Заједно“. Иако су власти тај извештај одмах одбациле, то је био кључни моменат који је дао још већи ентузијазам опозиционарима да истрају у својим захтевима. Након још два месеца међусобног исказивања и одмеравања степена упорности, ипак је власт почетком фебруара решила да коначно попусти, на начин да је Народна скупштина посебним Законом о проглашењу за коначне привремених резултата избора за одборнике скупштина општина и градова

²⁶² *Вести ДСС*, јануар 1997. („Закључци ГО ДСС о начелима унутрашње и спољне политике“, стр. 4-5)

²⁶³ Реч је заправо о два међусобно повезана документа под називима „Експертски извештај правника чланова мисије ОЕБС“ и „Извештај господина Фелипеа Гонзалеса председавајућем ОЕБС“ (Ракић-Водинелић, Весна: *Изборна крађа – правни аспект*, Медија центар, Београд 1997, стр. 208-212)

наведених у извештају Мисије ОЕБС²⁶⁴ признала првобитне тачне резултате и тиме омогућила Коалицији „Заједно“ да формира сопствену власт у тим општинама, чиме су након готово пуна три месеца престале демонстрације присталица Коалиције „Заједно“.

Попуштање и прихватање стварних изборних резултата било је условљено већ поменутиим међународним и унутрашњим континуираним притиском који је почео да даје резултате на начин да су се од потеза власти везаних за спровођење изборних неправилности почели дистанцирати и њихови коалициони партнери НД (која је одмах у потпуности подржала извештај мисије ОЕБС и позвала на његово спровођење²⁶⁵) и ДПС (тадашњи црногорски председник Булатовић је касније сведочио како је Милошевића на састанцима у четири ока саветовао да кризу оконча што пре признавањем стварних изборних резултата²⁶⁶), па и сами појединци из врха власти (попут подношења оставки на чланство у СПС одлазећег градоначелника Београда Небојше Човића или Александра Тијанића на место републичког министра за информисање, где је дошао као кадар ЈУЛ). Вероватније је, међутим, да је коначна одлука о признавању изборне победе опозиције донета под кључним утицајем чињенице да су вишемесечни протести од почетних чисто политичких попримали све више и социјални карактер. Према једном од истраживања које је спроведено крајем децембра, већина од 38% процената испитаних сматрало је да је главни узрок демонстрација социјално незадовољство лошим животним условима и сиромаштвом, док је сумња у оправданост поништавања другог изборног круга била тек на другом месту са 27% анкетираних.²⁶⁷ Истовремено, тек 51,6% учесника самих демонстрација се изјашњавало као чланови или симпатизери странака Коалиције „Заједно“, док су се остали сматрали неопредељенима или присталицама других странака.²⁶⁸ Свакодневна масовна окупљања у градовима индуковала су ширење незадовољства на социјалној основи и низ штрајкова (адвоката,

²⁶⁴ *Службени гласник РС*, бр. 5/97

²⁶⁵ *Политика*, 29.12.1996. („НД подржава закључке делегације ОЕБС-а“, стр. 14)

²⁶⁶ Булатовић, Момир: *Правила ћутања*, Народна књига и Алфа, Београд 2004, стр. 248-249.

²⁶⁷ *Наша борба*, 16.01.1997. („Дубока ерозија народне подршке српском режиму“, стр. 13)

²⁶⁸ *НИН*, бр. 2400, 27.12.1996. („За Слободу!“, стр. 15-18)

пољопривредника, просветних радника²⁶⁹), што је све заједно стварало претећу могућност да даљим продубљивањем политичке кризе власт у неком моменту буде још значајније угрожена или чак и смењена ванинституционалним путем, на улици, с обзиром на велики социјални бунт који је исказан (у анкети рађеној последњег дана протеста преко половине испитаних је исказало намеру да са протестима настави ако их лидери поново позову, а још 22% је сматрало да протесте није требало ни прекидати, већ их наставити са радикалнијим акцијама и уз помоћ радника-штрајкача²⁷⁰)

Када су коначно била завршена сва политичко-правна питања везана за локалне изборе коначно су могли да се саберу њихови резултати, а они су били такви да ниједна од страна није могла бити ни претерано задовољна ни претерано незадовољна тим резултатима:

Табела 6: Резултати локалних избора према броју општина у којима су политички субјекти имали апсолутну или релативну већину одборничких мандата

	Апсолутна већина	Релативна већина	Укупно
СПС	117	17	134
Коалиција „Заједно“	27	7	34
ЈУЛ	3	1	4
Листа за Санџак	3	0	3
Групе грађана	2	0	2
СРС	1	1	2
СВМ	1	1	2
СПС и ЈУЛ	1	0	1
СВМ и РДСВ	1	0	1
Коалиција „Војводина“	0	1	1
ПДД	0	1	1
СВМ/СПС*	0	2	2

²⁶⁹ Отпочео почетком фебруара месеца, штрајк се ширио по целој Србији, да би средином месеца преко хиљаду школа већ обуставило наставу, док су у Београду отпочела и протестна окупљања испред зграде републичке владе, која је морала да реагује испуњавањем дела синдикалних захтева за убрзаном исплатом зарада које су касиле и по више месеци. Аутор овог рада, у то време гимназијалац у српској пограничној вароши сећа се и успешног штрајка ученика своје гимназије који су одбили да изненадни двонедељни „распуст“ настао штрајком својих професора касније надокнаде сталним радним суботама.

²⁷⁰ *Наша борба*, 24.02.1997. („Шетачи победи не верују“, стр. 13)

СПС/„Заједно“*	0	1	1
Укупно	156	33	189

*У општинама Мали Иђош и Бачка Топола СВМ и СПС су имали подједнак број одборника, а у Тителу је то био случај између СПС и Коалиције „Заједно“.

Извори: *Избори за одборнике скупштина општина и градова у Републици Србији 1996 – коначни резултати*, РЗС, Београд 1997.

СПС је поново потврдио да је био најјача и најорганизованија странака тог доба, освајајући власт у далеко највећем броју општина, али у поређењу са изборима из децембра 1992. године, тај број је био мањи и у квантитативном (укупно нешто мањи број јединица локалне самоуправе у којима је освојена власт), а посебно у квалитативном смислу (изгубљена локална власт у граду Београду и значајном делу највећих општина). Коалиција „Заједно“ је на овом изборном нивоу прошла знатно боље него на изборима за Веће грађана, добивши прилику да постави управу у знатно више места него пре избора, али су све те општине биле или највећи урбани центри, или искључиво концентрисани на Шумадију, западни део Србије и делове Војводине. Остали политички субјекти су освајали власт у свега једној или пар општина, које су на тај начин биле препознаване (у позитивном или негативном смислу, зависно из угла гледања посматрача) као бастиони тих партија (нпр. општина Земун по власти СРС, или општине Црна Трава, Жагубица и Лебане где је суверено владао ЈУЛ).

У поређењу са изборима из 1992. године приметно је да је број општина у којима је неки од политичких субјеката самостално извојевао потпуну победу био готово исти, односно да тек у тридесетак општина нико није могао самостално да формира локалну власт, те је било неопходно формирати послеизборне коалиције. Процес коалиционих удруживања овде је показао различите своје видове.²⁷¹ Тако је забележено да су партије левице формирале коалициону власт у општинама Чока и Кула (у првој општини ЈУЛ дао место председника скупштине општине, а СПС извршног одбора, а у другој је било обрнуто), а основано је претпоставити да је сличан расплет био и у општинама Бач, Шабац и Љиг (где је забележено да је СПС давао своје председнике општина); а коалиције „Заједно“ и „Војводина“ у Зрењанину и Кикинди. Међутим, било је и изузетака, као нпр. у општини Брус,

²⁷¹ Подаци о коалицијама у појединим општинама прикупљени су из више бројева листова *Политика и Наша борба* из децембра 1996. и фебруара 1997. године.

где је ЈУЛ уз себе привукао одборнике групе грађана и оставио СПС у опозицији или у Бујановцу где је ЈУЛ такође прегласао СПС, али уз помоћ одборника албанских партија. У неколико места где су били „језичак на ваги“ одборници СРС су или подржали формирање локалне власти Коалиције „Заједно“ (Тител), или би одбијали да дају свој глас било коме (Обреновац). Различите групе грађана су се различито и понашале – негде би своју подршку поклониле другим најјачим партијама (омогућили СРС да формира већину у општини Темерин²⁷² и Коалицији „Заједно“ у Панчеву), али негде би и саме постале значајан политички фактор, добијајући челна места у власти (нпр. у Звечану и Новом Кнежевцу). Специфичан вид широке коалиције био је виђен у неколико доминантно мађарских општина на северу Војводине у којима је СВМ однео победу (Бачка Топола, Мали Иђош, Бечеј, Суботица), али је социјалистима по правилу препуштао важна места председника локалног извршног одбора, иако су мађарске националне странке могле удружене самостално да врше власт. И Коалиција „Заједно“ је настојала да постави своју локалну власт на што шире политичке темеље позивајући у Новом Саду у локалну управу и Коалицију „Војводина“, мада је „Заједно“ и без њих имала потребну већину. Ако би из анализе оставили идеолошки моменат и усредсредили се само на теорију игара самим бројевима, може се закључити да је у већини општина доминирала минимална коалиција, односно да свега у пар случајева првопласирани у броју одборничких мандата није успевао да формира своју власт (Коалиција „Заједно“ је као релативни победник избора била прегласана у Баточини и Љигу, а СПС у Зрењанину и Звечану).

У сенци ове напете политичке ситуације око локалних избора протекло је и формирање нових органа власти на савезном нивоу. После објављивања резултата савезних избора опстанак коалиције СПС-ДПС на савезном нивоу није био доведен у питање, што су челници ових партија у својим првим изјавама након избора и потврдили. Прва формална потврда коалиционе сарадње у новом мандатном периоду на савезном нивоу уследила је 10. децембра, када је приликом конституисања новоизабраног сазива Већа грађана заједничким гласовима за председника овог скупштинског дома изабран посланик СПС Миломир Минић, а за његовог заменика црногорски социјалиста Милутин Ојданић. Међутим, иако је

²⁷² *Земунске новине*, бр. 177, 20.03.1997. („Сарадња две радикалске општине“, стр. 50)

стара-нова коалиција овога пута располагала комотном већином гласова, читав процес избора нове федералне владе је након тога потрајао више од три месеца, под утицајем интензивне политичке кризе у Србији и првих назнака великог раскола у ДПС који ће убрзо уследити. Савезни председник Лилић отпочео је консултације о избору новог савезног премијера тек половином фебруара 1997. године. Брзо је постигнута сагласност да дотадашњи савезни премијер Радоје Контић остане на тој функцији, али преговори су се поново отежали услед жеље црногорског ДПС да у будућој влади има значајан проценат кадрова (половину) и да његови чланови попуне све ресоре везане за контролу финансијско-трговинске области економије (министарства полиције, финансија, трговине, као и Савезне управе царина и гувернера Народне банке) и тражења ЈУЛ да у новој влади има најмање четвртину ресора.²⁷³ Зелено светло новом мандатару и његовом кабинету Савезна скупштина дала је тек на седници 20. марта, а мандатар Контић је у свом експозеу као четири своја приоритетна циља навео „изградњу СРЈ као модерне демократске, правне и социјалне државе, реинтеграција СРЈ у међународну заједницу, изградња отворене тржишне привреде и повећање стандарда и социјалне сигурности грађана.“²⁷⁴ Да би се макар делимично удовољило захтевима коалиционих партнера, нова влада је проширена за три министарства (спорт, телекомуникације, и засебна министарства за спољну и унутрашњу трговину наспрам ранијег јединственог). У подели ресора удовољено је захтеву ДПС да има своје министре у седам од 14 министарстава, али црногорски социјалисти нису добили све ресоре које су захтевали (од тражених места добили су само спољну трговину и финансије). ЈУЛ је на другој страни добио једно потпредседничко место, али је ова странка намирена кроз препуштање места министра унутрашње трговине, места министра без портфеља задуженог за сарадњу са међународним финансијским институцијама и важну позицију гувернера савезне Народне банке. Преостала места у власти (три потпредседника, шест министарстава и једног министра без портфеља) добили су представници СПС, док је четврти члан коалиције НД остао без учешћа у новој Савезној влади.

²⁷³ *Наша борба*, 06.03.1997. („Подземни сукоби ривала“, стр. 10)

²⁷⁴ *СБ СС*, књига 1/1997 (1. заједничка седница 1. редовног заседања), стр 5.

5. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 1997. ГОДИНЕ

5.1. ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА У ЗЕМЉИ У ПЕРИОДУ ПРЕ ОДРЖАВАЊА ИЗБОРА

Политичка дешавања око кризе везане за локалне изборе и формирање нове Савезне владе завршили су се у моменту када се календарски већ било дубоко ушло у нову 1997. годину. Како се одраније знало да ће у овој години бирачи у Србији гласати и за нови сазив републичког парламента и за новог републичког председника (изборни циклуси су се поклопили због ванредних парламентарних избора 1993. године), интензитет политичке борбе и дешавања није се смиривао, па ће у кратком периоду од непуне године доћи до нових прекомпоновања домаће политичке сцене.

Чинило се да је признавањем победе Коалиције „Заједно“ на локалним изборима она успела да анулира пораз који је претрпела нешто раније на савезним изборима и да ће у нову предстојећу изборну утакмицу ући са великим политичким капиталом ривала који је први успео да на једном изборном нивоу порази власт, и што је још важније, да је исказаном политичком снагом натера на повлачење и признавање покушаја изборне крађе. Међутим, још и пре него што је изборна победа била преточена у стварност, догодиле су се прве поделе у новој коалицији, везане за поделу „политичког плена“, односно функција у локалним самоуправама где је коалиција требала да преузме власт, а посебно у Београду, где је дошло до неспоразума приликом конституисања власти (намера Зорана Ђинђића да буде градоначелник Београда, што је наишло на противљење СПО). Како би се предупредили ови неспоразуми, лидери коалиције су дана 18. фебруара потписали посебна Начела за расподелу власти по општинама где је Коалиција „Заједно“ остварила већину.²⁷⁵

²⁷⁵ *Наша борба*, 21.02.1997. („Начела расподеле власти“, стр. 26)

Ипак је и поред ових првих неслагања у јавности деловало да су то само пролазна неслагања, обзиром да су лидери коалиције истог дана када су усагласили поменута начела парафирали још два значајна документа за будући рад коалиције и то Споразум о заједничким органима Коалиције „Заједно“ и Споразум о заједничком учешћу на предстојећим парламентарним и председничким изборима у Србији. Овим документима је била предвиђен виши степен повезаности странака јер се предвиђало успостављање надстраначког органа коалиције – председничког савета који је требало да броји осам чланова (четири из СПО, три из ДС и једног из ГСС), а који би консензусом одлучивао о питањима заједничке политике попут изласка на изборе, уласку других странака у коалицију и усвајао програмска документа за изборну кампању. Крајем марта месеца Коалиција „Заједно“ добила је оно што јој је недостајало у изборној кампањи претходне године - прва заједничка програмска документа и то Платформу о међународним и међунационалним односима и Писмо о намерама Коалиције „Заједно“ у погледу економских реформи. Коалиција „Заједно“ се идеолошки позиционирала као либерална и реформска групација, залажући се за нормализацију односа са бившим југословенским републикама, одрицање од међународноправног континуитета зарад брзог повратка чланства у УН и другим међународним организацијама, давање високог степена аутономије АП Косово и Метохија, потпуну интеграцију Србије и Југославије у ЕУ до 2005. године, брзу приватизацију друштвене својине у року од годину дана, укидање државних интервенција и субвенција у привреди и либерализацију трговине, смањење броја припадника и издатака за наоружање војске и полиције, итд.

Међутим, врло брзо се показало да су ове мере на учвршћивању коалиционог јединства биле само пука форма намењена спољној јавности, док су се неспоразуми, и разлике унутар саме коалиције множили геометријском прогресијом. Главни њихов извор налазио се у поремећеним односима двојице лидера, нарочито када се открило да се Ђинђић за време зимских демонстрација кришом састајао са начелником републичке тајне полиције Јовицом Станишићем, а једном приликом и са самим Слободаном Милошевићем. То је природно код Драшковића родило сумњу, па је на затвореним састанцима почео да напада Ђинђића да постоји неки закулисни договор како би се Коалиција „Заједно“

урушила изнутра, а истовремено је инсистирао да се коалиција јавно изјасни о изласку на предстојеће изборе и да се одреди заједнички кандидат за председника републике, видећи себе у тој улози (деценију касније Драшковић ће се кајати због „властољубља које га је зграбило довољно да се Ђинђићу учини грамзивим и алавим“).²⁷⁶ Ђинђић је са своје стране био веома уздржан према самој идеји да Драшковић буде председнички кандидат Коалиције „Заједно“, делом из прилично основаног предвиђања да Драшковић не може да победи кандидата социјалиста, а вероватно делом и због оправдане бојазни да би истурањем Драшковићеве председничке кандидатуре током изборне кампање он сам изгубио део велике популарности коју је стекао у претходном периоду међу гласачима и присталицама грађанске опозиције.²⁷⁷ Неслагања су са ових приватних састанака почела да све више избијају у јавност и оптерећују односе међу странкама на нижим нивоима. Већ након пар месеци отпочела су јавна међусобна оптуживања између странака коалиције: „Месец и по дана провели смо у конституисању органа скупштине града због тога што СПО није на време дао своје чланове за савете и комисије²⁷⁸... За ових 100 дана ја (Александар Милутиновић, градски секретар и члан СПО - З. Р.) сам градоначелника видео четири пута, односно толико пута смо се састајали на по пет минута.“²⁷⁹ Последњи покушај да се већ увелико нарушени унутаркоалициони односи некако врате на стари ниво био је потписивање још једног заједничког акта од стране троје лидера под кратким називом Споразум.²⁸⁰ Кратким и конфузним актом лидери су обећали да ће поштовати раније постигнуте договоре, да ће на изборима учествовати само ако се обезбеде демократски услови за њихово одржавање (у супротном је забрањено бојкотом избора и позивом на демонстрације) и да ће Коалиција „Заједно“ у борби за демократске услове и победу на изборима тражити подршку свих демократских снага Србије. „Споразум о поштовању ранијих споразума“ остао је само мртво слово на папиру, јер њиме није био дат конкретан одговор и решење ни на једно од питања која су била извор унутаркоалиционих неспоразума. Свега дан касније

²⁷⁶ Драшковић, Вук: *Мета*, Новости, Београд 2006, стр. 251-253.

²⁷⁷ По једном од тадашњих истраживања Ђинђић је уживао популарност већу чак и од самог Милошевића (*Наша борба*, 11.03.1997. („Ђинђић испред Милошевића“, стр. 3))

²⁷⁸ *Дуга*, бр. 1666, 26.04.1997. („Осећам да нам време пролази“, стр. 12)

²⁷⁹ *Српска реч*, бр. 177, 29.05.1997. („Ретки сусрети са градоначелником“, стр. 14)

²⁸⁰ *Наша борба*, 15.04.1997. („Споразум“, стр. 1)

по потписивању споразума Ћинђић је јавно довео у питање даљу сарадњу: „Коалиција ’Заједно’ није света крава, већ је то демократија у Србији. Ако установим да коалиција не жели да се укључи у демократизацију Србије, онда она постаје декадентна, сама себи довољна, и онда немам разлога да се борим за њен опстанак.“²⁸¹ Са своје стране СПО је на седници свог главног одбора 19. априла заузео званични став да ће председник странке Вук Драшковић бити кандидат за републичког председника, а другој страни је недвосмислено поручено да око тога неће бити никаквог компромиса: „Ми, како сам разумео, ако будемо изашли на изборе идемо на изборе са својим кандидатом. Не буде ли те подршке, нећемо правити никакве проблеме, нећемо кукати за подршком – ићи ћемо сами.“²⁸² Очувању Коалиције „Заједно“ није помогао ни састанак са државним секретаром САД Медлин Олбрајт, на коме је она дала подршку опстанку коалиције.²⁸³ Стање антагонизма продубљивало се из дана у дан, комуникација између странака свела се на искључиво понављање сопствених бескомпромисних ставова, а формалан распад Коалиције „Заједно“ на републичком нивоу јавно је објављен дана 23. јуна.²⁸⁴ На тај начин распала се још једна велика и озбиљна коалиција српске опозиције, а њене странке ће се у наредном периоду запутити сасвим различитим другачијим политичким путевима.

Поред распада Коалиције „Заједно“, у првој половини 1997. године дезинтегративни унутрашњи процеси захватиће још једног важног политичког субјекта, а то је био владајући црногорски ДПС. Они су за ширу јавност представљали велико изненађење, имајући у виду тадашње политичке односе у мањој федералној јединици. Политичка позиција црногорске владајуће партије средином деведесетих наликовала је оној коју су имали сестрински социјалисти у Србији, а и стање у опозицији било је слично оном међу српским опозиционим странкама. Имајући наспрам себе нејаку и разједињену опозицију, ДПС је суверено држао све полуге власти у држави и друштву под својом контролом, а протоком времена и овде су почеле да се показују све јаче аутократске тенденције у вођењу политике које су биле сличне, а у неким сегментима (вероватно под

²⁸¹ *Наша борба*, 16.04.1997. („Коалиција није света крава“, стр. 4)

²⁸² *Српска реч*, бр. 175. 01.05.1997. („Кандидатура није пожељна, већ обавезна“, стр. 40)

²⁸³ *Наша борба*, 02.06.1997. („Останите заједно или промените име“, стр. 3)

²⁸⁴ *Наша борба*, 24.06.1997. („Ћинђић: ’Заједно’ више не постоји као изборна коалиција“, стр. 1; „Ћинђић издао демонстранте“, стр. 3)

утицајем специфичног менталитета и наслеђених историјских образаца владавине краља Николе и послератних комуниста) чак и израженије него у Србији: нелегална вишегодишња забрана уласка на територију Црне Горе председнику СРС Шешељу, новчане глобе лидерима опозиције Славку Перовићу и Новаку Килибарди по приватним тужбама за наводне клевете и увреде републичких функционера, одступање од политичког консензуса по питању изборног система и подела државе на 14 изборних јединица, уместо раније једне (ова изворна идеја за изборну „реформу“ одмах је одушевљено била прихваћена и у Србији и на савезном нивоу), итд. На другој страни, опозиција се током читаве 1996. ломила по питањима да ли да на предстојеће изборе изађе и у каквој коалицији, да би се почетком изборне кампање као главни изборни опозициони такмац профилисала коалиција под именом „Народна слога“ коју су чиниле две највеће опозиционе странке дијаметрално супротних политичких ставова – Либерални савез и Народна странка. Изборна кампања и резултати избора донели су сценарио сличан оном у Србији - потпуни тријумф ДПС који је освојио 45 од 71 мандата у црногорској републичкој скупштини и 20 од 30 мандата у Већу грађана. Попут српске опозиције, коалиција „Народна слога“ је доживела убедљив пораз, добијајући свега 17 мандата и свега месец дана након избора се споразумно растурила, док су друге две раније парламентарне странке СРС и СДП након избора остале ван републичке скупштине.

Таква убедљива победа којом је опозиција била потпуно поражена и онемогућена да постане фактор који би могао да угрози власт у ближој будућности, погодовала је да се почну јављати и интензивирати одређене разлике у самој владајућој партији, а нарочито по питањима даљих праваца транзиције, односно наставка базирања републичке економије на програмима државног шверца и прања новца који је успешно функционисао за време санкција или жеље да се поново води „нормална“ економска политика. Додатна неслагања почела су да се јављају и по питању односа са властима у Србији (захтеви да ДПС води „самосталнију“ политику у односу на београдске власти), нарочито под утицајем кризе српске власти око локалних избора, а и под уплитањем страног фактора. Да у врху владајуће црногорске странке постоје велика неслагања, шира јавност је дознала након седнице страначког главног одбора која је одржана дана 20. марта,

где су јасно диференциране позиције заузели са једне стране републички премијер Мило Ђукановић и председник парламента Светозар Маровић, а са друге председник републике Момир Булатовић. Ни једна ни друга страна нису намеравале ни најмање да попусте у својим позицијама, а с обзиром да се сукоб није одмах окончао победом било које стране, вирус подела и сврставања на једну од страна почео је да нагриза монолитну владајућу партију. Мада је у првом моменту деловало да већину у партији има струја блиска Момиру Булатовићу, након четири месеца састанака, унутрашњег дозвољеног и недозвољеног лобирања испоставило се да је управљање партијом преузело крило Ђукановића и Маровића, а сукоб је свој епилог добио половином јула, искључивањем Момира Булатовића из странке, што је означило и дефинитивни расцеп ДПС на две одвојене и међусобно супротстављене политичке организације.

За разлику од српске опозиције и црногорске владајуће партије, владајућа коалиција у Србији је у првој половини 1997. године успела да преброди кризу у коју је упала зимским демонстрацијама. Попуштањем по питању локалних избора успела је да од себе отклони главну опасност од избијања ширих социјалних немира, а распадом Коалиције „Заједно“ изгубила је и јединог озбиљног политичког ривала који је могао да јој се приближи по политичкој снази. Истовремено са законским признањем изборне победе опозиције извршена је још једна реконструкција републичке владе, приликом које је ЈУЛ још више појачао своју заступљеност, добијајући још два новоформирана ресора (за локалну самоуправу и бригу о породици). Упркос овим решеним проблемима у изборној години појавио се нови који је био везан за самог Слободана Милошевића. Његов други мандат на месту републичког председника је ушао у последњу годину, а како је на ту функцију већ био биран два пута (1990. и 1992. године), по слову републичког устава више није могао да претендује на кандидовање. Тиме не само да је сам Милошевић остао без важне и јаке личне функције, већ се постављао и проблем ко ће бити кандидат власти за то место. Први проблем је решен на начин да је договорено да се Милошевић изабере за председника СР Југославије уместо Зорана Лилића, коме је у јуну месецу истицао мандат на том месту. Тај маневар изведен је у последњем могућем моменту, с обзиром на односе снага у два већа савезног парламента и већ унапредовалу поделу у црногорском ДПС (последња

одлука коју је јединствени главни одбор ДПС донео била је она да посланици ове партије подрже Милошевића у Савезној скупштини). На седницама оба дома савезног парламента дана 15. јула Милошевић је ипак изабран за трећег по реду савезног председника, упркос великом противљењу делова српске и црногорске опозиције, а свечана инаугурација одржана је дана 23. јула. Избором за савезног председника Слободан Милошевић је поднео оставку на место републичког и тиме оставио ову функцију упражњеном, тако да је председник републичког парламента Драган Томић крајем јула расписао председничке и парламентарне изборе за 21. септембар.

5.2.ИЗБОРНА КАМПАЊА КОАЛИЦИЈА

Још за време последњих дана формалне егзистенције Коалиције „Заједно“ почела је да се паралелно зачиње и идеја о евентуалном бојкоту предстојећих избора ако они не буду били одржани под демократским условима. Ту нову идеју која је у том моменту уносила додатне неспоразуме унутар Коалиције „Заједно“, имајући у виду став СПО који је децидно најавио излазак на изборе, прво је у јавност изнело руководство ДС. На седници свог главног одбора одржаној 10. маја ова партија је донела закључак да „ДС неће изаћи на изборе ако изборни услови не буду поштени, а за њихово остваривање је потребно јединство свих демократских снага.“²⁸⁵ Ипак, први конкретнији ставови и потези на уобличавању и реализацији ове намере дошли су од две мање странке - ГСС и ДСС. Иако ове две партије више нису биле обједињене унутар Коалиције „Заједно“, приврженост лидера ових двеју странака чистим демократским принципима лако је надвладала велику идеолошку дистанцу, па је двоје лидера крајем маја на неколико заједничких састанака утаничило Платформу о минималним изборним условима за скупштинске и председничке изборе 1997, која је представљена јавности на заједничком састанку 4. јуна.²⁸⁶ Документом је идеја о бојкоту избора добила и

²⁸⁵ *Наша борба*, 12.05.1997. („На изборе само под поштеним условима“, стр. 1. и 3)

²⁸⁶ *Вести ДСС*, јун 1997 („Минимални услови за скупштинске и председничке изборе 1997“, стр. 4. и „За предизборну или антиизборну кампању“, стр. 11)

своју конкретну форму кроз постављање пет услова-захтева према властима везаних за изборна правна правила и то: 1) задржавање девет изборних јединица за парламентарне изборе, 2) забрана кандидовања Слободана Милошевића за место председника, обзиром да је већ испунио максимална два мандата, 3) прецизирање норми које су се односиле на контролу избора и забрану учешћа у органима за спровођење избора оним лицима која су учествовала у раду изборних тела на протеклим локалним изборима 1996. године, 4) равноправно медијско представљање, 5) регулисање финансирања изборне кампање. Ако ови услови не би били испуњени, странке потписнице обавезале су се да на изборима неће учествовати и да ће ступити у антиизборну кампању. Текст документа потписало је 12 разнородних странака - од представника парламентарне опозиције (ДС, ДСС, ГСС) до крајње маргиналних ванпарламентарних странака (Странка самосталних привредника, Либерално демократска странка); партије националне деснице (СНО, НРС, СЛС, Уједињена радикална странка) заједно са партијом националне мањине (Демохришћански покрет војвођанских Мађара) и странком либералне оријентације (Демократски центар); а у даљем периоду идеју бојкота ће следити још десетак ванпарламентарних странака.

Мада је у првом моменту сама позиција ДС по питању бојкота избора била у одређеној мери уздржана, са озваничавањем распада Коалиције „Заједно“, ова странка је врло брзо преузела ову идеју и постала њен најактивнији заговорник у јавности. Не само да је ДС ову идеју почео да интензивно промовише у јавности, већ су посланици ове партије на јулском заседању Народне скупштине покушали да до тада невиђеном парламентарном опструкцијом покушају да спрече усвајање измена законских аката везаних за локалну самоуправу и изборне јединице, тако што су на ове предлоге закона поднели преко хиљаду амандмана и почели да воде дискусију о сваком од њих. Са расписивањем избора странке потписнице јунске платформе ће донети и формалне одлуке о бојкоту избора, а поред самих странака, идеји бојкота избора придружило се и неколико покрета и удружења студената, глумаца и универзитетских професора који су се већ активно експонирали у ранијим зимским демонстрацијама. Без обзира на ово готово подједнако гледање на политичку ситуацију у земљи и жељу за остваривањем истог политичког циља, ових десетак странака и невладиних организација које су

се определиле за бојкот током два месеца (анти)изборне кампање нису успеле да оду даље од минималне техничке коалиције која се огледала у изради једне заједничке серије промотивног материјала (плаката и летака), па чак ни око тога није могла бити постигнута пуна сагласност (представници ДСС су се побунили због тога што је у првој верзији заједничког плаката доминирала плава и жута боја јер то превише подсећа на боје ДС²⁸⁷). Тек на пар дана пред одржавање избора од стране ГСС је потекла иницијатива да се сарадња међу странкама опозиције подигне на виши ниво, кроз „федерално или конфедерално повезивање по узору на израелски ЛИКУД, формирањем заједничких одбора, постављањем заједничког портпарола и другим заједничким акцијама.“²⁸⁸

Поред СПО који се без превише премишљања страначког врха још и пре расписивања избора определио за учешће на изборима, на страни опозиције за излазак се определило и још неколико коалиција мањих опозиционих странака. Коалиција „Војводина“ је почетком јуна званично одбила позив дела опозиције на бојкот избора. У изборној кампањи ова коалиција је изашла са готово истоветним идејама са којима је наступила у кампањи за изборе 1996. године - повећање степена аутономије АП Војводине и тезе о наводној експлоатацији Војводине од остатка државе. Овога пута коалиција је у изборе ушла знатно спремније, јер је истакла своје кандидате у свих седам војвођанских изборних јединица, а имала је и свог кандидата за председника републике, савезног посланика Миодрага Исакова. Социјалистички дисидент Небојша Човић у другој половини јула месеца и званично је потврдио оснивање нове партије под именом Демократска алтернатива. Желећи да се позиционира у политичком центру, као странка која ће „спојити лево и десно, мост који повезује те две реално присутне снаге на политичкој сцени,²⁸⁹ ова партија се крајем августа ипак решила на искорак у леву страну политичког спектра, па је склопила изборну коалицију са одавно ванпарламентарном Сељачком странком Србије и широј јавности непознатом Пензионерском партијом Србије. Током скромне кампање стожерна странка је преко свог лидера и председничког кандидата Човића промовисала програмске ставове реформистичког типа, док су се друге две странке бавиле ужим питањима

²⁸⁷ *Наша борба*, 01.09.1997. („Заједничка кампања од 5. септембра“, стр. 2)

²⁸⁸ *Наша борба*, 18.09.1997. („Федерално повезивање антиизборног блока“, стр. 1)

²⁸⁹ Милошевић, Милан: *Политички водич кроз Србију 2000*, Медија центар, Београд 2000, стр. 120.

од значаја за социјалне класе на чије су бирачко тело претендовале (висина откупне цене пшенице, незадовољство радом државног Савеза пензионера Србије).

Коалиција левике која је на ове изборе изашла у неизмењеном саставу у односу на 1996. годину, покушала је да „репризира“ изборну кампању из претходне године, па је поново промовисала идеју економског развоја као кључну тему у својој кампањи. Поново су давана велика обећања: двоцифрени привредни раст производње,²⁹⁰ укидање незапослености,²⁹¹ две жетве годишње,²⁹² село без пореза до краја века,²⁹³ исплата заосталих дуговања пензионерима.²⁹⁴ Посебно место у кампањи имао је новоусвојени Закон о приватизацији (изгласан као последњи закон тог сазива Народне скупштине пред изборе), где се наглашавало да ће његовом применом држава доћи до великих новчаних средстава којима ће се покренути производња.²⁹⁵

5.3. ИЗБОРНИ РЕЗУЛТАТИ КОАЛИЦИЈА

Четврти по реду избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије донели су нова драстична прекомпоновања политичке снаге странака и коалиција. Иако је и овога пута владајући блок левике остварио још једну изборну победу, овога пута тај резултат био је далеко од претходних тријумфа из 1993. и 1996. године, с обзиром да је коалиција СПС-ЈУЛ-НД успела да добије подршку 1.418.036 гласача, што је овој коалицији донело „тек“ 110 посланичких мандата.²⁹⁶ Прави победник ових избора били су радикали, освојивши 1.162.216 гласова и 82 посланика. Иако је СПО ушао у изборну

²⁹⁰ *Политика*, 31.08.1997. („Година дубинских реформских захвата“, стр. 14)

²⁹¹ *Политика*, 03.09.1997. („Кертес: Само СПС гарантује будућност“, стр. 18)

²⁹² *Политика*, 04.09.1997. („Лилић: Свет данас уважава политику Слободана Милошевића“, стр. 15)

²⁹³ *Политика*, 11.09.1997. („Село без пореза до краја века“, стр. 17)

²⁹⁴ *Политика*, 11.09.1997. („Кркобабић: До краја године биће исплаћена сва дуговања“, стр. 17)

²⁹⁵ *Политика*, 27.08.1997. („До краја године још 400 милиона марака иностраног капитала, стр. 18)

²⁹⁶ Резултати парламентарних и председничких избора дати су према публикацијама: *Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, 1997 - коначни резултати*, РЗС, Београд 1997. и *Избори за председника Републике Србије, 1997 - коначни резултати*, РЗС, Београд 1998.

кампању са великим амбицијама, овога пута то је било довољно тек за 45 посланика (793.988 гласова). Чак четири коалиције успеле су да се изборе за мандате и то: Коалиција „Војводина“ (112.589 гласова и четири мандата), Коалиција „Листа за Санцак - Сулејман Угљанин“ (49.486 гласова и три мандата), коалиција ДА-ССС-ППС (60.855 гласова, један мандат) и Демократска коалиција Прешево - Бујановац (14.179 гласова, један мандат). За парламентарни статус изборио се још само СВМ (50.960 гласова и три мандата), док су све остале листе странака, коалиција и група грађана остале без парламентарног статуса, са занемарљивом подршком грађана.

Иако су из владајућег тора левице у првим постизборним коментарима настојали да нагласе да је остварена још једна убедљива победа, било је потпуно јасно да су резултати далеко испод очекиваних. За свега десет месеци колико је протекло од одржавања избора за Веће грађана Скупштине СРЈ, ова коалиција је изгубила подршку око 440.000 грађана, односно готово петине бирача из новембра 1996. године. На овакав губитак подршке као главни фактор утицала је зимска политичка криза у којој се ова коалиција нашла у блиском периоду пред ове изборе, губитак локалне власти у најзначајнијим градовима у републици који је показао да је до тада неприкосновену власт левог блока могуће променити. Највећи део тих бирача овога пута се определио да свој глас подари СРС која им је одраније била „други избор“, а која је у дужем периоду пред изборе заузела веома погодан политички положај у средини између левог блока и Коалиције „Заједно“, заузевши позицију „еквидистанце“ и према једном и другом блоку, налазећи се у својеврсној „заветрини“ жестоког обрачуна између ова два политичка блока. То се види и из чињенице да се у великој већини изборних јединица успех СРС у повећању броја својих гласова поклапа са смањењем броја гласова које је добила коалиција левице. Додатни проблем који се јавио у вези са слабијим изборним резултатом био је расподела освојених посланичких места унутар коалиције. Како би СПС очувала епитет појединачно најјаче политичке партије у Народној скупштини, расподелом мандата изигран је унутаркоалициони договор тако што су ЈУЛ и НД добили мање мандата од броја који је био планиран ранијим договором (СПС 86, ЈУЛ 19, а НД пет посланика).

Коалиција „Војводина“ је на овим изборима потврдила да се ради о коалиционој групацији која је средином деведесетих постала незаобилазан политички фактор у северној српској покрајини. Она је у кратком међуизборном периоду успела да најпре унапреди сопствену организацију, јер је за ове изборе истакла кандидатске листе у свих седам војвођанских изборних јединица (наспрам свега три 1996. године). Број бирача који је подржао ову коалицију је дуплиран и у бројчаном и у апсолутном износу у односу на 1996. годину, достигавши такву бројност која је била далеко изнад најбољих резултата чланица ове коалиције на ранијим изборима, као уосталом и четири освојена посланичка мандата.

Коалиција окупљена око Човићеве Демократске алтернативе остварила је успех стицањем парламентарног статуса, ако се има у виду да је стожерна странка коалиције настала на свега два месеца пре одржавања избора, а да су друге две странке одавно биле на потпуној политичкој маргини и фактички непознате широј јавности. Ипак, захваљујући личној препознатљивости и одређеном степну популарности лидера ДА Небојше Човића, као и изборног система који је ишао на руку мањим политичким субјектима који имају концентрисане присталице на једном делу државне територије, у ИЈ Чукарица која је обухватала југозападни део Београда (стару Човићеву изборну базу у претходним изборима за градску скупштину) ова коалиција је успела да пређе цензус и са око 15.000 гласова, првенствено освојених у градским општинама Чукарица и Раковица освоји једно посланичко место.

Две коалиције које су окупиле партије националних мањина успеле су да остваре свој основни циљ, да се изборе за парламентарну репрезентацију, иако су обе забележиле пад у односу на претходне изборне циклусе. Демократска коалиција Прешево - Бујановац је у ИЈ Врање успела да добије један посланички мандат са освојених око 14.000 гласова, без обзира на преполовљени број гласова добијен од стране албанског живља у ове две општине у односу на изборе 1993. године, и тако очува парламентарни статус. Листа за Санџак - Сулејман Угљанин је такође претрпела пад у броју гласача у односу на савезне изборе 1996. године за око петину, али је овог пута успела да се у обе изборне јединице које су захватале територију Санџака избори за посланичке мандате, па је тако ова коалициона

групација после пет година вратила изворне представнике ове националне мањине и у републички парламент.

Напоследку, вреди се позабавити и учинком коалиције која се залагала за бојкот избора. Ако се резултати сагледавају на националном нивоу, може се извести генерални закључак да ова коалиција није успела у својој намери. О томе сведоче чињенице да је у односу на савезне изборе 1996. године, излазност на овом гласању смањена за непуних 3% (са 60,33% на 57,4%), односно у апсолутном износу тек за око 170.000 гласова (са 4.308.502 на 4.139.080 гласова); као и да су на изборима 1993. године две највеће партије које су предводиле бојкот ДС и ДСС у збиру освојиле преко 700.000 гласова, или 16,5% тада гласалих грађана. Такав учинак заговорника бојкота био је последица сплета више неповољних околности: промовисања идеје која се у својој основи косила са једном од основних грађанских дужности, недостатак ранијих искустава за такву врсту политичке кампање, политичко позиционирање на удару критика и власти и дела опозиције који је желео да изађе на изборе, међусобно некоординаисање страначких активности и манифестација током кампање и одсуство јачег политичког зближавања самих странака, избегавање већих окупљања сопствених присталица. Кључни разлог је ипак био тотална изопштеност из најутицијанијих државних медија који су се према активностима „антиизборног блока“ односили са потпуним игнорисањем, на основу одлуке „надзорног одбора“ за спровођење избора.

Међутим, ипак се не може рећи да је намера да се подрије легитимитет избора доживела потпуни неуспех, јер се у појединим местима неизлазак грађана на изборе знатније осетио. Пре свега, то се односило на Београд, где је у четири изборне јединице одзив грађана у односу на 1996. годину био смањен за више од 100.000 гласова, односно за око осам процената (са 62,6% на 54,3%), док је у централним, чисто урбаним градским општинама „круга двојке“ излазност спуштена и за 15-20%. Слична ствар се десила и у нишкој изборној јединици, где је такође у граду који је словио за најјачи опозициони бастион којим је управљао потпредседник ДС излазност била мања за око 5-7%, а скоро истоветни проценти умањења евидентирани су и у Новом Саду и добром делу Војводине. Међутим, у остатку земље излазност се кретала у оквирима већ поменутог распона смањења

од 0% до 3%, а у градовима где је доминантни утицај унутар Коалиције „Заједно“ имао СПО (посебно Чачак и Крагујевац) исказани су чак и незнатни пораст излазности, а саме листе СПО за републичке посланике добиле су и више гласова него Коалиција „Заједно“ 1996. године. Ако се све ово има у виду, може се закључити да су партије заговорнице бојкота избора у том моменту располагале тврдим језгром од најмање 200-300.000 својих сигурних бирача који нису изашли на изборе, који би да су ове партије учествовале на њима донели најмање десетак мандата (а уз адекватну кампању и равноправан третман у медијима вероватно и знатно више).

5.4. ПРОЦЕС ФОРМИРАЊА НОВИХ ОРГАНА ВЛАСТИ

Изборни резултати означили су јак ударац за владајућу коалицију. Без обзира на чињеницу што овога пута губитак у мандатима није био толико драстичан у односу на претходне изборе (тринаест мандата мање) и то што ово није био најгори резултат социјалиста на дотадашњим изборима, владајућа коалиција се суочила са вишеструким изазовима које су се поставили пред формирање будуће нове републичке владе.

Истовремено са објављивањем резултата за Народну скупштину појавио се први проблем у томе што коалиција левице поред слабијег резултата у парламенту није успела да обезбеди већину ни за свог кандидата за републичког председника Зорана Лилића. На изборима 22. септембра Лилић је добио 1.474.924 гласа (35,7%), што је значило да ће у другом кругу морати да се надмеће са лидером СРС Шешељем који је добио подршку 1.126.940 грађана (27,28%). Од осталих кандидата председник СПО Драшковић је снажном лидерском кампањом прикупио респектабилних 852.808 гласова, док су сви остали били далеко испод. У другом изборном кругу готово половина гласача који су у првом кругу гласали за друге кандидате бојкотовали су изборе, а друга половина је свој глас дала Војиславу Шешељу, па је коначни епилог био пирова победа председника СРС, који је тесном већином успео да победи Лилића (1.733.859 према 1.691.354

гласова), али на основу тада важећих одредби Закона о избору председника републике председник није био изабран јер на изборе није изашао потребан број од 50%+1 уписаног бирача (и поред Шешелевих протеста и доказивања супротног). Место председника републике остало је упражњено, власти је од стране бирачког тела послата нова порука о нарастању јачине опозиционих странака, а процес конституисања нове скупштине и владе добио нову ноту политичке неизвесности. Други проблем по власт налазио се у бројчаном и политичком односу снага у новом парламенту. Мада је лева коалиција имала далеко највећи број посланичких мандата, овога пута је она била знатно удаљенија од неопходне посланичке већине од 126 гласова него што је то био случај након избора 1993. године, а све преостале странке и коалиције које су ушле у парламент и у периоду пре избора биле веома критичне према владајућој коалицији, јер су у току изборне кампање јасно поручивале да неће ступити у коалицију само са социјалистима.

Ни сама опозиција није се налазила у нарочито бољој позицији за постизање евентуалне посланичке већине. У агрегату од 140 опозиционих мандата убедљиву већину имао је СРС који је категорички одбијао могућност стварања коалиције са странкама мањина и мањим партијама грађанске опозиције, као што ни ове партије ни по коју цену нису желеле са радикалима. Тиме је у старту остала само још једна могућност за формирање потенцијалне опозиционе коалиције, а то је била сарадња посланика СРС и СПО, која би у скупштини створила тесну већину од 127 гласова. Председници ове две странке и поред релативног отопљења међусобних односа током 1997. године (у више наврата виђани заједно у разговорима, а у самој кампањи нападања између двојице кандидата и њихових странака била су сведена на минимум) били су веома скептични према стварању овакве коалиције. Шешел је овакву могућност начелно одбио и предлагао је да се формира широка концентрациона влада у коју би ушли СРС, СПО и СПС-ЈУЛ (без представника НД), а СПО ју је оставио само као теоретску могућност. Даљим развојем догађаја и тешким вербалним сукобима Драшковића и Шешелја током изборне кампање у поновљеним председничким изборима и она је дефинитивно отпала.

Консолидацију своје позиције владајућа коалиција отпочела је са расписивањем поновљених избора за председника републике, тако што је у изборну утакмицу послала новог председничког кандидата Милана Милутиновића, савезног министра иностраних послова. Изборној кампањи овога пута посвећена је знатно већа пажња, тако што су максимално искоришћена званична средства информисања за промоцију новог председничког кандидата, тако да је он у првом изборном кругу знатно подигао број гласова у односу на ранији резултат Зорана Лилића (1.665.822, или 43,4%). На друго место се поново пласирао Шешељ који је такође повећао број гласова у односу на септембарске пропале изборе на 1.227.076 гласова и 32,19%. Уз обилату помоћ државних медија и до тада невиђену изборну крађу на подручју Косова и Метохије, Милутиновић је према званичним подацима у другом кругу гласања успео да победи Шешеља знатном разликом (2,1 према 1,3 милиона гласова) и уз наводно изашлих 50,96% гласалих постане републички председник. Иако под овим сумњивим изборним околностима, владајућа коалиција успела је да свог човека доведе за републичког председника, чиме је знатно ојачала своје преговарачке позиције за формирање републичке владе.

Почетком 1998. године деловало је да је једина реална могућност да влада буде формирана стварање коалиције између партија левице и СПО. Жестоком антирадикалском кампањом у поновљеним председничким изборима леви блок је готово укинуо могућност да се владу формира са овом странком. СПО је непосредно након председничких избора дефинитивно одбацио било какву могућност да владу формира са СРС, оптужујући је за „аутистично понашање и ксенофобију.“ Сам лидер радикала је након Милутиновићевог избора поручио јавности „да у изгледу може бити само влада без нас, а да уопште није у изгледу влада са нама.“²⁹⁷ Да се односи између СПО и СРС све више отопљавају могло се видети и из неколико детаља из тадашњег политичког живота. СПО је управо тих дана успео да мимо коалиционог споразума и страначког договора и изборног закона себи приграби и верификује највећи део (16 од 22) посланичких мандата у Већу грађана који је Коалиција „Заједно“ освојила на изборима 1996. године, а који су подељени између странака чланица и неверификовани у парламенту

²⁹⁷ Шешељ, Војислав: *Паклени планови Запада*, Српска радикална странка, Београд 2001, стр. 105.

стајали у својеврсном „правном вакууму“ већ више од годину дана. На локалном нивоу, у скупштини града Београда социјалисти нису дали кворум за рад овог органа када је на њему требало да се расправа о заједничкој иницијативи одборника ДС и СРС за смену председника градског Извршног одбора Спасоја Крунића. Са своје стране, СПО је на седници Народне скупштине одбио да гласа за радикалски предлог за формирање посебног анкетног одбора који би испитао евидентну изборну крађу која се догодила на децембарским председничким изборима.

Када је 21. јануара 1998. године обављен први круг консултација код републичког председника, код представника СПО могло се назрети да постоји начелна спремност на формирање нове владе са социјалистима: „Ја сам рекао председнику Милутиновићу: ако се сложимо о програму, онда је неминовна и суштинска подела власти и одговорности. СПО је спреман да потури леђа под отаџбину за њено добро.“²⁹⁸ Из наступа портпарола СПС Ивице Дачића такође се могла увидети спремност да се склопи влада са СПО, али социјалисти очигледно нису били спремни да прихвате све многобројне кадровске захтеве као цену за стварање нове владавинске коалиције: „У интересу је земље што брже формирање владе...СПО има право да говори оно што мисли да је у њеном интересу, али не треба заборавити да је СПС заједно са коалиционим партнерима најјача политичка партија и савез у земљи.“²⁹⁹ У преговорима СПО је ипак одустао од својих максималистичких захтева и прећутно прихватио да Мирко Марјановић остане на тој позицији. Према новинарским нагађањима, СПО је најпре требало да добије укупно десет чланова републичке владе, од чега седам министарстава. С обзиром да је и ЈУЛ испољио значајне кадровске захтеве, мандатар Марјановић је решио да прошири владу тако да би она бројала чак 36 чланова, од чега би СПО добио 13 места, али представници ове партије су то одбили, инсистирајући на већем броју и утицијанијим министарским ресорима.³⁰⁰ Након што је пар дана касније СПО одбио још једну понуду мандатара Марјановића, преговори између ове партије и леве коалиције су прекинути, а у наредних пар дана догодио се још један у низу обрта на српској политичкој сцени. На седници Народне скупштине

²⁹⁸ *Српска реч*, бр. 196, 18.02.1998. („Кад кукавице виде светогрђе“, стр. 16.)

²⁹⁹ *Политика*, 23.01.1998. („Дачић: Инсистирамо на концепту владе народног јединства“, стр. 14)

³⁰⁰ *Наша борба* 19.03.1998. („Марјановић још нема кабинет“, стр. 4)

одржаној 24. марта широј јавности објављено да је створена нова владајућа коалиција на нивоу републике коју су чиниле две од три партије леве коалиције (СПС и ЈУЛ) и радикали. По свему судећи ова коалиција је формирана без било каквих претходних дужих преговора, директним погађањем неколицине из врха обе партије.³⁰¹ У подели плена (окрњена) коалиција левице прошла је знатно боље од радикала. Она је успела да на нову владу готово у потпуности преслика модел претходне коалиционе владе, да себи задржи и место премијера (где је остао Мирко Марјановић) и да има апсолутну већину чланова у влади (СПС и СРС имали су по двојицу, а ЈУЛ једног потпредседника, СПС и СРС по 13 министара, а ЈУЛ петоро). Од кључног значаја била је чињеница да је лева коалиција, иако је била приморана да уступи бројчано нешто више ресора у односу на раније преговоре са СПО, успела да своје кадрове остави на челу готово свих битних и утицајнијих министарстава која су била задужена за управу над најзначајнијим сегментима друштвеног и економског живота. СПС је, на пример, задржао челне људе у министарствима унутрашњих послова, финансија, просвете, пољопривреде, рударства и енергетике, а ЈУЛ је добио места министара задужених за здравство и правосуђе. Насупрот томе, од министарстава са значајнијим ингеренцијама радикали су добили само министарство информисања, и министарство за саобраћај и везе. Раскорак између политичке снаге у парламенту и у извршној власти још се боље могао видети у каснијем периоду када је требало попуњавати различите кадровске функције које нису биле директно везане са владом и министарствима. У свим тим постављењима радикали би се обично задовољавали са по једним представником у колективном органу, док ниједан представник СРС није био постављан на директорска или челна места јавних предузећа или установа.³⁰²

³⁰¹ Према Славољубу Ђукићу: „Двадесет трећи март 1998. године, дан уочи заседања парламента на коме треба да се изабере нова српска влада. Још увек нема вести о будућем коалиционим партнеру социјалиста, али сви очекују да ће то бити СПО. И Вук је у то уверен. Он одлази раније него обично у кабинет странке и ишчекује позив Милутиновића и Марјановића. Чека, а позива нема...За то време, у Немањиној улици, Војислав Шешељ, Мирко Марјановић, Миломир Минић и Горица Гајевић склапају споразум.“ (*Крај српске бајке*, Самиздат Free B92, Београд 1999, стр. 211)

³⁰² Нпр. у *Службеном гласнику РС*, бр. 23/98 објављено је више решења о именовању чланова управних и надзорних одбора високошколских институција. У првом по реду (Управни одбор Универзитета у Београду) евидентирано је двојица представника СРС наспрам најмање петоро јавно декларисаних чланова СПС и још четворо из ЈУЛ, од укупно 14 чланова тог тела. Сличан однос могао се утврдити и у наредних преко стотину таквих решења објављених у истом броју.

5.5. ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ У ЗЕМЉИ У ПЕРИОДУ НАКОН ФОРМИРАЊА РЕПУБЛИЧКЕ ВЛАДЕ ДО ПОЛОВИНЕ 2000. ГОДИНЕ

Одмах по формирању нове владе она се суочила са проблемом који је дуго времена тињао и представљао другоразредно политичко питање, а то је било стање на територији Косова и Метохије, односно политички положај албанске националне мањине. Крајем 1997. и почетком 1998. године, долази до ескалације терористичких активности (оружаних напада на снаге безбедности на простору јужне покрајине, појединачне отмице и убиства малобројних Срба и оних Албанаца који су поштовали државну власт) за коју је одговорност преузела војна формација под називом „Ослободилачка војска Косова“. До краја марта терористичке активности су прерасле у отворену оружану побуну највећег дела албанске националне мањине на територији Косова и Метохије. Још већи проблем по републичку власт представљала је чињеница да су се за те све интензивније сукобе почеле да интересују и западне силе које су како је време одмицало из сопствених интереса све више почеле да држе страну албанским побуњеницима, инсистирајући да се Космету мора дати најмање веома висок степен аутономије и осуђујући државне оружане снаге за наводну „прекомерну употребу силе“ током сукоба. Републичка власт је као одговор на косметску кризу повукла неколико потеза. Најпре је покушала да покрене дијалог са представницима албанских странака путем делегације коју је предводио потпредседник републичке владе Ратко Марковић. Политички представници Албанаца осокољени првим успесима и иностраном подршком глатко су одбили те позиве, инсистирајући на преговорима под међународним посредством. Под све јачим спољним притиском за међународним посредовањем расписан је и 23. априла одржан републички референдум на коме се 95% изашлих бирача изјаснило против страног мешања у решавање косовског проблема. Кроз државне медије настојало се да се шира јавност не узнемирава, односно да се минимализују стварне размере дешавања на Косову и Метохији.

Други проблем који је ескалирао у 1998. години био је криза функционисања федерације. Главни узрок који је индуковао ову кризу био је већ

описани расцеп црногорске владајуће партије ДПС. Захваљујући тој подели, током друге половине 1997. године дошло је до „тектонских промена“ на политикој сцени мање федералне републике. Избацивање Момира Булатовића из ДПС довело је до тога да је он за собом повукао значајан део партијског чланства, функционера и посланика и заједно са њима формирао нову партију под именом Социјалистичка народна партија (СНП), отварајући тако кризу функционисања власти у самој републици, обзиром да је остатак ДПС више није имао потребну већину у републичкој и локалним скупштинама. Током октобра месеца у Црној Гори одржани су председнички избори на којима су снаге одмерила двојица некадашњих најближих сарадника – Булатовић и Ђукановић. Иако је у првом кругу Булатовић имао вођство, другопласирани Ђукановић у другом кругу успео је да освоји танку већину гласова и тако постане републички председник (и поред веома озбљиних и аргументованих оптужби другог кандидата за велике изборне неправилности и махинације у Ђукановићеву корист). Победом Ђукановића ДПС не само да је успео да превазиђе унутрашњу кризу, већ је ова партија успела и да постигне споразум са дојучерашњом опозицијом да се криза превазиђе тако што ће се у мају 1998. године одржати ванредни републички парламентарни и локални избори. Ти избори одржани су 31. маја 1998. године и на њима је коалиција „Да живимо боље – Мило Ђукановић“ (поред стожерног ДПС чиниле су је и раније опозиционе Народна странка и СДП) однела апсолутну победу са 42 мандата, наспрам 29 са колико је располагао СНП и добила могућност да самостално формира републичку владу. Тако су Ђукановић и ДПС до јуна 1998. године успели да преброде кризу власти и да поново запоседну готово све полуге политичке моћи у републици, претендујући да и из савезних органа истисну све некадашње партијске другове који су у међувремену прешли у СНП.

Та намера међутим дошла је у сукоб са политиком и ставовима које су СПС и ЈУЛ имали према црногорској кризи. Када су почела унутарстраначка превирања у ДПС, владајући српски социјалисти су прво стидљиво, а затим све отвореније почели да дају своју политичку подршку крилу које је предводио Момир Булатовић, што је било сасвим логично политичко опредељење имајући у виду ставове два крила ДПС о питању будућности федерације. За разлику од њих, странке грађанске опозиције су природно подржавале „реформско“ Ђукановићево

крило партије, са којом ће у наредним годинама успоставити односе блиске страначке сарадње и међусобног помагања.

Пошто су у Црној Гори одржани председнички, а врло брзо је отпочела и кампања за парламентарне изборе, савезни ниво власти до маја 1998. године није био у фокусу ниједне од сукобљених страна. Савезни премијер Радоје Контић се према читавом унутарстраначком сукобу ДПС држао потпуно уздржано, не дајући јавну подршку ни Ђукановићу ни Булатовићу. Таква неодржива политичка позиција најпре је била нападнута од стране СНП. Ова партија је половином маја 1998. године покренула поступак за смену Контића у савезном парламенту. Већ из чињенице да су ту иницијативу да би била валидна морали да подрже и посланици СПС и ЈУЛ могло се назрети ново прекомпоновање савезних органа власти. Расправа о смени Контића вођена је 18. маја, а став новоформиране коалиције према Савезној влади могао се сажети у језгровитом излагању посланика Љубише Ристића (ЈУЛ): „Не може се бити неутралан у погледу питања будућности савезне државе, у погледу питања јединствене економије земље, јединственог информативног простора, јединственог интереса у спољној политици, у погледу питања да ли једна опција подржава опстанак земље, или је друга политичка опција угрожава...Опција Мила Ђукановића не само да је опција рушење земље, она је опција отворене издаје земље. Зато ова већина данас захтева смену ове владе и избор такве владе која ће јасно и недвосмислено стајати иза јединствене земље, политике и економије.“³⁰³ Коалиција СПС-ЈУЛ-СНП је два дана касније за савезног мандатара предложила Момира Булатовића. Он је из свог новог кабинета одстранио све дотадашње савезне ministre који су словили за блиске ДПС (потпредседник владе Војин Ђукановић, министар финансија Божидар Газивода и министар здравства Душко Лалићевић), заменивши их својим партијским кадровима, док су министри из реда СПС и ЈУЛ из претходне владе остали на истим положајима. Тиме је „унутрашњи“ црногорски сукоб пренет и на савезни ниво, а српски социјалисти су подршком Булатовићу од раније пасивне сада добили и директну, активну улогу.

Реакција Ђукановићевог ДПС била је веома оштра. Ова партија је најпре покушала да омете избор Булатовића за савезног кацелара на начин да је у

³⁰³ *СБ ВГСС*, књига 3/1998 (3. седница 1. редовног заседања), стр. 33.

црногорском парламенту изгласала измене републичког закона о избору савезних посланика у Веће република којима је увела императивни мандат својих делегата у горњем дому савезног парламента и скупштинском резолуцијом наложила им да не смеју гласати за опозив Контића.³⁰⁴ Када су се шесторица посланика у Већу република који су прешли у СНП на то оглушили, њима су у црногорској републичкој скупштини пар дана касније одузети мандати, али је Мандатно-имунитетски одбор Већа република одбио да спроведе у дело ову одлуку уз образложење „да ће сачекати одлуку Савезног уставног суда и Уставног суда Црне Горе по питању ових мандата.“³⁰⁵ То је био повод за нови одговор црногорских власти које су у републичком парламенту дан након изгласавања опозива Контића донеле посебне закључке³⁰⁶ којима су званично оспорили легитимитет одлука које су донете на савезном нивоу и најавили да републички органи власти више неће извршавати било који правни акт који су донели савезни законодавни, извршни и судски органи. Федерална држава је тако половином 1998. године ушла у фазу дубоке кризе, која се све више одражавала и на сам рад њених органа.

У читавом периоду од септембарских избора 1997. године па надаље, српска грађанска опозиција нашла се у стању апатије и безидејности. Након релативно неуспешних резултата бојкота избора, нико од лидера странака које су се определиле за бојкот није имао план шта и како даље радити након што избори прођу и ове странке постану ванпарламентарне. Односе у опозицији додатно је компликовало и све веће уситњавање овог дела политичке сцене током целе 1997. године. Из састава ДСС се у првој половини 1997. године издвојило крило предвођено потпредседником странке Владаном Батићем које је било за чврсту сарадњу са Коалицијом „Заједно“, стварајући нову странку конзервативне провинијенције под називом Демохришћанска странка Србије (ДХСС). Одмах након окончаних септембарских избора раскол је погодио и СПО где је своје незадовољство радом лидера и дела странке исказао један од најуспешнијих страначких првака из унутрашњости, чачански градоначелник Велимир Илић. Он је врло брзо искључен из странке, али је са собом повукао одређени део локалних

³⁰⁴ *Службени лист РЦГ*, бр. 15/1998

³⁰⁵ *СБ ВРСС*, књига 3/1998 (3. седница 1. редовног заседања), стр. 6.

³⁰⁶ *Службени лист РЦГ*, бр. 18/1998.

одбора СПО из унутрашњости и неколико месеци касније формирао партију под именом Нова Србија (НС). Неочекивано слабији изборни резултати били су и формални разлог распада изворне Коалиције „Војводина“ (под тим именом је од почетка 1998. године фактички наступала НСС Драгана Веселинова), док су се стварни узроци крили у лидерским сујетама за превагу унутар ове коалиције.

Изопштене из највећег дела медија и ван парламента, без веће подршке у јавности, са све већом ескалацијом сукоба на Космету као доминантним питањем политичког и јавног дискурса, без стратегије за даље вођење политике, све ове партије су током 1998. године тавориле на маргинама политичког живота. Тек у јуну 1998. године промовисано је ново широко страначко окупљање опозиционих странака под именом Савез за промене. Нова коалиција обухватила је широк спектар опозиционих партија, почевши од ДС као стожерне партије, преко савезничког ГСС, номинално левих партија Човићеве ДА и Социјалдемократије (створена пред изборе 1997. године), и десних монархистичких странака „демократског национализма“ ДХСС и НС. Окупљањем овако релативно широког фронт опозиционих странака под окриљем ДС и прихватањем у коалицију „дисидентских“ странака, у старту се морало рачунати на велике тешкоће да се изграде евентуално бољи односи са „матичним“ СПО и ДСС. Други проблем СЗП био је недостатак конкретних програмских докумената и планова за даље деловање, јер сем једног заједничког окупљања и исказане пуне жеље за рушењем владајућег режима по сваку цену, ова коалиција у јавности у прво време готово и да није имала неких заједничких активности својих странака. С обзиром да су све ове странке биле ванпарламентарне, оне су планирале ванинституционалне методе деловања и притиска на власт, тако што би се „у априлу и мају 1999. године позвали људи да почну са протестима у већим градовима где би се захтевали избори и услови уз подршку ОЕБС и међународне заједнице.“³⁰⁷

Испоставило се да су такви планови ове опозиционе коалиције постали депласирани развојем целокупне политичке ситуације у земљи. У другој половини 1998. и почетком 1999. године криза на Космету је ескалирала у потпуности и читав проблем је далеко премашао локалне оквире. Најугицајније државе НАТО и ЕУ предвођене САД потпуно отворено су се ставиле на албанску

³⁰⁷ Димитријевић, Бојан: *Зоран Ђинђић – биографија*, Завод за уџбенике, Београд 2007, стр. 108.

страну, оптужујући искључиво власти и оружане снаге Србије и СРЈ по већ виђеним клишеима из ранијих сукоба на тлу бивше СФРЈ за „ратне злочине, прогон цивилног становништва и стварање хуманитарне катастрофе“. Западне земље овог пута нису се зауставиле само на вербалним претњама, већ су почеле да постављају отворене ултиматуме да ће бомбардовати територију СРЈ уколико се не обуставе војно-полицијска операција и те снаге не повуку са Косова и Метохије; као и да предлажу различите верзије „мировних планова“ по којима би Косово и Метохија добили статус територије готово потпуно независне и од Србије и од федерације. Под тим притисцима савезни председник Милошевић половином октобра пристаје на „споразум“ са државама НАТО пакта којим је у замену за непосредно отклањање опасности од оружане интервенције пристао на више тачака које су означавале одрицање од неких елемената државног суверенитета и раније референдумске одлуке (пристанак на долазак тзв. „верификатора“ ОЕБС, повлачење највећег дела снага безбедности са терена, дозвола летелицама НАТО пакта да надлећу територију покрајине). Ни такви велики уступци нису наишли на позитивну реакцију друге стране која је наставила са терористичким актима, нити су допринели да се макар мало умање спољнополитички притисци.

Почетак нове 1999. године донео је ранију несуђену коалицију блока левице и СПО, али на нивоу савезне државе. Према наводима лидера СПО, он је од самог Милошевића био умољен да се прихвати дужности потпредседника Савезне владе задуженог за спољне послове због својих добрих спољнополитичких контаката и очувања Косова и Метохије у саставу Србије, како би играо улогу „моста за претварање свих наших садашњих неспоразума са САД и ЕУ у споразуме и обострану сарадњу.“³⁰⁸ Дајући своју сагласност на улазак у власт Драшковић је истовремено поставио и своје политичке услове: нормализацију односа са црногорским властима, преговоре са политичким лидерима косовских Албанаца и унутрашње реформе. Склапањем овакве коалиције леви блок је још више учврстио своју владавинску политичку позицију, јер је успео да оствари готово потпуну политичку хомогенизацију у Народној скупштини и „дацификује“ главну парламентарну опозицију (сада је једину

³⁰⁸ Драшковић, Вук: *Мета*, Новости, Београд 2006, стр. 284.

отворену и непомирљиву опозицију представљало једино троје посланика Коалиције „Војводина“), а истовремено да умањи значај и политичку моћ радикала као мањег коалиционог партнера који је показивао одређена неслагања са политиком уступака и преговарања поводом косовске кризе. СПО се на другој страни у дужем периоду налазио потпуно изолован од остатка опозиције, али је одавно престао да са великом оштрином критикује социјалисте, а за улазак у владу ова партија је добила кључни уступак у виду мањинске подршке за своју власт на нивоу града Београда, где је у фебруару месецу за председника градске скупштине изабран Војислав Михаиловић као кадар ове странке.

Ниједан од прокламованих циљева због којих је СПО прихватио да уђе у савезну власт није био остварен. Користећи тзв. „случај Рачак“ као повод, западне земље су позвале српске државне власти и албанске побуњенике на преговоре који су требали бити одржани у Француској под међународним посредовањем. То је био повод за мање размимоилажење у ставовима између коалиционих партнера на нивоу републике, где су радикали били веома уздржани у намери да се у томе уопште учествује и шаље делегација. Отпутовавши на састанак у Париз, државна делегација се тамо се суочила са огољеним диктатом великих сила које су већ унапред биле припремиле кључна решења за конфликт, постављајући ултиматум да се она безусловно прихвате. Након месец и по дана покушаја „преговарања“ уз неколико различитих верзија политичког споразума које су биле у оптицају, српска страна је половином марта одбила понуђена решења, с обзиром да су се она у потпуности косила са државним суверенитетом и територијалним интегритетом државе, а ту одлуку потврдила је и Народна скупштина. Дана 24. марта земље НАТО пакта спровеле су у дело континуирање претње и нападима из ваздуха отпочеле оружану агресију на Југославију.

Проглашење ратног стања на целој државној територији природно је довело до потпуног гашења активног политичког живота. Он се свео готово искључиво на активности владајућих странака које су низом активности и манифестација (митинзи подршке државном руководству и оружаним снагама, акције стварања „живих шпитова“ на мостовима и у фабрикама, контакти са међународним политичким странкама, организацијама и појединцима који су осуђивали агресију) покушавали да постигну што виши степен националне и

политичке хомогенизације. У томе су имали свесрдну помоћ свих медија који су са избијањем рата стављени под директну државну контролу и цензуру. Све партије грађанске опозиције, а нарочито оне које су биле окупљене око Савеза за промене, нашле су се веома тешком положају, јер су због својих веза и симпатија према западним земљама сада биле оптуживане за „издају националних интереса“ и биле без приступа медијима, док се поједини лидери ових странака у страху за сопствени живот и безбедност и буквално повукли у илегалу или напустили Србију (Велимир Илић и Зоран Ђинђић).³⁰⁹

Ратно стање ипак није прошло без извесне унутрашње политичке динамике. Још и пре самог напада НАТО уочљиве су биле разлике у ставовима које је промовисао СПО и његов лидер Драшковић, који су за разлику од левог блока и радикала били за то да се понуђени „споразуми“ ипак прихвате по сваку цену. Избијањем рата, пошто су и леви блок и радикали на почетку рата заузели бескомпромисну позицију отпора агресији без обзира на жртве све до „коначне победе“, крајем априла месеца дошло је до разлаза краткотрајне коалиције. Драшковић је у интервјуу за београдску телевизију Студио Б отворено напао власт за више ствари у вођењу рата: „Колико год сам одушевљен држањем наших официра и наше војске, толико сам разочаран и огорчен незамисливим падом државне пропаганде, а нарочито у државним медијима...Тај језик, тај стил пропаганде, мора се уљудити... Јуче СПС даје саопштење у којему каже: данас у Европи нема демократскије, слободније државе ни државе у којој се сигурније живи него што је Југославија! Па, јесу ли при свести, шта то причају? Земља под бомбама 33 дана, па да је имала најдемократскије институције, није слободна, јер не могу људи слободно да спавају, морају у подруме. Је ли то слобода?!...Неки су, без икакве потребе, донели и уредбе да се може судити по кратком поступку, како би се, тобоже, спречио шверц и црна берза. Крупне рибе нико не дира, а читајте Политику, сваки дан, пример за примером, како се брани држава. Од кога, од

³⁰⁹ У то време, а и касније Ђинђић је често био нападан у вези његовог интервјуа страном штампи у коме је наводно позивао „на још јаче бомбардовање како би се Милошевић што пре оборио.“ До данас јавности није понуђен прецизан доказ за ове тврдње у виду конкретног аутентичног новинског чланка или аудио-видео записа, али је чињеница да је Ђинђић за време рата боравио у Немачкој, што је регистровала и домаћа проопозициона штампа (*Данас*), као и да је „други део рата Ђинђић провео у јачању својих веза са Западом.“ (Димитријевић, Бојан: *Зоран Ђинђић – биографија*, Завод за уџбенике, Београд 2007, стр. 114)

јадне сиротиње?³¹⁰ Реакција власти била је брза и одлучна, тако да је Драшковић већ сутрадан одлуком Момира Булатовића био разрешен дужности потпредседника Савезне владе, а преостала тројица савезних министара су у знак солидарности са својим лидером дали оставке.

Развој ратне и политичке ситуације показао је да је Србија и поред херојског отпора који су оружане снаге пружиле стоструко надмоћнијем непријатељу ушла у рат из кога није могла изаћи као победник у било каквом смислу. Како је кампања бомбардовања из недеље у недељу одмицала и жртве и разарања постајали су све већи, а смеле процене власти да ће се Русија на неки начин умешати у сукоб и пружити помоћ показале су се као тотални промашај. Након два и по месеца рата постало је јасно да држава више нема снаге за ратовање услед систематског уништавања привредне и комуналне инфраструктуре и постепеног опадања морала становништва и војске. Стога је председник Милошевић прихватио, а парламент Србије верификовао понуду „мировног плана“ коју су у Београд донеле дипломате Черномирдин и Ахтисари. Овим противуставним актом прихваћена је војна капитулација (повлачење домаћих оружаних снага са простора Космета у кратком року од десетак дана) и препуштање простора јужне покрајине на управу УН, чиме је прекинуто бомбардовање, али је остатак Србије убрзо био оптерећен са још пар стотина хиљада избеглих Срба и неалбанаца који су због небезбедности масовно напуштали Космет.

Потписивање војне капитулације и напуштање територије Косова и Метохије од стране војних и полицијских снага довело је до озбиљније кризе владе на републичком нивоу. Незадовољни прихватањем споразума Ахтисари - Черномирдин и његовим изгласавањем у Народној скупштини од стране коалиције СПС - ЈУЛ уз помоћ гласова народних посланика СПО, а нарочито доласком тупа НАТО пакта на Космет, министри из редова СРС 14. јуна поднели су колективне оставке. Без обзира на ово противљење, до 20. јуна снаге безбедности су у потпуности напустиле Космет, а 26. јуна Савезна скупштина је окончала ратно стање. Ситуација око владе је тих јунских дана 1999. године била нејасна. Са једне стране радикали су константно истицали да су су њихови

³¹⁰ Драшковић, Вук: *Подсећања*, Српска реч, Београд 2001, стр. 314-317.

министри на функцијама само док се не сазове нова седница Народне скупштине која ће их сменити, прилично оштро критикујући своје дотадашње коалиционе партнере за епилог ратног сукоба: „СРС је безусловно инсистирала да сви функционери, сви министри, директори јавних предузећа, именована и постављена лица врате своју децу из иностранства. Говорили смо да је неморално да деца министара проводе време у земљама које бомбардују нашу земљу...Даље, некоме је, изгледа, постало претешко да сваке ноћи мења кућу у којој ће преноћити, некоме је, изгледа, ушао страх у кости када је постало могуће да Дедиње остане без струје.“³¹¹ Са друге стране, СПО је гласовима својих посланика подржао изгласавање мировног споразума у скупштини, надајући се да ће та краткотрајна техничка коалиција прерасти у трајнију владавину, па су из ове странке најављивали: „формирање прелазне, демократске владе Републике Србије и СР Југославије, које би храбро и одлучно кренуле у промене...у пуну сарадњу са надлежним органима у Црној Гори...у обнову економских, културних, привредних и дипломатских веза са САД, Француском, Великом Британијом и Немачком.“³¹²

По укидању ратног стања и повратку својих лидера у јавност, остале опозиционе политичке странке почињу да обнављају свој рад. У складу са својим предратним плановима деловања, Савез за промене одржао је свој први митинг у Чачку 29. јуна, пред око десетак хиљада грађана. Изнети су захтеви за оставком Слободана Милошевића, формирањем прелазне владе експерата и превременим изборима на свим нивоима. Када је средином јула постало јасно да оставке радикала неће значити и њихов стварни одлазак из републичке владе, СПО је поставио сличне захтеве. Током јула и августа СЗП и СПО сваки за себе организовали су серију митинга по Србији тражећи испуњење својих захтева. Независно од ових демонстрација са политичком позадином, у неколико градова на југу Србије (Куршумлија, Лесковац, Крушевац) демонстрирали су и ратни резервисти, захтевајући да им се исплате заостале ратне дневнице.

Масовност ових страначких и нестраначких митинга и протеста довела је до још једног покушаја уједињавања читаве опозиције. Иницијатива је овога пута потекла од новоформиране невладине организације Г17 плус на челу са тада широј јавности мање познатим економистом Млађаном Динкићем. Он је успео да

³¹¹ Томислав Николић на ТВ Сомбор, 08.07.1999. (*Велика Србија*, бр. 645, јул 1999, стр. 18)

³¹² Драшковић, Вук: *Подсећања*, Српска реч, Београд 2001, стр. 346.

наговори лидере готово свих релевантних опозиционих странака да се заједнички појаве на митингу који је његова организација одржала 19. августа у Београду. Мада је митинг успео да окупи пристојан број људи, око 150.000, на њему се није манифестовало толико жељено јединство опозиционих странака, већ су у први план поново избиле старе поделе и нетрпељивости (међусобна нападања лидера опозиције и физички обрачун њихових приватних обезбеђења). Странке окупљене око Савеза за промене сматрале су да је до прелазне владе могуће доћи једино таласом народног незадовољства и грађанске непослушности које ће опозиционе странке артикулисати; а на другој страни СПО је сматрао да прелазну владу треба формирати изгласавањем од стране парламента. После митинга СПО напушта и ову идеју и почиње да се залаже за ванредне изборе на свим нивоима, али под „равноправним условима“.

Не одустајући од своје идеје за сменом власти, Савез за промене је 1. септембра поставио рок режиму Слободана Милошевића да се до 14. септембра власт препусти прелазној експертској влади на челу са Драгославом Аврамовићем, или ће бити суочен са народним протестима који ће трајати све док он не поднесе оставку. Када је задати рок истекао, а услови нису били испуњени, 21. септембра отпочеле су демонстрације у више градова Србије. Већ на почетку се видело да таква идеја не може да окупи ни приближно довољан број људи који би створили „критичну масу“ за промене. После две полицијске интервенције разбијања протестних шетњи 29. и 30. септембра, број демонстраната у Београду почео је да константно опада из дана у дан. Покушавајући да се додатно учврсти, Савез за промене је 21. октобра усвојио писмени Споразум о коалицији. Као циљ своје борбе СЗП је поставио демократски препород и економске реформе у Србији, а као своје програмске циљеве је прихватио програм економских реформи др Драгослава Аврамовића.³¹³ Радом коалиције требали су да руководе председници странака чланица коалиције, под еуфемистичним називом „Политичко-промотивни тим“, а на чијем би се челу налазио председавајући („координатор“) са мандатом од шест месеци. Дефинисано је да ће СЗП изаћи на све изборе са заједничким коалиционим кандидатима који би били одређени на

³¹³ *Историја Демократске странке 1989-2009 – документи* (приредили Коста Николић, Бојан Димитријевић, Срђан Цветковић и Слободан Гавриловић), Службени гласник и Институт за савремену историју, Београд 2009, стр. 186.

основу више критеријума, а коначну потврду давали би лидери странака двотрећинском већином гласова. Изабрани посланици и одборници СЗП у представничким телима формирали би јединствене посланичке и одборничке групе. Овакво чвршће повезивање странака није у датом тренутку могло дати никаквог опипљивог позитивног ефекта, већ је напротив допринело да коалицију напусти Социјалдемократија, под изговором „да се тим решењима потиरे аутономност странака, СЗП се фактички трансформише у нову политичку странку.“³¹⁴

Трећег октобра извршен је покушај атентата на Вука Драшковића на Ибарској магистралу. Иако је он преживео, погинула су четири његова сарадника и рођака. СПО је одмах издао саопштење да је реч о „државном тероризму“ и као налогодавце именовао Службу државне безбедности Србије са њеним начелником Радетом Марковићем (што ће се касније показати као тачна претпоставка). Под утицајем овог догађаја као и деловања полиције на демонстранте СЗП, на позив Драгољуба Мићуновића 14. октобра окупило се двадесетак странака опозиције који су усвојили Закључке округлог стола опозиције о изборним условима за демократске изборе. Био је то састанак који је означио претечу онога што ће се касније конституисати као Демократска опозиција Србије. Током новембра и децембра опозициони лидери су заједно путовали на скупове у Сент Андреју и Истанбул. До краја године од догађања на опозиционој политичкој сцени ваља издвојити и тотални крах демонстрација Савеза за промене и идеје о прелазној влади са Драгославом Аврамовићем.³¹⁵ Крајем децембра Вук Драшковић упутио је позив шефовима опозиционих политичких странака да се окупе у седишту СПО око договора о будућем политичком деловању опозиције.

За сво време двоумњења опозиције по питању „прелазна влада - ванредни избори“, владајући режим у Србији успео је прилично да се консолидује. Питање оставке радикалских министара и њихово разрешење у републичком парламенту никада није ни дошло на дневни ред. А када су радикали почетком августа ушли и у „реконструисану“ Савезну владу Момира Булатовића свима је било јасно да су

³¹⁴ Данас, 22.10.1999. („СЗП се трансформише у нову политичку странку“, стр. 1)

³¹⁵ Последња протестна шетња у Београду организована је 22. децембра са свега стотинак присталица СЗП. Ипак, неколико десетина најупорнијих наставило је са окупљањима сваког дана све до септембра 2000. године. (тзв. „Чувари ватре“)

се односи левог блока и радикала вратили на ниво од пре НАТО агресије. Као и у републичкој, ни у Савезној влади представници СРС нису добили места од већег значаја за њен рад - два потпредседника владе, два ресорна министра у министарствима која нису имала никакву посебну политичку моћ (правда и унутрашња трговина) и једно место министра без портфеља у влади која је у том моменту бројала 24 члана. На заседању републичке скупштине у новембру „реконструисан“ је и кабинет Мирка Марјановића (свега неколико кадровских рокада), те је коалиција СПС-ЈУЛ и СРС поново била успостављена у пуној мери. Изговор за опстанак у власти нађен је у томе да „патриотске снаге морају да се држе заједно, јер се агресија на Србију наставља пропагандом и тероризмом.“³¹⁶ У лето 1999. године дошло је и до очекиваног разлаза између СПС и ЈУЛ са једне и НД са друге стране. Најмања партија у коалицији левице је још приликом формирања републичке владе остала кратких рукава у расподели плена, на захтев радикала, а и због свог инсистирања да СПО уђе у републичку Владу. У наредном предратном и ратном периоду НД се налазио у амбивалентном положају „ни власти ни опозиције“ – посланици ове странке су неретко гласали против конкретних законских предлога владајуће већине (закони о универзитету, информисању, положајима именованих и постављених лица), али нису отворено нападали своје изборне коалиционе партнере, а по питањима кризе на Косову и Метохији увек су подржавали њихове ставове. Таква политичка позиција није се могла одржати и последње формалне коалиционе везе прекинуте су на седници Народне скупштине 15. јула, када је на захтев друга два коалициона партнера коалиција формално раскинута на начин да су посланицима НД у републичком и савезном парламенту кршењем прописа одузети посланички мандати,³¹⁷ са образложењем да је ова странка „напустила коалицију“.

Ратна догађања нису утицала да се отклоне проблеми који су постојали у функционисању савезне државе, већ су, напротив, довели само до још већих анимозитета између два републичка руководства. Окончањем рата, из кога је

³¹⁶ Антонић, Слободан: *Заробљена земља: Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровљење, Београд 2002, стр. 284.

³¹⁷ Одузимајући мандате НД, скупштински Административни одбор се позвао на примену члана 102, става 1, тачке 1) тада важећег Закона о избору народних посланика. Међутим, у тој одредби говорило се само о престанку мандата посланика ако му престане чланство у политичкој странци на чијој изборној листи је био изабран, тако да је у овом случају извршено потпуно незаконито и произвољно тумачење ове одредбе.

Црна Гора захваљујући добрим везама које је руководство ДПС изградило у западним земљама изашла углавном поштеђена од ваздушних удара, у врху црногорске власти дефинитивно је сазрела одлука да се тражи реформа савезне државе у правцу њеног трансформисања у конфедерацију. Плод таквог размишљања била је тзв. Платформа о будућим односима у федерацији, коју је почетком августа месеца црногорска влада упутила српској. Тај документ је предвиђао да се будућа држава назове Заједница Србије и Црне Горе, да скупштина и влада буду састављени по строго паритетном систему, да се укине заједничко министарство спољних послова и заједничка војска. Владајући ДПС је у циљу промовисања и остваривања своје идеје покренуо неколико међупартијских дијалога са владајућим партијама из Србије, али сем пуке размене дијаметрално супротстављених виђења државног уређења савезне државе никакав конкретан договор није био постигнут. Стога је црногорска влада у другој половини 1999. године кренула да сама у дело спроводи сопствену платформу, тако што је отпочела систематски процес преузимања скоро свих савезних надлежности. У новембру је у Црној Гори поред динара уведена и немачка марка као средство плаћања, а затим су црногорски парламент и влада током 1999. и 2000. године почели да доносе низ прописа и одлука којима су почели да самостално уређују готово све надлажности из домена савезне државе (финансијско пословање, платни промет, наплата царина и контроле на међународним граничним прелазима, режим кретања странаца, постављање сопствене царине на републичку границу са Србијом, неуплаћивање прихода у савезни буџет). У наредних неколико месеци Црна Гора је постала готово потпуно независна држава, али је тај поступак био праћен све већим затезањем односа са савезним и републичким властима у Београду (које нису имале адекватног начина да то спрече, сем отвореним ангажовањем војне силе) и отварањем све већих подела унутар самог црногорског друштва, што је претило да изазове грађански рат.

Сам почетак изборне 2000. године у Србији обележило је окупљање опозиционих странака. На иницијативу Вука Драшковића, 10. јануара у просторијама СПО окупили су се представници укупно 19 политичких субјеката: Српског покрета обнове, Савеза за промене, Демократске странке Србије,

Социјалдемократије, Нове демократије, Демократске алтернативе, Савеза војвођанских Мађара, Лиге социјалдемократа Војводине, Покрета за демократску Србију, Демократског центра, Социјалдемократске уније, Коалиције „Војводина“, Реформиста Војводине, Коалиције „Санцак“, Српског покрета отпора, Лиге за Шумадију и Асоцијације слободних и независних синдиката. Овај први састанак већине лидера опозиционих странака показао је велики анимозитет између страначких лидера који су се међусобно оптуживали за сарадњу са режимом или раније политичке „грехове“: „Неки нису ни говорили између себе, а пљушгале су и увреде. ’Са овом режимском слугерањом нећу ни да седим за истим столом!’ галамио је Чанак на Веселинова. ’Ти зи за психијатрију’ следио је одговор. Ненад Чанак је напустио састанак, али сам га и умолио да се врати. И Перишић је хтео да оде. Трајковић је осоран према Кораћу, а Кораћ и Чанак према Коштуници. ’Шта ће он овде?’ упире Чанак прстом и на Михајловића, подсећајући га на године проведене у влади са Милошевићем и његовом супругом. Стишавам буру, мирим их и молим да свако сваком опрости све.“³¹⁸ На овом састанку донет је Споразум о заједничкој стратегији борбе за демократске изборе. У том документу се наводи да је: „десетогодишња владавина режима Слободана Милошевића произвела у Србији праву пустош. Земља је биолошки, материјално и морално упропашћена. Уништене су и обезвређене све институције које су услов за демократско функционисање друштва. Србија је претворена у једнопартијску државу, у којој се влада применом бруталне репресије и државног тероризма...Захтевамо: 1) договор владајућих партија и опозиционих странака и коалиција потписница данашњег споразума о ванредним и демократским изборима у Србији на свим нивоима... 2) обустављање свих аката државног терора и безакоња у свим његовим облицима... 3) укидање постојећих репресивних закона којима се ограничавају права грађана и антидемократских закона о информисању и универзитету.“³¹⁹ Још је истакнуто да ће се отпочети са трибинама, да ће се први митинг подршке овим захтевима одржати у марту и да ће се сарадња између странака проширити и институционализовати. Међутим, у марту није одржан митинг, већ је усвојена Платформа Демократске опозиције

³¹⁸ Драшковић, Вук: *Мета*, Новости, Београд 2006, стр. 376.

³¹⁹ *Српска реч*, бр. 246, 20.01.2000. („Споразум о заједничкој стратегији борбе за ванредне демократске изборе“, стр. 8)

Србије. Као први послови на демократском преуређењу државе наведени су доношење новог републичког устава, испуњење одредбе резолуције Савета безбедности УН 1244 о Косову и Метохији, редефинисање односе Србије и Црне Горе, нормализовање односа са свим државама, борба против организованог криминала, корупције и свих видова злоупотреба, подстицај слободном предузетништву, слободном синдикалном организовању и приватној својини.³²⁰

Током пролећа 2000. године политичка ситуација у земљи и односи власти и опозиције заострили се до максимума. У свом завршном говору на Четвртом конгресу СПС одржаном 17. фебруара, Слободан Милошевић се тешким речима обрушио на странке окупљене у ДОС: „У ствари, у Србији и немамо опозицију. Имамо групацију потплаћених слабића и уцењених шпекуланата и лопова, који користећи тешко време у коме многи људи не живе лако, и користећи значајна финансијска средства која им се дотурају из иностранства, манипулишу осећањима и потребама извесног броја људи...Нису они злом задужили овај народ што не обављају како треба комуналне послове, већ су злом задужили овај народ што су савремени јаничари. Што, после неколико векова, поново имамо потурице.“³²¹

На другој страни, Демократска опозиција Србије одржала је 14. априла дуго одлагани митинг на београдском Тргу Републике, пред неколико стотина хиљада људи. Под паролом „Стоп терору – за демократске изборе“ говорили су лидери странка окупљених око ДОС, понављајући жељу за расписивањем ванредних избора на свим нивоима под равноправним условима за све. Најприземнији говор са најрадикалнијим идејама имао је Ненад Чанак: „Питају ме некада – зашто толико псујеш, а ја кажем: зато што ђубрад други језик не разумеју. Они су нас томе научили. И зато ћемо им судити ми. Кажу, избори. Ја сам за изборе, јер само изборима се нешто може урадити. А шта нам вреде избори кад покраду изборе док трају, шта нам вреде избори када покраду гласове после избора. Чему, онда, избори служе? Нека се зна – још ли једном такнете народну вољу, народ ће вам судити. И отићи ћемо одавде на Дедиње, извадити ђубре из бункера и овде ћемо га обесити. Ево, овде ће да виси. Доле Милошевић! Живело

³²⁰ *Глас јавности*, 04.03.2000. („Није усаглашен датум митинга“, стр. 3)

³²¹ *Политика*, 18.02.2000. („Најхрабрији народ на свету“, стр. 13-14)

јединство опозиције! Живела Србија.³²²“ Када је почетком маја Марко Милошевић, син републичког председника, у Пожаревцу претукао двојицу присталица опозиције без икаквог разлога, ДОС је заказао за 9. мај митинг у том месту. Полиција је блокирала цео град и онемогућила симпатизере опозиционих странака из других градова да уопште дођу у њега. Нови митинг опозиција је одржала 15. маја у Београду, али овог пута окупило им се знатно мање људи него месец дана раније. Увиђајући ове слабости и непостојање адекватног одговора на потезе власти, Влада Србије је 17. маја донела Уредбу о преузимању управљања над телевизијом Студио Б у Београду. Иако су се опозициони лидери јуначили одбраном ове телевизије, све шта су учинили била су два митинга на којима се окупили тек десетак хиљада грађана, а које је полиција успешно растурила.

Тренутак напетости на политичкој сцени Србије достигао је врхунац када је 13. маја у Новом Саду убијен председник Извршног већа АП Војводине Бошко Перошевић. Иако је на њега пуцала психички поремећена особа без политичког мотива,³²³ власт је то убиство описала као „терористички акт уперен против народа и државе, против свих који не пристају да државу ставе у вазални однос.“ Одмах су били пронађени и кривци, а то су били „шачица издајника и криминалаца, фашистичких јуришника НАТО странака, звали се они ’Отпор’ или некако другачије, који нису ништа до обични плаћеници НАТО агресора, са којима ће се Србија обрачунати као са сваким другим злом.“³²⁴ Истог дана када је преузета управа над Студиом Б, посланичка група ЈУЛ у републичкој скупштини предложила је доношење Закона о тероризму, којим би се посредно могло укинути вишестраначје у Србији.³²⁵ Закон је дуго времена припреман, али на крају није био усвојен, јер су посланици СРС одбили да гласају за њега.³²⁶

³²² *Српска реч*, бр. 253. 27.04.2000. („Песнице оних који не постоје“, стр. 17)

³²³ Перошевић је убијен пиштољем из непосредне близине, током посете сајму пољопривреде. Каснијим пресудама Окружног суда у Новом Саду и Врховног суда Србије утврђено је да убица Миливоје Гутовић болује од параноје, проглашен је кривично неурачунљивим и изречена му је мера безбедности обавезног лечења и чувања у психијатријској установи. Лекари су констатовали да је изузетно опасан по околину и да је у својој болести умислио да је Перошевић кривац за смрт чланова његове породице (са сајта: http://www.nskriminal.net/krivicna_dela/ubistvo/49, приступљено 21.08.2014). Да је тешко поверовати да је убиство имало политичке мотиве сведочи и чињеница да су се у моменту убиства на свега корак до Перошевића налазио знатно утицајнији државни функционер (председник Народне скупштине Драган Томић) који би пре био мета „рационалног“ атентатора који би желео да изврши политичко убиство.

³²⁴ *Глас јавности*, 15.05.2000. („Хитац у све нас“, стр. 2)

³²⁵ Предлог закона је у члану 1. став 1. предвиђао најмању петогодишњу затворску казну за лице које „у намери угрожавања уставног уређења или територијалне целине СР Југославије или

Велико изненађење за ширу јавност представљале су уставне промене изгласане на седници Савезне скупштине 6. јула. Три су биле најважније: непосредан избор посланика у Веће република, непосредан избор председника СРЈ и његово право на два мандата. Душан Павловић изнео је тачну тезу да је су ове промене савезног устава имале за циљ да потврде Милошевићев легитимитет и статус вође, засноване на претпоставци да ће се опозиција и даље понашати као стуб његовог режима, што је касније потврдио и Момир Булатовић, сведочећи да је „у то време Милошевић био потпуно уверен у своју победу и то са резултатом који ће понизити све конкуренте, како би му нови мандат дао потребну политичку тежину да се носи са противницима из света; а нарочито је указивао на разлику са којом Запад третира изабране председнике (на изборима) од именованих (у скупштинама).“³²⁷ Иако су те промене дошле из „ведра неба“ терен за њих био је припреман раније. Још 11. априла Народна скупштина Србије усвојила је Закон о избору савезних посланика у Веће република Савезне скупштине. Њиме је било предвиђено да се мандати деле сразмерно броју посланика који одређена странка има у републичкој скупштини, али да се кандидати бирају са листа, што је у пракси значило да странка која има већи број посланика може утицати на то ко ће бити изабран са листе мање странке. Такође, ако нека странка не би поднела своју листу, места која јој припадају додељују се сразмерно другим странкама. Пошто је СПО бојкотовао рад републичке скупштине и није поднео листу својих кандидата, 3. маја изабрана је нова делегација Србије у Већу република, састављена искључиво из редова тадашње владајуће коалиције социјалиста, јуловаца и радикала. Ни то није било довољно да би се намакла већина у Већу република, па је Милан Гајовић посланик из редова ДПС који се није придружио

републике чланице изазове експлозију или пожар или изврши отмицу неког лица или други акт насиља или озбиљно прети предузимањем какве опште опасне радње... којом се ствара осећање несигурности и страха код грађана“, а став 2. најмању десетогодишњу казну за позивање на извршење овог кривичног дела. Члан 3. је предвиђао трогодишњу казну за организовање групе за вршење кривичних дела из члана 1. закона. (са сајта: <http://freeserb.home.xs4all.nl/facts/2000/30062000.html>, приступљено 21.08.2014)

³²⁶ „Ми то нисмо подржали зато што би тај закон био уперен против нас, зато што је то један лудачки закон... (Закон) на крају везан за специјалне тужиоце, за борбу против организованог криминала. На крају се увек испостави да та борба иде против политичких противника. Ми смо то знали. Знали смо да ће то да иде против политичких противника. Нисмо желели ни за живу главу да прихватимо. (Нађиван, Силвиа: „Александар Вучић: Године пропадања и уништавања“, у часопису *Hereticus*, бр. 2/2007, стр. 152))

³²⁷ Павловић, Душан: *Актери и модели - Огледи о политици у Србији под Милошевићем*, Б92, Београд 2001, стр. 231-234; Булатовић, Момир: *Правила ћутања*, Народна књига 2004, стр. 342.

СНП а дистанцирао се од Ђукановића председничким авионом доведен из Подгорице за Београд да би дао неопходни двадесет седми глас за уставну промену.³²⁸ Сагласно уставним амандманима и новим изборним законима 28. јула расписани су избори за оба већа Савезне скупштине, за председника СРЈ и за одборнике скупштина општина и градова у Србији.

5.6. КОАЛИЦИЈЕ НА ЛОКАЛНОМ НИВОУ ВЛАСТИ

Изборном победом на локалним изборима 1996. године и преузимањем власти у значајном делу јединица локалне самоуправе, опозиционе партије у улози нових локалних власти суочиле су се са бројним изазовима. Локалне коалиционе власти нашле су на удару више околности које су неповољно утицале на њихову стабилност. Током зимских демонстрација 1996/97. године гласачи и присталице Коалиције „Заједно“ испољили су велику личну и колективну енергију и одлучност у одбрани изборних резултата. Након успеха и признавања изборне победе, сав тај исказани колективни дух, оптимизам и ентузијазам преточио се у велика очекивања од нових локалних власти и наду да ће оне успети да обезбеде бољи квалитет живота појединца. Та надања сударила су се са тешком реалношћу и правним и фактичким могућностима за рад нових власти. За разлику од социјалистичког периода, општине су од 1990. године изгубиле значајан део својих надлежности које су имале. Повезано са губитком надлежности ишао је и губитак изворних прихода и све тањи локални буџети. Законом из 1995. године, општине су изгубиле право својине на стварима, чиме су лишене могућностима располагања значајним делом своје имовине.

На такве уске недлежности локалних самоуправа надовезала се и систематска опструкција републичких власти које су у границама постављеним законом покушавале да отежају вођење локалне политике новим властима, да је прикажу као неспособну и тиме повећају своје шансе за повратак на власт. У ту сврху коришћене су различите технике. Примера ради, тадашњим прописима

³²⁸ Антонић, Слободан: *Заробљена земља: Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровење, Београд 2002, стр. 310.

било је предвиђено да се законом за сваку годину одређује проценат повраћаја средстава општинама од оствареног пореза на промет (који је чинио највећи део приходне стране општинских буџета). Од 1997. године законом су те стопе за већину општина где је на власти била опозиција биле све више смањиване и општинама затварана могућност да имају више прихода. Такође, републичка влада је под контролом држала цене свих комуналних услуга и у читавом овом периоду није дозвољавала повећање тих цена (зарад наводног „очувања стандарда становништва“), без обзира што су на тај начин јавна предузећа била приморана да послују са огромним губицима и са све нижим квалитетом услуга.

Ипак, главни фактор који је утицао на стабилност коалиција опозиције на локалном нивоу били су међусобни односи политичких странака и њихових челника на националном нивоу. Са већ описаним распадом Коалиције „Заједно“ на националном нивоу појавила се и могућност за избијање кризе власти у општинама где је та коалиција држала локалну власт, с обзиром на чињеницу да ни у једној од тих општина било која појединачана странка чланица коалиције није имала самостално апсолутну већину гласова. Проблем је посебно био изражен у градској скупштини Београда, као најзначајније јединице локалне самоуправе у држави, у којој су се преламале жеље свих парламентарних странака за што већим утицајем. Под утицајем супротстављених политичких интереса у изборној кампањи за септембарске републичке изборе 1997. године, ти почетни неспоразуми су се претворили у огољени антагонизам између два дојучерашња коалициона партнера. СПО и Вук Драшковић су сматрали да је кампања бојкота избора била усмерена искључиво против те партије и Драшковићевог успеха на председничким изборима, па је два дана након одржаног првог изборног круга СПО званично затражио оставку Ђинђића на место београдског градоначелника, уз образложење „да је злоупотребио функцију и залагао се само за интересе своје странке, да је позивао грађане на бојкот и називао их магарцима (алузија на чувени антиизборни плакат ДС – З. Р).“³²⁹ На тој седници створена је краткотрајна техничка коалиција између одборника СПО, СПС-ЈУЛ и СРС који су удруженим гласовима сменили лидера демократа, док су сви кадрови демократа у локалној извршној власти поднели оставке у знак протеста. Смењујући Ђинђића, градски

³²⁹ *Наша борба*, 24.09.1997. („СПО ће затражити оставку Ђинђића“, стр. 1)

одборници нису изабрали новог градоначелника, већ је ту дужност фактички почео да врши Милан Божић, али се јавио проблем у виду непостојања нове владајуће већине. Након пар месеци без седница нова већина је створена на начин да је власт СПО у престоници била мањински подржавана од стране одборника коалиције СПС – ЈУЛ. Нова коалиција ће до свог пуног изражаја доћи годину дана касније, када ће 22. јануара 1999. године кандидат СПО за упражњено градоначелничко место Војислав Михаиловић бити изабран управо удруженим гласовима СПО и СПС-ЈУЛ, као део пакета компензација за улазак СПО у Савезну владу. Чак ни када пар месеци касније СПО више не буде део савезне власти, левичарске партије ће наставити да дају мањинску подршку СПО за управу у Београду, и поред великог противљења радикала као републичког коалиционог партнера.³³⁰ Поред Београда, још директнија сарадња СПО и партија левог блока успостављена је у Вршцу, где је сам СПО иницирао стварање нове коалиције, зарад повећања свог учешћа у општинској власти.³³¹ Друга страна некадашње Коалиције „Заједно“ делимично се реванширала тако што је у Чачку након раскола који је погодио СПО подржала дотадашњег градоначелника Велимира Илића, одбијајући захтеве за његовом сменом који су долазили од оног дела одборника и локалних функционера СПО који су остали верни централу у Београду.³³² У већини осталих места где је на изборима 1996. године победила Коалиција „Заједно“ власт некадашњих коалиционих партнера се и поред бројних неспоразума и локалних страначких препуцавања ипак некако одржала цео четворогодишњи мандатни период. Забележено је да је свега у три општине у којима је Коалиција „Заједно“ освојила већину мандата дошло до промене локалних руководстава и то у Тителу (увођењем принудне управе од стране републичке владе), Јагодини (корумпирањем одборника Коалиције „Заједно“ од стране ССЈ, која је затим створила нову већину са левим блоком) и Зрењанину

³³⁰ „Питање градске власти у Београду је једно од питања око којих смо се спорили са нашим коалиционим партнерима ево већ две године како постоји Влада... Ми смо у старту били за то да се у Београду уведе принудна управа и да се иде на ванредне парламентарне изборе одмах. Наши коалициони партнери су ту оклевали... Раније је (изговор) био да се мало боље Драшковић држи под контролом, да не би излазио на улицу и изазивао крвопролиће.“ (Шешел, Војислав: *Паклени планови Запада*, Српска радикална странка, Београд 2001, стр. 742)

³³¹ Русовац, Оливија: *Искушавања једне наде - Борба за локалну самоуправу и демократске промене у Србији 1996 - 2000*, Република, Београд 2000, стр. 49.

³³² *Српска реч*, бр. 234, 05.08.1999. („Општински приватлук“, стр. 34-35)

(тако што је локална Војвођанска странка која је била језичак на ваги напустила опозициону коалицију и дала већину коалицији СПС-ЈУЛ).³³³

Поједине општине у којима су победиле партије које су држале власт на републичком нивоу патиле су од другачијих проблема, који су за разлику од оних у опозиционим општинама били индуковани „изнутра“, а тицали су се клановско-кадровске борбе која се са изборне пренела у још жешћу борбу за функционерска места и положаје у општинској ингеренцији. Пошто у значајном делу општина након избора готово да и није било праве опозиције, права борба за општинску власт неретко се водила између локалних одбора СПС и ЈУЛ. Један од таквих случајева који је побудио највише интересовања медија био је у Лесковцу, где је ЈУЛ успео да уз интервенцију из београдских партијских централа смени дотадашњег лесковачког градоначелника Гојка Величковића, без обзира на чињеницу што је локални одбор СПС најпре чврсто стао на његову страну, а подршку приликом гласања о свом поверењу добио чак и од одборника Коалиције „Заједно“.³³⁴ Све су то ипак били спорадични инциденти који ни у ком случају нису могли да уздрмају републичку коалицију две партије. За разлику од републичког нивоа, односи левог блока и радикала у општинама нису били на тако високом нивоу – није забележено да су СПС и ЈУЛ у некој од општина где су имали власт неко руководеће место препустили радикалима, као што ни они нису укључили представнике левице у управу општином Земуном где су сами владали.

6. ОПШТИ ПОГЛЕД НА КОАЛИЦИЈЕ У ОВОМ ПЕРИОДУ

Прва деценија обновљеног вишестраначја у Србији у политичкој пракси донела је велики број разноврсних коалиција. Узроци за појаву већег броја

³³³ Русовац, Оливија: *Искушавања једне наде - Борба за локалну самоуправу и демократске промене у Србији 1996 - 2000*, Република, Београд 2000, стр. 34. и 49-51.

³³⁴ *НИН*, бр. 2409, 28.02.1997. („Лесковац - црвени пуч“, стр. 20-21) и бр. 2410, 07.03.1997. („Залет са јужне пруге“, стр. 21). Смењени Величковић се дојучерашњим пријатељима касније „реванширао“ тако што је на републичке изборе исте године изашао са сопственом листом групе грађана, која је освојила око 7% гласова бирача и тако коалицију левице закинуо за један посланички мандат у лесковачкој изборној јединици.

коалиција различитог типа могли су се наћи у стицају неколико чињеница тадашњег политичког живота у држави. Најпре се може поћи од самог партијског система који је и након што је протекла читава деценија од настанка првих странака показивао изразиту нестабилност и неизграђеност. Бројем од око 200 званично регистрованих политичких партија до половине 2000. године (без обзира на чињеницу да се добар део њих временом угасио или да су постојале само као потпуно неважни политички фактори) тешко да се могла похвалити нека од земаља транзиције. Тако се у старту појавила велика математичка теоријска могућност да до коалиције може, односно мора доћи.

Следећи важан фактор за настајање коалиција био је изборни систем. Мада се у почетку на свим нивоима избора примењивао искључиво већински изборни систем, видели смо да се опозиција борила и изборила да се од 1992. године за два најважнија нивоа власти уведе пропорционални изборни систем. Иако је њиме у првом моменту (парадоксално) извршена извесна редукција ефективног броја странака у републичком парламенту, на другој страни такав систем је допринео да у четири наредна изборна циклуса ниједан од политичких субјеката не достигне апсолутну већину мандата, односно могућност да самостално формира владу. Већ на субнационалним нивоима власти и изборне и владавине коалиције биле су знатно ређа појава, услед коришћења већинског изборног система.

Ако би се коалициона удруживања сагледала из страначког угла, може се извести генерални закључак да је партија власти знатно ређе упуштала у коалиције од остатка релевантних опозиционих странака. Па и када је половином деведесетих више због утицаја других чинилаца него стварне потребе СПС излазио на изборе са два коалициона партнера, видели смо да је стварни утицај ове партије унутар те изборне коалиције био прилично доминантан. Социјалисти су показивали и завидно умеће коалиционих преговарања приликом формирања владавине коалиција на републичком нивоу, јер су прве значајније, али и даље невелике кадровске уступке били принуђени да дају тек 1998. године када су формирали и прву праву коалициону владу са СРС, у којој је лева коалиција и даље водила главну реч приликом управљања државом и доношења важних политичких одлука. О тој умешности најбоље сведочи елементарна чињеница да је СПС у целом посматраном деценијском периоду без временског прекида својим

кадровима попуњавао све три највише функције на нивоу Србије (републичког председника, мандатара владе и спикера парламента), без обзира на то што ова партија и каснија коалиција окупљена око ње након првих вишестраначких избора нису имали апсолутну већину ни у гласачком телу, а затим ни у републичкој скупштини. Слично је било и на савезном нивоу, ова партија и коалиција окупљена око ње успевали су да буду незаобилазан фактор приликом формирања владајуће већине за избор савезног председника и Савезне владе и да у њој увек имају већину својих кадрова уз одлучујући утицај. Две краткотрајне епизоде са „опозиционим“ функционерима Панићем и Ћосићем резултат су погрешних политичких процена у датом моменту, а не некаквих коалиционих ангажмана других политичких субјеката.

Опозиционе странке су показивале знатно више спремности за коалиционо удруживање. На то су их потицали не само већ описани општи фактори, већ и други попут сопствених организационих и кадровских слабости, неповољних изборних услова или неравноправне заступљености у медијима, а свакако је најважнији био релативно слаба појединачна политичка подршка у бирачком телу. Унутар веома хетерогене групације опозиционих странака по свом односу према коалицијама оне су се могле разврстати на неколико подгрупа. На једној страни, издвојена од свих осталих били су радикали, са својим начелним тврдим ставом против изборних коалиционих аранжмана, тако да ова партија ни у једном случају није ушла у изборну коалицију, али је зато два пута пристајала да приликом формирања републичке владе буде мањински коалициони партнер социјалистима и још неколико пута са њима стварала техничке коалиције по различитим питањима дневнополитичког живота. На другој страни, све остале релевантне опозиционе партије су веома радо склапале изборне коалиције, и свака од њих је захваљујући коалицији макар једном себи обезбедила парламентарни статус. Овде је могуће приметити извесне разлике према величини самих странака. У деловању и коалиционим односима мањих странака, попут ДСС и ГСС било је више уздржаности, ове партије су приликом избора коалиционих партнера више обраћале пажњу и инсистирале на заједничкој програмској основи странака које би требало да ступе у коалицију. Обе ове странке у целом деценијском периоду нису оствариле било какву коалициону интеракцију са владајућим

режимом, ни уласком у коалиције на било ком нивоу, па чак ни јавним или потајним преговорима за ступање у коалицију. За разлику од тога, две највеће опозиционе странке, СПО и ДС су у сталној борби за лидерство у опозицији често прибегавале склапању коалиционих ангажмана како би на својој страни окупиле што више политичке подршке политичких субјеката и тиме повећали шансу да добију што већи степен политичке подршке у опозицији наклоњеном делу бирачког тела. Штавише, није претерано закључити како су велики део својих активности и енергије ове партије трошиле управо на покушаје придобијања нових коалиционих партнера. У настојању да повећају своју политичку моћ, ове партије се нису либиле ни да воде преговоре са социјалистима или чак и да улазе у отворене коалиције са њима.

У вези са овим, долазимо и до оног елемента који је кључан за разумевање динамике коалиционих односа, а то су били међуљудски односи лидера странка на политичкој сцени. Преглед коалиционих удруживња странака показао нам је да је код готово свих облика коалиција веома важан, ако не и главни фактор за њихово најстајање и дисолуцију био управо интерперсонални однос страначких челника. Односно, готово све коалиције (и изборне и послеизборне, и опозиционе и владвинске) настајале би у моменту када су међусобни односи конкретних личности које су били на кључним местима за доношење одлука унутар странака били засновани на позитивним ставовима, мишљењима и емоцијама. И обрнуто, нарушавање тих међуљудских веза, врло брзо је доводило до неспоразума и растурања конкретне коалиције. Узрок оваквој политичкој моћи појединаца у доношењу стратешких политичких одлука исходовао је из унутрашње организације самих странака, које су најчешће статутом својим лидерима давале енормна овлашћења за руковођење и доношење кључних политичких одлука, па тако и оних везаних за коалиције. Стога и не чуди чињеница да је највећи део преговора о коалиционом удруживању бивао вођен у уском кругу страначке номенклатуре или чак и самих појединаца, а да су ти састанци бивали држани у великој тајности. Колико је овај моменат имао на значају најбоље сведочи чињеница да није био редак случај да између истих странака истовремено на националном и на локалном нивоу владају потпуно другачији односи, односно да две странке на националном нивоу буду номинално међусобно супротстављене

преко својих челника, а да њихови локални представници у одређеној јединици локалне самоуправе интензивно сарађују. Ипак, како су емоције релативно нестабилна и пролазна психолошка категорија, размена евентуалних тешких речи приликом растурања конкретних коалиција није била ограничавајући фактор да исти лидери протеклом одређеног времена поново покушају да коалиционо повежу своје партије.

Разлика између мањих и већих странака по политичкој снази унутар коалиције огледала се и у салдима користи и губитака од коалиционог удруживања. Деценијско искуство обновљеног вишестраначја показало је да су код изборних коалиција слабије странке од њих профитирале у смислу да су својим учешћем у тим коалицијама остваривале парламентарни статус који иначе не би ни стекле самосталним наступом на изборима (ГСС унутар Депоса II 1993, или ДСС унутар Коалиције „Заједно“ 1996. године) или просечно виши проценат мандата у односу на реални проценат подршке унутар бирачког тела (ЈУЛ унутар леве коалиције 1996). Али, на другој страни, слабији и мањи коалициони партнери би излазак из коалиције најчешће плаћали ослабљеном политичком подршком у периоду непосредно након напуштања коалиције (ДСС када је напустио изворни Депос 1993. године, или када је СРС исте године ускратио подршку мањинској социјалистичкој влади).

Када се сагледа идеолошко-програмски аспект склапања коалиција, преко њега се може увидети недовољна идеолошка приврженост странака својим програмским постулатима, односно склапање коалиција између политичких субјеката који су према својим номиналним програмским опредељењима били веома удаљени једни од других. То је, услед велике фрагментираности и недовољне стабилности партијског система нарочито било изражено на опозиционом делу политичке сцене. Ниједна од великих опозиционих коалиција које су створане у периоду од 1990 – 2000. године на националном нивоу није у својој основи имала програмску блискост. Напротив, све те коалиције настојале су да буду постављене што је могуће шире, без обзира на номиналну програмску оријентацију, ради рушења Милошевићевог режима. Поред личних сујета лидера странака и угледних појединаца то је био један од главних разлога зашто те коалиције нису успевале да остваре своје циљеве због којих су биле формиране,

обзиром да смо увидели да су оне управо том ширином одбијале део потенцијалних гласача појединих странака које су у коалицију ушле. Владавине коалиције које су владајући социјалисти склапали у периоду 1992-2000. године такође су патиле од одређеног степена идеолошке недоследности. Ако би занемарили специфични коалициони однос СПС и ЈУЛ, социјалисти су у два наврата били у коалиционом односу са радикалима који су се декларисали као чврсто десна национална партија, а и у погледу на одређена економска и социјална питања имали су програмске ставове који су били прилично удаљени од партија левице (питања приватизације друштвене својине). Слично се може рећи и за коалицију са НД, као партијом либерално-реформске оријентације, мада је у овом случају услед енормних разлика у снази два коалициона партнера питање идеолошких разлика било тотално депласирано.

Утицај страног фактора (заправо готово искључиво САД и ЕУ) на феномен коалиција током деведесетих година свакако се не може занемарити. У међународним односима који су владали током деведесетих година прошлог века те силе су са мањим или већим интензитетом настојале да утичу на политичка збивања у Југославији и Србији, у складу са властитим интересима. Према томе су се мењали степени интересовања за политичка збивања у земљи уопште и за коалиционе односе. Однос према конкретним политичким субјектима у земљи је стога протеклом времена и политичких околности знатно варирао. Тако су у периоду распадања бивше државе и избијања грађанског рата интересовања и напори иностраног фактора били усмерени на рушење владе и режима Слободана Милошевића, те је подршку уживао Милан Панић и његова савезна влада. Поразом грађанске опозиције на изборима 1992. године, интересовање иностранства за унутрашња политичка збивања је опало, да би оно ојачало тек у процесу „наметања мира“ у Босни и Херцеговини током 1995. и 1996. године. Пошто су и српска и југословенска влада у међувремену дијаметрално променила политичке позиције на којима су биле почетком избијања грађанског рата, оне су тако своју политику приближиле интересима западних сила. Међутим, оне заузврат властима нису давале отворену политичку подршку, већ посредну, која се огледала у томе што оне у првом моменту нису реаговале на отворену изборну крађу на локалним изборима 1996. године. Нов талас уплива спољног фактора у

домаћу политичку сцену уследио је по окончању НАТО агресије. Овога пута он је био најинтензивнији током целе деценије, обзиром да су земље ЕУ и САД решиле да по сваку цену уруше Милошевића и његов режим. Као важан сегмент активности у том процесу био је препознат и рад на уједињавању свих странака грађанске опозиције, који је спровођен различитим видовима формалних и неформалних састанака и контаката са лидерима опозиције који су одржавани у иностранству или на територији Црне Горе. Иако се не може рећи да је процес коалиционог удруживања највећег дела странака грађанске опозиције био под пресудним утицајем страног фактора, не може се ни пренебрегнути чињеница да је ДОС (заједно са ширим социјалним структурама које су се око њега окупљале – део медија, различита удружења грађана) од својих почетака уживао разноврсне видове помоћи из иностранства – од вербалне, преко разних видова логистичког испомагања, до отворене новчане помоћи.

Обновљено вишестраначје је тако кроз првих десет година политичке праксе лансирало коалицију као незаобилазни феномен српских и југословенских политичких збивања. Она не само да је у пракси показала сво богатство својих теоријских облика, већ је постала и доминантан облик како учешћа у изборним надметањима, тако и приликом формирања извршних органа власти.

III

ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ОД 2000. ДО 2009. ГОДИНЕ

1. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 2000. ГОДИНЕ

1.1. ДРУШТВЕНЕ И ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ У ВРЕМЕ ОДРЖАВАЊА ИЗБОРА

Социјална ситуација и економско стање у земљи у дужем периоду пред изборе 2000. године било је веома тешко. Савезна Република Југославија је у 1998. и 1999. години претрпела албанску сепаратистичку побуну на Косову и Метохији и оружану агресију НАТО пакта која је довела до великог уништавања привредних капацитета и различитих врста саобраћајних, комуналних и социјалних инфраструктура. Процене нанете ратне штете биле су различите и кретале су се од неколико дестина до стотину милијарди долара директне и индиректне штете. Тиме су пресечена краткотрајна позитивна привредна кретања која су отпочела 1996. и 1997. године. Бруто друштвени производ земље крајем 1999. године пао је на свега 30% оног оствареног почетком деведесетих година 20. века и са 1.700 долара по становнику био је међу најнижима у Европи. Просечна зарада у Србији у септембру 2000. године износила је 2.576 динара,³³⁵ односно око осамдесетак немачких марака.

По завршетку рата отпочело се са обнављањем порушеног. Тај посао на себе је преузела новоформирана Дирекција за обнову земље, а на њено чело постављен је инжињер Милутин Мркоњић, члан Главног одбора СПС. Он је успео да организује да се за релативно кратко време изграде и покрпе готово сви оштећени мостови (њих 39), станови (470 нових станова), школе (осам школа је потпуно разорено током агресије) и болнице (њих пет); али је накнадно, након промене власти откривено да је Дирекција оставила велика дуговања грађевинским фирмама – извођачима радова. Таква обнова најнужнијег није се толико одразила на пораст привреде, јер је обнављана углавном саобраћајна и

³³⁵ *Службени гласник РС*, бр. 38/2000

стамбена инфраструктура која директно не ствара нове вредности. Финансирање ових великих радова претежно је вршено ранијом опробаном методом - примарном емисијом новца, чији је поуздани индикатор био црно девизно тржиште. Марта 1998. године, при формирању нове републичке владе и по почетку албанске побуне на Космету извршена је друга по реду званична девалвација новог динара да би се званични курс изједначио са црним курсом у односу шест динара за једну немачку марку; услед све већих трошкова за одбрану земље до краја 1998. године црни курс је отишао на осам динара за марку; током НАТО агресије већ је прешао десет, у лето је отишао до 13, а до краја 1999. године је стигао на око 17 динара за једну марку; у моменту расписивања избора крајем јула 2000. године курс је био 25, а за само два месеца предизборне кампање стигао је до 35 динара за марку.

Налазећи се пред банкротством услед великих расхода на свим странама, влада је почела да дуговања према грађанима исплаћује сурогатима новца. У септембру 1999. године пензионерима су уместо три заостале пензије из пролећа исте године подељени бонови за авансно плаћање електричне енергије, а у лето 2000. године заостали дечији додаци који су каснили 18 месеци претворени су у државне обвезнице за плаћање пореза, школских ствари и смештаја деце у вртиће. Но, како би се ти дугови исплатили, поново није било новца за редовну исплату, па су се одмах правили нови. Да би некако ублажила социјално незадовољство, влада је држала, или боље речено покушала да држи под контролом готово све цене производа и услуга. Процењује се да је влада током 2000. године под својом директном или индиректном контролом држала око 60% цена свих производа и услуга. То јој је успевало само номинално, јер по контролисаним ценама је ретко шта могло да се купи, нарочито животне намирнице и нафтни деривати. Снабдевање струјом се постепено нормализовало после бомбардовања, али су нереално ниском ценом додатно раубована постројења код којих се ремонт и нова улагања нису вршила још од почетка деведесетих година. Некакав социјални вентил представљала је пољопривреда, пошто се велики део становништва бавио њоме као допунском делатношћу. У социјалној структури становништва преовладавало је издржавано становништво. Крајем 2000. године било је запослено око 1.900.000 грађана, или тек једна четвртина становништва.

Истовремено, евидентирано је и 731.000 незапослених, 705.000 избеглих из Крајине и Босне и Херцеговине, око 200.000 избеглих са Косова и Метохије. око 1.500.000 пензионера, те је тако однос запослених и издржаваних лица био већи од један према два.

Тржишна привреда у правом смислу те речи готово да није ни постојала. Највећи број предузећа још увек је био у друштвеној својини, а њихова руководства су била уско повезана са тадашњим режимом социјалиста, или су чинила његов саставни део. Ретко ко од чланова тих руководства је као главни циљ имао добробит свог предузећа, највећи део их је користио као параване или могућности за лично богаћење. Самим тим њих није интересовала слободна тржишна утакмица, јер у њој не би могли да наставе са својим пословима, што је даље доводило до готово потпуног одсуства интересовања за приватизацијом као могућности за привлачење свежег капитала и инвестиција. Законска решења су била одраз оваквих прилика, наиме Законом о својинској трансформацији није био предвиђен рок у коме се приватизација мора завршити, нити обавеза да се приватизација над друштвеном својином уопште отпочне. У периоду од доношења овог закона, од јула 1997. до априла 2000. године у приватизацију је ушло само 230 предузећа, углавном мање и средње величине³³⁶. Стопе инфлације биле су међу највишим у Европи. У 1999. години укупна инфлација износила је 42%, током првих девет месеци 2000. године инфлација је константно расла по стопи од 4-5% месечно, да би на крају 2000. године била 111%. Током 2000. године земље ЕУ су још више поштриле санкције забрањујући пословање са одређеним српским фирмама чије је руководство било блиско режиму (тзв. „црна“ и „бела“ листа), те увела забрану издавања виза за људе блиске режиму Слободана Милошевића (списак је више пута допуњаван, у последњој измени јуна 2000. године бројао је скоро 800 људи). Савезна влада је на то одговорила неиздавањем извозних и увозних дозвола фирмама са „беле“ листе, те је спољнотрговинска размена са овим земљама сведена на минимум.³³⁷

³³⁶ Билтен Г17, бр. 4. стр. 4.

³³⁷ Глас јавности, 20.07.2000. („На црној листи због добрих намера“, стр. 5)

1.2. ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА У ЗЕМЉИ У ВРЕМЕ ОДРЖАВАЊА ИЗБОРА И ИЗБОРНЕ КОАЛИЦИЈЕ И ЊИХОВА КАМПАЊА ЗА СЕПТЕМБАРСКЕ ИЗБОРЕ

Врхунац таласа репресије власти који се у периоду од априла до јуна месеца 2000. године сручио на коалицију ДОС и њене присталице, поставио је пред лидере странака чланица коалиције питање како се даље и којим средствима борити против власти, односно стару дилему - да ли уопште изаћи на предстојеће савезне и локалне изборе под врло неповољним условима и околностима. По овом питању јавила су се подељена мишљења, а иронијом судбине, две водеће странке унутар ДОС су потпуно замениле своје позиције у односу на претходни изборни циклус 1997. године. СПО и Вук Драшковић који су у то време били најгласнији заговорници изласка на изборе, сада су изричито били против изласка на било какве изборе, бранећи тај став чињеницом да за изборе нема ни минимума демократских услова. Уместо избора промовисана је идеја грађанског отпора и непослушности као метода за смену власти: „Под оваквим условима нема избора јер Србија неће поново да иде као ћорав на ћораве кутије. Ако се не обустави терор и не дозволе демократски избори, биће оно што мора бити...Полицијо, војници, новинари државних медија, спасавајте образ и част пред отацбином. То морају да ураде сви, и професори универзитета, академици, радници, сељаци. Сви откажите послушност терору.“³³⁸ За разлику од кампање активног бојкота коју је проповедао три године раније, лидер ДС Зоран Ђинђић је био заступник идеје да се на предстојеће изборе свакако изађе, као покушај да се на тај начин анимира шире грађанство за промене, које се не морају нужно извести на самим изборима: „Прва велика одлука је била: Милошевића не можемо да победимо револуцијом...Шта нам је остало? Избори. Али не избори са уверењем да ћемо да победимо на изборима и да ће Милошевић да нам преда власт, него избори као један контролисани начин подизања незадовољства...Став је био да ДОС тражи изборне услове који одговарају одређеним стандардима, тражи изборе на свим

³³⁸ Говор Вука Драшковића на митингу ДОС 15. маја у Београду, *Глас јавности*, 16.05.2000. („Последња опомена власти“, стр. 3)

нивоима, али ће изаћи на све изборе који буду расписани и под условима какви год да су.³³⁹

Испоставило да је у овом унутаркоалиционом сукобу концепција Ђинђићева стратегија изласка на изборе однела апсолутну победу, јер су се за њу изјасниле све преостале странке унутар коалиције, вероватно због чињенице да се радило о мањим ванпарламентарним странкама, са малим бројем чланова које нису имале ни људске ни материјалне ресурсе за вођење политике активног грађанског отпора, док би изласком на изборе могле искључиво да остваре добитак у виду уласка у скупштину, без обзира на крајњи резултат целе коалиције. На састанку председника странака чланица ДОС 2. јуна објављено је да ће ДОС учествовати на свим изборима који буду расписани у Србији, да ће се покренути разговори са демократским странкама у Црној Гори ради координисаног наступа на савезним изборима и да се одмах приступи изради јединствених листа за локалне изборе.³⁴⁰ Таковој одлуци успротивили су се једино у СПО, па је ова странка четири дана касније прокламовала је да напушта ДОС. Напуштањем СПО, ова коалиција је наизглед ослабљена, али је зато постигла виши степен унутрашње кохезије, а лидер ДС Ђинђић је у њој добио неоспорну предводничку улогу.

Са изненадним расписивањем савезних председничких избора поставило се питање ко ће бити председнички кандидат ове коалиције на тим изборима. Након месец дана унутрашњих консултација, на састанку дана 7. августа странке окупљене унутар ДОС донеле су кључну одлуку да кандидат те коалиције за савезног председника буде Војислав Коштуница, председник ДСС. Предлагање Коштунице као заједничког кандидата ДОС није прошло сасвим глатко како се у то време приказивало. Миодраг Исаков је касније сведочио да су он, Расим Љајић и Жарко Кораћ предложили Ивана Стамболића.³⁴¹ Милан Протић је изјавио да су на састанку на коме се одлучивало о председничком кандидату Ненад Чанак био против, а Владан Батић и он били уздржани.³⁴² Сви се ипак слажу у једном, а то је да је Зоран Ђинђић имао пресудну улогу у подршци Коштуничиној кандидатури,

³³⁹ Малишић, Весна: *Сан о Србији Зорана Ђинђића*, НИН, Београд 2013, стр. 20-21.

³⁴⁰ *Данас*, 03.06.2000. („На изборе иду сви сем СПО“, стр. 1. и 3)

³⁴¹ Исаков, Миодраг: *ПараДОС*, НС медиа, Нови Сад 2005, стр. 89-90.

³⁴² Протић, Милан: *Изневерена револуција - 5. октобар 2000*, Чигоја штампа, Београд 2005, стр. 286-287.

што је он сам накнадно и потврдио: „Сви су тада чекали шта ће Демократска странка да каже јер по неком природном праву тај кандидат је припадао нама. У Савезу за промене имали смо разговор и ја сам рекао да мислим како би председнички кандидат требало да буде Кошгуница...Проценио сам да је Кошгуница одличан кандидат јер сам знао да је народу тог тренутка била потребна еквиливанца према Милошевићу и према Западу.“³⁴³

Истовремено је дошло и до потпуног разлаза између ДОС и СПО. Дана 6. августа Главни одбор СПО за свог кандидата за председника предложио је Војислава Михаиловића, правдајући то жељом за сменом Милошевића, а учешће на изборима за Веће грађана и Веће република Савезне скупштине условио тиме да на њима учешће узму и владајуће странке у Црној Гори.³⁴⁴ Када су странке ДОС крајем августа поднеле комплетне листе кандидата за оба већа Савезне скупштине, СПО је 24. августа поднео своје листе, мењајући тако у потпуности сопствене ставове усвојене само двадесетак дана раније. Председништво ДОС је због одбијања СПО да прихвати Кошгуницу као заједничког кандидата средином августа забранило свим својим локалним одборима да праве заједничке листе за локалне изборе, на чему је СПО инсистирао. Поред свих вапаја неких опозиционих челника из унутрашњости, грађанска опозиција у Србији је на изборе изашла у две колоне.³⁴⁵ Иако је и приликом договарања везаних за проценте кандидатура било одређених несугласица, сада је договор много лакше и брже постигнут, после свега три састанка председништва коалиције.³⁴⁶

Како су се приближавали избори захладили су се и односи између владајућих партија СПС и ЈУЛ са једне и радикала са друге стране, чија је коалиција на републичком и савезном нивоу функционисала без већих потреса још од јуна 1999. године. Прво неслагање између коалиционих партнера било је виђено на седници Савезне скупштине 30. јуна када су посланици СРС одбили да

³⁴³ Малишић, Весна: *Сан о Србији Зорана Ђинђића*, НИИ, Београд 2013, стр. 25-26.

³⁴⁴ *Српска реч*, бр 261, 17.08.2000. („Ставови и одлуке Главног одбора СПО од 6. августа 2000“, стр. 5-6)

³⁴⁵ Ипак, у десетак мањих општина локални лидери ДОС и СПО успели су да се споразумеју о заједничком изласку на изборе, а своје кандидате би најчешће пријавили за под неутралним називом „Удружена опозиција“

³⁴⁶ Детаљан опис преговарања у вези процената учешћа странака на коалиционој листи касније је обелоданио Душан Михаиловић (*Повленске магле и видици – том I*, стр. 534-539). Сличну оцену дао је и Зоран Ђинђић, наводећи да се „18 странака ДОС лакше договориле о квотама него што су се о томе договориле три странке СПО, ДС и ДСС у време Коалиције „Заједно“ (Малишић, Весна: *Сан о Србији Зорана Ђинђића*, НИИ, Београд 2013, стр. 29)

подрже владин предлог закона о борби против тероризма. Током августа, у моменту када је отпочињала изборна кампања, разлике између коалиционих партнера су се све више повећавале. Радикали су левици пребацивали да кочи приватизацију, да радикале држи у медијској блокади, да намерно саботирају исплату обвезница за дечије додатке (како би кривицу свалили на радикале, пошто је то био њихов законски предлог). Лева коалиција је узвраћала да су радикали тотално неспособни у управљању земљом, и да су за четири године локалне власти потпуно упропастили Земун. Пред крај изборне кампање током септембра радикали су највећи део својих наступа трошили на критике својих бивших коалиционих партнера, а они су их потпуно избацили са свих медија под својом контролом. Тако су и владајуће партије на изборе изашле подељене у две групације. Међутим, основано је претпоставити да је овај сукоб (макар у свом зачетку) био само фингирани вид изборне кампање како би обе стране сачувале што више сопствених гласача, јер без обзира на међусобно размење тешке речи, кандидат за председника СРС Томислав Николић је у почетку кампање јасно поручивао да неће променити своје дотадашње савезнике: „И после избора ће се продужити сарадња радикала и левице, а избори су права прилика да народ покаже коме највише верује.“³⁴⁷

Изборни програм ДОС под геслом „За демократску Србију“ заправо је урадила невладина организација Г17 плус средином августа.³⁴⁸ У уводу се изражава жеља за „радикалним променама које ће допринети главном циљу - демократизацији и економском препороду Србије“. Највећи део програма представљају мере које ће се урадити ка том циљу, и које су по року извршења подељене у три групе. Првог дана заседања нове скупштине изгласали би се следећи акти: припремање доношења новог устава; укидање економске и политичке блокаде Црне Горе и почетак разговора о карактеру будуће државне заједнице; захтевање потпуног спровођења Резолуције УН о Космету; смањивање владине и скупштинске администрације за трећину; забрану гомилања функција члановима Владе; отварање тајних полицијских досијеа; обавезан преглед имовинског стања чланова Владе пре ступања на дужност; тренутно стављање ван

³⁴⁷ *Политика*, 10.08.2000. („Изборна утакмица неће бити лака“, стр. 14)

³⁴⁸ *Програм Демократске опозиције Србије за демократску Србију* (брошура, Г17 плус, септембар 2000)

снаге републичких закона о универзитету, и информисању; ревизија и преглед финансијског пословања владе и скупштине у преиоду од 1990 до 2000 године; стављање на увид јавности свих тајних докумената о вођењу унутрашње и спољне политике. У првих сто дана нове владе биће предложени пакети реформских закона у областима економије, антикорупцијске борбе, војске и полиције, судства, тужилаштва, информисања, локалне самоуправе, изборног система, нов закон о универзитету и нов кривични закон. Током првих годину дана рада нове владе остварили би се и остали приоритетни циљеви: враћање Југославије и Србије у свет; радикалне економске реформе (увођење стабилног новца, либерализација цена и спољне трговине, реформа банака, приватизација, отпис страног дуга); почетак великих инвестиција у инфраструктури.

Документ о програмским основама СПС и ЈУЛ донет је 28. јула и заснивао се на седам тачака: 1. Слобода, независности и интегритет земље; 2. Политичко решење проблема на Космету, окончање мисије КФОР и УНМИК, враћање Космета под пуну надлежност органа Србије и Југославије; 3. Југославија као држава равноправних грађана народа и република; 4. Брза и ефикасна обнова и изградња; 5. Економски и културни развој, повећавање производње и стандарда, бесплатно школовање и лечење, социјална сигурност; 6. Афирмација политике народног јединства, развој демократских институција, слобода медија, национална и верска равноправност; 7. Отвореност за економску, политичку и културну сарадњу са свим земљама на равноправној основи, уз поштовање основних принципа међународних односа и међународног права.³⁴⁹

1.3. ИЗБОРНИ РЕЗУЛТАТИ КОАЛИЦИЈА

На најважнијим изборима за савезног председника победу је већ у првом кругу однео председнички кандидат Демократске опозиције Србије, Војислав Коштуница. Према коначним резултатима гласања³⁵⁰ он је освојио 2.470.304 гласа

³⁴⁹ *Политика*, 29.07.2000. („Усвојен предизборни програм СПС и ЈУЛ“, стр. 1. и 14)

³⁵⁰ Изборни резултати ових избора дати су према публикацијама: *Избори 2000 - Председник СР Југославије*, СЗС, Београд 2000; *Избори 2000 - Веће грађана и Веће република Савезне скупштине*,

(50,22% гласалих). На другом месту по броју освојених гласова био је дотадашњи председник СРЈ Слободан Милошевић, за кога је гласало 1.826.799 бирача (37,14%). Далеко иза ове двојице кандидата наши су се кандидати СРС и СПО Томислав Николић, са 5,87%, односно 2,94% подршке. Избори за Веће грађана и Веће република показали су сличне односе снага. У Србији победу су у оба већа однеле листе ДОС. На изборима за Веће грађана ова листа освојила је 2.040.646 гласова (43,02% гласалих) и 59 мандата. Коалиција СПС - ЈУЛ добила је поверење 1.532.841 бирача (32,31%), што јој је донело 44 посланичка места. Радикали су у овом већу имали пет посланика, а СВМ једног. Слични резултати били су и на изборима за горњи дом савезног парламента, где је ДОС добио десет, СПС-ЈУЛ седам, СРС два и СПО једно посланичко место. У Црној Гори на изборима за оба већа СНП је „до ногу“ потукао сву своју конкуренцију, освојивши 28 од 30 мандата у Већу грађана и 19 од 20 мандата у Већу република.

Као и на паралелно одржаним савезним, и на локалним изборима у Србији коалиција ДОС остварила је најбољи резултат, јер је добила 3.273 одборничка места. Коалиција СПС – ЈУЛ је и овде била другопласирана са 2.809 мандата. Далеко иза остали су СПО са 250 одборника, „Удružена опозиција“ (кандидати које су заједнички предложили СПО и ДОС у неким општинама) са 142 и СРС са свега 62 одборничка места. Избори за покрајинску скупштину АП Војводине су означили крај владавине социјалиста и на нивоу покрајине, јер је коалиција СПС-ЈУЛ добила тек два мандата, док је ДОС освојио чак 116 посланичких места (још по једно место добили су кандидати Демократске странке војвођанских Мађара и групе грађана).

Таквим укупним исходом, септембарски избори 2000. године означили су први изборни прелом у деценијској историји обновљеног вишестраначја у Србији, обзиром да је по први пут дошло до директног и очитог пораза старог режима који је проистекао из ранијег периода социјалистичког партијског монопола и то на свим изборним нивоима. Изборна победа коалиције ДОС остварена импозантним бројем гласова који је био изненађење и за стручну и за ширу јавност показала је оправданост најширег могућег коалиционог удруживања странака опозиције, јер је испуњен и генерални циљ збацивања Слободана

СЗС, Београд 2000. и *Избори 2000 - за одборнике скупштине општина и градова, за одборнике скупштине града Београда и Ниша – коначни резултати*, РЗС, Београд 2001.

Милошевића и социјалиста са власти, као и партикуларни циљеви свих странака да буду заступљене у представничким парламентарним телима и уласка у власт на свим нивоима. Међутим, велике промене у структури и броју опозиционих политичких странака које су чиниле ДОС у односу на последње изборе 1996. и 1997. године унеколико отежава да се сагледа конкретан допринос сваке од тих странака изборном успеху коалиције, јер је један део опозиционих странака које су се удружиле у ДОС 1997. године бојкотовао републичке парламентарне и председничке изборе (ДС, ДСС, ГСС, ДЦ, СДУ); други део је на њих ипак изашао (СВМ, ДА, СД, КВ, ЛСВ, РВ, КС, СПОТ, ЛЗШ), трећи део није ни постојао у то време (НС, ДХСС, ПДС), а Нова демократија је учествовала на изборима, али у коалицији са СПС и ЈУЛ. Поменути део мањих странака који је изашао на републичке изборе 1997. године тада је освојио укупно свега 336.740 гласова (8,14% гласалих), док смо већ раније изнели претпоставку да је групација странака које су бојкотовале изборе 1997. године тада располагала подршком од 200-300.000 гласова. Стога се чини да је тачна Антонићева претпоставка да је ДОС остварио велики синегријски ефекат тако што је успео да придобије на своју страну око милион оних гласача који су три године раније свој глас дали радикалима и СПО (што је основана претпоставка, имајући у виду да су се ове две странке у тој изборној кампањи 1997. године градиле опозиционим и залагале за велике промене у свим аспектима друштвеног и политичког живота), као и још око 350.000 оних који су до тада редовно бојкотовали све изборе из личног (не)опредељења.³⁵¹ Те нове присталице идентификовале су се са коалицијом ДОС у целини, а не са појединим партијама чланицама те коалиције, али је како су се приближавали избори све већи број почео да се идентификује са ДСС чији је председник био истакнут као заједнички председнички кандидат.³⁵² На тај начин ДОС је око себе и свог председничког кандидата на једној листи успео да окупи критичну масу бирача за промене, што у ранијим изборним циклусима није био случај. Изборном победом остварен је и други циљ значајан удруживања, односно све странке унутар ДОС стекле су статус парламентарних странака и то

³⁵¹ Антонић, Слободан: *Елита, грађанство и слаба држава*, Службени гласник, Београд 2006, стр. 193-194.

³⁵² Славујевић, Зоран: „Партијска идентификација грађана пре и после избора 2000. године“, у зборнику *Партијска сцена Србије после 5. октобра 2000. године*, Институт друштвених наука и FES, Београд 2002, стр. 202.

са респектабилном снагом (у оба већа ДС је укупно имао 24; ДСС десет; ГСС пет; НД и ЛСВ по четири; НС, ДХСС и СД по три; ДА, РВ, ПДС и СВМ по два и ДЦ, КВ, АСНС и Коалиција „Санџак“ по један мандат), што је за исте било посебно значајно, ако се зна да је највећи део њих у периоду пре избора представљао политичке организације са малим бројем чланства и маргиналним политичким утицајем. Кључна политичка подршка коалицији ДОС претежно је дошла из реда урбаног и образованијег становништва у највећим градовима, али овога пута и из окружних центара и варошица-општинских седишта (где су неретко социјалисти током деведесетих били изједначени или у предности у односу на опозицију), млађих слојева бирача и готово свих националних мањина, што се могло видети и из самих изборних резултата (ДОС је своје процентуално најубедљивије победе остварио управо у Београду, Нишу, Новом Саду, Крагујевцу, Чачку, а подршка самом Коштуници је ишла и до 87%, колико је добио у општини Кањижа).

На супротној страни, коалиција левице СПС-ЈУЛ, без обзира на чињеницу да је остварила респектабилан број гласова на свим изборним нивоима, претрпела је први прави изборни пораз, управо захваљујући чињеници да ова коалиција више није била првопласирани политички субјект ни по броју освојених гласова ни по броју мандата у скупштинама. Тај неуспех потпуно је засенио детаљ да је ова коалиција у апсолутном броју бирача у односу на 1997. годину чак и напредовала за око 200.000 гласова (које су највероватније вратили од радикала), али је то повећање остало готово бескорисно у контексту коначног изборног расплета. Поучени искуствима од пре четири године раније и у складу са променама изборног система за скупштине општина из 1999. године (увођење једнокружног већинског система, уместо двокружног), ове две партије су за локалне изборе овога пута изашле са заједничким кандидатима у свим општинама у Србији. У односу на савезне изборе из 1996. године и тадашњу расподелу освојених мандата, дошло је до нових померања тих процената у корист ЈУЛ, тако да је ова партија сада стигла до учешћа од 40% унутар коалиције, па је овој партији у унутаркоалиционој расподели припало девет мандата у Већу грађана и два мандата у Већу република. Како ћемо видети у даљем излагању, испоставило се да је такав кључ расподеле мандата био потпуно нереалан стварном односу снага ове две партије у бирачком телу, тако да је праву корист од ове коалиције

извукао само ЈУЛ, јер је очувао свој парламентарни статус у савезном парламенту. Иако са смањеним бројем гласова, коалиција левице је успела да одржи значајан проценат подршке и међу градским становништвом (у просеку 25-30%), али је овога пута успела да победи на изборима углавном у најмањим и најсиромашнијим општинама, са доминантно руралним становништвом, у својој старој изборној бази - источним и јужним крајевима Србије, као и међу расељеним бирачима са Косова и Метохије (60-70% подршке).

Изборни резултати означили су и велики пад две партије које су у том моменту у парламенту Србије имале математичку већину народних посланика СРС и СПО. Ове две партије платиле су цену погрешних процена својих руководства, која су одбила да уђу у шире коалиционо окупљање (СПО), односно напала своје јаче коалиционе партнере са којима су чинили власт (СРС). Такве погрешне политичке процене проузроковале су да ове две партије знатно опадну у степену политичке подршке и да се њихови ранији гласачи опделе за две највеће коалиције (односно претежно за коалицију ДОС, а само мањи део радикала са партије левице).

1.4. ПОСЛЕИЗБОРНА ДОГАЂАЊА, ВАНРЕДНИ РЕПУБЛИЧКИ ИЗБОРИ И ПРОЦЕС ФОРМИРАЊА НОВИХ ОРГАНА ВЛАСТИ

Непосредни период након септембарских избора спада у једно од најбурнијих периода савремене српске политичке историје у коме је у веома кратком времену дошло до потпуног урушавања режима до тада неприкосновеног СПС. Оно што је иницирало читав процес био је нови покушај изборне крађе од стране власти, односно непризнавања изборних резултата са савезног председника и победе кандидата ДОС Војислава Коштунице у првом изборном кругу, иако је она одмах била призната и од стране друга два учесника на изборима, радикала³⁵³ и СПО. Суштина покушаја манипулације коју је део

³⁵³ Два дана након избора, 26. септембра, Војислав Шешељ писмом је честитао Војиславу Коштуници победу на председничким изборима: „Учинио сам све што је било у мојој моћи да спречим Твоју победу на председничким изборима. С обзиром да си Ти упркос мојим напорима

чланова Савезне изборне комисије покушао да изведе својом се на то да се председничком кандидату Милошевићу додају гласови и тако омогући да он уђе у други круг. То је покушано да се изведе преко гласачких места на Косову и Метохији, где су са неотворених бирачких места у чисто албанским срединама стизали записници по којима је Милошевић убедљиво водио. Такође се манипулисало и са гласовима војника и дипломатско - конзуларних представништва који су долазили путем писама.³⁵⁴ Процењено је да је на тај начин кандидату левичарских странака придодато стотинак хиљада гласова, чијим је постојањем проценат гласова Војислава Кошћунице држан испод 50% и тако му одузимана победа у првом кругу.³⁵⁵

Унутар ДОС су још и пре избора били прављени планови за случај ако евентуална изборна победа ове коалиције не буде призната од стране власти. Стратегију „одбране гласова - побуне“ дефинисао је Зоран Ђинђић. Стратегија се сводила на то да се прво бунт присталица ДОС иницира у Новом Саду, Нишу и Чачку (пошто се сматрало да ће у тим градовима ДОС сигурно однети победу) кроз сталне демонстрације које би предводили лидери ДОС, а сама завршница да буде масовни долазак присталица опозиције у Београд. После окончања избора избора на састанку лидера ДОС 26. септембра у Железнику одлучено је „да ће се у сукобу са органима власти користити средства адекватна средствима која се буду користила против грађана.“³⁵⁶ Већ 29. септембра почиње талас штрајкова у земљи, који су започели чланови опозиционих странака, а додатни импулс дали средњошколци и студенти, блокиране су многе саобраћајнице, а генералном штрајку се придружују и радници у друштвеним предузећима која су до тада била под чврстом контролом власти. У штрајк ступају и рудари у колубарском басену угља, одбијајући даљу производњу за обреновачке термоелектране, па долази до рестрикција електричне енергије у Србији. Трећег октобра лидери ДОС позивају

убедљиво победио, искрено Ти честитам избор за председника Савезне Републике Југославије и желим да на тој функцији успешно обављаш своје уставне дужности.“ (*Велика Србија*, бр 1584. стр. 20 – факсимил).

³⁵⁴ У званичним изборним резултатима приказано је да је Милошевић путем писама добио 49.985 гласова од 50.733 гласалих, што износи невероватних 98,53%!

³⁵⁵ Антонић, Слободан: *Заробљена земља: Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровљење, Београд 2002, стр. 330.

³⁵⁶ Бујошевић, Драган и Радовановић, Иван: *5. октобар - 24 сата преврата*, Медија центар, Београд 2001, стр. 50; Протић, Милан: *Лица и наличја - Изневерена револуција 2*, Чигоја штампа, Београд 2006, стр. 17-18.

грађане из унутрашњости земље да се у четвртак, 5. октобра окупе у Београду. Било је испланирано да се блокира и заузме пет главних тачака у Београду: Савезна скупштина, зграда РТС, аеродром, Палата федерације и полицијска станица „29. новембар“, а када се заузму зграде скупштине и телевизије да се Војислав Коштуница обрати нацији преко државне телевизије чији би се сигнал разаслао са Авале и преко ТВ Студио Б, ТВ Пинка и ТВ Врачар.³⁵⁷ Ако тај план не би успео до 8. октобра, за када је био заказан други круг председничких избора, било је предвиђено да се физички спречи одржавање другог круга избора, тако што активисти ДОС не би допустили отварање бирачких места.³⁵⁸ Отказивање послушности режиму отпочело је и у полицији када је 4. октобра посебна јединица полиције на челу са пуковником Бошком Бухом одбила да насилно сломи штрајк рудара у колубарским рудницима, а група полицијских генерала и официра одлучује да неће извршавати наређења да се употребљава оружје против грађана. Те вечери се Зоран Ђинђић среће са командантом Јединице за специјалне операције Ресора државне безбедности Србије Милорадом Улемеком - Легијом, који му обећава да његова јединица неће интервенисати против демонстраната, а Савезни уставни суд доноси одлуку о поништавању целокупног процеса избора за председника СРЈ. Петог октобра је све што је било раније испланирано углавном и остварено. Пред зградом Савезне скупштине окупила се маса од око 500-800.000 људи. У моменту док су лидери ДОС држали говоре појединци су спонтано отпочели са јуришем на зграду скупштине, а по инерцији су им се придружили и остали. Полиција је поново бацила сузавац, али овога пута је под навалом масе људи морала да се повуче. У року од пола сата заузета је скупштина, а нешто касније пала је и зграда државне телевизије. Јединица за специјалне операције која је послата на лице места да разбије демонстранте на основу ранијег договора Ђинђића и Улемека одбила је то да учини. Послушност Милошевићу отказује и генерал Небојша Павковић, одбијајући да пошаље тенкове на демонстранте.

³⁵⁷ Прву ТВ станицу изнутра би заузео Драган Васиљковић - капетан Драган, командант из рата у Крајини 1991. године са својим људима; за другу је постојао договор да је особље преузме чим демонстранти заузму градске институције; а за трећу су предајници илегално постављани 4. октобра. (Бујошевић, Драган и Радовановић, Иван: *5. октобар - 24 сата преврата*, Медија центар, Београд 2001, стр. 53)

³⁵⁸ Малишић, Весна: *Сан о Србији Зорана Ђинђића*, НИИ, Београд 2013, стр. 40. Међутим, питање је да ли је то била стварна намера, јер су челници војвођанских странака у медијима стално позивали да се изађе на други круг избора за покрајинску скупштину, који су се одржавали на истим бирачким местима на којима би се требао одржати и други круг председничких избора.

Новинари и радници у штампаним и електронским медијима који су свега неколико часова пре тога били под контролом власти почели су самоиницијативно да преузимају управу над њима. Када је исте вечери поново успостављен програм РТС било је јасно да је ДОС успео да преузме власт у земљи. Формално - правно признање победе ДОС уследило је 6. октобра, када је објављена преиначена одлука Савезног уставног суда и Савезне изборне комисије, а сам Милошевић преко телевизије признао свој изборни пораз.

Читав наредни период до краја децембра биће обележен настојањима ДОС да своју изборну победу и формално потврди уласком у власт на савезном, покрајинском и локалном нивоу, као и да своју огромну популарност додатно материјализује тако што ће преузети власт и на кључном, републичком нивоу. На савезном нивоу ДОС је у тој својој намери успео тако што је одмах након петооктобарских дешавања придобио црногорски СНП, без обзира на то што је његов лидер Момир Булатовић одмах после избора званично најавио да ће његова партија и у наредном периоду наставити сарадњу са српском левом коалицијом на савезном нивоу.³⁵⁹ Унутар СНП је преовладала друга струја коју су предводила тројица потпредседника (Павле Булатовић, Зоран Жижих и Срђа Божовић), која се одлучила на сарадњу са ДОС, као победником избора у Србији. Новоформирана коалиција је прво јавно представљање имала већ 7. октобра на конститутивној седници Савезне скупштине, где су удруженим гласовима ДОС и СНП поделили скупштинска председништва у оба већа (Драгољуб Мићуновић из ДОС постао је председник Већа грађана, а Срђа Божовић из СНП председник Већа република). Након претходних консултација 22. октобра Војислав Коштуница поверио је мандат за састав нове савезне владе потпредседнику СНП Зорану Жижиху, а 3. новембра је у Подгорици у седишту СНП потписан коалициони уговор између ДОС, СНП и СНС о формирању нове савезне владе. Дан касније, 4. новембра изгласана је нова Савезна влада на челу са Зораном Жижихем. У свом експозеу он је навео да су приоритетни задаци нове савезне владе: „прво, повратак СР Југославије у међународну заједницу, европске и светске токове реинтеграцијом и укључењем у све међународне политичке, економске и финансијске организације и институције у којима је раније Југославија била један од оснивача; друго,

³⁵⁹ *Политика*, 02.10.2000. („Интереси и опредељење СНП везани су за Југославију и нашег председничког кандидата Слободана Милошевића“, стр. 15)

обезбеђење међународне економске подршке за привредни опоравак земље; треће хармонизација односа Црне Горе и Србије кроз процес уставних промена; четврто даљи процес привредне и друштвене реформе уз убрзавање процеса приватизације.³⁶⁰ С обзиром да је нови састав кабинета смањен, он је овога пута бројао укупно свега 16 чланова који су били подељени тако да је српска страна имала девет чланова (од чега су странке ДОС дале седморицу министара, а двојица су дошли од стране номинално неутралног Г17 плус, укључујући и потпредседника владе Лабуса), а црногорска седам (међу којима је био и један представник црногорске Српске народне странке). Анализирајући саму расподелу портфеља на коалиционе партнере, може се закључити да је модел састављања нове Савезне владе скоро у потпуности следио раније принципе, обзиром да је СНП задржао процентуално исти удео унутар владе, као и готово исти „плен“ у виду позиција председника владе и неколико кључних министарских ресора (одбрана, финансије), што се исто може рећи и за ДОС, који је ускочио у оне ресоре које су претходно покривали лева коалиција и радикали (место потпредседника, спољни и унутрашњи послови).

Значајнија политичка битка била је вођена на републичком нивоу. Имајући у виду устројство целокупног политичког система, након петооктобарских догађања дошло је неодрживе политичке ситуације. На једној страни налазио се ДОС који је након 5. октобра на крилима еуфорије својих присталица стекао огромну ванинституционалну политичку моћ и фактички преузео у руке готово сву власт без обзира на уставом и законима предвиђену поделу надлежности између федерације и републике, као и путем тзв. „кризних штабова“, који су под своју управу стављали поједина предузећа и јавне установе, без или уз прећутну сагласност појединих странака ДОС. На другој страни још увек су се налазили легално изабрани и постављени функционери републичке власти коалиције СПС-ЈУЛ-СРС, са посланичком већином у Народној скупштини, али са изгубљеним легитимитетом и ауторитетом за управљање државом. С обзиром да у таквој ситуацији претило избијање анархије и хаоса, успостављени су контакти између две стране, најпре преко републичког председника Милутиновића, а затим и у непосредним разговорима дела страначких представника. Након интензивних

³⁶⁰ *Политика*, 05.11.2000. („Непоколебљиво у очување виталних интереса земље“, стр. 7)

свакодневних преговора, дана 16. октобра потписан је Споразум представника ДОС, СПС и СПО (радикали су након првог састанка одбили даље учествовање у договорима) и савезног и републичког председника Коштунице и Милутиновића.³⁶¹ Тим договором прецизиран је начин изласка из политичке кризе на републичком нивоу. Владајући социјалисти били су принуђени да прихвате реалност ситуације и пристали су да се актуелни сазив Народне скупштине распусти и распишу ванредни парламентарни избори за 23. децембар. Заузврат, представници ДОС су прихватили да се успостави посебна републичка прелазна влада која ће вршити власт до нових избора, а на чијем ће челу бити социјалиста (Миломир Минић) и у којој ће социјалисти дати половину министара, а ДОС и СПО по четвртину, с тим да се на челу четири најважнија ресора (унутрашњи послови, финансије, правда и информисање) налазио колегијални орган (по три коминистра за свако од ових министарстава, по један на предлог сваке стране), који је одлучивао консензусом по свим питањима из своје надлежности. Оваквим расплетом ситуације створен је интересантан вид привремене владавине коалиције на републичком нивоу који би се по свом карактеру могао разврстати негде између техничке коалиције и „владае народног јединства“: „Иако је принцип коминистарстава званично важио само за најважнија министарства, он се у пракси спроводио у свим министарствима, ја сам тако имала двоје заменика из других странака и обичај је био да се одлуке доносе консензусом. Због материје којом смо се бавили, у том кратком периоду наша сарадња је била коректна, али тако није било у министарствима која су се бавила ужим „политичким“ темама. Седнице Владе скоро да нису ни држане, већ су главне одлуке доносили председник Минић са двојицом потпредседника, а затим је он нама министрима из реда СПС преносио шта је ту било договорано.“³⁶²

Паралелно с процесом конституисања нових органа власти кренула су превирања у оним странкама које су оствариле слаб резултат на савезним изборима. Под утицајем петооктобарских догађања отпочело је процес масовног давање оставки и смењивања кадрова СПС и ЈУЛ, како унутар самих странака, тако и у свим политичким, економским и јавним институцијама. Већ на седници

³⁶¹ *Политика*, 23.10.2000. („Споразум о расписивању ванредних парламентарних избора у Републици Србији“, стр. 28)

³⁶² Ауторизовани интервју са проф. др Славицом Ђукић-Дејановић, вођен 02.04.2015.

Главног одбора СПС 12. октобра смењена је Горица Гајевић са функције генералног секретара СПС, заказан ванредни конгрес партије за 25. новембар и раскинута коалиција са ЈУЛ.³⁶³ Четири дана касније, писмом се огласила „група оснивача СПС“ у којој су се налазили Борисав Јовић, Михаило Марковић, Слободан Јовановић, Милорад Вучелић, Петар Шкундрић, Зоран Лилић, Радован Радовић, Слободанка Груден: „Суноврат је поред осталог започео погрешном одлуком Слободана Милошевића да оснује још једну партију под својим утицајем - ЈУЛ, што је нанело непроцењиву штету угледу СПС...Да би СПС остала демократска странка у демократској Србији неопходно је да се одговорност адресира на праву страну, а не на целокупно члнство. То значи да се изврши дистанцирање од ЈУЛ и хитно почну кадровске промене. Слободан Милошевић више не може да буде председник СПС, нити у руководству могу да остану његови најближи сарадници.“³⁶⁴ Ипак, Милошевић је на ванредном конгресу СПС реизабран на место партијског председника са 85% гласова. Изборни фијаско оставио је трага и у СПО. После избора неколико страначких првака почело је све гласније да поставља питање начина руковођења странком. У томе се посебно истицао председник Градског одбора СПО у Београду Боривоје Боровић који је средином октобра јавно оптужио Драшковића за лоше руковођење странком и да је изгубио контакт са стварношћу, а Драшковић га је сменио с положаја члана Председништва. На седници Главног одбора СПО 22. октобра Вуку Драшковићу ипак је изгласано поверење.³⁶⁵

На маргини узбудљивих политичких дешавања тих последњих месеци 2000. године догодило се и стварање још једне коалиције. Некада парламентарна Странка српског јединства чији је рад у међувремену био готово замро, током 2000. године је интензивирала своје активности и успела је да на септембарским савезним изборима за Веће грађана оствари солидан резултат у јагодинској изборној јединици, (са око 25.000 гласова и преко 17% подршке замало остала без једног посланичког мандата). Охрабрени тим резултатом, лидери ове странке Борисав Пелевић и Драган Марковић су пред наступајуће републичке изборе

³⁶³ *Политика*, 14.10.2000. („Шаиновић: самостално на изборе да бисмо јачали утицај партије“, стр. 7)

³⁶⁴ Јовановић, Слободан: *Лидерска болест*, Белетра, Београд 2002, стр. 137-138.

³⁶⁵ Драшковић је добио 75 гласова, а свега пет је било за његову смену (*Глас јавности*, 23.10.2000. („Вук и даље лидер странке“, стр. 3))

почетком децембра објавили да ће на њих изаћи потпомогнути са још три странке: Сељачком странком Србије и новоформираном Партијом српског прогреса и Уједињеном пензионерском партијом. У краткој изборној кампањи, ова коалиција се позиционирала као чврста национална опција, истичући себе као јединог заштитника „српских националних интереса“, а истовремено је критиковала савезну власт ДОС због нерешавања кризе на југу Србије и повећања функционерских плата.³⁶⁶

Коалиција ДОС била је лишена таквих врста проблема. Расплетом савезних избора, уласком у савезну власт, победом у највећем броју општина и издејствовањем ванредних републичких избора ова коалиција још је додатно повећала своју велику популарност коју је стекла на септембарским изборима, тако да се питање победника на долазећим републичким изборима није ни постављало, већ само колики проценат подршке гласача ће ДОС добити и колико ће бити убедљива та победа у односу на целокупан остатак опозиције. Створена атмосфера сигурне победе на изборима у ДОС је отворила одређена питања која су се тицала унутрашње кохезије саме коалиције и будуће улоге ове коалиције као вршиоца власти. Током новембра коалиција се суочила са питањем везаним за расподелу процената на листи за републичке изборе, односно захтева највећег дела странака да се те квоте измене у њихову корист због сопствених „заслуга“ за изборну победу. Иако су све партије сматрале да су баш оне биле најзаслужније за смену режима на изборима и у каснијим догађањима и да тиме полажу право на повећано учешће на изборној листи, најјачи одјек у јавности имао је захтев ДСС да ова странка по броју кандидатура буде изједначена на првом месту са ДС.³⁶⁷ Мада је то наишло на одређен отпор међу мањим странкама, овај захтев ДСС је ипак био усвојен, па је дошло до одређених померања у квотама у односу на септембарски изборни циклус, што се види из поређења са процентима кандидатура које су странке имале за Веће грађана Савезне скупштине (уз ограду

³⁶⁶ Данас, 02.12.2000. („Срби и патриоте имају за кога да гласају“, стр. 4)

³⁶⁷ „Већ у том периоду након 5. октобра било је неспоразума унутар ДОС по питању да ли владавину једне фамилије треба да замене слични конституционални обрасци, да ли у држави треба да се успостави владавина закона или ће се наставити са револуционарном праксом. Већ у прелазној влади је било проблема по тим питањима, а ми смо тада на Главном одбору ДСС имали оштру расправу да ли ДСС треба да изађе самостално на децембарске републичке изборе или не.“ (ауторизовани интервју са проф. др Александром Поповићем, вођен 14.05.2015)

да ово поређење није најадекватније, с обзиром да су странке у пакету делиле и кандидатуре за Веће република):

Табела 7: Поређење удела странака ДОС на изборним листама ове коалиције за Веће грађана у септембру и за Народну скупштину у децембру 2000. године

Странка	Број кандидата на изборима за Веће грађана	Удео у укупном броју кандидата ДОС у %	Број кандидата на изборима за Народну скупштину	Удео у укупном броју кандидата ДОС у %
Демократска странка	38	35,19	62	24,8
Демократска странка Србије	20	18,52	62	24,8
Социјалдемократија	6	5,56	13	5,2
Грађански савез Србије	6	5,56	13	5,2
Нова демократија	6	5,56	13	5,2
Демохришћанска странка Србије	5	4,63	12	4,8
Нова Србија	3	2,78	12	4,8
Демократска алтернатива	3	2,78	9	3,6
Савез војвођанских Мађара*	1	0,93	9	3,6
Лига социјалдемократа Војводине	4	3,70	8	3,2
Покрет за демократску Србију	2	1,85	7	2,8
Демократски центар	3	2,78	6	2,4
Реформска демократска странка Војводине	2	1,85	6	2,4
Социјалдемократска унија	2	1,85	6	2,4
Коалиција Војводина	2	1,85	6	2,4
Санџачка демократска партија	0	0	3	1,2
Српски покрет отпора - Демократски покрет	3	2,78	1	0,4
Асоцијација слободних и независних синдиката	1	0,93	1	0,4
Лига за Шумадију	1	0,93	1	0,4

* СВМ је на септембарским изборима за Веће грађана у две изборне јединице у којима је био сконцентрисан највећи део мађарске националне мањине изашао самостално, ван коалиције ДОС.

Извори: *Данас*, 11.09.2000. (За скупштину СРЈ 128 кандидата“, стр. 5) и Коалициони споразум ДОС о заједничком предлагању изборне листе за избор народних посланика у Народну скупштину Републике Србије за изборе расписане 23.12.2000. године и заједничком вршењу власти (фотокопија у поседу аутора)

Из табеле се може увидети да је кључан уступак за повећање удела ДСС и једног дела осталих мањих странака дао ДС, чија је квота кандидатура била највише умањена у односу на септембарске изборе савезне изборе. Али је заузврат током преговора о наступу на републичким изборима, демократама признато право да Зоран Ђинђић буде мандатар за састав нове републичке владе коју ће ДОС формирати након избора. Поред две ове кључне одредбе, новим коалиционим споразумом странака ДОС³⁶⁸ регулисано је још неколико питања везаних за функционисање коалиције: да ће председника републичког парламента дати ДСС; да ће радом коалиције руководити Председништво састављено од по једног представника сваке странке, да ће странке чланице бити аутономне у одређивању својих кандидата за народне посланике (уз начелне захтеве да се поштује регионална заступљеност кандидата и забрану кандидовања оних појединаца који су претходно били чланови СПС-ЈУЛ, СРС, СПО) и право на замену посланика у оквиру квоте своје странке. Постављене су и одређене смернице и оквири за рад будуће републичке владе у којој су потпредседничка места требали да заузму лидери странака ДОС, а чији би се рад у основи заснивао на програму ДОС за септембарске изборе (накнадно је он додатно иновиран конкретним задацима и списком закона које је неопходно променити у одређеним временским роковима), уз обавезивање да ће коалиција остати на окупу до наредних парламентарних избора.

Након што је отклоњено ових неколико ситнијих недоумица унутар коалиције, ДОС је почетком децембра отпочео своју изборну кампању која је представљала само наставак кампање са претходних септембарских избора, о чему је сведочио и слоган „Да истерамо ствари до краја“. С обзиром да су републички избори представљали „друго полувреме“ изборног надметања у коме је само требало потврдити већ извојевану изборну победу из септембра, уз побуђена велика очекивања највећег дела бирача о бољем животу, задржану мобилност сопствених присталица и опозицију која се налазила у тешком стању, кампања је била далеко скромнија и са мање уложене енергије него претходна.

³⁶⁸ Коалициони споразум ДОС о заједничком предлагању изборне листе за избор народних посланика у Народну скупштину Републике Србије за изборе расписане 23.12.2000. године и заједничком вршењу власти (фотокопија у поседу аутора)

Програм демократске владе за успостављање реда у Србији,³⁶⁹ базирао се на четири основна принципа: 1) успостављања правна државе кроз јаке институције, транспаренту власт, сузбијање корупције и злоупотреба, 2) обнављање привреде кроз програме развоја, смањење пореских оптерећења, подизање квалитета управљања предузећима, привлачење инвестиција и приватизацију, 3) програм сузбијања сиромаштва и заштиту социјално угроженог становништва, 4) децентрализацију власти кроз истинску локалну самоуправу и стварну аутономију за Војводину. У десетак дана лидери ДОС обишли су неколико десетина кључних градских центара промовишући своју идеју општих реформи у свим сферама друштва и привреде као окоснице кампање: „Фабрике треба да производе новац и битно је да се оформи тим стручњака који ће предложити решења... Милион радника везано је за банкротирани предузећа. Али нико не сме да остане без посла³⁷⁰... У Србији ће доминирати стварна самоуправа кроз децентрализацију финансија и значајно одвајање пореских прихода за општине.“³⁷¹ Пред нову владу стављена су и амбициозна обећања о расту производње и животног стандарда становништва, односно „пораста друштвеног производа од 10 до 12%, физичког обима производње за 15%, извоза за 20 до 30%, држање инфлације у оквирима од 50 до 60%, што би све заједно допринело реалном расту животног стандарда за 20 до 24% у 2001. години.“³⁷² Поред ових главних тема лидери ДОС су се у кампањи дотакли и других, као што су мирно решење кризе у јужним општинама изазване терористичким активностима³⁷³ или питање истраге злоупотреба бивше власти у разним областима.³⁷⁴

Пети по реду избори од обнове вишестраначја донели су очекиване резултате.³⁷⁵ Листа „ДОС - др Војислав Коштуница“ однела је убедљиву победу и са 64% гласова (2.404.758) освојила више од две трећине посланичких места, њих 176. Далеко иза остале су две партије бивше власти, СПС (516.326 гласова и 37 места) и СРС (322.615 гласова и 23 мандата). Некада најмоћнија партија опозиције

³⁶⁹ *Програм демократске владе ДОС* (брошура, децембар 2000)

³⁷⁰ *Данас*, 12.12.2000. („Србија болесна од корупције“, стр. 3)

³⁷¹ *Данас*, 13.12.2000. („Глас за владу која ће слушати народ“, стр. 3)

³⁷² *Политика*, 13.12.2000. („Догодине четири милијарде марака од донација и инвестиција“, стр. 6)

³⁷³ *Политика*, 18.12.2000. („Зону безбедности смањити на један километар“, стр. 6)

³⁷⁴ *Политика*, 17.12.2000. („Како се постаје милионер ношењем гајбица“, стр. 6)

³⁷⁵ Резултати избора дати су према публикацији *Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије одржани 23.12.2000. и 10.01.2001.* РЗС, Београд 2001.

СПО, доживео је фијаско јер је са свега 3,76% гласова остао ван парламента. Тотални дебакл доживео је ЈУЛ, с обзиром да је ова партија у свом првом самосталном наступу на националном нивоу добила свега 14.324 гласа, односно занемарљивих 0,38%, што је био јасан показатељ да је снага ове партије приликом ранијих коалиција са СПС била енормно прецењивана. Право изненађење за све, од политичара, преко истраживача јавног мњења, до обичних грађана приредила је коалициона листа окупљена око ССЈ, којој је поверење указало 200.052 грађанина, па је тако ова коалиција успела да тесно пређе цензус (5,33%) и попуни преосталих 14 посланичких места. Успех ове листе сигурно да није дошао из разлога коалиционог удруживања (с обзиром да је било речи о странкама које су сем донекле ССЈ биле потпуно непознате широј јавности), већ се то објашњавано сплетом околности: ескалацијом током децембра терористичких активности тзв. „ОВК“ на рубним подручјима према Косову и Метохији,³⁷⁶ ситуације у којој су до тада водеће странке власти СПС и СРС биле дискредитоване у највећем делу медија, интервјуу Слободана Милошевића у којем је непосредно пред изборе похвалио Жељка Ражнатовића Аркана, и чињеници да су се на листи налазили и власници две телевизијске станице са приличном покривеношћу државне територије. Иако су свега четири листе прешле цензус, скупштина је постала потпуно атомизирана, јер је чак 25 политичких субјеката стекло парламентарни статус, од чега са листе ДОС чак њих 19 (ДС и ДСС по 45 посланика; СД, ГСС и НД по девет; Нова Србија осам; ДХСС седам; ДА, СВМ и ЛСВ по шест; ПДС пет; ДЦ, РДСВ, СДУ и Коалиција „Војводина“ по четири, Санџачка демократска партија два и АСНС, Српски покрет отпора и Лига за Шумадију по једног) и још четири са листе ССЈ (ССЈ десет мандата, Партија српског прогреса два и ССС и Уједињена пензионерска партија по један). Пошто је још и пре избора био познат кандидат за мандатара и састав дела владе, процес конституисања новог парламента и избора владе завршен је у рекордно кратком року од свега две недеље од момента проглашења коначних резултата избора. Дана 22. јануара одржана је прва седница новог сазива парламента, на којој је сходно ранијем коалиционом договору унутар ДОС за председника скупштине изабран Драган Маршићанин као кадар ДСС. Три дана касније Зоран Ђинђић поднео је свој

³⁷⁶ Гоати, Владимир: *Избори у СРЈ од 1990. до 1998: воља грађана или изборна манипулација; додатак избори 2000*, ЦЕСИД, Београд 2001, стр. 261.

експозе у коме је као главне циљеве своје владе навео: „демократски начин решавања односа Србије и Црне Горе, решавање кризе са тероризмом на југу Србије, проналажење модалитета сарадње у региону, стабилне демократске институције у Србији, добро законодавство у области пословања, уређење квалитетне саобраћајне инфраструктуре и квалитетан менаџмент у предузећима и привреди.“³⁷⁷ Након краће расправе у којој су једино посланици СПС и СРС били изричито против избора, дана 25. јануара нова влада је изгласана убедљивом већином од 166 гласова посланика ДОС и уз начелну подршку посланика ССЈ.

Коалиција ДОС је на овај начин у временском периоду од свега осам месеци (од почетка јуна када се дефинитивно уобличила у том саставу) успела да пређе пут од губитничке, полуразједињене опозиције оптерећене сопственим разликама и сујетама лидера, до коалиционе групације која је остварила проценат гласова бирача какав нису имали ни социјалисти почетком обнове вишестраначја деценију раније, уз преузимање готово свих положаја на свим нивоима власти (изузев републичког председника Милана Милутиновића, који се међутим потпуно пасивизирао, прекинуо све контакте са матичном странком и није ни користио своје уставне прерогативе како би се макар у нечему успротивио политици коју су креирали лидери ДОС).

1.5. ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ У ЗЕМЉИ У ПЕРИОДУ НАКОН ФОРМИРАЊА РЕПУБЛИЧКЕ ВЛАДЕ ДО ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 2003. ГОДИНЕ

Новоизабрана влада примила је у наслеђе бројне и велике проблеме у свим областима политичког, економског и друштвеног живота, уз огромна очекивања становништва. Ипак, за спровођење обимног и амбициозног плана реформи у свим сегментима друштва влада је располагала убедљиву скупштинску већину која је требала да јој даје подршку за изгласавање најважнијих реформских закона, уз заклињање током децембарске изборне кампање на међусобну верност.

³⁷⁷ *СБ НСРС*, књига 3/2001 (2. ванредно заседање), стр. 2-18.

Међутим, већ након првих пар месеци нове власти видело се да она неће лако функционисати, првенствено због две отежавајуће околности. Коалиција ДОС се по конституисању републичке скупштине и формирању владе најпре суочила са чињеницом да је успела у свом циљу рушења Милошевићевог режима на свим нивоима. Самим тим, она је изгубила онај најважнији унутрашњи кохезиони фактор који је 18 странака ове коалиције држао на окупу, без обзира на јавна обећања о реформама и бољем животу грађана као покретачкој снази и главном циљу постојања ове коалиције и након изборне победе. У таквој ситуацији поново су у први план почеле да избијају страначке програмске разлике, с обзиром да је ДОС окупљао странке са готово читавог идеолошког програмског спектра, као и раније потискиване личне сујете и међусобне нетрпељивости страначких вођа. Други проблем тицао се расподеле политичког плена. С обзиром на велики број партија које су партиципирале у коалицији, чак ни гломазна државна управа са десетинама министарских места на републичком и савезном нивоу није била довољна да би се намирили нарасли апетити свих странака окупљених у ДОС. Иако ниједна од странака није била сасвим задовољна бројем и квалитетом положаја који су јој припали, највише разлога за незадовољство имали су у ДСС. Избором Коштунице за савезног председника ова партија је енормно ојачала и постала далеко најјачи политички субјект, не само унутар коалиције ДОС, већ и у целој држави. Антонић је анализом и укрштањем података дошао до прилично реалног закључка да је ДСС у време одржавања децембарских избора хипотетичким самосталним наступом могао да добије између 1,2-1,8 милиона гласова, односно између половине и три четвртине гласова које је ДОС тада добио, чиме би и сам могао да има апсолутну већину у Народној скупштини.³⁷⁸ Наспрам такве популарности, ДСС је у „коначном билансу“ расподеле политичких положаја добио свега једног од 16 чланова Савезне владе и једног потпредседника и једног министра у републичкој влади од 23 члана и места председника СРЈ и председника Народне скупштине, који су представљали више церемонијалне него положаје са правом политичком тежином и стварним надлежностима унутар политичког система (без обзира на велику личну популарност коју је Војислав Коштуница у прво време свог мандата био

³⁷⁸ Антонић, Слободан: *Елита, грађанство и слаба држава*, Службени гласник, Београд 2006, стр. 198-199.

уживао). Такав расплет је подстакао незадовољство ове странке које се почело манифестовати кроз све већа размимоилажења ове партије у односу на остале странке у ДОС по разним питањима, посебно по концептима даљих потеза нових власти - постепене промене и правна сигурност за коју се залагао ДСС, наспрам политике радикалних и брзих реформи по цену дисконитетитета коју је у пракси почела да спроводи републичка влада под руководством лидера ДС. Већ у прво време рада нове републичке владе испоставило се да су уз Ћинђићеве концепције и виђења пристали и скоро сви лидери мањих странака у ДОС из два разлога: прво због тога што су ове странке већином биле програмски позициониране као партије либералне, центристичке, регионалистичке или левичарско-анационалне оријентације, па им је ДС природно програмско-идеолошки био ближи у односу на ДСС; а други, важнији разлог био је тај да је Ћинђић вешто успео да највећи део лидера мањих странака окупи у својој влади, тиме их стави под своју контролу и њихову политичку судбину веже за себе, а истовремено обезбедио и свој пресудан утицај и на доношење одлука у Председништву ДОС као централном коалиционом органу.

И поред исказаних разлика коалициона већина ДОС је успела да на првим заседањима Народне скупштине заједнички изгласа пакете системских закона у области фискалне консолидације и одбије иницијативу опозиције за разрешење министра правде Батића. Најзначајнији изазов коалиција је имала приликом хапшења бившег републичког председника Слободана Милошевића, под формалном оптужбом за злоупотребу службеног положаја зарад стицања личних материјалних користи, док се ствари мотив крио у спољнополитичким притисцима САД и земаља ЕУ које су инсистирале на Милошевићевом хапшењу и изручењу Хашком трибуналу, запретивши блокадом раније обећаних кредита и бесповратне помоћи за опоравак привреде. Хапшење је иницирала и осмислила републичка влада, али пошто је Милошевић са делом својих присталица пружио отпор приликом хапшења, заједничком изјавом Коштунице и Ћинђића бившем председнику је дата гаранција да се хапшење врши искључиво као мера у кривичном поступку пред домаћим органима, па је он притворен у ноћи 31. марта.

Први прави потрес унутар коалиције ипак није дошао услед сукоба на релацији две највеће странке, већ је био везан за потпредседника републичке

владе Вука Обрадовића. Почетком маја месеца он је од стране неколико својих партијских колегиница и најближих сарадница био оптужен за „сексуално узнемиравање“. Афера се брзо проширила кроз медије, а сама Обрадовићева странка, Социјалдемократија поделила се на две међусобно непомирљиве фракције (једна око Вука Обрадовића, а друга око дела функционера међу којима су биле и наводне жртве), од којих су обе претендовале да су управо оне легитимни и легални представници странке, наспрам другог дела који би искључили из странке. То је коалицији ДОС поред „спољног“ проблема негативног имиџа у јавности створило и „унутрашњи“ проблем у виду питања коју од две непомирљиве стране признати као коалиционог партнера. Први проблем је решен тако што је коалиционо председништво већином гласова одлучило да се Обрадовић смени са функције потпредседника Владе и са места председника Комисије за испитивање злоупотреба у области привреде и финансијског пословања, што је дало повода тези да су ове оптужбе биле исконструисане, нарочито ако се има у виду да су оне касније биле одбачене пред судом. То је био став и одговор самог Обрадовића који је тврдио да „иза целе приче стоје Зоран Ђинђић и Душан Михаиловић, а ради опструкције борбе против криминала и корупције.“³⁷⁹ По другом питању, коалиција се поставила тако што се приклонила оном крилу Социјалдемократије које је иницирало Обрадовићеву смјену (на челу са Слободаном Орлићем), па је на захтев ове групе (у којој се налазило осам од девет посланика у републичкој скупштини) касније био одузет посланички мандат народном посланику Љубивоју Славковићу који је једини од посланика остао веран Обрадовићу.

Велико узбуђење јавности изазвало је изручење Слободана Милошевића Хашком трибуналу извршено крајем јуна месеца. Његовим хапшењем три месеца раније спољни притисци не само да нису попустили, већ су се и додатно појачали како се приближавао састанак донаторске конференције крајем јуна месеца. Са друге стране, тада важећи устав Србије је у члану 47. став 2. јасно предвиђао да „грађанин Републике Србије не може бити лишен држављанства, прогнан или екстрадиран“, па се јавио и правни проблем (не)могућности екстрадиције и поред већ раније формираног става у структурама републичке власти да се Милошевић

³⁷⁹ *Време*, бр. 540, 10.05.2001. („Генерал са ружом“, стр. 12)

изручи. Са изручењем се начелно био сагласио и врх ДСС, али је инсистирао да се то обави „на легалан начин“, доношењем закона или уредбе на савезном нивоу.³⁸⁰ Након што је пропало доношење савезног закона (јер је црногорски СНП одбио да за њега гласа) и уредбе Савезне владе (коју је Савезни уставни суд прогласио неважећом), републичка влада се позвала на примену члана 135 републичког устава (који је предвиђао могућност непоштовања савезног правног поретка у случају „када су нарушени интереси Републике Србије“) и на основу ње дана 28 јуна испоручила Милошевића органима Хашког трибунала. Поред очекивано бурних реакција странака бившег режима које су организовале и заједничка протесна окупљања, предају Милошевића Хагу је веома оштро осудио савезни председник Коштуница, који о том акту наводно није ни био званично обавештен. Критика ДСС није остала само на речима, већ сутрадан ова странка је у Народној скупштини формирала своју засебну посланичку групу, стављајући до знања да ће убудуће знатно самосталније деловати у парламенту и у исти мах затражила реконструкцију републичке владе, тражећи за себе важна министарства правде и полиције.³⁸¹

Тај моменат почетком јула 2001. може се узети као почетна тачка раслојавања унутар ДОС. Након тога односи ДСС и ДС су почели да се хладе из дана у дан, а отпочело је и са вербалним ратом и међусобним оптужбама путем штампе. Сукоб је нарочито добио на интензитету после тзв. „случаја Гавриловић“ месец дана касније. Након убиства Момира Гавриловића, функционера републичке тајне полиције, Војислав Коштуница је 9. августа у обраћању нацији путем државне телевизије обелоданио да је Гавриловић истог дана када је убијен предочио конкретне доказе о умешаности врхова републичке владе у корупцију и организовани криминал. Зоран Ђинђић је пар дана касније реаговао врло оштро: „Ради се у томе да се у новинама појави најтежа оптужба коју је могуће изрећи, а то је да постоје индиције или чак писмени докази да се неки чланови владе налазе у спрези са круговима организованог криминала и, уз то, још се сазнаје да то долази из кабинета председника државе, чија странка је чланица те владајуће коалиције која учествује у влади...Доста је било тих оптужби без аргумената...Или постоје докази да је неко заиста починио кривично дело и тај неко мора да иде у

³⁸⁰ *Глас јавности*, 26.06.2001. („Било је да бирамо између зла и горег“, стр. 3)

³⁸¹ *Глас јавности*, 01.07.2001. („Министарства правде и полиције за ДСС“, стр. 3)

затвор или не постоје докази и ради се само о инсинуацијама, али онда даље тако не може.³⁸² Недељу дана касније, 18. августа ДСС је објавио да напушта републичку владу уз тешке оптужбе: „Криминал се размахнуо, догодила су се нова убиства и нове отмице. Народ не само да није ослобођен страха од криминала и криминалаца, него је тај страх постао још дубљи...Наде наших бирача су изневерене: дошли смо у ситуацију да једно лице Србије представља организовани криминал, а друго глад, немаштина и социјална беда. То је недвосмислена оцена досадашњег рада и учинка владе премијера Зорана Ђинђића и надлежних министара.“³⁸³

Већ у јесен 2001. године, непуних годину дана након октобарских промена, ДОС је био далеко од некадашње победничке коалиције. Коалиција се још увек номинално држала на окупу, јер ДСС, иако је иступио из републичке владе још увек није желео да покуша да је сруши, јер би то значило сарадњу са странкама опозиције, према којима је ДСС задржао коалициони став искључивости сарадње. Међутим, иако ДСС није располагао могућношћу да обори републичку владу, он јој је својим поступцима знатно отежао политички положај. Изласком ДСС из Владе, она је у Народној скупштини од лагодне двотрећинске већине од 176 посланика одједном спала на већину од највише 131 гласа, односно само пет више од законски неопходног минимума за успешно функционисање. Пошто се владајућа већина знатно смањила, све мање странке које су партиципирале у влади (које су се услед сталних напада ДСС на владу природно ставиле у њену одбрану, односно на Ђинђићево становиште да су избори непотребни), истовремено су добиле на значају, услед могућности да ускраћивањем подршке влади у парламенту покажу да она више нема неопходну већину, чиме би исказале своју политичку снагу и искористиле ситуацију за сопствену промоцију. Таква ситуација довела је до тога да је основни циљ формирања владе – обећане реформе у свим сегментима друштва - све више одлазио у други план, док се међусобна координација и енергија премијера и осталих лидера све више трошила на пуко опстајање на владавинским позицијама моћи, а међусобни антагонизми коалиционих партнера додатно су се појачавали. У октобру министри из реда ДСС у републичкој влади подnose и формалне оставке на своје положаје, а

³⁸² *Глас јавности*, 12.08.2001. („Скандал који угрожава ДОС“, стр. 2)

³⁸³ *Глас јавности*, 19.08.2001. („ДСС се повукао из владе Србије“, стр. 2)

посланици ДСС у републичкој скупштини се по први пут уздржавају да гласају за конкретан владин законски предлог (Предлог закона о Агенцији за развој малих и средњих предузећа), па он пролази само са релативном већином гласова.³⁸⁴ У новембру су одржани ванредни локални избори за 18 скупштина општина у Србији и на њих су ДСС и остатак ДОС у свакој од општина изашли са одвојеним кандидатима.

Отворени политички рат на линији ДСС – остатак ДОС отпочео је дођањима у Народној скупштини током децембра месеца. Када се на дневном реду парламента дана 5. децембра наша начелна расправа владиног Предлога закона о раду, ДСС је још једном изразио своје противљење владином законском предлогу, али овога пута неслагање је било активно изражено кроз директно гласање против законског предлога, заједно са остатком опозиције. Закон је усвојен са свега једним гласом већине, али је један од тих гласова за био и глас народног посланика Борислава Новаковића (ДС) који се у том моменту налазио ван државе, у Солуну. Пошто је то одмах било примећено од стране опозиције, представници ДСС су затражили да се гласање понови, што је од стране остатка ДОС било одбијено, а дан касније је и покренута званична иницијатива за смену Маршићанина са места председника Народне скупштине. Епилог случаја био је подношење оставке Драгана Маршићанина и избор Наташе Мићић (ДОС - ГСС) за председницу Народне скупштине. Сама расправа је показала сву сложеност међусобних страначких односа, јер да Маршићанин није сам дао оставку био би смењен техничком коалицијом уз кључну помоћ гласова посланика ССЈ, с обзиром да је осморо посланика Нове Србије најавило да неће гласати против председника, па ДОС без помоћи опозиције сам не би могао да изведе смену. И обрнуто, код избора Наташе Мићић посланици НС дали су своје гласове за њен избор и тиме омогућили да ДОС успешно заврши свој план о преузимању тог положаја. Такав расплет ове ситуације означио је и фактички крај коалиције ДОС у свом изворном саставу и дефинитивно отварање новог фронта политичке борбе између ДСС и дојучерашњих коалиционих партнера.

Наредну 2002. годину обележио је наставак сукоба некадашњих коалиционих партнера који су се својим све већим интензитетом негативно

³⁸⁴ *СБ НСРС*, књига 29/2001 (2. седница 2. редовног заседања), стр. 123.

одражавали на целокупан политички живот у држави. Главно средство међусобних обрачуна представљале су афере за које је Антонић констатовао да су се одвијале по устаљеним обрасцима понашања политичке класе,³⁸⁵ да су све те афере остајале без икаквог епилога, али да од њих ни једна ни друга страна, као ни опозиција нису имале нарочите користи, јер су оне доприносиле само разочарењу бирача, уз појачање поларизације две стране – ДСС је све више постајао отворена опозиција влади, критикујући је за лош рад и стање у друштву, а остатак ДОС се све више опирао могућности одржавања ванредних парламентарних избора, покрећући медијске и маркетиншке кампање о свом успеху у раду. Како је пролазио месец за месецом, влада се ипак налазила у тежем положају, јер је управо због своје коалиционе природе било све теже ускладити све захтеве странака у коалицији: „У међувремену сам уочио како је рад у Влади организован и како она функционише, са три центра моћи, која немају никакве међусобне везе осим њега (премијера Ђинђића – З. Р.). Један је био сам Ђинђић са својим кабинетом; други је чинио тзв. експертски део владе, опет у директној вези са њиме и кабинетом, и тек трећи по важности био је тзв. Колегијум сачињен од потпредседника Владе и министара који су такође били шефови партија, потребни више због већине у Председништву ДОС и гласова њихових посланика, него због њиховог личног ангажовања у самој Влади... Они (министри Ђелић, Влаховић и Питић – З. Р.) су свакако били и најугицајнији и тако су се и понашали. Све су договарали директно са Ђинђићем, а Ђелић дуго и са Динкићем и Лабусом...Остали министри нису имали посебну комуникацију са неким од потпредседника, постојали су додуше владини ресорни одбори, које су формално водили поједини потпредседници, али углавном само формално...На Колегијуму се расправљало о свему и свачему, правили планови и договарали приоритети, од којих се често после одступало. Заправо Колегијум је био важан највише због тога да овери оно што је већ договорено или урађено у друга два центра моћи и обезбеди да се то изгласа на влади и у скупштини.“³⁸⁶ У јавности су се већ раније појавиле информације да су гласови посланика НС приликом изгласавања избора Наташе Мићић и доношења буџета за 2002. годину били „купљени“ дозволом за

³⁸⁵ Антонић, Слободан: *Гутање жаба: расправе о српској транзицији*, НСПМ, Београд 2005, стр. 19.

³⁸⁶ Исаков, Миодраг: *ПараДОС*, НС медиа, Нови Сад 2005, стр. 132-135.

изградњу фабрике дувана у Чачку као изборној бази њиховог лидера Велимира Илића.³⁸⁷ У марту је обелодањено да је потпредседник владе Момчило Перишић (ПДС) ухваћен у тајним састанцима са представницима америчке обавештајне службе и био је принуђен да поднесе оставку. Половином маја месеца, посланици војвођанског ЛСВ су недавањем кворума за почетак седнице показали своје незадовољство због приватизације предузећа „Апатинска пивара“.³⁸⁸

Како би се покушало са ојачањем и консолидацијом позиција у парламенту, у ДОС се у првој половини 2002. године дошло на идеју да се лукавим маневром покуша обезбедити јача већина у Народној скупштини. Пошто је владајућа већина у Народној скупштини од самог почетка имала проблеме са присуством својих посланика на пленарним седницама (које су неретко и одлагане због недостатка кворума, што је наилазило на додатни одијум јавности), замисао је била да се позивањем на изборна правила „због нерада“ одузму мандати посланицима који су највише одсуствовали са седница. У наизглед легитимном разлогу крила се суштинска чињеница да је највећи број тих посланика био из реда ДСС (23), а да та странка више није имала довољан број својих кадрова на листи, тако да би науштрб ДСС профитирале (пре)остале странке у ДОС, чиме би владајућа већина била ојачана за десетак нових гласова и тиме од себе одбила претњу од рушења у парламенту. Без обзира на веома сумњив правни основ за овакав поступак, ова идеја је добила свој конкретан облик у виду одлуке о замени посланика на седници председништва ДОС 24. маја, а званична парламентарна процедура је покренута дана 10. јуна када је коалиција упутила захтев Народној скупштини да се одузме 21 мандат „најнедисциплинованијим“ посланицима (од чега је 20 било из ДСС) и они замене другим кандидатима са те листе. Затим су Административни одбор Народне скупштине и Републичка изборна комисија донеле одлуке о престанку мандата тих народних посланика и њиховој додели другим кандидатима са листе ДОС, што је све констатовано на пленарној седници дана 12. јуна.³⁸⁹ Владајућа већина је

³⁸⁷ Вујачић, Илија: *Преглед месеца*, у часопису: „Призма“, јануар 2002, стр. 6.

³⁸⁸ Панајотовић, Томислав: *Дневник једног посланика II*, NESSK, Пирот 2002, стр. 277.

³⁸⁹ *СБ НСРС*, књига 12/2002 (2. ванредно заседање), стр. 255 и 278. Остало је нејасно на који начин су додељени и верификовани мандати преосталим кандидатима ДСС са листе ДОС, с обзиром да су они изјавили да те понуђене мандате неће прихватити, а да је у Закону о избору народних

ојачана за осам нових посланика, али је остатак посланика ДСС прогласио да дефинитивно напушта седнице скупштине, а посланици којима су одузети мандати поднели су жалбе Савезном уставном суду.

На основу овог случаја развио се велики правно-политички спор по питању да ли оспорени мандати припадају коалицији ДОС као надстраначком телу или ДСС као појединачној политичкој партији. Наредни месеци не само да нису донели разрешење овог спора, већ су га и додатано закомпликовали. Савезни уставни суд је решавајући по жалбама посланика ДСС који су изгубили своје мандате дана 26. јула донео одлуку којом је поништио решење Административног одбора Народне скупштине и наложио да се мандати врате ранијим посланицима. У образложењу своје одлуке суд је дао следеће аргументе: „Коалиција ДОС може да има, али није утврђено да има правни субјективитет, тј. да је правно лице...Имаоци права и обавеза које произилазе из Споразума од 28. новембра и Коалиционог споразума јесу политичке странке и коалиције које су потписале те споразуме, а не грађани као посланички кандидати који се налазе на заједничкој изборној листи Коалиције ДОС. Стога чланство у коалицији ДОС народном посланику или кандидату на изборној листи може престати само услед престанка чланства у политичкој странци која је у саставу коалиције, јер коалиционим споразумом није предвиђена могућност искључења странке из Коалиције ДОС.“³⁹⁰ Оваква одлука још увек није значила да је ДСС добио своје мандате назад. Одмах по сазнању за ову одлуку, чак и пре њеног званичног објављивања у службеном гласилу, ДОС је предузео нови маневар. Преко своје већине у Административном одбору најпре је формално испоштовао одлуку Савезног уставног суда и одлучио да треба вратити спорне мандате, а одмах затим је на основу обавештења коалиције да је ДСС искључен из исте донео одлуку којом се одузима свих 45 мандата посланицима ДСС. Спор је тиме доведен до врхунца, јер се више није ни могло са сигурношћу рачунати којим лицима припадају посланички мандати.

посланика у члану 92. став 5. стајало да се од потенцијалног кандидата коме треба накнадно доделити мандат тражи и његова писмена сагласност да прихвата посланичку функцију.

³⁹⁰ Одлука Савезног уставног суда Уж број 25/2002 од 26.07.2002. године (*Службени лист СРЈ*, бр. 42/2002)

Специфичност политичког живота Србије којег су током 2001. и у првој половини 2002. године обележиле већ поменуће афере и беспопштедни политички рат који је вођен између некадашњих коалиционих савезника из ДОС, огледала се и у томе што сви ти догађаји још увек нису довели до значајнијег раста подршке странкама опозиције. Уздрман изборним поразима и губитком власти из септембра и децембра 2000. године, хапшењем и испоручивањем Слободана Милошевића суду у Хагу, финансијским потешкоћама, напуштањем значајног броја чланова и дела функционера, СПС је представљао тек бледу сенку некадашње најмоћније партије у Србији деведесетих. Одсуством раније неприкосновеног Милошевићевог ауторитета у партији су почеле да се јављају назнаке подвајања по одређеним питањима, односно стварања фракција, што је кулминирало током јуна месеца када је група око Бранислава Ивковића (шефа посланичке групе социјалиста у републичком парламенту) затражила да се одржи ванредни партијски конгрес, а када им то није успело, били су искључени из странке, касније формирајући нову, Социјалистичку народну странку. Изненађујуће добар изборни резултат и улазак коалиције странака око ССЈ у парламент није могао да прикрије чињеницу да се радило о маргиналним странкама које скоро да нису ни имале своје активисте и организацију на терену. Самим тим, ни остваривање парламентарног статуса овим странчицама није помогло да се боље позиционирају и постану утицајније у бирачком телу. Штавише, врло брзо је дошло и до распада коалиције тако што је ССЈ најпре у јулу 2001. године преузео мандат који је припадао лидеру фантомске Уједињене пензионерске странке, а потом и два мандата која су номинално припадала такође фактички непостојећој Партији српског прогреса.³⁹¹ Радикали су се одлучили за ранију, из средине деведесетих већ опробану опозициону борбу путем тоталне опструкције у парламенту, која је била испод сваког културног нивоа (простачки и псовачки говори и амандмани, блокирање расправе одбијањем да се напусти говорница, поливање председавајућег водом, физичко изношење из сале), а

³⁹¹ Аутор овог рада је од др Јована И. Деретића, тадашњег народног посланика ове партије, на питање у вези ових околности добио одговор да му је мандат одузет неформалним договором Пелевића и скупштинске већине „јер је у скупштинским наступима превише критиковао Ђинђића и ДОС“, али и да „Партија српског прогреса скоро да није ни постојала, већ је то био искључиво ужи круг људи, повезан или окупљен око Миодрага Вујовића, власника београдске ТВ „Палма“, који је сам већ почетком 2001. године дигао руке од даљих активности везаних за ову странку.“

истовремено су покушали да серијом митинга које су држали у већим градовима током 2001. године затраже смену власти и расписивање ванредних парламентарних избора. Напокон, СПО као ванпарламентарна опозиција патиио је од сличних проблема као и социјалисти – изопштености из медија, великог разочарања присталица због катастрофалне стратешке одлуке о напуштању ДОС пре септембарских избора 2000. године, напуштања дела чланства и функционера, откривања афера везаних за градску власт у Београду у периоду 1997-2000. године, недостатка савезника на политичкој сцени (пошто је ова странка с истим жаром критиковала и нову власт и радикалско-социјалистичку опозицију). Тек у јуну 2002. године СПО почиње да показује већи степен активности, тако што је одржао неколико митинга у већим градовима, а око идеје обележавања десетогодишњице Видовданског сабора као протестног скупа против власти окупио је две „дисидентске“ странке из миљеа ДОС, које су водили лидери који су поражени у унутарстраначким обрачунима и то Народну демократску странку (са председником Слободаном Вуксановићем који је напустио Перишићев ПДС) и Социјалдемократију (Вука Обрадовића, која је након скоро годину дана вођења управних и судских поступака успела да се избори за своје име). Ова неформална опозициона коалиција у настајању, успела је да одржи најављени митинг у Београду пред десетак хиљада грађана, захтевајући ванредне изборе до јесени уз претњу блокадом путева и институција, али пред наступајућим догађајима она није ни стигла да се потврди било каквом другом заједничком активношћу.

Централни политички догађај у 2002. години представљали су наступајући редовни избори за председника Републике Србије, с обзиром да је Милану Милутиновићу истицао петогодишњи мандат. Иако он од октобарских промена 2000. године готово да није ни вршио своју функцију, ово место је представљало важну карику у политичком систему и његовим преузимањем било која од три политичке групације би добила велику предност у даљим политичким борбама. Користећи се позицијом власти, а након почетне победе у одузимању дела мандата ДСС и успешно обављене реконструкције републичке владе средином јула (попуњено неколико упражњених министарских места), у ДОС је донета одлука да се на таласу тих успеха што пре крене и у председничке изборе, па је председница републичке скупштине Наташа Мићић крајем јула одлучила да

избори буду одржани дана 29. септембра. Журба да се избори што пре одрже (Милутиновићу је мандат истицао претпоследњег дана у децембру) могла се објаснити жељом владајућих републичких структура да се онемогући Кошгуници као најозбиљнијем противкандидату да уђе у изборну трку, с обзиром да је још увек трајао процес преговарања о будућем уређењу савезне државе, па је његова функција још увек била недефинисана. Истовремено са расписивањем избора, у власти је одлучено да ће кандидат ДОС за републичког председника бити потпредседник Савезне владе и председник организације Г17 плус Мирољуб Лабус. Август месец је донео коначно профилисање кандидатура. Војислав Кошгуница је након месец дана премишљања и ишчекивања крајем августа дефинитивно решио да се кандидује за председника. На опозиционом полу политичке сцене неколико иницијатива да опозиција изађе са заједничким кандидатом остало је само на идеји и спекулацијама ко би могао бити тај заједнички кандидат. Важан моменат који је утицао на изборне шансе опозиционих кандидата догодио се 12. августа, када је Слободан Милошевић својеручним писмом из Хага подржао председничку кандидатуру Војислава Шешеља, изражавајући тако противљење ставовима сопствене партије и дајући велики ветар у леђа лидеру радикала у односу на друге лидере опозиције, који су на крају изашли на изборе сваки за себе.

Изборна кампања није се превише разликовала у односу на неке раније и обиловала је тешким речима и супротстављеним ставовима, нарочито између Кошгунице и Лабуса и њихових помагача у кампањи („Србија - балканска Колумбија“, „трут кога смо 5. октобра донели овде, није сам дошао“), док су кандидати опозиције настојали да критикују обојицу, окривљујући их за лоше стање у држави. Таква кампања је допринела да одређени део бирача ни не изађе на изборе, на којима је гласало тек 55,5% грађана.³⁹² Када су гласови пребројани, испоставило се да нико није имао превише разлога за задовољство. Кошгуница је успео да буде првопласирани, али се видело да се огромна популарност коју је уживао крајем 2000. и почетком 2001. године прилично истопила, јер је добио 1.123.420 гласа (30,89%). Сви маркетиншки напори које су матични Г17 плус, странке у ДОС и владине структуре уложиле у промоцију Мирољуба Лабуса нису

³⁹² Подаци о резултатима избора према публикацији: *Избори за председника Републике Србије 2002*, РЗС, Београд 2003.

му донеле очекивани резултат, па је он завршио на другом месту са 995.200 гласова (27,36%). Највише разлога за задовољство имао је Војислав Шешељ који је успео да се легитимише као опозициони лидер са далеко највећом подршком од 845.308 бирача (23,24%), али то није било довољно да би се пласирао у други изборни круг. Сви остали кандидати опозиције освојили су далеко мањи број гласова, а посебно је упечатљив био дебакл обојице кандидата социјалиста (Велимир Бата Живојиновић као званични партијски кандидат освојио је 3,27%, а „дисидент“ Бранислав Ивковић тек 1,18%).

Исход избора је показао да се на политичкој сцени формирала уравнотежена тријада политичке снаге страначких групација ДСС-ДОС-опозиција и да због карактера тада важећег изборног система који је захтевао цензус од 50%+1 гласалих за оба изборна круга председник може бити изабран само ако на изборе изађу присталице свих странака. У интервалу између два изборна круга део поражених кандидата је јавно позвао своје присталице да бојкотују други изборни круг (Пелевић, Драшковић, Ивковић, па чак и Владан Батић, лидер ДХСС), а када је то урадио и Војислав Шешељ (руковођен логиком да пропаст изборног циклуса за председника отвара и питање расписивања важнијих парламентарних избора), било је јасно да је други изборни круг, а тиме и цео изборни процес осуђен на неуспех. У другом кругу Кошгуница је победио Лабуса двотрећинском већином гласова (1.991.947 према 921.094), али је Шешељ са остатком опозиције успео у свом науму, јер је на биралишта изашло свега 45,46% уписаних, председник није био изабран, па се отварало ново поље политичке кризе која је поред парламента сада захватала и ову институцију.

У таквој ситуацији дошло је до краткотрајног обнављања односа и контаката на релацији ДСС-ДОС, пошто је Кошгуничина странка увидела да се сама не може изборити за место републичког председника, а друга страна да је могућ излазак још неке странке из коалиције (због својих страначких интереса јавну подршку Кошгуници пред изборе дали су и Небојша Човић, Драгољуб Мићуновић и Душан Михајловић, чије су странке биле у ДОС и подржавале владу, што би довело до њеног дефинитивног пада). Почетком новембра месеца изгледало је да је постигнута нека врста „договора о примирју“. Кратком „Заједничком изјавом“ коју су потписали Кошгуница, Ђинђић, Драгољуб

Мићуновић, Душан Михајловић и Горан Свилановић договорено је „унапређење рада Народне скупштине како би се законодавна активност парламента одвијала несметано“, „сарадња на раду на Уставној повељи Србије и Црне Горе, рад на изборним законима и довршетак процеса избора председника Републике“, „подршка доношењу системских закона“. ³⁹³ Једино што је проистекло из овако кратког и уопштеног договора било је то да је ДОС одустао од даље правне битке по питању мандата посланика ДСС у Народној скупштини, па је 45 посланика ДСС поново село у посланичке клупе и изгласавање измена Закона о избору председнику републике, којим је укинута изборна цензус од 50%+1 гласалих у другом кругу (и поред захтева ДСС да се цензус укине и за други круг). Након што су расписани поновљени избори за 8. децембар испоставило се да је попуштање везано за мандате представљало само мањи уступак који је имао за циљ да прикрије праву намеру Ђинђића и ДОС – да председник ни не буде изабран, како би то место остало у в. д. стању и тиме било контролисано од стране ове коалиције преко места председника Народне скупштине, где се још увек налазила Наташа Мићић. ДОС није ни имао озбиљну намеру да било кога кандидује на то место, што је касније недвосмислено потврдио и Чедомир Јовановић: „Сутрадан (после првог изборног круга 25. септембра - 3. Р.) смо одржали састанак у Влади, на коме смо разговарали о резултатима избора и о предстојећем другом кругу. Сложили смо се да више не можемо да победимо Кошгунуцу са нашим кандидатом, већ са цензусом.“ ³⁹⁴ Поред Кошгунуце у председничкој трци учествовали су само још Шешељ и Пелевић, док су се овога пута влада и највећи део медија под њеном контролом нимало прикривено трудили да на изборе изађе што мањи број бирача. ³⁹⁵ Као и два месеца раније, опција бојкота је још једном победила, јер је на биралишта изашло тек нешто преко 45% уписаних у бирачке спискове, а Кошгунуца је остварио још једну пирову победу (добило нешто испод 1.700.000 гласова наспрам Шешеља који је први пут након 1997. пребацио милион, уз занемарљив Пелевићев учинак од стотинак хиљада гласова).

³⁹³ Панајотовић, Томислав: *Руж(ш)ење скупштине 2002-2003*, ПИ-Прес, Пирот 2004, стр. 14.

³⁹⁴ Јовановић, Чедомир: *Мој сукоб с прошлошћу*, Дан граф, Београд 2005, стр. 128.

³⁹⁵ У својој анализи овог изборног циклуса, ЦЕСИД је закључио да је карактеристично било понашање државних електронских медија, који су извештавање о председничкој „кампањи“ маргинализовали колико год је било могуће. (*Око избора 10*, ЦЕСИД, Београд 2003, стр. 81)

Након што су и ови избори пропали, чинило се да је владајућа коалиција око републичког премијера Ђинђића изборила важну политичку победу. Пошто је Милутиновићев мандат и званично истекао, вршилац дужности је постала председница Народне скупштине Наташа Мићић, која је нешто касније почетком 2003. године одбила да распише нове изборе за председника, правдајући то уштедама у државном буџету и чекањем да се прво донесе нови републички устав. Пошто су тих дана коначно приведени крају преговори о будућности савезне државе, која се трансформисала у конфедерацију без континуитета трајања државних органа са одлазећом СРЈ, Војислав Коштуница и ДСС су остајали и без последњих форманих владајућих положаја. Али, отклањање могућности да Коштуница добије председничко место, истовремено није значило да се тиме ДОС стабилизовао, већ је, напротив, та коалиција доживела даље осипање. За овај период с јесени 2002. године може се узети дефинитивно иступање Нове Србије из ДОС. Ова странка и њен лидер су још од формирања републичке владе почетком 2001. године стално исказивали мањи или већи степен незадовољства радом владе и односима у коалицији, услед чињенице да партија није имала ниједног свог представника у влади и одбијања да се смени Милан Милутиновић и распишу ванредни председнички избори, на којима би Велимир Илић био кандидат тада још увек целовитог ДОС за то место. Латентно незадовољство ове партије до половине 2002. ипак некако било држано под контролом, јер је Илић ишчекивао погодан моменат да прихвати понуђено место потпредседника републичке владе и био компензован ситнијим уступцима на локалном нивоу у Чачку. Када су половином 2002. године расписани председнички избори, Нова Србија је одмах кандидовала свог лидера и почела изборну кампању, али се Илић после месец дана предомислио, повукао кандидатуру у корист Војислава Коштунице и ставио се у службу његове кампање, интензивно нападајући Лабуса као кандидата највећег броја странака ДОС („Антихрист Лабика“, „Јеврејин Лабус“). Истовремено, Илић је престао да долази на седнице председништва коалиције, а када су и децембарски председнички избори пропали, заложио се за расписивање ванредних парламентарних избора, док је његова странка најавила да неће гласати за доношење буџета за 2003. годину. Тиме не само да је ДОС доживео нови ударац,

veћ je што je bilo joш важније, изгубио неколико кључних гласова парламентарне владајуће већине. Овај удар коалиција је успела да амортизује на начин да је за недостајућих пар гласова успела да придобије посланике отцепљене фракције социјалиста на челу са Браниславом Ивковићем који су формирали нову Социјалистичку народну странку и три посланика Нове Србије која су се одвојила од матичне странке, а касније још неколико посланика из редова ДСС и ССЈ. Очитим кршењем закона, односно одбијањем да се у Административном одбору покрене процедура да овим посланицима престане мандат због престанка чланства у странци на чијој су листи били изабрани за народне посланике, успостављена је техничка коалиција која је функционисала на симбиози интереса – ови посланици су остали на деклеративној критици владе, али су у критичним моментима приликом давања кворума или гласања својим чињењем или нечињењем увек омогућавали да влада не остане у мањини, а заузврат питање њихових мандата захваљујући вољи већине у Административном одбору није се постављало, и поред сталних захтева странака из којих су се они издвојили. Захваљујући томе, републичка влада је у првим месецима 2003. године ушла у трећу годину мандата, али и даље са танком скупштинском већином, урушеним легитимитетом и сумњивим легалитетом.

Серија политичких турбуленција и кризе власти кулминирала је када је 12. марта 2003. године извршен атентат и убијен председник републичке владе др Зоран Ђинђић. Атентат је представљао одраз несређене друштвене и политичке ситуације у држави и како је каснијим судским поступцима доказано, дело организоване криминалне скупине под именом „земунски клан“. Чињеница да су двојица првооптужених Милорад Луковић – Легија и Звездан Јовановић потицали из полицијских структура оружане силе тајне полиције (први бивши командант Јединице за специјалне операције Ресора државне безбедности МУП Србије, а други као непосредни извршилац атентата у том моменту њен активни официр) до краја је оголила болесно стање у коме су се држава и друштво налазили, спрегу мафије и полицијских органа која је потицала још из ратних времена деведесетих која ни две и по године након петооктобарских промена није могла бити на време разбијена, представљајући отуђени и прикривени центар моћи од кога је зазирала и сама Влада Србије (тзв. „штрајк – протест“ ЈСО из децембра 2001. године, са

захтевима за смену министра унутрашњих послова Михајловића и начелника државне безбедности Петровића). Иако каснијом истрагом и суђењима није било могуће доказати да је атентат имао примарне политичке мотиве, у смислу да су завереници планирали да сами изведу пуч или да евентуално доведу неку опозициону политичку партију на власт, не може се оспорити да је део политичких странака имао одређених симпатија или остваривао контакте са представницима ових структура, пошто су се оне сукобљавале са републичком владом (подршка Војислава Кошгунице децембарском „штрајку“ ЈСО, односно контакти које је Војислав Шешељ имао са неким од појединаца из ових мафијашких група). Међутим, и појединци из владајућих гарнитура у периоду 2000-2003. године имали су контакте са овим структурама (највише је у јавности био апострофиран Чедомир Јовановић, а треба имати у виду и да је сам Луковић 2001. године задржан на месту команданта полицијске Јединице за специјалне операције, без обзира што је у априлу те године начинио крупан инцидент када је у Кули у пијаном стању малтеретирао госте и запалио локалну дискотеку).

На само убиство премијера, власт је одлучно реаговала проглашењем ванредног стања и серијом хапшења припадника мафијашких група. Оправдана борба против криминала и за заштиту уставног поретка спроведена је међутим нелегалним ограничењем или потпуном суспензијом дела људских права, па и оних која су се тичала слободе говора и окупљања и слободе медија. У таквом окружењу ванредног стања замрла је јавна критика власти и политичка борба, опозиција се (попут 1999. године) скоро повукла у илегалу, а власт је настојала да је дискредитује повезивањем са прогоњеним мафијашко-полицијским структурама и спекулисањима да она стоји иза атентата. То није значило да је политички живот био лишен било каквих узбуђења. Истог поподнева када је Ђинђић убијен отпочеле су спекулације ко би могао да га замени на месту председника владе. У првим моментима конфузије као претендент на то место фигурирао је потпредседник Небојша Човић, који је водио прве конференције за штампу и потписао захтев за увођење ванредног стања у држави. Та могућност је, међутим, била врло брзо одбачена услед снажног противљења из ДС и дела утицајних сарадника покојног премијера, који су инсистирали да ово место мора припасти највећој политичкој странци унутар ДОС. Шест дана након атентата у

атмосфери ванредног стања и укинутих телевизијских преноса, Народна скупштина је изгласала нову-стару владу, на челу са Зораном Живковићем, потпредседником ДС, у готово неизмењеном персоналном саставу.

По укидању ванредног стања, брзо се показало да нови премијер није успевао да замени Ђинђића и његове методе рада. Он је одбио предлог министра Душана Михајловића да се искористе позитивни ефекти ванредног стања (постигнути резултати у разбијању организованог криминала и повећана подршка грађана на фону саосећања и поштовања према убијеном премијеру) и да се одмах распишу и што пре одрже ванредни избори, на које би владајућа коалиција изашла заједно.³⁹⁶ Политички живот наставио се тамо где је и стао у марту месецу - након атентатом краткотрајно успостављеног јединства, током пролећа и лета односи између странка ДОС су се вратили на стари ниво међусобног неповерења и оптуживања. Парадигма стања у владајућој коалицији био је сукоб између двојице потпредседника, где је Чедомир Јовановић јавно оптуживао свог колегу Небојшу Човића да је сарађивао са мафијашким кланом који је убио Ђинђића. Републичка влада је погођена оставкама министара пољопривреде Драгана Веселинова (због скандала у којем је његов возач док га је возио у саобраћајној несрећи усмртио једну грађанку) и здравства Томице Милосављевића (који је на то место дошао као кадар организације Г17 плус). У опозицији ударну песницу критике власти преузела је „новоформирана“ опозициона странка Г17 плус. Она је, отварајући серију оптужби за корупцију, непотизам и злоупотребе на рачун министара Душана Михајловића и Марије Рашете и Ђинђићевих саветника Јањушевића и Колесара, упорно радила на поткопавању легитимитета републичке владе, а у односу на остатак опозиције

³⁹⁶ Михајловић, Душан: *Повленске магле и визици – том II*, Неа, Београд 2005, стр. 425. Међутим, тадашњи премијер је изнео другачије виђење: „Неки чланови су имали ту идеју, руковођени истраживањем Института за друштвене науке које је рађено у време ванредног стања, по коме је 72% испитаника подржавало ванредно стање и акцију „Сабља“. Међутим, они су тај податак погрешно протумачили, сматрајући да сви ти људи аутоматски подржавају и рад Владе и да би онда гласали за владајуће партије. Ми смо имали другачије податке, а они су говорили да ДС тада има подршку од 31% гласача (понављам да су подаци прикупљени у време ванредног стања, чиме нису одражавали стварно стање ствари) и да коалиција са другим мањим партијама ДОС не би дала никаквог видљивог ефекта, односно да би донела свега проценат-два више гласова. Тако да би исход евентуалног гласања у сваком случају био сличан – ми би свакако имали велики број мандата, али би опет били суочени са уценама ради формирања нове владе, па идеја о изборима није помињана на састанцима Председништва ДОС.“ (Ауторизовани интервју са Зораном Живковићем, вођен 03.03.2015)

имала је ту предност да је наступала неоптерећена хипотеком учешћа у властима пре 2000. године, па су њени ставови били пријемчљивији за присталице странака које су биле у ДОС. Кључна од ових афера била је откривање још једне злоупотребе картица приликом гласања за избор гувернера Народне банке у Народној скупштини (испоставило се да је неко гласао уместо посланика ДС Неде Арнерић, док је њен партијски колега Ален Селимовић злоупотребио гласачку картицу посланика Наташе Милојевић, па је у каснијем судском поступку био осуђен на условну казну затвора), те је пад владе постао само питање времена.

Коначан крах владајуће коалиције уследио је на јесењем заседању Народне скупштине које је отпочело половином октобра месеца. На дневном реду парламента нашле су се иницијативе опозиционих странака за сменом Наташе Мићић и изгласавања неповерења републичкој влади које су одвојено поднеле посланичке групе ДСС и СРС. Отпочела је дуга расправа у којој се због стања и односа снага у Народној скупштини није могло унапред знати ко ће на крају изаћи као победник. Последњи маневар којим је владајућа већина покушала да се стабилизује и купи још мало времена био је расписивање избора за председника републике за дан 16. новембар, надајући се да ће на тај начин успети да скрене пажњу са расправе о свом поверењу на изборну кампању којом би се за неко време одложило изјашњавање о поверењу влади и Наташи Мићић, те да ће евентуалном победом заједничког кандидата ДОС Драгољуба Мићуновића ојачати своју политичку позицију. Највећи део опозиције је прозreo ову намеру и решио је да бојкотује ове изборе (ДСС, Г 17 плус, СПС, СПО), док су своје кандидате од релевантних опозиционих странака имали само СРС (Томислав Николић) и Нова Србија (Велимир Илић). Увидевши да ће и ови избори услед бојкота пропасти, а под кључним утицајем чињенице да је дана 9. новембра Социјалдемократска партија (чланица владајуће коалиције) обзнанила да Влада више не ужива њену подршку, коначно је решено да се прекине даља агонија, па су ванредни парламентарни избори расписани за 28. децембар.

1.6. КОАЛИЦИЈЕ НА САВЕЗНОМ НИВОУ ВЛАСТИ

Коалиција ДОС-СНП која је током октобра и почетком новембра 2000. године била формирана на савезном нивоу у старту се наша пред још и већим проблемима него касније републичка влада. Новопечени коалициони савезници буквално до јуче налазили су се на супротстављеним политичким позицијама и имали су различита виђења шта се подразумева и шта је права садржина оних циљева око којих су се окупили у влади. Док су кадрови ДОС највећим делом настојали да се одмах крене у реформе у свим секторима и обнови спољнополитичке сарадње са државама које су током 1999. године извршиле агресију на СРЈ, дотле су кадрови СНП настојали да се у државној политици ништа не мења, и да се не замера бившим коалиционим партнерима СПС – ЈУЛ, па су када је од стране правосудних органа Србије било тражено да се укину имунитети појединим посланицима СПС и ЈУЛ ради вођења истрага посланици СНП на седницама одбора и у пленуму одбијали да гласају за скидање имунитета.³⁹⁷ Ова неслагања су кулминирала приликом питања сарадње са Трибуналом у Хагу, где је СНП најпре одбио да подржи изручивање домаћих држављана том трибуналу тако што су посланици ове партије најавили да за њега неће гласати на седници Савезне скупштине. Расплет ове кризе (прегласавање СНП у Савезној влади и изручење Милошевића Хагу) довело је до оставке председника владе Зорана Жижича као личног чина протеста, што је довело до пада читаве владе. Чак ни такво евидентно маргинализовање СНП није довело до тога да је ова партија одустала од коалиције са ДОС, вероватно из разлога што није ни имала било какву другу могућност, јер нити је могла да поново ступи у коалицију са СПС и ЈУЛ, нити је могла да остане по страни и тако изазове ванредне изборе на савезном нивоу, за које питање да ли би уопште и били

³⁹⁷ *СБ ВРСС*, књига 8/2001 (1. седница 2. редовног заседања), стр. 40. и 41. Приликом одлучивања о давању сагласности да се поведу кривични поступци против савезних посланика Милована Бојића и Влајка Стоилковића, по 25, односно 26 савезних посланика било је против давања одобрења, што значи да су за те одлуке свакако морали да гласају и посланици СНП, имајући у виду однос снага између странака у Већу република.

одржани.³⁹⁸ Стога се приступило поновном преговарању за формирање нове Савезне владе од стране истих коалиционих савезника. Она је ступила на дужност дана 25. јула, на челу са црногорским социјалистом Драгишом Пешићем. Нова влада је поред председника и потпредседника имала свега девет ресора, што је речито говорило о кризи савезне државе. Од десет чланова владе (Мирољуб Лабус је поред потпредседничке функције обављао и дужност министра за економске односе са иностранством) ресори су били подељени по принципу пола за српску страну (ДОС) пола за црногорску (СНП и две мање унионистичке странке – Народна и Српска народна странка), што је био један од услова СНП, како би се избегло прегласавање. Код кључних ресора задржана је ранија подела, па је СНП држао министарство одбране, а ДОС министарства спољних и унутрашњих послова. У наредном периоду од годину и по дана, савезни органи нашли су се у позицији ишчекивања политичког договора о преуређењу савезне државе, у таквој атмосфери није било никаквих иницијатива да се њихов рад унапреди и да се покуша решавање горућих проблема, те се он свео на пуко отаљавање најнужнијих редовних послова, без готово икаквог утицаја на правце политичког и друштвеног живота. Управо супротно, на савезни ниво власти почеле су да се преносе поделе које су настале међу српским политичким партијама, што се огледало у формирању засебних посланичких клубова странака чланица изворног ДОС и сукобима некадашњих коалиционих партнера. Најдрастичнији овакав случај био је непопуњавање упражњеног места савезног министра финансија почетком јануара 2002. године. Након оставке министра Јована Ранковића, ДСС коме је по договору припадало ово место покушао је да предложи Драгана Маршићанина (који је пре тога дао оставку на место председника српског парламента), али су странке коалиције ДОС одбиле да за њега гласају, па је ово место до краја мандата ове владе остало упражњено.

³⁹⁸ Како наводи Славица Ђукић-Дејановић: „Идеја о поновној сарадњи СПС и СНП није било, јер су посланици СНП, након што су променили страну и формирали савезну владу са ДОС, једноставно се нису усуђивали на такав корак јер су се плашили поновне сарадње са нама.“ (ауторизовани интервју, вођен 02.04.2015). Сличну оцену о потпуној пасивности СНП дао је и Зоран Живковић: „Црногорски СНП је од формирања Савезне владе прихватио улогу млађег коалиционог партнера у замену за одређене личне привилегије (положаји, службени станови, неважна амбасадорска места). Они су само у неколико случајева показивали извесна неслагања и правили сметње, али у начелу, све што смо ми из ДОС хтели је пролазило.“ (ауторизовани интервју, вођен 03.03.2015)

Главни проблем који је оптерећивао нове савезне органе ипак је био наслеђен из ранијег периода и тицао се непризнавања савезних структура од стране црногорске републичке власти. Још од усвајања амандмана II – X на Устав СРЈ у јулу 2000. године и расписивања непосредних избора за шефа државе и горњи дом парламента, било је евидентно да се званични став ДПС као стожерне владајуће партије све више помера ка опцији Црне Горе као потпуно независне државе. Владајућа црногорска коалиција прогласила је бојкот целокупних савезних избора као „нелегитимних“ и учинила све што је било у њеној моћи да они не буду спроведени на територији ове републике. Такав ригидан став допринео је да се у периоду изборне кампање брзо охладе добри односи између ДПС и српске опозиције који су успостављени у другој половини деведесетих година. Без обзира на победу опозиционих снага у Србији црногорске власти и даље нису хтеле да признају ниједну савезну институцију. Напротив, у новембру месецу црногорска власт је у потпуности избацила југословенски динар као платежно средство са своје територије, а нешто каснији покушај Жижићеве владе да отвори своју канцеларију у Подгорици безуспешно је завршен.

Промене на савезном нивоу ипак су утицале на црногорску политичку сцену, тако што је померање ДПС ка идеји независне Црне Горе утицало на Народну странку да напусти дотадашњу коалицију „Да живимо боље“ и тиме изазове кризу владе, која је разрешена расписивањем ванредних парламентарних избора у априлу 2001. године. Они су показали велику подељеност црногорског друштва, јер су блокови странака суверениста (коалиција ДПС-СДП, ЛСЦГ и партије националних мањина) и униониста (новоформирана коалиција „Заједно за Југославију“ (СНП-НС-СНС), СРС и Народна социјалистичка партија) имали готово подједнаку политичку подршку међу бирачима. Иако је ДПС успео да формира републичку владу уз мањинску подршку ЛСЦГ, однос снага на изборима био је такав да ова партија још увек није могла да крене путем реализације свог новог политичког циља - независне Црне Горе, па је била принуђена да се окрене преговорима о редефинисању заједничке државе, на којима је српска страна инсистирала од самог почетка. Процес преговарања о новом уређењу савезне државе временом се отегао, с обзиром да су полазне позиције две стране биле веома удаљене, као и због чињенице да су обе републичке владе имале изузетно

јаку опозицију у својим парламентима, па су доста енергије морале да троше на сопствено очување и да се баве изборним кампањама током 2002. године. Црногорска страна је у том процесу користила попустљивост српске (и Коштуница и Ђинђић су у више изјава наглашавали да желе да савезна држава опстане по сваку цену), па је најпре из целокупног процеса успела да uklони представнике савезне власти из СНП, а коначни начелни договор уобличен у виду Споразума о полазним основама преуређења односа Србије и Црне Горе који је постигнут половином марта 2002. године био је далеко ближи ставовима и жељама црногорске власти. У потпуну реализацију овог договора кренуло се тек крајем 2002. и у првим месецима 2003. године, када се црногорска власт стабилизovala победом коалиције ДПС-СДП на ванредним парламентарним изборима, а српској било у интересу да потпуно из власти истисне преостале представнике ДСС у савезним органима.

Плод ових договора била је правна демонтажа дотадашње Савезне Републике Југославије, изведена противно одредбама тада важећег савезног устава, и стварање државне заједнице - конфедерације под именом Србија и Црна Гора (СЦГ), орочене на три године, када се требао спровести референдум о државноправном статусу Црне Горе. У њој је доследно изведен принцип паритета у свим малобројним преосталим заједничким конфедералним органима власти (изузев финансирања, где је Србија учествовала са 95%). Централни представнички орган, Скупштина СЦГ, устројена је на ранијим принципима из периода самоуправног социјализма - посредном избору делегата из парламената двају републичких скупштина и захтевом да је за доношење сваке одлуке било неопходно постићи апсолутну већину гласова од броја посланика и из Србије и из Црне Горе. Пошто су обе делегације биле формиране тако да су у њима неспорну већину имале оне странке које су држале републичке владе,³⁹⁹ у овом телу се готово ни теоријски није могло догодити да се формира нека друга већина изузев оне коју би чинили представници републичких власти, па је за доношење било

³⁹⁹ У Србији је као критеријум за заступљеност унутар делегације био узет број посланика унутар посланичких група у моменту доношења закона о избору посланика, што је наишло на велико негодовање свих пет главних парламентарних опозиционих странака (ДСС, СПС, СРС, ССЈ и НС), које су у расправи приликом избора и у моменту верификовања мандата истицале приговор да су на тај начин оштећене, односно закинуте приликом доделе броја мандата (*СБ НСРС*, књига 3/2003 (3. ванредно заседање) и *СБ ССЦГ*, књига 1/2003 (1. седница), стр. 3-12)

какве валидне одлуке увек морала постојати техничка, а не нужно и програмска коалиција странака из две државе. У складу са овим принципима, власт на конфедералном нивоу формирале су коалиције ДПС-СДП са црногорске и коалиција ДОС са српске стране. Оне су поделиле функције тако да је српска страна добила места председника Скупштине СЦГ (Мићуновић), министара одбране (Живковић), спољних послова (Свилановић) и људских и мањинских права (Љајић), а црногорски кадрови били су на челу Савета министара (Светозар Маровић) и министара унутрашње и спољне трговине.⁴⁰⁰ Коначно, заменици свих ових функционера били су из друге републике, чиме је конфедерални принцип био доследно изведен у свим детаљима нове државне творевине.

1.7. КОАЛИЦИЈЕ НА ПОКРАЈИНСКОМ И ЛОКАЛНОМ НИВОУ ВЛАСТИ

Захваљујући неуобичајеном типу изборног система, коалиција ДОС је на нивоу избора за Скупштину АП Војводине остварила једну од најубедљивијих победа на септембарским изборима. Целокупна опозиција у овом телу била је сведена на двојицу посланика СПС-ЈУЛ, док су СРС и СПО постале ванпарламентарне странке, тако да је политички живот на нивоу покрајинске власти за време овог мандатног периода био искључиво обележен односима и политичким борбама странака које су сачињавале ДОС.

Назнаке првих неслагања могле су се уочити већ на првој конститутивној седници покрајинске скупштине. Још и пре њеног одржавања било је одређених неспоразума унутар ДОС по питању одређења председника парламента, па док се већина странака сложила да ту функцију преузме Ненад Чанак, лидер ЛСВ, докле су друге две највеће војвођанске регионалистичке странке, РДСВ и Коалиција „Војводина“, подржане представницима ДСС имале идеју да кандидују Момчила Грубача, представника војвођанских реформиста.⁴⁰¹ Међутим, пошто се од те

⁴⁰⁰ Већ приликом предлагања новог Савета министара СЦГ учињена је повреда Уставне повеље СЦГ, која је у члану 35. став 3. предвиђао да кандидати за министре спољних послова и одбране морају бити из различитих република чланица. Међутим, политичким договором ДОС и ДПС, на оба ова места изгласани су кадрови из Србије.

⁴⁰¹ Данас, 21.10.2000. („Ненад Чанак ипак једини кандидат за председника“, стр. 1. и 3)

идеје одустало, Чанак је остао једини кандидат, а приликом његовог избора посланици ДСС су се уздржали од гласања. Истог дана изабрано је и ново Покрајинско извршно веће, на чијем челу се налазио Ђорђе Ђукић, као кадар ДС.

У наредним годинама расцеп у ДОС и политичке борбе са централног, републичког нивоа биће пренете и у покрајинску скупштину, али са знатно другачијом динамиком и исходима. Пошто је однос снага између појединих странака у ДОС је у покрајинској скупштини био знатно другачији у односу на републички парламент (ДС је имао 28, ЛСВ – 23, СВМ – 17, а ДСС свега 14 мандата у овом телу), постепено хлађење односа и разлаз ДСС и ДОС на нивоу покрајине није у толикој мери утицао на нестабилност Покрајинског извршног већа, где је ДСС био заступљен са једним потпредседничким и једним секретарским местом, од укупно 16 чланова овог тела. Већина у покрајинској Скупштини и Извршном већу од самог почетка рада имала је релативно висок степен сагласности да се правно-политички положај Војводине мора мењати у правцу да се покрајини обезбеди виши степен самосталности у односу на републичку власт. Такав став наишао је на противљење посланика ДСС, који су већ на скупштинској седници одржаној 29. марта 2001. године гласали против усвајања документа под називом Платформа о остваривању уставних надлежности и аутономије АП Војводине са начелима за будуће уставно уређење покрајине. Готово истовремено са напуштањем републичке владе, ДСС је великом већином гласова избачен и из Покрајинског извршног већа, на иницијативу ЛСВ, уз образложење да је његов члан и потпредседник тог органа Рада Маринков у приватном разговору наводно претио тенковима члановима ЛСВ.⁴⁰² Елиминисањем ДСС као фактора власти на покрајинском нивоу, ова партија је практично постала једина опозиција, а главна политичка борба водила се углавном између заговорника што вишег степена аутономије (ЛСВ, СВМ, Коалиција „Војводина“, реформисти) и оних нешто умеренијих (ДС и друге мање странке ДОС са седиштем ван покрајине). Она се водила са промењивим исходом и често је резултирала компромисима две струје, неретко и у склопу ширих договора на централном републичком нивоу. Након изласка ДСС из коалиције, ЛСВ је у неколико наврата успевао да доношење неких републичких закона

⁴⁰² *Глас јавности*, 12.10.2001. („Смењен Маринков, одбор за Чанка“, стр. 3)

услови претходним усвајањем неких предлога за измене тих закона (Предлог закона о изменама и допунама закона о приватизацији, Предлог закона о надлежностима АП Војводине), којима би се покрајинским органима дала већа овлашћења, али је и ДС успевао да у покрајинској скупштини убеди ЛСВ да одустане од својих најекстремнијих идеја (доношење Устава Војводине и усвајање војвођанске химне). Цео мандат је ипак био обележен знатно вишим степеном активности војвођанских институција у односу на период деведесетих година,⁴⁰³ а доношењем поменутог Закона о утврђивању одређених надлежности АП Војводине почетком 2002. године, оне су добиле и знатно већи број надлежности из домена државне управе, па је и овај ниво власти у првим годинама 21. века постепено све више добијао на значају.

Новоуведени изборни систем на локалном нивоу и велика политичка поларизација довели су до тога да се број оних општина где нико није имао апсолутну већину одборника у поређењу са претходна два изборна циклуса сада смањио на свега једну осмину од њиховог укупног броја:

Табела 8: Резултати странака и коалиција на локалним изборима према броју општина у којима су имали апсолутну или релативну већину одборничких мандата

Странка/коалиција	Апсолутна већина	Релативна већина	Укупно
ДОС	69	6	75
СПС-ЈУЛ	60	10	70
Коалиције мађарских националних странака	4	0	4
Удружена опозиција (ДОС и СПО)	3	0	3
Листа за Санџак	3	0	3
СВМ	2	0	2
СПО	1	0	1
ПДД	1	0	1
ДОС/СПС-ЈУЛ*	0	2	2

⁴⁰³ У овом сазиву, Скупштина АП Војводине одржала је 34 седнице на којима је усвојила неколико десетина предлога закона и амандмана на законе и проследила их Народној скупштини на разматрање. У три претходна сазива од обнове вишестраначја (1992-2000), ово тело одржало је укупно 40 седница и упутило свега два законска предлога републичком парламенту (према подацима из монографије Дениса Колунције *Вишестраначка скупштина АП Војводине 1992-2012*, Скупштина АПВ, Нови Сад 2012)

ДОС/СПО*	0	1	1
Групе грађана	0	1	1
Укупно	143	20	163

*У општинама Алибунар и Бољевац ДОС и СПС-ЈУЛ имали су подједнак број одборника, а у Трстенику је то био случај између ДОС и СПО.

Извор: *Избори 2000 - за одборнике скупштина општина и градова, за одборнике скупштина града Београда и Ниша – коначни резултати*, РЗС, Београд 2001.

Као и на покрајинском нивоу, на изборима за скупштине општина и градова заједничка листа ДОС је однела победе у највећем броју највећих и најзначајнијих локалних самоуправа у држави. Унутар ове коалиције начелно је био прихваћен принцип да странка која је добила највише одборника предлаже свог кандидата за председника општинске скупштине.⁴⁰⁴ На тај начин, ДС је као политичка организација која је у највећем броју општина имала највећи број кандидатура успела да се избори да њени кадрови дођу на чело највећег броја општина у којима је ДОС остварио победу (међу којима су била и челна места у највећим и најзначајнијим градовима, попут Новог Сада, Ниша, Крагујевца, Ужица, у свим централним београдским градским општинама). Друга странка по политичкој снази, ДСС је такође била заступљена са респектабилним бројем руководећих места на локалном нивоу (дала је председнике парламената у Панчеву, Краљеву, Горњем Милановцу, а често је добијала места председника извршног одбора, као друге по значају функције у систему локалне самоуправе), док је релативно редак случај био да неко из других мањих странака у ДОС буде на челу неке од локалних самоуправа,⁴⁰⁵ већ су сразмерно својој снази и утицају партије у конкретной општини, појединци били бирани на протоколарне потпредседничке или заменичке функције. Изузетак су представљали председник СВМ Јожеф Каса који је у петом узастопном мандату био биран за председника СО Суботица и копредседници Нове Србије Велимир Илић и Милан Протић, који су били изабрани за градоначелнике Чачка и Београда, али се ту у првом и другом случају радило о лидерима партија који су и живели и радили у тим градовима, а у трећем о политичком договору који је био постигнут у највишим партијским

⁴⁰⁴ Подаци о коалицијама у појединим општинама прикупљени су из више бројева листова *Политика* и *Данас* из октобра и новембра 2000. године.

⁴⁰⁵ У штампи је забележено да је ЛСВ дала председнике скупштина општина у Сремској Митровици и Зрењанину, а Социјалдемократија у Прокупљу.

структурама. Начелни принцип поштовања снаге појединачне партије био је поштован и приликом поделе функција у извршним одборима и градским секретаријатима, па је нпр. од 15 чланова Извршног одбора Скупштине града Београда које је градска скупштина изабрала непосредно након избора, ДС је дала председника и шест градских секретара, ДСС три (ова партија добила је и место потпредседника градске скупштине), ГСС два, а НД, СД и ДХСС по једно.⁴⁰⁶ У оним ретким општинама где ДОС сам није имао већину, као коалициони партнер јављали су се одборници СПО (Сремски Карловци), а СПО је прихватио ДОС као коалиционог партнера у општини Рача, иако је тамо сам однео апсолутну победу.⁴⁰⁷ Локални политички живот није био лишен ни одређених куриозитета који су били забележени у две мале општине на два краја државе. У Црној Трави забележено је да су се одборници СПС и ЈУЛ (који су имали 21 од 25 одборника) посвађали око тога из које ће партије бити председник општине, па су као компромисно решење на то место изгласали одборника групе грађана, а у Малом Зворнику да су за локалног кандидата за председника општине из реда СПС-ЈУЛ гласали и одборници ДОС који су били у мањини.⁴⁰⁸

Посебна карактеристика процеса конституисања значајног дела новоизабраних локалних скупштина у којима је победила коалиција СПС-ЈУЛ била је истакнута тенденција за реваншизмом дела присталица ДОС, који је вероватно био инициран чињеницом да је један број локалних опозиционих лидера у провинцијским општинама током деведесетих био изложен разним врстама притисака и прогона од стране власти, па је у победи ДОС на националном нивоу видео прилику да се освети и „рехабилитује“ кроз преузимање локалне власти. У још увек „полуреволюционарној“ политичкој атмосфери у моменту конститутивних седница крајем октобра и почетком новембра 2000. године у низу општина вршени су притисци на изабране одборнике партија левице да поднесу оставке или да мањински подрже локалну власт ДОС, а најдаље се отишло у Лебану, где је организова група следбеника ДОС самовољно преузела власт и из општине избацила легално изабраног

⁴⁰⁶ Данас, 17.10.2000. („Председник градске владе мр Ненад Богдановић“, стр. 10)

⁴⁰⁷ Српска реч, бр. 272, 20.06.2001. („Велика њива и боранија из саксије“, стр. 34); бр. 274, 18.07.2001. („Доста нам је наших“, стр. 28); бр. 275, 01.08.2001. („За вожда и децентрализацију“, стр. 26)

⁴⁰⁸ Политика, 11.10.2000. стр. 8; Политика, 21.10.2000, стр. 8.

председника из реда ЈУЛ.⁴⁰⁹ Епилог већине ових случајева био је тај да је републичка влада у једну по једну од ових општина уводила институт принудне управе, док на крају њихов број није нарастао на чак 18, па је одређено да ће се ванредни избори у овим општинама одржати дана 4. новембра 2001. године. Иако нису били од ширег националног значаја (одржани углавном у мањим, провинцијским општинама), они су били још један јасан показатељ до каквих је подела дошло унутар некада једнственог ДОС, јер ни у једној од ових општина ДСС и остале странке ДОС нису изашле са заједничким кандидатима. ДСС је већ за те ванредне изборе направио изборне коалиције са Народном странком Правда у Књажевцу, односно са Покретом за демократску Србију у Куршумлији, док је Нова Србија и даље лавирала између једних и других - у Кладову изашла заједно са ДСС, у суседном Мајданпеку у оквиру крњег ДОС, а у Алексинцу самостално.⁴¹⁰

Протоком времена, на локалном нивоу почеле су да се јављају две тенденције у процесима стварања владавинских коалиција. У делу општина дошло је до распада изворне коалиције ДОС иступањем или избацивањем ДСС из ове коалиције. У зависности од интензитета сукоба и броја одборника којим су располагале две стране негде је тај маневар пролазио без већих потреса по изворни ДОС који би и даље имао задовољавајућу већину у локалном парламенту (нпр. смена Драгана Јочића из ДСС са места потпредседника београдске градске скупштине изведена у јулу 2003. године). Ипак, у знатном броју општина ти сукоби су се врло негативно одражавали на рад органа локалне самоуправе који би тиме били блокирани на дужи временски период, што је доводило до потребе да се у таквим општинама распишу ванредни избори. Судаћи по броју општина у којима се догодио овакав сценарио и моменту када су ти сукобе почели (2002. године одржани су ванредни избори у седам, а током 2003. године још у шест општина, и то у готово искључиво у онима где је изворни ДОС победио или формирао локалну власт после избора 2000. године - Лесковац, Пирот, Краљево,

⁴⁰⁹ У мини фељтону од два наставка под насловом „Владавина принудних управа“, *Глас јавности* је у издањима од 8. и 9. јула 2001. приказао тада актуелно стање у ових 18 општина и узроке који су довели до увођења принудне управе.

⁴¹⁰ Са сајта: http://www.cesid.org/rezultati/sr_nov_2001/index.shtml (архивирана интернет страница)

Прибој), та појава је начелно пратила тенденције са централног нивоа, односно осу и интензитет сукоба ДСС-ДОС.

Друга, интересантнија појава у локалним коалицијама била је та да се и поред појава реваншизма у првим данима после 5. октобра, ситуација временом изменила тако да је у неким случајевима била забележена сасвим супротна појава – да се на нивоу општина на слободној основи склапају коалиције ранијих непомирљивих политичких противника из деведесетих година. Први такав случај забележен је у општини Брус, већ у мају 2001. године, где је четворо одборника Нове Србије ушло у коалицију са одборницима СПС и ЈУЛ, поделивши челне функције власти, док су ранији савезници из ДОС остали у опозицији.⁴¹¹ Ова појава је узела маха након ванредних локалних избора у 18 општина у новембру 2001. године, нарочито кроз образац да су одборници СПС мањински подржавали локалну власт ДСС (нпр. општинама Неготин, Кладово и Петровац на Млави, где су односи снага након ванредних локалних избора били изједначени, или је чак СПС имао и више одборника).⁴¹² И остатак ДОС временом је бивао све мање имун на раније незамисливу сарадњу са социјалистима на локалу, па је опозициона штампа ревносно бележила да су овакве коалиције биле склапане у Кучеву, Прокупљу, Гроцкој и још неколико места.⁴¹³ Посебан вид „шарене“ опозиционе коалиције створен је у Лесковцу након ванредних локалних избора крајем 2002. године - у власти су се нашли представници Социјалистичке народне странке, СПО, ДСС, Народне демократске странке и Нове Србије, а у опозицији су остали ДОС, СПС и радикали.⁴¹⁴

⁴¹¹ *НИН*, бр. 2630, 17.05.2001. („Лева-десна власт“, стр. 32)

⁴¹² „СПС је на те ванредне изборе изашао самостално из разлога да би проверили своју снагу након великих ломова које смо имали 2000. и 2001. године. Мањинска подршка ДСС за формирање општинских власти у местима које сте поменули пре су биле плод чињенице да је на чланство СПС након 5. октобра 2000. године био вршен велики притисак, да су се против великог броја локалних функционера водили поступци пред судовима, односно да је чланство великим делом било престрашено.“ (ауторизовани интервју са проф. др Славицом Ђукић-Дејановић, вођен 02.04.2015)

⁴¹³ *Српска реч*, бр. 289, 13.02.2002, („У Кучеву коалиција ДС-СПС“, стр. 5); бр. 302, 14.08.2002, („Озваничена коалиција ДОС-СПС-ЈУЛ у Прокупљу“, стр. 6); бр. 319, 09.04.2003 („Политичко насиље у Гроцкој“, стр. 5)

⁴¹⁴ *Глас јавности*, 08.02.2003. („Конституисана нова Скупштина општине“, стр. 6)

2. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 2003. ГОДИНЕ

2.1. ДРУШТВЕНЕ И ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ У ВРЕМЕ ОДРЖАВАЊА ИЗБОРА

Изборним преломом из септембра и децембра 2000. године, и формирањем нових извршних органа власти од стране некадашње опозиције, означио је интензивирање свеобухватног процеса транзиције и реформи целокупне привреде и друштва.

Резултати тих процеса и њихова оцена и поређења са периодом деведесетих била су веома неуједначена и разнолика. У области спољне политике извршено је отварање према западним земљама ЕУ и САД и отклоњене сталне претње новим конфликтима. Стриктни економски параметри⁴¹⁵ показивали су да су спроведене економске реформе давале одређене позитивне резултате. Тако је просечна нето плата која је у септембру 2000. године износила 2.576 динара (односно око 82 немачке марке по црном девизном курсу) до децембра 2003. године подигнута на 14.528 динара (око 212 евра). У све три године забележен је константни раст бруто друштвеног производа по релативно високим стопама од неколико процената годишње (од 5,6% у 2001. до 2,4% у 2003. години). Инфлација је знатно оборена, у 2001. години износила је 38%, док је до краја 2003. године она сведена на 7,8%, односно на најнижу стопу још од последњих деценија претходног века. Постигнута монетарна стабилност, заједно са осталим индикаторима се позитивно одразила и на куповну моћ грађана и постепено подизање животног стандарда, као и на знатно уређење тржиште, на коме се више нису догађале сталне несташице основних животних намирница. Посебан успех нове владе био је ликвидирање перманентних дуговања у исплати плата у

⁴¹⁵ Статистички подаци који ће бити наведени преузети су из: Бошњак, Маринко: *Резултати и изазови економских реформи у транзиционом периоду 2001-2008. године*, Министарство финансија Републике Србије, Београд 2011; *Два века развоја Србије - статистички преглед*, РЗС, Београд 2008. и *Статистички годишњак Србије* (више годишта)

јавним службама, пензија и осталих врста социјалних давања, која су у неким случајевима каснили и по више десетина месеци, која су у року од годину дана намирена у потпуности и успостављена њихива редовна и континуирана исплата. Као одраз дугорочних надања за бољим животом уследило је чак и благо повећање броја живорођене деце у трогодишењм периоду 2000-2003. године у односу на последње године деведесетих.

Са друге стране, почетак правих транзиционих процеса донео је и знатан број негативних тенденција и појава. Интензивирање процеса приватизације довело је до болног суочења са чињеницом да је значајан број радника у некадашњим друштвеним предузећима проглашен технолошким вишковима и/или отпуштан, и тако и формално-правно губио статус запослених, макар и са симболичним правима на минималну зараду и уплаћене социјалне доприносе, што је у крајњој линији довело до тога да је број запослених супротно очекивањима почео да опада (са 1.786.000 у 2000. години на 1.612.000 у 2003. години), а незапослених да расте (са 722.000 на 947.000). Испоставило се да се иза процеса приватизације неретко крила само жеља нових власника да се испод тржишне цене докопају дела атрактивног капитала друштвених предузећа (земљишта, некретнина, постројења), без жеље да се баве производњом, па је долазило до више афера и поништавања процеса приватизација, које су за последицу имале само упропашћена предузећа и раднике који су остајали без радних места. Либерализација режима увоза роба и енормни пораст спољнотрговинског дефицита био је други негативан фактор који је утицао на привредну активност, којој није успевао да помогне ни прилив страних донација и инвестиција, те индустријска производња ни након три године није успевала да се врати на ниво из 1998. године, односно пре ратних дешавања на Космету и НАТО агресије, што значи да је целокупан раст БДП заправо дошао из услужних и трговинских делатности и родних пољопривредних година. Погрешна стратегија власти да се приходи од приватизације и страних донација усмере првенствено у сређивање комуналне инфраструктуре (која додуше генерално јесте била у лошем стању) и повећање плата запосленима који су радили у разним државним и јавним

службама⁴¹⁶ (вероватно и под утицајем чињенице да је управо из ових слојева бирача деведесетих долазила најснажнија подршка партијама ДОС), уместо да се тај новац на неки начин инвестира у пројекте развоја привреде и пољопривреде додатно је доприносила томе да се одржавају (па и повећавају) раније наслеђене енормне социјалне разлике међу становништвом, а нарочито неравномерна регионална развијеност - готово све инвестиције и привредна активност почела је да се своди искључиво на највеће градске центре, док су мања места и села почела да се још интензивније празне одласком радне снаге и младих у већа места. У спољној политици, и поред остварених позитивних резултата повратка у разне међународне институције и нормализације односа са најмоћнијим земљама запада, то није довело до тога да се направе макар минимални уступци по питању решавања проблема Косова и Метохије.

2.2. ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА У ЗЕМЉИ У ВРЕМЕ ОДРЖАВАЊА ИЗБОРА И ИЗБОРНЕ КОАЛИЦИЈЕ И ЊИХОВА КАМПАЊА

Када је аферама уздрмана републичка Влада у Србији напослетку почетком новембра пристала да се одрже ванредни парламентарни избори, то је већ наговештавало формални крај коалиције ДОС. Додатни удар ова групација доживела је по објављивању резултата председничких избора који су одржани 16. новембра. Од самог почетка било је јасно да ће и они пропасти услед слабог одзива бирача (нешто испод 39%), али ретко ко је могао да претпостави да је незадовољство владином политиком и странкама ДОС достигло такве размере да је кандидат СРС Томислав Николић успео да победи свог главног супарника Мићуновића релативно великом разликом гласова (1.166.896 према 893.906 гласова) и тиме покаже да се популарност СРС вратила на ниво из најбољих дана изборних циклуса 1997. године.

⁴¹⁶ Према подацима Републичког завода за статистику, у септембру 2000. године у моменту одржавања преломних савезних избора, просечна нето плата запослених у привреди износила је 2.613, а у ванпривреди 2.455 динара. Три године касније, у децембру 2003, просечна плата запослених у привреди била је 10.648, а у ванпривреди 13.749 динара.

Овакав исход гласања, уз већ расписане изборе за народне посланике, био је онај импулс који допринео да коалиција ДОС и дефинитивно нестане са политичке сцене Србије. Два дана након одржаних председничких избора одржан је састанак Председништва ДС на коме је донета одлука да ће ова партија изаћи самостално на парламентарне изборе. Истог дана одржана је и последња седница Председништва ДОС, на којој су лидери преосталих мањих странака само констатовали чињеницу да је ова коалиција престала да постоји. Из тог разлога, све ове мање партије чланице некадашњег ДОС, и не само оне, отпочеле су грозничаву трку у (из)налажењу што већег броја политичких савезника спремних на удруживање ради што лакшег преласка цензуса, па је до краја новембра забележено формирање читавог низа разноврсних коалиционих удруживања, која су се могла поделити у две групе.

У прву би спадале оне коалиције које би се могле назвати „правим“ коалицијама, где су коалициони партнери без обзира на разлике у политичкој снази задржавали свој пуни субјективитет, што се огледало у називима изборних листа и међусобним односима странака које су их чиниле. Најважнију такву коалицију у име својих странака склопили су лидери СПО и Нове Србије дана 19. новембра. Уговором о изборној коалицији било је предвиђено да се број кандидатура, потенцијално освојених мандата и трошкова финансирања кампање подели у сразмери 60% СПО и 40% Нова Србија, као и то да друге странке неће бити примане у коалицију и да ће двојица лидера, Вук Драшковић и Велимир Илић говорити заједно на свим митинзима коалиције.⁴¹⁷ С обзиром да је сама странка Нова Србија настала издвајањем из СПО, врло брзо је успостављен консензус по питањима окосница кампање, а то су били повратак монархији и популистички национализам: „Ми хоћемо на челу Србије српске домаћине. На самом челу краљ, а у Влади домаћине, домаћинске синове и све ће бити у реду...Доста је неких лажних грађанских опција, Србија жели да све што је честито, поштено и умно стане под један барјак - српски барјак...Хоћемо да новим Уставом Србија буде безусловно дефинисана као држава српског народа и матица свих Срба у свету...70% пореских и других прихода који се скупљају по општинама и градовима да остане општинама и градовима. Ми смо за заједнички

⁴¹⁷ *Српска реч*, бр. 333, 26.11.2003. (Уговор о изборној коалицији између СПО и НС, стр. 11)

државни кров са Црном Гором, за заједнички државни кров изнад истог народа, али под условом да то не буде трговачка заједница партијских олигархија Београда и Подгорице.⁴¹⁸

Покушавајући да поново примени три године раније опробано удруживање, ССЈ је 22. новембра обзнанио да ће на предстојеће изборе изаћи у коалицији под именом „За народно јединство“, која је формирана од стране ССЈ, Народне сељачке странке и више патуљастих ванпарламентарних странака наглашене националне оријентације (Народна странка, Српска странка, „Наш дом Србија“ и друге). Договорено је да 60% мандата припадне ССЈ, а 40% Народној сељачкој странци, док би се ванпарламентарне партије намириле накнадним интерним договором.⁴¹⁹ Базирајући се на старим личним пријатељствима и сличној идеологији, крајем новембра неколико мањинских и регионалистичких партија удружило се у заједничку изборну листу под именом „Заједно за толеранцију“ коју су сачињавали СВМ, ЛСВ, Љајићева Санџачка демократска партија, Лига за Шумадију и ДСХВ. Странка министра правде Владана Батића била је стожер окупљања листе „Самостална Србија“, где се поред ДХСС нашло неколико маргиналних странака (Демократска странка „Отаџбина“, Демократски покрет Румуна Србије, Сељачка странка, Српска правда). У журби да се нађе коалициони партнер, коалиције су склапане и између на папиру шароликих странака и удружења – коалиција Социјалдемократије и Народне странке правда под именом „Одбрана и правда“, коалиција Социјалистичке народне партије и удружења грађана „Народни блок“ Небојше Павковића, коалиција партија Привредна снага Србије и Патриотске странке дијаспоре под именом „Привредна снага Србије и дијаспора“

Другу групу чинио је један број коалиционих удруживања који би се могао назвати „неправим“ коалицијама, „криптокоалицијама“. Ту се радило о таквим моделима изборних коалиционих удруживања који су биле коалиције по својој суштини, али не и по правној форми. Један део политичких странака дошао је до процене да је на изборе тактички боље изаћи тако што ће се на изборној листи легитимисати искључиво сопственим страначким именом, али да ће истовремено на тим листама бити заступљени и представници других странака, без изричитог

⁴¹⁸ *Српска реч*, бр. 334, 10.12.2003 („Ником слуге“, стр. 12-13)

⁴¹⁹ *Глас јавности*, 23.11.2003. („Носиоци листе Пелевић и Ристичевић“, стр. 3)

помињања у самом називу изборне листе. Разлози за такве потезе могли су се крити у слабој политичкој снази тих мањих странака, заједничком блиском идеолошко-програмском профилисању, добрим личним односима страначких лидера из ранијих времена. Најистакнутији пример међу овим случајевима била је листа ДС: „У припреми за ове изборе, Демократској странци која је једина имала политичку подршку грађана довољну да сигурно уђе у парламент, као потенцијални коалициони партнери нудила се већина странака унутар ДОС. И док су ГСС, ДЦ и СДУ биле примљене јер у претходном периоду нису постављале никакве уцене према Влади и реално цениле сопствену политичку снагу, без великих захтева за заступљеношћу на листи, дотле су преговори са лидерима ДХСС, ЛСВ, СВМ и Расимом Љајићем морали бити прекинути, јер су они прецењивали сопствену снагу и тражили нереално високе, двоцифрене проценте учешћа на заједничкој листи. На листу ДС примљена је и тада ванпарламентарна партија Сулејмана Угљанина, која се сама понудила, а није имала нереалне захтеве (тражили су свега два сигурна мандата за себе).“⁴²⁰ Г17 плус је на своју листу примио Социјалдемократску партију, чиме јој је одао признање и захвалност за ускраћивање подршке Живковићевој влади и убрзање расписивања избора, а оваква погодба договорена је и пре расписивања избора: „Реч је о програмској постизборној сарадњи. СДП је дао усмене гаранције, а ми смо одржали реч.“⁴²¹ И ДСС, као трећа велика партија из миљеа некадашњег изворног ДОС је такође прихватила овакав концепт, па су на листи ове партије „гостовали“ представници Српске либералне странке и Српске демократске странке (као стари политички и лични пријатељи врха ДСС), као и Народне демократске странке Слободана Вуксановића (као вид захвалности за политичку подршку Коштуничиној председничкој кандидатури током 2002. године). На овом принципу биле су постављене и листе Реформиста Војводине (примили на листу још шест странчица мањинске оријентације и удружења грађана са територије Војводине), Либерала Србије (примили на листу представнике Влашке странке) и Лабуристичке партије Србије (прихватили представнике Српског националног покрета са Косова и Метохије).

⁴²⁰ Ауторизовани интервју са Зораном Живковићем, вођен 03.03.2015.

⁴²¹ *Политика*, 22.11.2003. („СДП добија пет мандата“, стр. А7)

2.3. ИЗБОРНИ РЕЗУЛТАТИ КОАЛИЦИЈА

Избори за народне посланике довели су до крупних промена у саставу Народне скупштине у односу на претходни период.⁴²² Највећи успех остварили су радикали, који су са освојених 1.056.256 гласова (27,61%) освојили 82 места и тако скоро учетворостручили своје присуство у парламенту у односу на претходни сазив. Друга по броју гласова била листа ДСС, за коју је гласало 678.031 грађанин (17,72%), на основу којих је стекла право на 53 мандата. На треће место пласирала се коалиција окупљена око ДС, са 481.249 гласова (12,58%) и 37 посланика, а на четврто Г17 плус са 438.422 (11,46%) и 34 мандата. Петопласирана коалиција СПО – НС и шестопласирани СПС добили су по 22 посланика уз скоро истоветан изборни резултат (293.082, односно 291.341 глас).

Ових шест листа биле су и једине које су успеле да пређу цензус и тиме стекну право на учешће у расподели посланичких места у народној скупштини. Од листа које нису прешле цензус, најближа је том циљу била коалиција „Заједно за толеранцију“ која се са нешто преко 160.000 гласова зауставила на 4,22% подршке, док су сви остали били далеко испод, без било какве шансе да уђу у парламент, освајајући у просеку тек неколико десетина хиљада гласова, односно највише до 2% гласалих.

Епилог избора показао је да је сасвим оправдана била бојазан мањих странака да самостално неће моћи да пређу цензус и да ће завршити ван парламента. Тиме је истовремено и накнадно утврђено колико је коалиција ДОС протеком времена на власти све више патила од кризе легитимитета, односно чињенице да је маса патуљастих странака од самог настанка ове коалиције 2000. године била далеко прецењена спољном перцепцијом снаге, бројем мандата и политичких функција у односу на свој реални политички утицај у бирачком телу, што су ове мање странке нарочито након изласка ДСС из коалиције успешно користиле као уцењивачки потенцијал у разним ситуацијама. Испоставило се, међутим, да је политичка подршка ових странака била на толико ниском нивоу да

⁴²² Резултати председничких и парламентарних избора дати су према публикацијама: *Избори за председника Републике Србије 2003*, РЗС, Београд 2003. и *Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије одржани 28.12.2003. године*, РЗС, Београд 2004.

ни то брзинско коалиционо прегруписавање и преговарање није успело да помогне највећем делу мањих странка које су чиниле владајућу коалицију да ураде нешто више, с обзиром да су оне чак и узете се заједно у најширем могућем збиру оствариле тек неких 8,8% подршке (а ако би се изузела коалиција „Заједно за толеранцију“ која је једина постигла запажени број гласова на изборима, све оне би имале тек 4,6% и опет не би прешле цензус). Сличан случај догодио се и са остатком опозиције („За народно јединство“, Социјалистичка народна странка – Народни блок, „Одбрана и правда“), јер ни коалиције ових мањих странака нису биле довољне да било која од њих постигне запаженији резултат. Штавише, бирачи су из ранијих изборних циклуса и током изборне кампање стекли прилично јасну представу да ове коалиције немају скоро никаквих шанси да се изборе да пређу изборни цензус, па су гласали у складу са теоријским поставкама о рационалном избору, тако да је у овим случајевима испало да ефекта коалиционих удруживања није било ни према циљу (уласку у парламент), али чак ни према коначном броју остварених гласова.

Једина права коалиција која је остварила успех на изборима била је коалиција СПО-НС. Коалиција странака које су биле „две гране истог стабла“ донела је успех на изборима, а посебну наклоност бирача ова коалиција имала је у крајевима западне Србије и Шумадије, где је Нова Србија доминирала захваљујући свом председнику Илићу, а која су истовремено била и стара изборна упоришта СПО, што јој је донело прво место по броју гласова у осам општина (Рача 25,45%, Чачак 25,35%, Осечина 24,66%, итд). Коалиција је успела да оствари свој примарни изборни циљ, односно да се њоме постигло да обе партије уђу у парламент и да повећају своју политичку снагу, јер је СПО добио 14 мандата (2000. године није ни прешао цензус), а Нова Србија девет (у оквиру коалиције ДОС имала је осам, а ове изборе је дочекала са свега пет мандата). Међутим, коначни резултат коалиције је показао да је она вероватно била и политичка нужност, јер да су обе партије наступиле засебно, основано је претпоставити да би било која од њих имала проблема да уопште пређе цензус, а и једна и друга тешко да би то успеле у тадашњим политичким односима снага у бирачком телу.

Три неправне коалиције које су предводиле неке од највећих странака (ДСС, Г 17 плус и ДС) успеле су да уђу у парламент. Изборни резултати ових листа показали су да су мањи коалициони партнери само у случају ДС имали одређеног конкретног утицаја на изборни резултат ове партије. Наиме, листа ДС је своје најбоље резултате постигла у појединим санџачким општинама насељеним претежно муслиманским/бошњачким становништвом (Тутин - 67,74%, Нови Пазар - 48,71%), које су на гласање мотивисали представници странака „Листе за Санџак – Сулејман Угљанин“. С обзиром да је из овог корпуса бирача листа ДС добила најмање око 40.000 гласова, примање ових странака на листу исплатило се обома – ДС је ту значајну политичку подршку (уз коју је успео да извојује и симболичну „победу“ тако што је по броју гласова претекао листу Г17 плус, у том моменту највећег политичког конкурента) заузврат „платио“ са свега два мандата овим странкама, које су опет успеле да се изборе за парламентарни статус, који самосталним наступом ни теоријски не би могле да стекну. Међутим, примањем дела мањих странака некадашњег ДОС на своју листу, ДС се обавезао да им да одређени број посланичких мандата, а када су се избори завршили, ове партије су добиле значајан број посланика (ГСС и ДЦ по пет, а СДУ једног). Сам ДС као странка је, након што је намирио све коалиционе партнере, био сведен на свега 24 посланика. У случајевима ДСС и Г17 плус, допринос мањих коалиционих партнера изборним резултатима није био јасно видљив, али имајући у виду ранију политичку снагу ових партија показану током ванредних локалних избора 2002. и 2003. године, основано је претпоставити да је он био миноран, односно да га није ни било.⁴²³ ДСС је са своје стране посланичким мандатима наградио дисиденте Мићуновићевог ДЦ који су одбили интеграцију са ДС (Санду Рашковић – Ивић и Велимира Симоновића), лидере Српске либералне странке (Николу Милошевића) и Српске демократске странке (Драгољуба Којичића), а три мандата добила је Народна демократска странка. Социјалдемократска партија је учешће на листи Г17 плус наплатила очувањем парламентарног статуса кроз добијање три мандата.

⁴²³ На пример, Народна демократска странка је самосталним наступом у Лесковцу је крајем 2002. године освојила 4.300 гласова (7,25%) и седам одборника али је зато у Ћуприји и Убу имала само 1,68% и 1,30%. Слично је било и са Социјалдемократском партијом, које је у Ћуприји је добила 7,37% гласова, али зато у Прибоју 1,68%, Краљеву 0,5% и сл.

2.4. ПРОЦЕС ФОРМИРАЊА НОВИХ ОРГАНА ВЛАСТИ

Иако је изборни цензус прешло шест изборних листа, након избора се испоставило да није дошло до нарочитог укрупњавања политичких странака у парламенту, с обзиром да је парламентарни статус на директан или индиректан начин стекло 15 странака, различите политичке орјентације и снаге (од једног до 82 посланика). Од момента окончања избора јасно је била видљива, и од стране највећег дела медија и јавности систематски потхрањивана подела ових парламентарних странака на „стари режим“ (пре 2000. године, где су спадали СРС и СПС) и „демократски блок“ (посланици свих странака изабраних са остале четири листе, односно из некадашњег изворног ДОС). Под утиском изборног успеха радикала, позиване су странке „демократског блока“ да формирају владу, с обзиром да су имале математички сасвим довољан збир гласова у парламенту за ту операцију (146 према 104 гласа).

Међутим, односи странака у „демократском блоку“ и њихови ставови према формирању владе били су значајно удаљени једни од других. Током изборне кампање, између све четири листе размењено је доста тешких речи и међусобних оптужби за кривицу за руковођење државом у периоду након 2000. године. ДСС је још почетком изборне кампање јасно поручио да је за ову партију неприхватљива коалиција ни са СРС ни са ДС: „Истина је да ДСС не жели никакву коалицију ни са ДС ни са радикалима, и да су јој и једни и други подједнако далеки, само из различитих разлога. ДСС заиста не види како би могла да се бори против корупције и криминала са онима који су попут неких људи из ДС били носиоци тих појава и деловали под страначком заштитом. Са друге стране не можемо и нећемо са онима који би нас поново довели у сукоб са целим светом.“⁴²⁴ Демократска странка је у кампањи поручивала „да је спремна да буде у влади у којој је постигнут општи договор, а у којој су ДСС, Г17 плус и ДС.“⁴²⁵ Странка Г17 плус је преко свог председника Мирољуба Лабуса поручивала да је прихватљиво да владу формирају све оне партије које су биле окупљене унутар

⁴²⁴ *Политика*, 11.12.2003. („ДСС: Нећемо у коалицију ни са ДС ни са СРС“, стр. А7)

⁴²⁵ *Политика*, 08.12.2003. („Каравани крстаре Србијом“, стр. А7)

некадашњег изворног ДОС: „Уверен сам да демократски опредељене снаге које су на таласу позитивне енергије настале након 5. октобра 2000. године могу добити нови мандат за наредне године. Мора се признати да су оне после 5. октобра показале доста деструкције, а мало креације. Ми ћемо покушати да то поправимо.“⁴²⁶

На другој страни, СРС је остварио само симболичну победу, с обзиром да су могућност формирања владе са овом странком још у току кампање и у првим послеизборним утисцима одбацили представници ДСС, ДС, Г17 плус и коалиције СПО-НС. Како шестопласиране социјалисте у том моменту нико није ни помињао у било којој врсти коалиционе комбинаторике, дошло се до „помирења демократског блока“, као једине реалне могућности за формирање владе. Преговори за формирање ове владе трајали су са мањим или већим интензитетом током целог јануара месеца и након неколико састанака страначких представника нису дали конкретног резултата због изричито супротстављених ставова две највеће странке, где је ДСС, сагласно одлукама свог Главног одбора инсистирао да за ДС у новој влади нема места, а ДС је због таквог нетрпељивог става напустио (у једном моменту помињану) могућност да та партија мањински подржи владу осталих странака и заузео став који је заступао потпредседник партије Борис Тадић да ДС може бити или део власти или опозиција влади. Представници друге две групације странака, Г17 плус и СПО-НС иако су у почетку били спремни да прихвате било какву могућност да се формира влада, у овим спорењима сврстали су се на страну ДСС, па су ове три листе сачиниле нацрт Коалиционог споразума који је у 25 тачака одређивао приоритетне задатке на којима би будућа влада требала да ради (промена републичког устава у року од три месеца, преуређење рада Народне скупштине и владе, економске реформе, итд⁴²⁷). Манифестација сарадње ових странака уследила је конститутивној седници новог сазива Народне скупштине, где су оне предложиле заједничког кандидата за председника парламента, Драгана Маршићанина, који међутим није био изабран (јер су се посланичке групе ДС и СПС уздржале од гласања, а радикали имали свог кандидата Гордану Поп-Лазић). Кључан помак ка формирању владе учинио је ДСС, који је тајном страначком дипломатијом

⁴²⁶ *Политика*, 23.12.2003. („Пролази време лидера“, стр. А8)

⁴²⁷ *НИН*, бр. 2769, 22.01.2004. („Коалициони споразум за Србију“, стр. 12-13)

почетком фебруара успео да убеди представнике социјалиста да они подрже мањинску владу коју би формирали ДСС, Г17 плус и СПО-НС. Мотив за овакву политичку одлуку СПС је нашао „у име политичке стабилности, а у жељи да се тиме што презначи крај постојеће власти, против које је народ масовно гласао на претходним парламентарним изборима.“⁴²⁸ Прва јавна потврда нове коалиције уследила је у наставку конститутивне седнице парламента 4. фебруара када су посланици СПС помогли да Маршићанин ипак буде изабран на челну функцију у парламенту. Он је мандат за састав нове владе поверио Војиславу Кошгуници, чија је влада изгласана на седници Народне скупштине 3. марта 2004. године. Као приоритетни циљеви истакнути су решавање проблема на Косову и Метохији, стабилизовање државне заједнице са Црном Гором, појачање проевропске политике кроз усклађивање националног законодавства, економске реформе и унапређење процеса приватизације, и реформе у свим сегментима државне управе.⁴²⁹ Ова влада је у концептуалном смислу заиста означавала дисконтинуитет са претходном по неколико основа: мањинска подршка наспрам раније већинске владе; изостанак тзв. експертског дела владе, односно номинално нестраначких личности и оно што би се условно речено могло назвати „вертикалном специјализацијом“, односно „принципом немешања“ - кадрови из искључиво једне странке покривали су све политичке положаје унутар додељених им министарстава, као и међусобно сродна министарства (нпр. ДСС министарства везана за класичне државне функције, а Г17 плус она која су имала надлежност над економским и финансијским токовима). Од 19 чланова Владе ДСС је дао председника и челне људе у девет министарстава (унутрашњи послови, правосуђе, просвета, државна управа, привреда, рударство и енергетика, наука, економски односи са иностранством, вере), Г17 плус потпредседника и четири министра (финансије, пољопривреда, здравство и рад и запошљавање), СПО три портфеља (трговина и туризам, култура, дијаспора), а лидер НС Велимир Илић постао је министар за капиталне инвестиције (обједињена ранија министарства саобраћаја и грађевинарства). Доминантан утицај ДСС у овој влади накнадно је делимично

⁴²⁸ *Одлуке, оцене, ставови и закључци органа СПС јануар 2003 - новембар 2006* (интерни материјал, децембар 2006, записници са 24. седнице ИО СПС и 11. седнице ГО СПС, одржане 03.02.2004. године, стр. 98)

⁴²⁹ *СБ НСРС*, књига 3/2004 (4. ванредно заседање), стр. 110-121.

ублажен тако што је коалиционим партнерима препуштен положај председника Народне скупштине (где је дошао представник Г17 плус Предраг Марковић) и кроз одређене функције на конфедералном нивоу Србије и Црне Горе.

2.5. ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ У ЗЕМЉИ У ПЕРИОДУ НАКОН ФОРМИРАЊА РЕПУБЛИЧКЕ ВЛАДЕ ДО ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 2006. ГОДИНЕ

Проток времена је показао да се ова републичка влада одржала знатно дуже него што је већина јавности очекивала и упркос смањеном степену политичке подршке њеним странкама које су бирачи показали у серији избора током 2004. године. Више разлога је утицало на такав расплет догађаја. На првом месту, влада је као противнике у парламенту имала две опозиционе странке (СРС и ДС) које су током 2005. и 2006. године све више политички јачале, али које су долазиле са два потпуно супротна програмско-идеолошка краја политичке сцене и нису биле спремне да међусобно сарађују по питању рушења владе. Радикали су у Народној скупштини и јавности и даље представљали себе као бескомпромисну опозицију (додуше са знатно уљуђенијим приступом и реториком у односу на претходни мандатни период 2001-2003. године), али су наилазили на проблем што су и даље били без политичког савезника, који би дао кључну подршку у остваривању посланичке већине. ДС се крајем 2005. године определио за излазак из Народне скупштине и стратегију јачања кроз медијске наступе и трибине са грађанима, чиме су посланици ове странке пропустили прилику да раде на рушењу владе на пленарним седницама. Лидер демократа Борис Тадић који се налазио на месту шефа државе такође се није користио свим расположивим правним средствима да са тог положаја опструира владу, већ се определио за модел кохабитације у односима са владајућом коалицијом, вероватно и из разлога што је уз помоћ гласова ових партија стекао пресудну надмоћ у другом изборном кругу. Трећи, политички можда најопаснији политички противник по владајућу коалицију Богољуб Карић, успешно је почетком 2006. године „неутралисан“ кроз отварање неколико судских поступака за привредни криминал и одузимање дозволе за рад телевизији у његовом власништву, сам Карић је бежећи пред

судским поступком отишао у Русију, а странка ПСС се згаснула готово истом оном брзином којом се и уздигла.

Парадоксално, други узрок стабилности владе долазио је услед турбуленција и нестабилности у две странке владајуће већине, које ће, иако незадовољне радом и политичким правцем владе и премијера, у наредном периоду у свом раду бити претежно заокупљене унутарстраначким питањима. У СПО прва неслагања и подвајања у врху странке јавила су се крајем 2004. године по питању давања даље подршке влади, да би у првој половини 2005. године уследио још један раскол у овој партији. Вук Драшковић је још једном успео да се избори да задржи име своје странке, али је на другој страни значајан део функционера партије и већина народних посланика напустио матичну странку и у мају 2005. године званично основао нову партију под именом Српски демократски покрет обнове (СДПО), која је наставила да безрезервно подржава владину политику. Сличан случај догодио се и у Г17 плус. Председник партије Мирољуб Лабус, који је истовремено био и на положају потпредседника Владе и највећи део своје енергије трошио у процесима активности приступања Србије Европској унији, временом је показивао све већи степен незадовољства који се тичао чињенице да се тај процес одвијао веома споро услед неиспуњавања свих захтева који су институције ЕУ постављале. Изражавајући своје незадовољство брзином реформи, почетком маја 2006. године, он је поднео оставку на место потпредседника републичке владе и предложио да Г17 плус повуче своје ministre из владе Војислава Коштунице и настави да је мањински подржава. На седници страначког главног одбора која је одржана 13. маја убедљиво је победила концепција Млађана Динкића (да Г17 плус своју подршку влади орочи до 1. октобра 2006), док се Мирољуб Лабус одрекао и места председника странке. Социјалисти, од којих је пресудно зависила парламентарна већина, показали су се као готово потпуно лојални и поуздани коалициони партнери, у замену за релативно мале уступке (појединачна места у управним и надзорним одборима великих јавних предузећа). Чак и када би влада повукла неке од потеза који су се у потпуности косили са њиховим ставовима, попут „добровољне“ предаје дела војних и полицијских генерала хашком суду, овој партији ни то није био довољно убедљив разлог да одрекне даљу подршку мањинској влади. Разлог за такве

поступке крио се у страху од нових избора на којима би социјалисти по својој процени изгубили по њих повољну политичку позицију: „Показало се да је била исправне одлука коју смо донели на седници Главног одбора о прихватању понуде Војислава Коштунице о стратешком партнерству са ДСС...Потврдило се да нам ова политичка позиција одговара... До сада није било крупних момената због којих би СПС требало да напусти подршку Влади Србије и Војиславу Коштуници... Али, иако се не плашимо избора, ми не треба да инсистирамо на изборима све док не буде извесна расподела и распоред снага после тих избора, или док не направимо стратешко партнерство са ДСС или са још неким другим, које би нам гарантовало учешће у победничкој већини после избора.“⁴³⁰

Трећи фактор који је утицао на постојаност владе била је њена успешност у обезбеђивању и одржавању посланичке подршке у Народној скупштини. Располажући са почетном већином од 131 посланика, влада је успевала да у неколико ситуација када у СПС нису били вољни да гласају за одређене законске предлоге (нпр. приликом доношења Закона о изменама и допунама Закона о правима бораца, војних инвалида и чланова њихових породица, којим су се на папиру изједначавала права припадника партизанског и четничког покрета, или када се усвајала Резолуција о придруживању Европској унији) нађе привремену подршку на другој страни, међу посланицима СРС или ДС. Излазак Социјалдемократске партије из владајуће већине и њен прелазак у опозицију половином 2005. године компензован је тако што су владајућој већини приступила двојица посланика бошњачких/муслиманских странака Листе за Санцак, изабраних са листе ДС. Већ описани унутрашњи сукоби у двама странкама владајуће коалиције нису за последицу имали и губитак владајуће већине. Изворни СПО остао је додуше без највећег дела својих посланика (након раскола у новоформирани СДПО је прешло њих девет од 14), али се није усуђивао да пређе у потпуну опозицију и тиме сасвим угањи владајућу већину, јер би то значило и пад са министарског положаја самог Драшковића на нивоу Савета министара СЦГ, чију смену нису тражили ни из новоформираног СДПО, нити из осталих странака владајуће коалиције. У случају Г17 плус појаве отказивања

⁴³⁰ *Одлуке, оцене, ставови и закључци органа СПС јануар 2003 - новембар 2006* (интерни материјал, децембар 2006, записник са 52. седнице ИО СПС, одржане 23.12.2005. године, стр. 177-178)

послушности страначкој централи решаване су на драстичнији начин – активирањем раније већ потписаних и депонованих бланко оставки, чиме би непослушни кадрови изгубили своје посланичке мандате. Током 2005. и 2006. године ова странка је чак у шест наврата интервенисала и на овај начин мењала сопствене посланике, упркос њиховом јавно исказаном противљењу. Тако се влада показала веома отпорном на покушаје промена, а само за један невољни кадровски уступак (подношење оставке министарке просвете Љиљане Чолић у октобру 2004. године) може се рећи да је био пре свега плод притиска ширег јавног мњења, а не организоване опозиционе акције.

3. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 2004. ГОДИНЕ

3.1. ПРЕДСЕДНИЧКИ, ПОКРАЈИНСКИ И ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ 2004. ГОДИНЕ

Формирање републичке владе у марту 2004. године још увек није означило почетак процеса стабилизације политичке сцене, с обзиром да је питање избора председника републике (место шефа државе је у том моменту било упражњено већ више од годину дана) и даље било отворено.

Након формирања владе и доношења одређених измена у законодавству (укинут цензус излазности и за први круг гласања), председнички избори заказани су за 13. јуни. Тиме је новоформирана владајућа коалиција доказала своју приврженост начелима легализма и демократије, али је истовремено показала и одсуство политичке промишљености, јер је у изборни циклус ушла неприпремљена, без конкретног решења ко би могао бити председнички кандидат, наспрам раније већ профилисаних лидера СРС и ДС (Томислава Николића и Бориса Тадића) који су одмах најавили своје учешће. Тек половином априла ДСС је као свог кандидата предложио потпредседника странке Драгана

Маршићанина, као лични избор Војислава Коштунице.⁴³¹ Колико је то био погрешан стратешки потез, видело се већ на самом почетку кампање, када су му остале три странке дале само усиљену и невољну политичку подршку, што је посебно важило за структуре Г17 плус, из којих је потпуно отворено било поручивано да: „ниједна партија не може у потпуности да контролише своје симпатизере. Чак и ако их лидери позову да дају глас Маршићанину, не значи да ће они то и учинити.“⁴³² Први изборни круг довео је до тоталног дебакла кандидата владајуће коалиције, који је заузео тек четврто место по броју гласова (Николић – 954.339; Тадић – 853.584, а Маршићанин 414.971).⁴³³ Ова провера расположења гласача показала је да нова владајућа коалиција није била добро прихваћена од стране бирача тих странака, јер је владин кандидат за непуних шест месеци успео да од себе одбије чак милион бирача који су подржали ДСС, Г17 плус и СПО-НС у децембру 2003. године. Највећи део тих гласача отишао је у апстиненцију, подржао кандидата ДС Бориса Тадића (првенствено бирачи Г17 плус) или Богољуба Карића (гласачи ДСС, СПО и НС), који је у председничком надметању снажном социјалном демагогијом успео да се пласира на треће место по броју гласова (568.691) и каснијим формирањем сопствене странке – Покрета „Снага Србије“ унеколико измени политичку сцену Србије. У другом кругу надметања Борис Тадић је потпомогнут подршком странака владајућег блока преокренуо резултат и постао трећи изабрани председник Републике Србије у периоду обновљеног вишестраначја. Тиме је влада поред бројне опозиције у парламенту добила још једног противника који је наступао са позиција власти.

Сличне тенденције показивали су и редовни локални и покрајински избори одржани у септембру 2004. године. На њима су се поново као две најјаче политичке снаге потврдили демократе (1.224 одборника и 31 председника општина) и радикали (1.202 одборника и 22 председника општина). ДСС је по броју гласова (223.327) био скоро изједначен са социјалистима (214.953), који су

⁴³¹ Антонић је иначе сасвим тачно предвидео недостатке оваквог избора: „И поред свих перформанси, Маршићанин у ДСС није уживао популарност. Помало хладан и крут, он код других људи није производио емоције. А када тако није било ни међу присталицама ДСС, како се могло ишчекивати да Маршићанин постане омиљен међу нестраначки опредељеним бирачима?“ (*Гутање жаба: расправе о српској транзицији*, НСПМ, Београд 2005, стр. 81)

⁴³² *Глас јавности*, 21.04.2004. („Искрена подршка кључ за владиног кандидата“, стр. 3)

⁴³³ Резултати избора дати су према публикацији: *Избори за председника Републике Србије одржани 13.06. и 27.06.2004.* РЗС, Београд 2004.

ипак освојили више одборничких мандата (741 према 641) и председника општина (13 према 11). Преостале три партије владајуће већине заузеле су тек шесто, седмо и осмо место на ранг листи изборних резултата, са значајно смањеном политичком подршком у односу на раније изборе (Г17 плус 120.008 гласова – 312 одборника; СПО 77.894 бирача – 234 места и Нова Србија 54.174 гласача – 135 мандата у локалним скупштинама). Избори за Скупштину АП Војводине показали су још лошије односе снага по владајућу коалицију, где је ДСС имао пет, а Г17 плус два мандата, па је владајућа коалиција у овом телу била са минималним утицајем (СРС 36 посланика, ДС 34, СПС осам).

3.2.КОАЛИЦИЈА НА САВЕЗНОМ НИВОУ ВЛАСТИ

Промене у односима странака на нивоу Србије након избора 2003. године и формирање нове владе Војислава Коштунице последично су довеле и до промена на конфедералном нивоу власти. Тројица српских кадрова на челним функцијама из реда ДС (Мићуновић, Тадић и Свилановић) нису ни покушала да отворе политичку борбу на овом нивоу, већ су свесни неминовних промена сами поднели оставке на своје положаје не чекајући да буду смењивани. Пошто је делегација Србије у Скупштини СЦГ у фебруару 2004. године била промењена у складу са новим изборним резултатима и након што је почетком марта била формирана републичка влада у Србији, новоформирана коалиција ДСС-Г17 плус-СПО-НС (уз подршку СПС) отпочела је преговоре са црногорском владајућом коалицијом ДПС-СДП око попуне ових упражњених места својим кадровима. Попуна министарских места послужила је да се изврши извесна компензација владајућим странкама у Србији, па је лидер СПО Вук Драшковић заузео место министра спољних послова, а кадар Г17 плус Првослав Давинић место министра одбране. ДСС се на овом нивоу задовољио протоколарном функцијом председника Скупштине СЦГ, где је још током фебруара месеца био изабран њихов посланик Зоран Шапи. Интересантно је да је четврти положај који је попуњавала Србија (Министарство за људска и мањинска права) остао потпуно

изван свих преговора, па је Расим Љајић, иако му је сама странка постала ванпарламентарна, а касније и у опозицији републичкој власти, до краја мандата остао на челу овог министарства.

Наредне две године (као и претходна 2003. година) показале су да формирање нове државне творевине Србије и Црне Горе скоро да уопште није утицало да се превазиђе криза односа политичких елита две републике. И поред свих учињених уступака, црногорске владајуће структуре су и даље сасвим отворено кршиле раније договоре преточене у Уставну повељу, посебно кроз одбијање да се у парламенту Црне Горе донесу одговарајући пратећи закони за Уставном повељом предвиђене непосредне изборе са Скупштину СЦГ у 2005. години и одбијањем Светозара Маровића да их као номинални шеф државе распише у моменту када је то налагао Уставни закон за спровођење уставне повеље (фебруар 2005. године).⁴³⁴ Оваквим отвореним кршењем материје и духа највиших конфедералних прописа, владајућа коалиција у Србији била је доведена пред свршен чин и преостало јој је само да се у јуну 2005. године кроз пристанак на усвајање три амандмана на Уставну повељу сагласи са жељом црногорских власти да се непосредни избори за парламент државне заједнице одложе „за време када се буду спроводили избори у државама чланицама“, односно након планираног црногорског референдума о независности.⁴³⁵

Тако је у конфедералним органима створена иста ситуација ишчекивања и отаљавања послова која је карактерисала последње године постојања СР Југославије. Конфедерални парламент је током 2005. и у првој половини 2006. године заседао укупно свега десетак дана, усвајајући готово искључиво законе који су се тicali потврђивања међународних уговора и конвенција, а Суд Србије и Црне Горе конституисао се тек крајем 2004. године и за преосталих годину и по дана донео тек двадесетак одлука. Протеком времена, уследила је и размена оптужби између владајућих елита две републике (црногорске власти су оптуживале српску да дају подршку унионистичкој опозицији, а српска власт је имала контраодговор да црногорска спречава сопствене грађане који живе у Србији да гласају на референдуму), тако да је референдум о независности одржан у мају 2006. године на коме се 55,5% црногорских бирача изјаснило за

⁴³⁴ У Србији су ови закони били усвојени током фебруара 2004. године.

⁴³⁵ Амандмани I - III на Уставну повељу (*Службени лист СЦГ*, бр. 26/05)

независност донео окончање стања политичке агоније у коме се налазила државна заједница и истовремено после 88 година повратак потпуне суверености Србије као самосталне државе.

3.3.КОАЛИЦИЈЕ НА ПОКРАЈИНСКОМ И ЛОКАЛНОМ НИВОУ ВЛАСТИ

Променама у положају и начину избора органа локалне самоуправе у Србији током 2002. године,⁴³⁶ односно увођењем пропорционалног изборног система са цензусом од 3% гласалих за учешће у расподели одборничких мандата допринело је да се на десетак ванредних локалних избора у 2002. и 2003. години већина странака определи за самосталан наступ. Међутим, након избора за републички парламент у децембру 2003. године, када се показала стварна снага већине политичких странака на националном нивоу, испоставило се да за немали број њих и цензус од 3% представља превелик изазов за самостални наступ. То је допринело да се редовним локалним изборима 2004. године појави веома велики број најразличитијих коалиција, тако да готово да и није било општине у којој макар једна од изборних листа није била коалициона.⁴³⁷ Од укупно 242 различита политичка субјекта која су узела учешћа на локалним изборима 2002-2004. године, њих 117 биле су заправо различите коалиције, које су у укупном збиру, међутим, освојиле свега 581 одборнички мандат од 6.634 (8,76% изабраних), што сведочи да ове коалиције ипак нису биле доминантан начин изласка на изборе, поготову не за релевантне, парламентарне политичке странке које су се радије опредељивале за самосталан изборни наступ, што се да приметити и из табеле о броју коалиционих веза које су парламентарне странке међусобно имале за локалне изборе:

⁴³⁶ Закон о локалној самоуправи и Закон о локалним изборима, *Службени гласник РС*, бр. 9/02 и 33/02

⁴³⁷ Подаци о листама и резултатима избора дати су према публикацији: *Избори 2004 - за одборнике скупштине општина и градова, за одборнике Скупштине града Београда и града Ниша, за председнике општина и градова, за председника града Београда и града Ниша – коначни резултати*, РЗС, Београд 2005.

Табела 9: Број општина у којима су главне странке биле у међусобним изборним коалицијама

Странка	ДС	СРС	СПС	ДСС	Г17 плус	СПО	НС	Остали
ДС	-	0	1	2	3	6	4	8
СРС	0	-	1	0	0	1	0	0
СПС	1	1	-	2	0	2	4	9
ДСС	2	0	2	-	4	7	6	5
Г17 плус	3	0	0	4	-	7	0	1
СПО	6	1	2	7	7	-	16	25
НС	4	0	4	6	0	16	-	18
Остали	8	0	9	5	1	25	18	-

Извор: *Избори 2004 - за одборнике скупштине општина и градова, за одборнике Скупштине града Београда и града Ниша, за председнике општина и градова, за председника града Београда и града Ниша – коначни резултати*, РЗС, Београд 2005.

Из табеле се може уочити правило да што је странка била јача по политичкој снази, то је имала мање потребе за евентуалним уласком у коалицију са другим странкама за локалне изборе. Не рачунајући ПСС, који је у свакој од општина изашао самостално на изборе, проверавајући сопствену снагу, радикали и демократе имали су убедљиво најмање додира са осталим странкама на локалним изборима. Ни социјалисти, као трећепласирани нису били ради да ступају у коалиције, које су склашали углавном са локалним групама грађана или са представницима „сестринске“ Социјалистичке народне странке. Обрнуто правило важило је за мање партије, нарочито за СПО и НС, које су у страху од изборног цензуса у више десетина места на изборе изашле у коалицији једни са другима, или са ДСС, трећим мањим странкама и групама грађана. Ако би се коалициона удруживања посматрала кроз призму тренутног положаја странака у политичком систему, могло се приметити да су дубоки међусобни ровови између две највеће опозиционе странке и ДСС као стожерне партије владајуће коалиције били пренети и на локални ниво, јер ове три партије међусобно ни у једној од општина нису имале заједничке листе. За разлику од ДСС, мање партије владајуће коалиције биле отвореније за улазак у изборне коалиције са ДС. Сличне релације међу парламентарним странкама владале су и у процесу кандидовања за места

председника општина, али овде је услед строжијих правила за подношење кандидатуре било знатно мање кандидата, претежно највећих парламентарних странака.

Измене изборног законодавства утицале су на резултате избора и касније процесе формирања власти у два правца. Увођење пропорционалног изборног система са нижим изборним цензусом него што је то био случај на републичком нивоу проузроковао је атомизацију политичке заступљености у локалним скупштинама, у које је у просеку ушао већи број политичких субјеката у односу на раније изборне циклусе одржане по већинском систему. Свега у две општине у држави поједина изборна листа успевала је да добије натполовични број одборника који би јој омогућио да самостално формира власт (у Тутину Листа за Санцак, а у Црној Трави ПСС). У свим осталим местима, формирање власти постало је зависно од страначких договора и склапања владавинских коалиција. Кључна чињеница у том поступку стварања нових локалних владавинских коалиција постао је непосредно бирани председник општине-градоначелник, односно његова партијска припадност. На основу стања из септембра 2005. године,⁴³⁸ у свега 19 од 151 (12,58%) јединице локалне самоуправе догодио се случај да је формирана таква локална владајућа већина у којој није партиципирала она странка која је дала непосредно изабраног председника општине. Такве коалиције биле су изразито нестабилне, јер су од тих 19 случајева у пет општина услед блокаде власти током 2005. и 2006. године морали бити расписивани ванредни избори за одборнике, а у два случаја ванредни избори за председника општине. И у оним општинама где није постојала оваква кохабитација између парламентарне већине и председника општине, одржавање неопходне владајуће већине било је веома тежак процес, па је за свега две године одржано још двадесетак гласања, што за нове сазиве скупштина општина, што за председике, што за успешне или неуспешне референдуме за опозиве првих људи општина. Следећи узрок за нестабилност општинских скупштина крио се у чињеници да је услед великог броја странака доминантан модел коалиционог удруживања на локалним изборима био минимална коалиција, врло често зависна од воље само

⁴³⁸ Преглед власти у општинама према: *Директоријум локалних самоуправа у Србији*, ЦЕСИД, Ниш 2005, стр. 10-397.

једног политичког субјекта (па и једног јединог одборника), која је према Гоатију била практикована у 72,6% случајева формирања локалних власти.⁴³⁹

У процесу конституисања општинских скупштина настављене су одређене тенденције приликом формирања владајућих већина које су почеле да се јављају током претходног мандатног периода, а тицале су се даље релаксације и уласка у коалиције странака које су биле оштро политички сукобљене на централном, националном политичком нивоу. Највештије је своју политичку позицију користио ДСС, чији су локални одбори били отворени како за коалиције са ДС, тако и са радикалима и социјалистима, чиме је ова партија била на првом месту по броју општина у којима је партиципирала у локалној власти (више од сто општина). За разлику од ДСС, у партији Г17 плус био је донет званичан став централних органа да се не могу правити коалиције са ПСС, СПС и СРС, али он у пракси није био поштован, јер су одборници ових партија у значајном броју општина били у коалиционим везама са тим странкама, што је било правдано еуфемистичким изразима попут „локална кохабитација“.⁴⁴⁰ Центрано руководство СПС је заузело специфичан став по питању локалних коалиција, правећи градацију између других странака, па је својим општинским одборима одобрило да са одборницима СРС и ДСС могу склапати коалиције без ограничења, док су се са осталим странкама могли водити само преговори, али не и склапати коалиције без сагласности страначког Главног одбора.⁴⁴¹

Ипак, идеолошке позиције странака у овим процесима формирања власти на локалном нивоу још увек су биле од релативно великог значаја, што ћемо видети из табеле међусобних коалиционих веза у владавинским коалицијама које су формиране у општинама након избора:

⁴³⁹ Гоати, Владимир: *Партијске борбе у Србији у постоктобарском раздобљу*, Институт друштвених наука и FES, Београд 2006, стр. 79.

⁴⁴⁰ Са сајта: www.istinomer.rs/izjava/nikad-sa-radikalima-karicem-i-socijalistima/ (приступљено 24.10.2014)

⁴⁴¹ *Одлуке, оцене, ставови и закључци органа СПС јануар 2003 - новембар 2006* (интерни материјал, децембар 2006, записник са 36. седнице ИО СПС, одржане 23.09.2004. године, стр. 127)

Табела 10: Број општина у којима су главне политичке странке биле у међусобним владавинским коалицијама након избора

Странка	ДС	СРС	СПС	ДСС	ПСС	Г17 плус	СПО	НС	Мањине	Остали
ДС	-	10	10	62	34	44	37	20	8	37
СРС	10	-	53	42	31	15	8	13	4	32
СПС	10	53	-	44	28	18	14	13	3	33
ДСС	62	42	44	-	43	52	42	31	5	49
ПСС	34	31	28	43	-	32	22	15	3	29
Г17 плус	44	15	18	52	32	-	28	19	4	28
СПО	37	8	14	42	22	28	-	16	1	29
НС	20	13	13	31	15	19	16	-	3	18
Мањине	8	4	3	5	3	4	1	3	-	7
Остали	37	32	33	49	29	28	29	18	7	-

Извор: Директоријум локалних самоуправа у Србији, ЦЕСИД, Ниш 2005.

Из ове табеле се прилично јасно може назрети пресликан политички положај појединих странака са централног нивоа, јер је евидентно да је на једној страни ДС у највише случајева делио власт са ДСС, Г17 плус и СПО, док су социјалисти и радикали једни другима били најчешћи коалициони партнери. ДСС који је заузео централну политичку позицију успешно је коалирао са свим странакама, али се примећује да су локалним одборима ДСС политички осетно чешће били ближи локални представници ДС (коалиције у 62 општине) него СРС (42 коалиције). Ранија већ успостављена програмско-идеолошка дистанца између радикала и демократа пресликавала се и на локални ниво, па је у свега десет општина забележена сарадња главне две опозиционе партије, а у исто толико и коалиција ДС-СПС. Све релевантне политичке партије су врло радо сарађивале и са осталим, мањим партијама, групама грађана и локалним странкама, о чему сведочи велики број коалиционих веза.

Серија ванредних локалних избора током 2006. године (у чак 15 општина током те године спроведени су ванредни избори за одборнике) послужила је и као показатељ предизборних престројавања на националном нивоу и слика тадашњих односа странака. На страни власти, политичко приближавање ДСС и Нове Србије

крунисано је заједничким изласком на ванредне изборе у 12 општина, док су свега у две општине ове странке изашле самостално. Од тих 12 општина, у претходном изборном циклусу ове две партије нису биле у коалицији у чак десет њих, из чега би се могло закључити да су ове одлуке о ступању у локалне изборне коалиције вероватно биле доношене под утицајем страначких централа у Београду, а не локалних одбора. Као партнер овим двома странкама на локалним изборима почела је да се јавља и Јединствена Србија, партија коју је почетком 2004. године издвајањем из ССЈ основао утицајни локални лидер у Поморављу и градоначелник Јагодине Драган Марковић. Наспрам њих, друге две партије владајуће коалиције (Г17 плус и СПО) су у низу општина склапале локалне изборне коалиције са ДС (нпр. коалиција ДС-СПО за изборе у општинама Уб и Житиште) или су са демократама давале заједничке кандидате за председнике општина (тако је Г17 плус подржао кандидате ДС за председнике у општинама Лесковац, Ковин и Кула), а само у једном случају (избор за градоначелника Ужица) све странке владајуће коалиције на републичком нивоу су стале иза једног заједничког локалног кандидата.

На нивоу АП Војводине, релативни победници избора били су радикали, који су и овде постали појединачно најснажнија политичка опција. Међутим, као и на нивоу републике, то је била практично бескорисна победа, обзиром да СРС ни у овом телу није имао политичке савезнике који би му помогли да оформи неопходну већину гласова у покрајинској скупштини и за формирање Извршног већа. Иако је одмах након избора било јасно да ће нову већину врло вероватно формирати партије које су чиниле претходну владајућу већину у покрајини, сам процес преговарања није ишао глатко, јер је политичка изолација радикала и социјалиста захтевала ширу коалицију осталих странака. Кључну превагу донело је приклањање посланика ПСС ка ранијем владајућем блоку, што је омогућило да се формира нова владајућа коалиција на нивоу покрајине коју су чинили ДС, СВМ, ЛСВ, ПСС и неколико посланика различитих група грађана, са укупно 66 посланика. Такав епилог оставио је у опозицији Г17 плус (који није желео да буде у коалицији са Карићевим ПСС) и ДСС (који је из ранијег периода гајио анимозитет према ЛСВ). Партијска припадност двојице челних људи није била мењана, али је дошло до кадровских промена на тим местима (за председника

парламента изабран је Бојан Костреш уместо Ненада Чанка, што је учињено на захтев демократа током преговора за формирање нове коалиције, а за челног човека покрајинске извршне власти дошао је Бојан Пајтић).⁴⁴² Подела потпредседничких места у парламенту и Извршном већу следила је политичку снагу ових партија, јер су у оба тела потпредседнике давале четири кључне партије новоформиране владајуће коалиције - ДС, СВМ, ЛСВ и ПСС. Формирањем овакве владавине коалиције по први пут је створена ситуација да су покрајинску власт по први пут формирале оне партије које су на националном нивоу остале у опозицији. Мада се саме надлежности и овлашћења ова два нивоа власти нису могла поредити по свом значају, владајућа војвођанска коалиција није пропуштала прилике да на одређеним значајнијим питањима отвара нове политичке фронтове и исказује своје неслагање са републичком владом. Тако је током 2005. године Скупштина АП Војводине донела два закључка (Закључак поводом Одлуке Народне скупштине Републике Србије за давање јединствене концесије за изградњу аутопута Е-75 од Хоргоша до Пожеге и Закључак о преиспитивању Одлуке Владе РС о оснивању Јавног предузећа за транспорт нафте нафтеводима и транспорт деривата нафте продуктоводима⁴⁴³), којима је инсистирала да републичка влада и скупштина преиспитају одређене јавне одлуке којима је по мишљењу покрајинских органа био угрожен економски интерес покрајине, што међутим није наишло ни на какав конкретан одјек код републичких власти, односно допринело да се спорне одлуке измене.

⁴⁴² *Глас јавности*, 31.10.2004. („Костреш председник Скупштине“, стр. 3)

⁴⁴³ Колунџија, Денис: *Вишестраначка Скупштина АП Војводине 1992-2012*, Скупштина АПВ, Нови Сад 2012, стр. 120.

4. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 2007. ГОДИНЕ

4.1. ДРУШТВЕНЕ И ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ У ВРЕМЕ ОДРЖАВАЊА ИЗБОРА

Одређена стабилизација унутрашњих политичких прилика у периоду 2004-2006. године имала је и својих позитивних одражаја на економски живот у држави. Захваљујући већ постављеним основама и започетим процесима у периоду од 2000. године, период 2004-2006. године карактерисао се још позитивнијим индикаторима него прве три године транзиције.⁴⁴⁴ У овом периоду постигнуте су рекордне стопе раста бруто друштвеног производа које су све три године износиле преко 5% (у 2004. години чак и 9%). Просечне плате су такође расле по веома високим стопама, тако да су оне од 14.108 динара у 2004. години за само две године скочиле на 21.707 динара (око 272 евра) крајем 2006. године, што значи да су оне у номиналном износу сваке године расле за готово четвртину. Велики прилив страног новца кроз привлачење инвестиција из иностранства (у земљу је у 2006. години ушло преко 3,3 милијарде евра само по том основу) омогућио је да се на једној страни формирају велике државне девизне резерве, а да се на другој страни по први пут након више деценија за 2006. годину у државном буџету чак предвиди и суфицит од око 39,5 милијарди динара. Успешним обуздавањем инфлације, она је и даље била држана на за Србију релативно ниском годишњем нивоу (мада је у 2004. и 2005. години бележено да је она прелазила стопу од 10% годишње), а у комбинацији са чврстим курсом динара то је довело до постепеног повећања животног стандарда и куповне моћи запослених. Као важан макроекономски показатељ, стопа учешћа јавног дуга у бруто-домаћем производу је за неколико година спуштена са 50,6% на 31%.

⁴⁴⁴ Статистички подаци који следе наведени су према: Бошњак, Маринко: *Резултати и изазови економских реформи у транзиционом периоду 2001-2008. године*, Министарство финансија Републике Србије, Београд 2011. и *Статистички годишњак Србије*, за 2004, 2005. и 2006. годину, РЗС, Београд.

На другој страни, ни Коштуничина влада није успела да се избори са одређеним проблемима које је наследила од својих претходника. И поред свих ових позитивних параметара и раста броја упуслених, готово у истом обиму растао је и број подељених отказа, па запосленост радно способног становништва никако није успела да се значајније подигне, да би 2006. године она била чак и још нижа него 2003. године (око 2.020.000 грађана), а истовремено број незапуслених је растао све више и то по стопама од више десетина хиљада грађана годишње, да би се у 2006. већ приближио броју од готово милион људи. Захваљујући реалном порасту куповне моћи грађана и привреде, почела је да расте и потражња за разноврсним добрима, па је дефицит платних биланса са иностранством био готово дуплиран у односу на прве године двехиљадитих (са 2,5 на преко 5 милијарди дефицита годишње). Ни у овом периоду индустријска производња није успела да се значајније подигне и бележила је скромне стопе раста које су биле далеко испод стопа раста БДП. Без обзира на обећања дата у изборној кампањи (пре свега ДСС), процес приватизације друштвене својине је настављен у неизмењеном облику, а каснијим развојем догађаја показало се да је највећи број пропалих приватизација обављен управо у овом временском интервалу.

У домену спољне политике, на правцу стратешке одлуке о придруживању државе Европској унији начињени су одређени помаци. Половином априла месеца 2005. године Србија (и Црна Гора) добиле су од Европске комисије позитивну Студију о изводљивости, чиме је отворен процес преговора о стабилизацији и придруживању. Преговори су отпочели у октобру 2005. године, али су већ у мају 2006. године били прекинути, услед „несарадње са Хашким трибуналом“, што ипак није спречило да се крајем те године покрену преговори о визним олакшицама за путовања грађана у ЕУ. У децембру 2006. године у склопу регионалних интеграција потписан је споразум о стварању балканске зоне слободне трговине (СЕФТА). Но, спољнополитички положај државе се тиме није нарочито поправио, а за 2007. годину најављено је и „коначно решавање“ проблема Косова и Метохије.

4.2. ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА У ЗЕМЉИ У ВРЕМЕ ОДРЖАВАЊА ИЗБОРА И ИЗБОРНЕ КОАЛИЦИЈЕ И ЊИХОВА КАМПАЊА

Иако се подршка странкама које су чиниле републичку владу у бирачком телу постепено и континуирано лагано смањивала, сама влада је ипак успевала да опстане на положају и услед сплета околности у првој половини 2006. године (питање референдума у Црној Гори). Након уобичајеног летњег затишја на политичкој сцени, у септембру месецу лидер ДСС и премијер владе Војислав Коштуница поново је иницирао доношење новог републичког устава, које је добијало на значају услед проглашења црногорске независности. Таква намера наишла је на прихватање од стране свих осталих странака. Нацрт текста новог највишег правног акта усглашаван је на неколико затворених састанака и завршен у рекордно кратком року од свега неколико дана. Коначни текст предлога био је резултат компромиса у коме је свака од странака морала да се одрекне неких од својих идеја и замисли за уставну реформу, усвојен је без икакве јавне расправе акламацијом на седници Народне скупштине дана 30. септембра (242 гласова за предлог) и сагласно предвиђеној процедури заказан је референдум за његово коначно потврђивање за 28. и 29. октобар. Покретањем иницијативе за доношење новог устава, ДСС је успео да се избори и да се републичка влада одржи на свом положају још неколико месеци и да у други план баци чињеницу да су представници Г17 плус у Влади дана 1. октобра, у складу са ранијим одлукама свог страначког руководства поднели оставке на своје министарске положаје и тиме означили фактички крај Коштуничине владе. Ретки критички гласови против усвајања новог устава дошли су из реда неколико мањих ванпарламентарних странака либерално грађанске и регионалистичке оријентације (ГСС, СДУ, ЛСВ) и дела посленика правне струке, али они скоро да нису ни могли да се пробију до шире јавности. Исход референдума показао је да су свакодневни позиви за усвајање новог устава насупрот свим очекивањима створили чак и контраефекат у смислу да се део грађана чак и пасивизирао и одбио да изађе на референдум, што је уз организовани бојкот дела мањих странака запретило да изјашњавање пропадне услед недовољног одзива бирача, те је другог дана забележен већи број

отворених кршења закона које су починили бирачки одбори како би се постигла захтевана већина за усвајање (50%+1 гласова за предлог од броја уписаних бирача). Ипак, уз прећутно прихваћене неправилности, према званичним референдумским резултатима за усвајање новог устава гласало је нешто преко 53% уписаних, чиме је предлог био прихваћен, а сам нови Устав свечано је проглашен на седници Народне скупштине 8. новембра 2006. године. Усвајањем Уставног закона створен је правни основ за одређивање датума за одржавање ванредних парламентарних избора, те су они расписани за 21. јануар 2007. године.

Још и пре званичног старта изборне кампање искристалисало се неколико изборних коалиција политичких странака. Неформано окупљена на критици предложеног текста републичког устава и кампањи бојкота уставног референдума група странака је 11. новембра обзнанила да је званично формирала коалицију ради заједничког наступа на изборима. Нову коалицију створиле су две мање парламентарне партије које су биле изабране на изборима 2003. године на листи ДС (ГСС и СДУ), Владан Батић као представник свог ДХСС, затим војвођански ЛСВ и као стожерна странка коалиције годину дана раније формирана Либерално демократска партија (ЛДП), од стране делова ДС који су подржавали у унутарстаначким борбама пораженог кандидата за председника Чедомира Јовановића. Ових пет странака, потпомогнутих подршком дела невладиних организација и удружења, окупило се на наглашеној либералној и грађанској платформи, залажући се за: пуну либерализацију тржишта кроз брзу приватизацију јавних предузећа (НИС, Телеком и ЕПС), даље испуњавање свих захтева према Хашком трибуналу и спровођење Закона о лустрацији, признавање чињенице да је Косово независно од остатка Србије од 1999. године, за пуну аутономију Војводине и других делова Србије, за реформе образовног и здравственог система и социјалне политике.⁴⁴⁵ Додатни мотив за ово коалиционо окупљање био је незадовољство дотадашњом политиком „кохабитације“ ДС према ДСС и др Војиславу Кошгуници, који је, иначе, у наступима ових странака био константно окривљаван за спровођење „опструкције“ реформи у периоду након 2000. године: „Наш главни противник је политика Војислава Кошгунице, коју хоћемо да оспоримо у сваком сегменту. Формирање нове сличне владе је

⁴⁴⁵ *Волим Србију, говорим истину* (летак коалиције ЛДП-ГСС-ЛСВ-СДУ из изборне кампање, децембар 2006)

опасност за све суседне земље, јер је та влада обновила у Србији шовинистичку и популистичку традицију.⁴⁴⁶ За разлику од ове „дисидентске“ листе, Демократска странка се одлучила на самосталан излазак на изборе, али је на своју листу примила представнике Санџачке демократске партије Расима Љајића (са којима је већ била изашла на ванредне локалне изборе у Новом Пазару и Сјеници) и Демократског савеза Хрвата Војводине.

На страни власти, већ добро опробана коалиција у серији ванредних локалних избора током 2006. године преточена је и у изборну коалицију на националном нивоу. Десетак дана након званичног расписивања избора лидери и централни партијски органи ДСС и Нове Србије потврдили су да ће ове две партије на изборима наступити у коалицији, као потврду раније добре сарадње, а такође је решено да јој се прикључе и представници СДПО и ЈС.⁴⁴⁷ Окосница кампање ове коалиције било је истицање успеха трогодишњег рада владе на свим пољима. Поносно је истицано да је „Србија поново лидер по брзини спровођења реформи у региону, да је бруто друштвени производ порастао само у 2006. години за око 6% и да је у земљу ушло преко четири милијарде евра страних инвестиција и регистровано 20.500 нових предузећа, да је асфалтирано 980 километара нових путева и реконструисано 1.480 километара, итд.“⁴⁴⁸ Ништа мањи значај није имало ни истицање успеха у доношењу новог републичког Устава и борби за очување Косова и Метохије у саставу Србије: „По први пут смо после много година остварили истинско јединство, изгласавајући вољом и снагом народа нови устав Србије. Пред нама је сада задатак да конституишемо први парламент државе Србије и добијемо владу државе Србије. Ово су државотворни избори на којима се граде институције и заокружује државност Србије...Док постоји Србија и Косово ће бити наше. Нудимо споразум, нудимо компромис, нудимо историјски правично решење, али одбацујемо сваку помисао да дамо оно што је наше – Косово и Метохију.“⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ *Политика*, 15.11.2006. („Радикали против свих, ДСС ни против кога“, стр. 7)

⁴⁴⁷ *Политика*, 20.11.2006. („ДСС и Нова Србија заједно“, стр. 1; „Илић: Без размирица и међусобних увреда, стр. 7)

⁴⁴⁸ *Хиљаду дана рада владе др Војислава Коштунице* (брошура, новембар 2006)

⁴⁴⁹ Говор Војислава Коштунице на митингу у Краљеву (*Политика*, 29.12.2006. („Србија јача од подела“, стр. 13))

Стварањем ове коалиције странака на власти и претходном одлуком Г17 плус да на изборе изађе самостално, СПО као једина преостала партија владајуће коалиције остала је усамљена на политичкој позорници. Свесни своје слабе политичке снаге, челници ове партије почетком изборне кампање дали су се у тражење коалиционих партнера који би им омогућили да се изборе са високим изборним прагом од 5%. Но, како су се све релевантне политичке партије већ изјасниле за самосталан излазак на изборе или у коалицијама других странака, СПО је био принуђен да политичке савезнике потражи у ванпарламентарним партијама и удружењима, попут Либерала Србије, Српске лиге за заштиту приватне својине, Народне сељачке странке, Покрета за Тимочку крајину. Као своје циљне групе ове неправне коалиције били су виђени „сељаци, они којима је после 1945. године за време комунистичког режима одузета имовина, као и грађани Србије који се залажу за монархију.”⁴⁵⁰

На страни опозиције за излазак на изборе створено је неколико коалиција мањих ванпарламентарних партија. Новоформирана (половином 2005. године) Партија уједињених пензионера Србије (ПУПС), склопила је изборни савез са Социјалдемократском партијом. Ове две странке су се током кампање обраћале готово искључиво пензионерској бирачкој популацији, са прилично уско постављеним темама кампање: „ПУПС је настао онда када смо схватили да за своја права морамо да се боримо сами и то на једини начин који нам је преостао - уласком у скупштину Србије. Док се др Јован Кркобабић (председник ПУПС - З. Р.) налази на челу Републичке заједнице пензијског и инвалидског осигурања, пензије су исплаћиване не време и износиле 80% просечне плате у привреди. Временом, држава је узимала све више и више новца из наших фондова, тако да данас преко 300.000 пензионера прима пензију мању од 10.000 динара. То није довољно за пристојан живот! Хоћемо да се новац који смо зарадили исплаћује нама пензионерима, а не да се троши на службене Мерцедесе и шпијунске сателите. Наши први захтеви ће бити веома јасни: укидање партиципације за здравствене услуге и дуплирање најнижих пензија. А затим ћемо кренути на обарање постојећег и доношење новог закона о ПИО.”⁴⁵¹ Поред ове коалиције, за изборе су се пријавиле две коалиције националних мањина - Коалиција Албанаца

⁴⁵⁰ *Политика*, 27.11.2006. („Сигурни у успех“, стр. 7)

⁴⁵¹ *Искусство и енергија!* (летак коалиције ПУПС-СДП, децембар 2006)

прешевске долине и листа мањих странака мађарске националне мањине окупљених око ДЗВМ, као и једна коалиција ванпарламентарних партија и удружења под именом Војвођанске партије.

4.3. ИЗБОРНИ РЕЗУЛТАТИ КОАЛИЦИЈА

Седми по реду избори од обнове вишестраначја донели су одређене преомене у саставу српског парламента, које ипак нису биле толико интензивне као у неким ранијим изборним циклусима.⁴⁵² Као и три године раније, првопласирани у изборном надметању били су радикали, који су у односу на изборе 2003. године повећали број освојених гласова за нешто мање од стотинак хиљада (1.153.453 гласа, односно 28,6% од броја гласалих), али је због резултата осталих листа број мандата био смањен за један – 81. Највећи скок у поверењу бирача забележила је листа демократа, освајајући 915.854 гласа (22,71%) чиме је обезбедила 64 посланичка места. Трећепласирана коалиција ДСС-НС је већ осетно заостала по броју гласова за прве две листе, али је имала још увек респектабилну подршку од 667.615 грађана (16,55%) што им је донело 47 мандата. У интервалу од 5-7% процената гласалих пласирале су се чак три листе: Г17 плус (19 посланика), СПС (16 посланика) и коалиција ЛДП-ЛСВ-ГСС-СДУ (214.262 гласа и 15 мандата). Користећи се новелираним одредбама изборног законодавства које нису захтевале изборни цензус за листе странака националних мањина, у парламент је ушло и неколико партија које су биле далеко од прага од 5% од броја гласалих (СВМ – три мандата, Листа за Санџак Сулејман Угљанин – два мандата, а Коалиција Албанаца Прешевске долине, Унија Рома Србије и Ромска партија по једно посланичко место). Иако су коалиционе листе СПО и ПУПС-СДП имале већи број гласова (134.147 и 125.342), то није било довољно да се пређе цензус, и ове листе остале су без заступљености у новом сазиву парламента, а за улазак у парламент нису се избориле ни преостале две коалиционе листе Мађарска слога и Војвођанске партије, које су освојиле тек нешто више од десетак хиљада гласова.

⁴⁵² Резултати парламентарних избора дати су према публикацији: *Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије одржани 21.01.2007. године*, РЗС, Београд 2007.

Од коалиционих листа учесника избора, највећи успех по броју гласова и мандата остварила је листа ДСС-НС. Међутим, релативно солидан изборни резултат није могао да прикрије да ова коалиција суштински није имала неког видљивијег синергијског ефекта. Штавише, она је освојила мањи број и гласова и посланичких места у односу на претходни самосталан резултат ДСС (678.031 гласа и 47 мандата према према 667.615 гласова и 53 мандата колико је имала листа ДСС 2003. године). Ипак, коалиционо удруживање ове четири партије дало је извесне позитивне ефекте који су се огледали у чињеници да је ДСС пријемом три мање партије на листу успео да обезбеди значајан контингент од преко стотинак хиљада нових гласова (углавном из централне Србије, где је ова коалиција остварила и своје најбоље резултате – Љиг 42,73%, Лучани 41,04%, Јагодина 39,44%, итд), којима је успео да покрије значајан одлив дела својих бирача из урбаних средина (ДСС је само у Београду у односу на претходне изборе био изгубио скоро 50.000 гласова; у Нишу је коалициона листа имала око 7.000 гласова мање него сам ДСС раније). На овај начин избегнуто је расипање значајног дела гласова из народњачког милеа, јер са тих стотинак хиљада гласова НС, СДПО и ЈС сами за себе тешко да би успели да пређу цензус. Ове мање странке су имале и додатни разлог за задовољство, кроз потврду, односно стицање парламентарног статуса након расподеле мандата (према пропорцији пет за ДСС и два за НС, која је додатно из своје квоте дала места преосталим двома странкама). Тако је пре ових избора ванпарламентарна Јединствена Србија сада добила два мандата, исто колико и СДПО који је сада стекао своје мандате без упита њихове легитимности, Нова Србија је повећала свој салдо са девет на десет посланика, док је ДСС након ових намирења мањих партнера остало свега 33 посланика.

Коалиција ЛДП-ЛСВ-ГСС-СДУ је такође успела да пређе изборни праг и стекне парламентарни статус. Имајући у виду политичку снагу ових партија пре избора (ЛСВ је 2003. године изашао на изборе у оквиру коалиције „Заједно за толеранцију“ која тада није прешла цензус, ГСС и СДУ су добили мандате на листи ДС, а ЛДП се раније опробао само на ванредним локалним изборима, са промењивим успехом), ова коалиција је доказала своју оправданост, доносећи свим својим чланицама корист у виду стицања и потврђивања парламентарног

статуса, док су мандати расподеђени тако да је ЛДП добио шест, ЛСВ четири, ГСС три, а ГСС, СДУ и ДХСС по један. Заснована на програмској блискости и личним односима страначких вођа, коалиција је остварила добре резултате на окупљању највећег дела профила бирача коме се обраћала. Док су претежно ЛСВ припале заслуге за остваривање одличног резултата на подручју Војводине (7,95% и четврто место по броју гласова листа у северној покрајини, и то без подршке националних странака мањина које су изашле самостално), ЛДП се успешно и видљиво позиционирао у делу ранијих гласача демократа, посебно у великим градовима (коалиција је у појединим централним београдским градским општинама имала и преко 11% подршке, а на целој територији града 6,27%, у Нишу 6,5%, Ужицу 5,2%), али је на другој страни због специфичне идеологије и организационе неизграђености коалиција забележила изразито лоше резултате у мањим срединама на подручју централног дела Србије и Космета.

Иако није успела да пређе изборни цензус, коалиција ПУПС-СДП је остварила запажен успех на изборима. С обзиром да ове партије као такве нису постојале у периоду одржавања претходних избора 2003. године, немогуће је поуздано проценити њихове појединачне учинке. Ипак, пошто је ова коалиција своје најбоље резултате остварила на подручју јужног дела Србије, у општинама са најстаријим просеком старости становништва (Црна Трава 6,45% гласова, Сврљиг 6,32%), може се основано претпоставити да је ПУПС својом кампањом која се обраћала управо тој класи грађана успео да код себе придобије део бирача који су раније гласали за СПС. О томе сведочи податак да су социјалисти управо у овим крајевима забележили своје највеће падове у процентима подршке (у Топличком округу пад са 11,07% гласова 2003. године на 6,7% подршке 2007. године, у Нишавском са 9,31% на 5,94%) и резигнирана изјава председника социјалиста одмах по објављивању првих изборних резултата: „Дачић је значајан део свог обраћања медијима посветио оптужбама на рачун Партије удружених пензионера Србије (ПУПС), која је, по његовом мишљењу, највећи кривац за слаб изборни резултат СПС-а. Како је објаснио, једини разлог постојања ове партије јесте да социјалистима преотме део бирачког тела: 'ПУПС није ушао у парламент, а могли су да направе да не уђе ни СПС. Ко би онда штитио интересе пензионера?

Да неће можда Г17 плус?', запитао се Дачић.⁴⁵³ Иако је освојила сличан број гласова, листа СПО као неправна коалициона листа доживела је неуспех, с обзиром да стожерна странка у моменту одржавања избора не само да је била парламентарна, већ је била и заступљена у републичкој власти, са одавно препознатљивим називом и председником. Позивање на листу низа мањих партија и удружења није имало никаквог видљивијег ефекта, јер се радило о организацијама без већег политичког значаја и снаге. Друга неправна коалиција, листа ДС, није имала таквих проблема, обзиром на снагу демократа, па је могла великодушно да партијама националних мањина да по неколико мандата, при чему се испоставило да је на крају чак и прилично великодушно препустила својим новом мањинском савезнику Санџачкој демократској партији чак три посланичка мандата, иако је сада из корпуса бошњачких/муслиманских бирача добила мањи број гласова него 2003. године, када је тадашњем партнеру Листи за Санџак било уступљено свега два мандата.

4.4.ПРОЦЕС ФОРМИРАЊА НОВИХ ОРГАНА ВЛАСТИ

Послеизборни процес формирања нове коалиционе владе вероватно ће ући у анале политичке историје обновљеног вишестраначја кроз парадокс да никада за краће време није било јасно које ће политичке странке формирати нову Владу, а да је сам поступак преговарања трајао толико дуг временски период, са велеобртима некарактеристичним чак и за српски политички живот.

Ако се најпре сагледа сам бројчани однос између освојених посланичких мандата појединих странака, може се закључити да је он наликовао претходном сазиву. Радикалима у покушају пребацивања ранијег резултата није помогао трогодишњи капитал опозиционе странке која се протеклом времена под руковођењем заменика председника Томислава Николића у својој реторици полако одрицала својих ранијих најмаркатнијих националних ставова, нити скупа и професионално одрађена изборна кампања. Увидевши да је однос снага такав да

⁴⁵³ *Време*, бр. 838, 25.01.2007. („СПС: За све је крив ПУПС“, стр. 18)

и даље у парламенту немају неког значајнијег савезника, радикали су одмах након избора фактички одустали од тражења савезника за формирање владе и повукли се из читавог процеса. У сличаној ситуацији налазио се и СПС, коме за стицање статуса пожељног коалиционог партнера није помогло ни то што је ова партија три године помагала мањинску владу Војислава Коштунице.

Стога је преостало да се решење за формирање нове владе потражи у кругу странака које су још увек биле називане синтагмом „демократски блок“. Пошто је „новоформирани“ ЛДП са коалицијом мањих партија имао став потпуне искључивости према ДСС, већ у првим данима назирало се да је најреалнија опција за формирање владе коалиција странака са изборних листа ДС, ДСС-НС и Г17 плус, која је располагала са довољном већином од 130 мандата, а којој су своју подршку најављивали и представници националних странака мањина.

Журећи да се нова влада формира што пре, председник Тадић је већ након десетак дана по окончању избора отпочео први званични круг консултација са представницима парламентарних партија. И док су се представници ДС и Г17 плус начелно сложили да се створи заједничка владајућа коалиција на бази програмског јединства око брзог пута у Европску унију, јачања економије, брзих реформи у секторима безбедности и образовања и компромисно решење око Косова и Метохије,⁴⁵⁴ представници ДСС су били далеко неодређенији, понудивши најпре сопствену платформу као основ за све даље преговоре о влади. Кратка платформа се у светлу актуелних спољнополитичких околности бавила искључиво питањем Косова и Метохије.⁴⁵⁵ У неколико полуваничних билатералних састанака страначких делегација изгледало је да је ипак начелно усаглашено да се формира влада од стране ДС, ДСС и Г17 плус, јер је у јавност процурело да су се ове странке споразумеле око пет принципа политике будуће владе: 1) Косово и Метохија не могу добити независност и подржавање државних органа у том правцу, 2) убрзање европских интеграција кроз наставак преговора о стабилизацији и придруживању и стављања Србије на „белу шенгенску листу“, 3) неодложно испуњење обавеза према Хашком трибуналу, 4) повећање запослености, смањење сиромаштва, повећање страних инвестиција, завршетак приватизације, подизање животног стандарда становништва, 5) борба против свих

⁴⁵⁴ *Политика*, 31.01.2007. („ДСС-НС и Г17 плус Тадићу нису помињали име мандатара“, стр. 1)

⁴⁵⁵ *Блиц*, 01.02.2007. („Платформа ДСС“, стр. 3)

видова криминала и корупције.⁴⁵⁶ Највећи проблем избио је око позиције председника Владе, коју су желели да преузму и ДС (кандидат за премијера био је Божидар Ђелић) и ДСС (дотадашњи председник Владе Војислав Кошгуница). Након састанка представника ДСС и Г17 плус, ове две партије утаначиле су и „шести принцип“ који је дефинисао потпредседник ДСС Драган Јочић: „Лидери ДС, ДСС и Г17 плус треба да се изјасне о преузимању одговорности за најважнија места у држави. Уколико ДС хоће да преузме одговорност за место председника државе, онда ДСС преузима одговорност за место председника Владе, или обрнуто, без улажења у персонална решења.“⁴⁵⁷ На тај начин је ДСС у преговорима однео важну политичку победу, јер је успео да придобије представнике Г17 плус за идеју да Кошгуница буде мандатар нове Владе, који су на то пристали вероватно и због претходног оспоравања демократа да Млађан Динкић буде будући министар финансија. Представници ДС су прећутно прихватили могућност да Кошгуница остане премијер, али су другим двома странкама испоставили сопствене захтеве за даље преговоре: „Нулти принцип који је предложила Демократска странка, подразумева да странке које учествују у преговорима о формирању владе раскину на локалном нивоу коалиције са Социјалистичком партијом Србије и Српском радикалном странком... Уколико би ДСС и даље инсистирала на месту мандатара, логична последица таквог решења јесте да ДС са највећим бројем освојених мандата има и највећи број ресора, укључујући и оне који су кључни за неопходне реформе пре свега у области економије и безбедносних служби.“⁴⁵⁸ Како је време одмицало, постајало је све јасније да никакав договор заправо није на видику. Серија састанака страначких емисара није давала коначни резултат, да би крајем априла и почетком маја месеца, са приближавањем краја уставног рока (од 90 дана од момента прве седнице парламента у новом сазиву) за формирање владе на видело почела да излази суштина спорења ДС и ДСС у преговорима, а која се тичала будућег утицаја у најважнијим министарствима. Борис Тадић је јавно нападао представнике ДСС, НС и Г17 плус да не желе да се промени политика владе, и

⁴⁵⁶ *Време*, бр. 844, 08.03.2007. („Влада најскупља српска реч“, стр. 10)

⁴⁵⁷ *Политика*, 07.03.2007. („Председник или премијер - избор је ваш“, стр. 1. и 7)

⁴⁵⁸ Са сајта: <http://www.ds.org.rs/component/content/article/18-medijski-centar/%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D0%B4%D1%81/1905-Pregovori-o-formiranju-Vlade-Srbije> (приступљено 09.02.2015)

истовремено открио у чему је био проблем у дотадашњим преговорима: „Ја лично јесам био спреман увек на компромис, уколико он обезбеђује неко решење, побољшање живота и води нас према чланству у Европској унији. У том смислу сам био спреман да понудим садашњем председнику владе да настави да буде премијер... Мој став је врло јасан - не може једна странка, у овом случају ДСС, да контролише БИА и полицију у исто време, пре свега због тога што у том сектору нисмо имали ни довољне реформе, а годину дана нема ни преговора са ЕУ о споразуму о стабилизацији и асоцијацији због несарадње са Хашким трибуналом.“⁴⁵⁹ На другој страни, председник НС је за пропаст преговора окривио ДС и, што је било још важније, назначио да су народњаци спремни и на сарадњу са радикалима: „Коалиција ДСС – НС попустила је максимално. Прво су нам тражили финансије, па енергетику, а сад захтевају и првог човека БИА. Не може се све дати... Уколико не дође до договора о влади, Нова Србија ће подржати заменика председника СРС-а Томислава Николића приликом избора за председника скупштине Србије.“⁴⁶⁰

Да ова Илићева изјава није била само празна претња, видело се у наставку конститутивне седнице парламента 7. маја, када је коалиција ДСС-НС заиста и дала своју подршку избору заменика лидера СРС Томислава Николића за председника парламента. Неубедљиво образложење за такав потез нађено је у блокади преговора и жељи да се парламент што пре конституише: „Једино што је логично у овом тренутку, ако немамо договор о дефинисаној скупштинској већини кроз подршку Влади, ако то данас немамо, једино што је логично то је да сви гласамо за нешто што јесте логично – логично је гласати за кандидата оне групе која има највише посланика у парламенту. У овом случају то је СРС.“⁴⁶¹ Друга страна је небираним речима у скупштинској расправи одговорила одраније познатим флоскулама о „повратку у деведесете“: „Ево, најзад је и он (Војислав Коштуница – З. Р.) долетео у своје јато. Најзад је јато комплетирано, а у том јату политичких странака: ратни злочинци, антихашки лоби, тајкуни, земунски клан, овчарско–кабларска мафија, силиконске певаљке, вашар за Српску нову годину

⁴⁵⁹ Са сајта: <http://www.ds.org.rs/medija-centar/intervjui/2003-Predsednik-Tadic-Dacu-sansu-parlamentu> (приступљено 10.02.2015)

⁴⁶⁰ *Политика*, 06.05.2007. („Илић: Или влада или подршка Николићу“, стр. 1)

⁴⁶¹ *СБ НСРС*, књига 1/2007 (1. конститутивна седница), стр. 147.

испред ове скупштине. То је оно што имамо данас. То је тај систем вредности који Србију враћа уназад.⁴⁶² Захваљујући оваквој коалицији, заменик председника СРС је изабран за председника Народне скупштине, са 144 гласа радикала, народњака и социјалиста, а за противкандидаткињу Милену Милошевић, посланика ДС, гласало је 99 посланика коалиције демократа, либерала и мањинских странака. Избором Николића за председника скупштине, изгледало је да су дотадашњи тромесечни преговори странака „демократског блока“ бесповратно урушили. Нова техничка коалиција СРС, ДСС-НС и СПС је у наредна два дана (8. и 9. маја) наставила конституисање парламента, тако што су ове партије заједнички изгласали троје потпредседника парламента и попунили места у скупштинским одборима, док су представници ДС и ЛДП одбили да дају своје предлоге и током седнице наставили да беспошtedно критикују такве потезе, а посланици Г17 плус нису ни дошли на седницу.

Нови обрт уследио је када је у ноћи 10. на 11. мај саопштено да је ипак постигнут договор о формирању владе „демократског блока“ ДС, ДСС-НС и Г17 плус. Кључан уступак учиниле су демократе, које су прешле преко ранијих Тадићевих тврдих ставова и прихватиле да ДСС поред премијерског места за Коштуницу задржи и место министра полиције и добије могућност да за првих годину и по дана рада владе одреди „нестраначку“ личност за место шефа Безбедносно-информативне агенције (касније постављен Раде Булатовић, ранији Коштуничин саветник); док је ДСС прихватио да се формира тзв. „Савет за националну безбедност“ који би координирао рад свих министарства и служби безбедности, а на чијем би се челу налазио Борис Тадић као председник републике.⁴⁶³ Како би се намирили сви страначки апетити, изменама закона о влади и министарствима влада је проширена са 17 на 22 министарства, цепајући тако одређена министарства која су обухватала одређену целовиту област државне управе на мања министарства, често са нејасно разграниченим и конкурентним надлежностима (нпр. посебна министарства за финансије и економију; Министарство за инфраструктуру и посебан министар без портфеља задужен за „национални инвестициони план“). У расподели портфеља ДС је компензован за своје уступке, па је ова партија дала јединог потпредседника владе

⁴⁶² Исто, стр. 181.

⁴⁶³ *Политика*, 12.05.2007. („Полиција ДСС, одбрана ДС“, стр. 1. и 7)

(Божидар Ђелић), попунила значајан део најважнијих ресора (спољни послови, одбрана, финансије, рад и социјална питања) и што је било још важније успела да оствари свој захтев из преговора да добије већину од укупног броја чланова владе (13 од 25). ДСС је поред већ поменутих функција успео да задржи свог коалиционог партнера Велимира Илића на месту министра за инфраструктуру, а поред тога ДСС је дао још петорицу министара. Г17 плус као најмањи партнер морао је да се задовољи само местом новоформираног министарства економије за свог лидера Динкића и са још четири министарства, али је овој странци учињен уступак обећањем да ће њихов кадар Радован Јелашић остати на челу Народне банке Србије.

Договором ових странака, највећи губитници постали су радикали и њихов лидер Томислав Николић. Заједничком иницијативом 128 посланика нове владајуће коалиције у најави затражено је његово разрешење. Епилог расправе био је да је Томислав Николић на њеном крају сам поднео оставку на место председника парламента, па се у све већем временском теснацу прешло на усвајање измена и допуна закона о влади и министарствима, како би се створио правни основ за договорени састав и избор нове Владе, на који се прешло тек последњег дана законског рока, 15. маја, у касним поподневним часовима. Мандатар Кошгуница је у свом експозеу навео да су странке које чине владу „постигле пуну сагласност око пет кључних програмских принципа владине политике. Ти принципи се односе, редом, на: питање Косова и Метохије, европских интеграција, сарадње са Трибуналом у Хагу, социјалне и економске политике и борбе против криминала и корупције.“⁴⁶⁴ И поред све огорчености због искоришћавања у процесу конституисања владе, посланици СРС су се одлучили за зачуђујући потез и у договору са осталим политичким групацијама пристали су да не опструишу рад парламента, па је нова Влада изгласана 15. маја у 23.45 часова, дакле свега 15 минута пре истицања уставног рока за завршетак тог посла! Недељу дана касније, избором демократе Оливера Дулића за председника Народне скупштине коначно је довршен је процес конституисања нових органа власти.

⁴⁶⁴ СБ НСРС, књига 3/2007 (1. конститутивна седница), стр. 177.

До данас је остало отворено питање да ли је постојала стварна намера народњака и радикала да формирају републичку владу, али је неспорно да је спремност на неки вид сарадње постојала и била исказана: „То није био тактички потез. У једном моменту изгледало је да се нова влада неће формирати, а у светлу проблема на Косову и Метохији постојала је опасност да ако се распишу нови избори у тако критичном тренутку парламент остане у в.д. стању где није било јасно каква су овлашћења најстаријег председавајућег, тј. да ли она може да закаже седницу. Наш предлог је био „ни по бабу ни по стричевима“ – да најјача политичка странка да председника парламента, а остале да дају потпредседнике. Опција да се формира влада са СРС није постојала.⁴⁶⁵...Није било правих преговора са ДСС. То је био политички маневар. Посебно је срамно што је тако обманут и руски амбасадор Алексејев који је први дошао код Томе као новог председника скупштине. Одлуку да се не иде на изборе и опструкцију је донео врх странке. ДСС је поступио више него некоректно. Мој утисак је да Тома није очекивао смену када је изабран.⁴⁶⁶“

5. ПОЛИТИЧКЕ КОАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ЗА ВРЕМЕ И НАКОН ИЗБОРА 2008. ГОДИНЕ

5.1. КРИЗА РЕПУБЛИЧКЕ ВЛАДЕ И ПРЕДСЕДНИЧКИ ИЗБОРИ 2008. ГОДИНЕ

Формирана буквално у последњем могућем тренутку, након великих обрта у дуготрајним преговорима, након претходне размене тешких речи и на основу широких компромиса странака, нова Влада коју је формирао Војислав Коштуница од самог почетка показивала је приличну нестабилност. У њој су се врло брзо јавило и из месеца у месец развијало све веће подвајање на две стране - на једној се налазио ДС коме се политички све више приближавао П17 плус, док су на

⁴⁶⁵ Ауторизовани интервју са проф. др Александром Поповићем, вођен 14.05.2015.

⁴⁶⁶ Ауторизовани интервју са доц. др Дејаном Мирковићем, вођен 31.03.2015.

другој остали ДСС и НС. Иако су неспоразуми и неслагања од самог почетка пратили рад ове владе (попут детаља да је договор о „подели плена“ у јавним предузећима постигнут тек у октобру месецу, пет месеци након изгласавања владе), кључна неслагања била су генерисана услед различитих ставова и виђања по два питања која су се на крају преплела једно са другим - питања одржавања парламентарних и председничких избора и питања вођења спољне политике државе у вези са проблемом статуса Косова и Метохије.

Како се приближавао крај 2007. године, питање тачног термина одржавања председничких и парламентарних избора све је више добијало на значају. Ранији компромис приликом усвајања Уставног закона за спровођење Устава Републике Србије резултирао је неразговорном одредбом (да ће избори бити расписани до 31. децембра 2007. године, односно најкасније у року од 60 дана од дана ступања на снагу последњег од закона којим се уређују положај и избори за председника Републике, одбрана и Војска Србије, спољни послови и службе безбедности⁴⁶⁷). Странке које су чиниле владајућу већину су по овом питању заузеле различит став који је логично произашао из њихове политичке снаге и положаја. Демократама које су на позицији шефа државе већ имале свог лидера Тадића одговарало је да се председнички избори што пре одрже, поготову што се на њима по најављивањима истраживача јавног мњења очекивао тесан резултат између Тадића и лидера радикала Томислава Николића, па је демократама ишло у рачун да се изборни двобој одржи пре евентуалног (раз)решавања косовског проблема који би могао да знатно утиче на подршку једном или другом кандидату. Сличан став имали су и радикали, али њима је из друге перспективе странке националне деснице одговарало да се ти избори одрже у моменту када је косовско питање поново постало једно од најзначајнијих у политичком животу. Насупрот томе, народњацима који су били мањи партнер у Влади није се претерано журило да се ти избори одрже, јер они сами нису имали одговарајућег кандидата који би могао да оствари значајнији пласман на изборима у конкуренцији кандидата две најјаче странке.

Косовски проблем је током целе 2007. године поново био актуелизован од стране дела западних земаља, које су инсистирале да се то питање „кончано

⁴⁶⁷ Члан 3. став 2. Уставног закона за спровођење Устава Републике Србије (*Службени гласник РС*, бр. 98/06)

реши“: У другој половини 2007. години одржано је неколико покушаја да се воде преговори са представницима Албанаца са Космета уз инострано посредовање у Бечу, али ти састанци нису давали резултата услед бескомпромисне позиције албанске стране, која је одбијала било какву могућност да разговара о било чему мањем од независности. Када је половином децембра српска страна коначно успела да уз помоћ руске и кинеске дипломатије обезбеди да се у органима Уједињених нација заустави усвајање неповољних решења (да се Косову и формално призна статус независности), земље ЕУ и САД су и поред тога решиле да по сваку цену оставаре сопствени наум да „заокруже“ косовску независност. У том правцу, органи ЕУ су одмах након седнице Савете безбедности 10. децембра донели одлуке којима је већ отворено најављено да ће Косово од стране ових држава ускоро бити и *de iure* признато као независна држава.

И управо у том моменту, половином децембра ова два поменута питања су се сусрела у једној тачки која је означила моменат почетка сада већ јасно видљиве кризе владе. Пошто је пакет неопходних системских закона које је предвиђао Уставни закон био усвојен у Народној скупштини, председник парламента демократа Оливер Дулић 13. децембра расписао је одржавање председничких избора за 20. јануар 2008. године. При доношењу те одлуке, он по свему судећи није консултовао своје коалиционе партнере из народњачких странака (а ни из осталих), што је изазвало велико незадовољство у ДСС, „која се оштро противила расписивању председничких избора у тренутку када би цела земља требало да се усмери на одбрану Косова.“⁴⁶⁸ Питање Косова проузроковало је још већа неслагања између коалиционих партнера, јер је најаву фактичког проглашења независности и његовог признања од стране органа ЕУ сада показала да је питање даљег прикључења Србије Европској унији постало неодвојиво везано са питањем статуса Косова, односно односа Србије према том статусу и односа према другим државама које би признале проглашену независност. У таквим околностима, Војислав Коштуница и ДСС су одмах након дефинитивног краха даљих преговора заузели недвосмислен став да ова партија у таквим околностима више неће подржавати даљи ток интеграција Србије у ЕУ и тиме се потпуно удаљили од својих коалиционих партнера у влади.

⁴⁶⁸ Коштуница, Војислав: *Политичка неутралност или Европска унија*, Фонд Слободан Јовановић, Београд 2013, стр. 37.

На тај начин се питање „Европска унија или Косово?“ само по себи наметнуло и постало главна тема изборне кампање за председника републике. Подршку кандидатури Бориса Тадића и његовим ставовима одмах је дао трећи коалициони партнер у влади Г17 плус, а током саме кампање сличне ставове заступао је и председнички кандидат ЛДП Чедомир Јовановић. На другој страни, Томислав Николић се профилисао као главни кандидат оних бирача који су предност давали чврстим националним ставовима о косовском проблему (мада ни он сам током кампање није недвосмислено одбацио могућност прикључивања ЕУ), а у том бирачком телу покушавао је да се позиционира и кандидат социјалиста Милутин Мркоњић. Тек последњих дана 2007. народњачки блок је решио своје дилеме по питању ових избора, тако што се Велимир Илић сам кандидовао за председника у име своје странке (и тек накнадно добио само вербалну и усиљену подршку ДСС), а у краткој кампањи покушао да се позиционира између ставова Тадића и Николића: „Један блок су навијачи за ЕУ, други нуди концепцију Русије, а нико не прича о Србији и њеним грађанима.“⁴⁶⁹ Резултати избора потврдили су раније прогнозе истраживача и аналитичара.⁴⁷⁰ На прво место пласирао се кандидат радикала Николић који је освојио 40% гласова изашлих бирача (1.646.172), док се Тадић зауставио на 35,4% (1.457.030). Далеко иза двојице фаворита, Велимир Илић добио је подршку 305.828 гласача (7,43%), док су још мању подршку добили Милутин Мркоњић (5,97%), Чедомир Јовановић (5,34%) и Иштван Пастор (2,26%).

Током две недеље, кампања пред други круг била је веома интензивна, са драматичним порукама оба председничка кандидата и скоро се искључиво свела на негативну кампању према противкандидату. Од кључног значаја за обојицу кандидата постало је како ће се одредити она четвртина бирача која је у првом кругу гласала за остале кандидате, а нарочито они гласали за Илића, јер се основано могло претпоставити да се управо ту крио кључни резервоар нових бирача који ће својим одређењем решити изборно надметање. Пар дана након избора забележено је да су вођени разговори о подршци народњачке коалиције

⁴⁶⁹ *Политика*, 30.12.2007. („Илић с трубачима ушао у трку“, стр. 8)

⁴⁷⁰ Резултати избора дати су према: *Избори за председника Републике Србије одржани 20.01. и 03.02.2008.* РЗС, Београд 2008.

Борису Тадићу и да је из коалиције ДСС-НС понуђена подршка лидеру демократа, али под условом „да Споразум о стабилизацији и придруживању ЕУ буде поништен, ако Европска унија одлучи да пошаље своју мисију на Космет.“⁴⁷¹ Ту понуду Тадић је одбио: „Тадић ми је одговорио писмом у којем је стајало да он не може пристати на прекид европских интеграција, али да никада неће признати Косово.“⁴⁷² У напетом, референдумској атмосфери други изборни круг одржан је 3. фебруара и уз велику излазност бирача донео је преокрет у изборним резултатима, јер је Борис Тадић извојевао победу и са 2.304.467 (50,31%) гласова претекао Томислава Николића за кога је гласало 2.197.155 бирача (48%).

Завршетком изборног поступка, односи између коалиционих партнера не само да се нису разрешили, већ су са завршетком изборног циклуса те разлике постале још интензивније. Уследио је и отворени расцеп владе, тако што је премијер Коштуница пар дана након окончања избора одбио да закаже седницу Владе на којој би се дало овлашћење потпредседнику Ђелићу да потпише Споразум о стабилизацији и придруживању са ЕУ, тражећи да се о њему претходно изјасни Народна скупштина, што је са своје стране стопирао председник парламента Дулић, не желећи да закаже седницу на којој би се о томе расправљало. Зближавању коалиционих партнера није помогло ни то што су политички представници косметских Албанаца дана 17. фебруара прогласили формалну независност покрајине, коју су одмах затим признале водеће државе ЕУ и НАТО пакта, већ су се тим чином обе стране још дубље укопале у својим ставовима, све интензивније оптужујући једна другу за „противуставно деловање“ односно „гурање у самоизолацију и неизвесност“. Коначни распад владајуће већине уследио је на седници парламента која је започела дана 5. марта. Приликом утврђивања дневног реда седнице заједничким гласовима посланика СРС, ДСС-НС и СПС у дневни ред седнице је као прва тачка уврштен Предлог резолуције Народне скупштине Републике Србије о заштити територијалног интегритета Републике Србије у односима са међународним организацијама, посебно Европском унијом, који се готово у потпуности поклапао са актуелним ставовима народњачке коалиције. Остајући у мањини, председнику парламента

⁴⁷¹ *Политика*, 25.01.2008. („Тадић (још) без подршке народњака“, стр. 8)

⁴⁷² Коштуница, Војислав: *Политичка неутралност или Европска унија*, Фонд Слободан Јовановић, Београд 2013, стр. 39.

Дулићу није преостало ништа друго него да, под процедуралним изговором да Влада није доставила мишљење о предлогу резолуције, прекине седницу и одложи је на неодређено време. Распад дотадашње владајуће већине ипак није означио и формирање нове владе, односно њену реконструкцију: „Зближавање (СРС и ДСС – З. Р.) је настало након проглашења независности КиМ, посебно са ДСС. База је тражила од нас да реагујемо што пре и да одржимо велики митинг у Београду“, међутим, „ниједна странка није хтела реконструкцију, није било воље код ДСС и СРС, посебно у врху обе странке.“⁴⁷³ Стога, премијеру Коштуници није преостало ништа друго, него да дана 8. марта председнику републике Тадићу упути захтев за распуштање Народне скупштине и расписивање ванредних парламентарних избора, што је 13. марта Тадић и прихватио, расписујући ванредне изборе за 11. мај, заједно са изборима за Скупштину АП Војводине и скупштине општина и градова.

5.2. ИЗБОРНА КАМПАЊА КОАЛИЦИЈА

Расписивањем ванредних парламентарних избора постало је јасно да ће се на њима, као и на претходним председничким водити оштра, референдумска кампања по питањима придруживања Европској унији и даљим потезима око решавања косметског питања. Предвиђајући такву кампању, готово све странке су настојале да у два месеца изборне кампање пронађу политичке савезнике и формирају шире коалиције.

На таласу своје изборне победе у надметању за место републичког председника, лидер ДС Борис Тадић је свега пар дана након расписивања ванредних избора у изборну коалицију окупио низ странака које су му дале подршку у претходном изборном циклусу за председника. Под називом „За европску Србију“, у коалицију су поред ДС са својим ранијим партнером Санџачком демократском партијом сада ушли и СПО, ЛСВ и Г17 плус. Приликом поделе посланичких места, демократе су показале приличну великодушност,

⁴⁷³ Ауторизовани интервју са доц. др Дејаном Мирковићем, вођен 31.03.2015. године

обзиром да су уважиле захтеве Г17 плус и овој партији препустили значајан проценат места на листи и у расподели мандата (24%), док је свим мањим странкама било гарантовано најмање по четири посланичка места и један министарски портфељ ако би коалиција формирала владу након избора.⁴⁷⁴ Формирана од странака са истоветном идеолошко-програмском основом, уз снажну медијску подршку и нескривене симпатије представника влада ЕУ и САД, ова коалиција је одмах кренула у агресивну кампању, која је, како то исправно примећује Јовановић „била у ствари продужетак председничке кампање Бориса Тадића. Личним наступом, он је слао поруку бирачима да су ово избори који треба да заврше оно што је започето председничким изборима: политика коју су подржали гласајући за њега треба да се транспонује у извршну и законодавну власт.“⁴⁷⁵ У том смислу, како је кампања одмицала, све више и интензивније били су нападани радикали упорним изношењем тврдњи „да ће се евентуалном њиховом победом Србија вратити у деведесете“ и народњачка коалиција „да је већ договорила владу СРС-ДСС“. Посебан сегмент кампање ове коалиције огледао се у (зло)употреби рада Владе током периода изборне кампање. Иако су Устав и Закон о Влади предвиђали да Влада којој је престао мандат може вршити само текуће и најнужније послове, министарска већина из реда ДС и Г17 плус је током марта и априла месеца одржала неколико седница и на њима доносила важне одлуке у директној вези са најважнијим политичким питањима која су се појављивала у изборној кампањи - са једне стране одбијање да се Влада изјасни о енергетском споразуму са Русијом и концесији за изградњу аутопута Хоргош-Пожега; а на другој давање овлашћења потпредседнику Ђелићу да потпише Споразум о стабилизацији и придруживању са ЕУ (потписан 29. априла) и прихватање Меморандума о разумевању, о стратешкој сарадњи и заједничком улагању са италијанском аутомобилском компанијом Фиат (потписан 2. маја). Ови споразуми представљали су одличну потку коалицији ЗЕС да додатно појача своју кампању упућивањем серије врло конкретних обећања бирачима: о остваривању четворогодишњег програма инфраструктурног развоја који ће донети 200.000 нових радних места, о јасном сигналу страним инвеститорима о

⁴⁷⁴ *Политика*, 18.03.2008. („ДС уступа Динкићу четвртину мандата“, стр. 7)

⁴⁷⁵ Јовановић, Милан: „Српски бирачи између суверениста и евроинтегрита“, у публикацији: *Око избора 17*, ЦЕСИД, Београд 2008, стр. 72.

стабилности државе и отварању тржишта од 490 милиона људи, о неопходном кораку за укидање виза грађанима Србије за земље ЕУ, о 500 бесплатних стипендија студентима на најпрестижнијим универзитетима у Европи, о производњи 300.000 возила годишње у фабрици „Застава“ од 2010. године и укупним инвестицијама од 700 милиона евра.⁴⁷⁶

Коалиција ДСС-НС као други део до тада владајуће коалиције наша се у тежем политичком положају. За разлику од коалиције ЗЕС, народњаци су имали знатно мању политичку снагу у бирачком телу и нису били перцепирани као најјача снага међу оним „суверенистичким“ политичким опцијама, где су већ годинама раније доминирали радикали. Коалиција око демократа успела је да у време изборне кампање већ описаним радом Владе блокира доношење одлука или спровођење два кључна пројекта која су се везивала за двојицу лидера ове коалиције, па је тако коалицији ДСС-НС било отежано да непосредно промовише ове теме у кампањи (отказан планирани свечани почетак изградње „новог“ аутопута Хоргош-Пожега, планиран за 2. април). Стога се кампања ове коалиције базирала на неким скромнијим питањима, попут идеја о повећању субвенција на обрадиво земљиште на 200 евра по хектару, бесплатне пререгистрације аутомобила са црногорским регистарским ознакама, укидање пореза на добит малих и средњих предузећа на три године, формирање инвестиционог фонда за подстицање извоза од 200 милиона евра, итд.⁴⁷⁷ Критикована је и коалиција ЗЕС „да су они ти који кажу да је колективно лудило када чују да се каже да је Косово Србија и да својим очима верују или још више желе да је Косово и Метохија независно“⁴⁷⁸, али истовремено је поручивано да је и ова коалиција „за Европу и Европску унију, али целовити, усправни, јачи, а никада понижени.“⁴⁷⁹ Ипак, да се ова коалиција пред наступајуће изборе налазила у политичкој дефанзиви, сведочио је и детаљ да су ову коалицију и пре формалног расписивања избора напустила ранија два мања изборна коалициона партнера СДПО (који се фактички распао још крајем 2007. године, а део страннице предвођен градоначелником Крагујевца Стевановићем формирао је нову партију под називом Заједно за

⁴⁷⁶ *Политика*, 30.04.2008. („Реци ДА Европи“ – плаћени оглас, стр. 6) и 03.05.2008. („Повратак ФИАТ-а у Заставу“, стр. 1)

⁴⁷⁷ Изборни огласи коалиције ДСС-НС, *Политика*, више бројева, мај 2008. године.

⁴⁷⁸ Са сајта: <http://dss.rs/ovo-su-izbori-za-ili-protiv-srbije/> (приступљено 21.04.2015)

⁴⁷⁹ *Политика*, 31.03.2008. („Коштуница: Не верујем ни ДС ни Г17 плус“, стр. 1. и 6)

Шумадију и придружио се Г17 плус и ЗЕС) и ЈС (чији је лидер Драган Марковић након подршке Велимиру Илићу у првом кругу председничких избора већ кренуо да тражи нове коалиционе партнере).

Социјалисти, који су се на изборима 2007. године зауставили тик изнад цензуса, почетком 2008. године предузели су неколико корака ради консолидације својих позиција. У том правцу и ова партија се одлучила на преговоре са другим странкама о заједничком учешћу на даљим изборима. Већ у првим месецима 2008. године, у кампањи за председничке изборе дошло је до договора СПС са ПУПС: „На седницама органа ПУПС почетком 2008. године донета је одлука да се разговара са СПС о стварању коалиције и тај договор је постигнут почетком 2008. године. Део тог договора била је и наша подршка Милутину Мркоњићу као председничком кандидату.“⁴⁸⁰ Поред ове партије, СПС је успео да ка себи привуче и партију ЈС, која је иступила из народњачке коалиције, па се тако пред изборе уобличио трочлана коалиција СПС-ПУПС-ЈС. Лидер коалиције је Дачић је као принципе за улазак у нову власт навео низ конкретних мера на остваривању идеала социјалне правде и државе благостања, попут повећања свих пензија на ниво од 70% просечне зараде, бесплатног здравства, укидања школарина и обавезности потписивања колективних уговора између радника и послодаваца.⁴⁸¹

Коалиција грађанских и либералних странака окупљена око ЛДП након што су је напустили представници војвођенског ЈСВ, пред ове изборе остала је практично у непромењеном саставу у односу на претходне изборе 2007. године, умањена за још једног члана, обзиром да се ГСС у међувремену интегрисао у ЛДП, па су је сада чинили ЛДП који је био номинални носилац коалиције и СДУ и ДХСС као партије са мањом снагом. Овај коалициони савез није превише одступао од својих ранијих програмских ставова са којима је учествовао у претходној изборној кампањи, прелагођеним актуелној политичкој ситуацији: враћање пуног нивоа дипломатских, политичких и привредних односа са свим државама и хитну нормализацију односа са земљама ЕУ, САД и суседима, потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању и пуно ангажовање на стицању статуса кандидата за чланство у ЕУ и улазак у НАТО као ефикасан безбедносни оквир, демонтажа партијске државе као патолошке последице

⁴⁸⁰ Ауторизовани интервју са Момом Чолаковићем, вођен 10. марта 2015. године.

⁴⁸¹ *Политика*, 11.04.2008. („Нема владе без нас и народњака“, стр. 6)

неуспеле транзиције, смањивање јавне потрошње, забране свих облика дискриминације, итд.⁴⁸²

Коначно, у припремама за ове изборе ни радикали као појединачно најјача странка у том моменту нису остали потпуно имуни на општу атмосферу тражења политичких савезника за изборе, па су тако челници ове партије у овом периоду преговарали са представницима партије Јединствена Србија, али договор није постигнут: „Проблем је био што је Палми нуђено два или три мандата, а он је хтео пет. Врх странке је био подељен, а преовладала је већина да се тај захтев одбије.“⁴⁸³

5.3. ИЗБОРНИ РЕЗУЛТАТИ КОАЛИЦИЈА

На изборима одржаним 11. маја 2008. године најбољи резултат постигла је коалиција „За европску Србију“, за коју је гласало 1.590.200 гласача (38,4%), што је овој коалицији донело 102 мандата.⁴⁸⁴ Радикали без обзира што су поново повећали број освојених гласова у односу на претходне изборе (1.219.436, односно 29,45%), сада су поново стагнирали у мандатном салду и зауставили су се тек на 78 посланичких места, изгубивши вишегодишњи статус најјаче политичке опције у држави. За разлику од њих, коалиција ДСС-НС је доживела значајан пад популарности, за њу је гласало свега 480.987 бирача (11,61%), што је народњацима донело свега 30 мандата. На четврто место пласирала се коалиција СПС-ПУПС-ЈС, са 313.896 гласова (7,58%) и 20 места, а на пето коалиција око ЛДП, као и годину дана раније тик изнад цензуса са подршком 216.902 (5,24%) и 13 народних посланика. Партије националних мањина попуниле су преосталих седам места у парламенту.

Добар резултат коалиције „За европску Србију“ показао је да је стварање ове коалиције пред изборе 2008. године био логичан и оправдан потез. Њеним

⁴⁸² *Изборни манифест ЛДП 2008* (летак-брошура, април 2008)

⁴⁸³ Ауторизовани интервју са доц. др Дејаном Мирковићем, вођен 31. марта 2015. године.

⁴⁸⁴ Резултати парламентарних избора дати су према публикацији: *Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије одржани 11.05.2008. године*, РЗС, Београд 2008.

стварањем са једне стране спречено је да се гласови бирача датих за ове политичке опцију евентуално распрше на више листа које све саме за себе врло вероватно не би прешле цензус, а на другој страни њиховим окупљањем на једном месту остварена је додатни синергијски ефекат, с обзиром да је коалиција ЗЕС за више од четврт милиона гласова надмашила збир гласова које су на изборима 2007. године имале листе ДС, Г17 плус и СПО. Тако је остварена и важна симболичка, релативна победа освајањем првог места међу листама које су узеле учешћа на тим изборима. Своје најбоље резултате ова коалиција постигла је у највећим урбаним центрима, са највише бирача (Крагујевац 45,73%, Београд 40,18%, Нови Сад 43,9%), а истовремено је успела да придобије и знатан део бирача из корпуса националних мањина који се раније опредељивао за своје националне странке. Једине слабије резултате ова коалиција забележила је на територији Косова и Метохије и у мањим општинама на југу Србије, али пошто се ту радило о малом броју бирача, ти лошији резултати никако нису могли да угрозе укупан добар резултат коалиције. Сагласно коалиционом споразуму, мандати унутар ове коалиције били су подељени тако да је ДС добио 65, Г17 плус 24 (од којих су два припала партији Заједно за Шумадију), пет ЛСВ, а по четири СПО и Санџачка демократска партија.

Народњачка коалиција ДСС-НС је на овим изборима претпрела знатан неуспех, изгубивши готово 30% гласова за годину дана. Овај губитак гласова био је проузрокован првенствено чињеницом да се ова коалиција нашла позиционирана између две јаке политичке опције, коалиције ЗЕС на једној и СРС на другој страни, као главних персонификација два супротстављена политичка концепта на овим изборима. У таквој ситуацији, приличан део бирача ове коалиције окренуо се ка једној од ове две опције. О томе сведоче и велики губици гласова које је коалиција имала у Београду (скоро 60.000 гласова мање) и Чачку (10.000 гласова мање и тек треће место, иза ЗЕС и СРС), као срединама у којима су две партије на ранијим изборима имале натпросечно добре резултате и истовремено јачање две најјаче изборне листе. Додатан одлив гласова проистекао је и услед напуштања коалиције од стране два мања коалициона партнера, па је народњачка коалиција у Крагујевцу и Јагодини сада задржала тек једну трећину гласова са претходних избора 2007. године. Своје најбоље резултате ова

коалиција је остварила у појединим забаченим паланкама (Црна Трава - 51,8%, Дољевац - 43%), вероватно захваљујући личном ангажовању министра Велимира Илића на сређивању комуналне инфраструктуре у овим деценијама запуштаним срединама, као и на територији северног дела Косова и Метохије (Зубин Поток – 61,48%) услед бескомпромисних ставова Војислава Кошпинице поводом косовске кризе. Поделом мандата у односу 21 за ДСС и девет за НС, испало је да је знатно већи цех за слаб резултат платио ДСС, док је Нова Србија изгубила свега један посланички мандат. Коалиција СПС-ПУПС-ЈС, за коју је у анализама изборних резултата било апострофирано да је начинила велики успех, на овим изборима заправо није остварила посебно добар резултат гледајући искључиво изборне бројке. Нова коалиција добила је приметно мањи број гласова у поређењу са збиром гласова које су на претходним изборима освојиле листе СПС и ПУПС-Социјалдемократска партија (313.896 гласова према 352.992 гласа 2007. године). Ипак, ова коалиција је показала своју оправданост тиме што је спречила могућност да се растуре и пропадну гласови две мање странке. Најбољи резултат коалиције остварен у општини Јагодина (26,12%) додатно је показао исправност сарадње са ЈС која је овој листи донела и пар десетина хиљада нових гласова. Послеизборном расподелом мандата унутар коалиције свакако су могли бити задовољнији у ПУПС и ЈС, јер је прва странка стекла парламентарни статус са петорицом посланика довољним за формирање засебне посланичке групе, а друга је повећала заступљеност у парламенту са два на три посланика. Након што је још један мандат додељен организацији Покрета ветерана Србије, социјалистима као стожеру коалиције преостало је свега 11 посланичких места, што је био до тада најмањи број мандата ове партије у Народној скупштини. Прави успех ове коалиције дакле није дошао из њеног доброг изборног резултата, већ из промењених политичких околности на целокупној партијској сцени Србије.

Напоследку, успешан резултат на изборима имала је и Мађарска коалиција, чијим је склапањем спречено да, као што је био случај 2007. године, пропадне значајан континент гласова бирача мађарске националности, па је ова коалиција сада добила четири мандата, наспрам ранија три колико је имао СВМ самосталним наступом. Међутим, пошто је споразумом било предвиђено да сва

четири мандата припадну СВМ као најјачој партији, испало је да је непосредне користи од ове коалиције имала само ова партија.

5.4. ПРОЦЕС ФОРМИРАЊА НОВИХ ОРГАНА ВЛАСТИ

Поред промена у бројчаној заступљености странака у парламенту, током 2007. и изборних кампања у 2008. години догодила се и промена у њиховом политичком положају и односима према другим странакама. То се сада посебно односило на народњачку коалицију ДСС-НС. У овом бурном периоду странке ове коалиције су распадом републичке владе и ставовима везаним за питања интеграција Србије у ЕУ и косметског проблема ушле у све оштрији сукоб са својим дојучерашњим коалиционим партнерима из ДС и Г17 плус. У наступима током изборне кампање, из околности и изјава из дана у дан произилазило да су овој коалицији по политичким ставовима и намерама постали знатно ближи радикали него коалиција ЗЕС, која је под етикетом „коалиција Чанак-Динкић-Тадих“ била главна мета напада челника ДСС током кампање. Такву политичку позицију ове коалиције дефинитивно је потврдио Војислав Кошгуница одмах по проглашењу изборних резултата у изборној ноћи, одбацујући сваку могућност сарадње са коалицијом око демократа: „Принципи које сам изнео у кампањи потпуно се разликују од оних које заступа Демократска странка и странке окупљене око ње, што не значи да нема других странака којима су ови државотворни и национални принципи ближи. ДСС-НС се могу наћи само у оној парламентарној већини која ће заступати принципе које смо изнели у кампањи. Ми од тих принципа нећемо одустати. Ту компромиса нема.“⁴⁸⁵ Дефинитивно потврдивши немогућност склапања владавинске коалиције са ЗЕС, а у светлу бројчаног односа снага у парламенту постало је јасно да је народњачка коалиција изгубила ранију повољну политичку позицију у центру политичког спектра и да ће ова коалиција покушати да формира владајућа већина са СРС, о чему су већ сутрадан након избора поведени први разговори са представницима радикала.

⁴⁸⁵ Са сајта: <http://dss.rs/nema-kompromisa-sa-drzavnom-politikom/> (приступљено 21.04.2015)

Међутим, збир посланика две политичке групације (за разлику од два претходна изборна циклуса) сада је био далеко мањи од неопходне скупштинске већине и захтевао је да се за њено постизање пронађе бар још један коалициони партнер.

На другој страни, иако је коалиција ЗЕС остварила велики изборни успех освајањем преко две петине посланичких мандата, долазећи врло близу потребне већине, ни ова коалиција није била у нарочито повољнијој позицији за формирање нове владе. Она је по степену политичке блискости у том тренутку могла са сигурношћу да рачуна само на седморо посланика националних странака националних мањина. Ни потенцијални савез коалиције ЗЕС са ЛДП и посланицима мањинама још увек није могао да обезбеди неопходну посланичку већину (иако би био веома близу њеног постизања, са 122 мандата).

У таквом односу политичких снага у парламенту, од одлучујућег значаја постало је питање за кога ће се одредити коалиција СПС-ПУПС-ЈС. У периоду изборне кампање, иако ова коалиција била једина од пет великих листа која своју кампању није првенствено градила на доминантним питањима односа према Европској унији и косовском проблему, из програмске оријентације и структуре бирачког тела та коалиција је по свом политичком положају била ближа радикалима и народњацима, него коалицији око демократа. И током саме кампање, од њеног почетка, па до самог краја, председник СПС Ивица Дачић је слао недвосмислене поруке ко су прихватљиви коалициони партнери за странке са ове листе: „СПС није спреман на било какав договор у коме учествују Ненад Чанак или Вук Драшковић. Та коалиција са ДС је апсолутно искључена. Политичка математика говори да ће парламентарна већина бити тамо где заједно буду коалиције које предводе СПС и ДСС. Нема већине без те две коалиције⁴⁸⁶...Новински написи о споразуму СПС-а, ДС-а и ЛДП-а су научна фантастика, јер СПС никада не може бити у коалицији са странкама које воде антидржавну и антинационалну политику.“⁴⁸⁷ У складу са оваквим међустраничким односима, већ у изборној ноћи Дачић је најавио да ће о формирању нове владе најпре разговарати са представницима ДСС. Први преговори између коалиција ДСС-НС и СПС-ПУПС-ЈС отпочели су два дана након завршетка избора и резултирали су првим начелним договором око пет

⁴⁸⁶ *Вечерње новости*, 31.03.2008. („Само са Коштуницом“, стр. 2)

⁴⁸⁷ *Политика*, 04.05.2008. („Дачић: Немогућа коалиција са ДС-ом и ЛДП-ом“, стр. 9)

програмских принципа око којих би се формирала нова влада: очување Косова и Метохије у оквиру Србије и очување Републике Српске на основу Дејтонског споразума; снажан економски и равномерни регионални развој Србије (кроз велике инвестиције у инфраструктуру); остваривање социјалне правде (кроз подизање просечне пензије на ниво од 70% просечне плате, измене и допуне закона о здравственом осигурању и раду и омогућавање бесплатног образовања); да Србија као целовита држава са Косовом и Метохијом настави европске интеграције и хармонизацију националног законодавства са законодавством ЕУ и одлучна борба против свих видова корупције и криминала и доследно спровођење закона и норми правне државе.⁴⁸⁸

Међутим, даље од ових пет принципа се није одмакло, а испоставило се да коалиција СПС-ПУПС-ЈС заправо није ни желела да води праве и искрене преговоре са радикалима и народњацима, без обзира на то што су ове странке начелно биле спремне да прихвате захтеве коалиције око социјалиста. Већ 19. маја Ивица Дачић је открио да никакав сигуран договор заправо и није постигнут, а истовремено је наговештавао потпуну промену ставова своје партије у односу на оне заступане у изборној кампањи: „СПС се налази пред компликованим политичким тренутком. Национално и државно нам је ближи блок са којим разговарамо. Идеолошки, када се говори о чланству у Социјалистичкој интернационали и формирању владе левице, прихватљивија нам је Демократска странка...СПС је против тога да се поништи Споразум о стабилизацији и придруживању.”⁴⁸⁹ Као непосредан повод за формалну блокаду и прекид даљих преговора искоришћена је бескомпромисна намера ДСС да се у парламенту поништи већ потписани Споразум о стабилизацији и придруживању, а као главни заступници прекида преговора појавили су се лидери две мање партије унутар коалиције. Лидер ЈС Марковић је свега неколико дана касније поручио: „Јуче сам чуо да је господин Андреја Младеновић (тадашњи портпарол ДСС - З. Р.) рекао да они имају чврст став око поништења Споразума и то аутоматски удаљава Јединствену Србију од даљих преговора са ДСС-НС. Ја ћу данас предложити СПС и ПУПС да ми са њима прекинемо разговоре, да наставимо разговоре са ДС, јер без страних инвеститора, без нових радних места Србија нема никакву будућност.

⁴⁸⁸ Са сајта: <http://dss.rs/utvrđen-sporazum-o-principima/> (приступљено 22.04.2015)

⁴⁸⁹ *Политика*, 20.05.2008. („Дачић: Тежак политички тренутак за СПС“, стр. 6)

Ја сам то осетио као градоначелник Јагодине, то је мој чврст став и ја од тога нећу одустати. Ја не желим да поништавам будућност грађана Србије.⁴⁹⁰ Даље преговоре хладно је одбио и председник ПУПС Јован Кркобабић: „Ови папири који су нам стигли говоре само о статистичким подацима што се тиче статуса пензионера, које ја знам и без тога, према томе они су недовољни за било какве озбиљне разговоре. Очекујем од коалиционих партнера да нам доставе озбиљне одговоре на принципе који су постављени, како ће их реализовати, у ком временском периоду и с чим. Значи, тражим прецизне одговоре, ако их имају наши партнери ће их послати, ако тих папира, или интереса нема, онда ће то бити знак да даљих разговора нема.“⁴⁹¹

Пошто ДСС није одустао од својих намера везаних за Споразум о стабилизацији и придруживању, средином јуна „преговори“ ових странака су се згаснули сами од себе (уз оптужбе из ДСС и СРС према несуђеним коалиционим савезницима „да су изневерили вољу својих бирача“), а коалиција око СПС се прво потајно, а затим и јавно окренула преговарању са коалицијом ЗЕС: „Представници ДС су у преговорима о формирању владе били знатно конкретнији и нудили већи број министарских места и других функција и били упорни да се влада формира, а разлику од тога, у разговорима које је лично водио Ивица Дачић, Војислав Коштуница је испољио резерве да са нама прави владу⁴⁹²...Наша коалиција је након избора добила понуде од обе стране за формирање владе и преговори су били вођени и са једнима и са другима. За нас у ПУПС је коалиција са блоком око ДС постала прихватљивија, јер су они били спремни да испуне наше захтеве за повећањем пензија, али то само по себи није пресудно утицало да се цела коалиција СПС-ПУПС-ЈС приклони таквој одлуци да се формира Влада, јер су неvezано од нас на такво становиште стали и у друге две странке, након пропаста преговора са СРС и ДСС.“⁴⁹³ Представници две стране брзо су постигли договор, који је подразумевао да коалиција СПС-ПУПС-ЈС добије места председника Народне скупштине, два потпредседника владе, од којих би један имао овлашћења заменика премијера, министре у ресорима унутрашњих послова,

⁴⁹⁰ *НИН*, бр. 2995, 22.05.2008. („Андреја Младеновић поништава будућност Србије“, стр. 20)

⁴⁹¹ *Политика*, 11.06.2008. („Кркобабић: Папири из ДСС-а недовољни за озбиљне разговоре“, стр. 7)

⁴⁹² Ауторизовани интервју са проф. др Славицом Ђукић - Дејановић, вођен 02.04.2015.

⁴⁹³ Ауторизовани интервју са Момом Чолаковићем, вођен 10.03.2015.

просвете, инфраструктуре, енергетике, као и руководећа места у јавним предузећима, а заснивао се на истим принципима који су претходно били утврђени у преговорима социјалиста, народњака и радикала.⁴⁹⁴ На основу овог договора за председницу парламента је на седници 25. јуна изабрана Славица Ђукић – Дејановић, док је нешто касније обелодањено да ће нови мандатар за састав републичке владе бити претходни министар финансија Мирко Цветковић, као кадар ДС. Како би се испунила обећања демократа својим мањим савезницима из коалиције ЗЕС и намирли и представници коалиције око социјалиста и мањина, републичка влада је поново морала бити проширена са још два ресора, па је Цветковићеву владу, изабрану дана 7. јула чинило укупно 27 чланова. Поред социјалиста, значајан удео у влади добили су представници Г17 плус, који су у односу на претходну додатно повећали број министарстава, држећи и даље важне ресоре попут здравства, економије и регионалног развоја, Националног инвестиционог плана, телекомуникација, пољопривреде. Коначним исходом формирања владајуће већине и расподеле политичких функција у држави могле су бити задовољне обе стране. Коалиција око СПС успела је да узме учешћа у владајућој већини тако што је добила неколико веома важних државних функција које свакако не би могла добити да је био постигнут договор са радикалима и народњацима. То се посебно односило на најважнија места председника парламента и номиналног издвајања Ивице Дачића као заменика председника Владе и министра унутрашњих послова, јер ни у ДСС ни у СРС нису били спремни да препусте ове функције социјалистима, с обзиром да је и око наговештаване поделе да Кошгуница остане премијер, а Николић постане председник Народне скупштине није био одмах постигнут договор између СРС и ДСС. Демократе су задржале кључне полуге власти (место председника владе и министре спољних послова, одбране, финансија, правде, итд) и поред великих уступака социјалистима и својим мањим партнерима и даље остали најмоћнија и најутицајнија странка у политичком животу Србије тог времена.

⁴⁹⁴ *Политика*, 24.06.2008. („Договорена влада између социјалиста и демократа“, стр. 1. и 7)

5.5. ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ У ЗЕМЉИ У ПЕРИОДУ НАКОН ФОРМИРАЊА РЕПУБЛИЧКЕ ВЛАДЕ

Узбудљива дешавања у политичком животу током прве половине 2008. године нису била окончана самим избором нове републичке владе, већ је као последњи у низу догађања која су те године драстично изменила страначко-политичку сцену Србије дошао и расцеп појединачно најјаче партије у држави, Српске радикалне странке. Дугогодишњи положај странке - парије, која је у низу изборних циклуса успевала да мобилише највећи број бирача, али без могућности да учествује у вршењу власти и серија изборних пораза на свим нивоима током 2008. године произвела су све већа неслагања између лидера радикала Шешеља који се већ дужи низ година налазио у притвору Хашког трибунала и дела руководства странке које се налазило у држави и коме је из године у годину измицала могућност да дође на власт. Прве назнаке брижљиво скриваног сукоба могле су се уочити још током 2007. године, а све чешће новинске спекулације о неслагањима између Шешеља и Николића потврђене су почетком септембра месеца. Томислав Николић је дана 6. септембра обзнанио да је поднео оставку на место лидера радикала у Народној скупштини, а два дана касније је и формално напустио посланичку групу СРС. За свега десетак дана између дојучерашњих најближих сарадника развио се сукоб уз вулгарне међусобне оптужбе и више физичких инцидената између сукобљених страна. Епилог поделе био је тај да је Томислав Николић врло брзо био искључен из чланства своје бивше партије, али је током октобра месеца формирао нову, Српску напредну странку (којој се придружио и генерални секретар странке Александар Вучић).

Међусобни сукоб радикала готово моментално је надрастао унутарстраначке оквире. Напуштајући редове радикала, Николић је истовремено одбио да поднесе оставку на место народног посланика, а његов пример следио је значајан део народних посланика, одборника и функционера у страначком апарату СРС (нарочито оних који су након формирања нових органа власти после избора остали без очекиваних функција народних посланика, места у несудојеној влади са народњацима и социјалистима или челних људи у општинама). Пошто је

Николић напуштајући радикале уништио код њега депоноване бланко оставке народних посланика (које су биле једино ефикасно средство за партијско дисциплиновање у свим странкама тог периода), њему се у Народној скупштини одмах придружило двадесетак народних посланика, са којима је формирао нову посланичку групу под именом „Напред Србија“. Из матичне странке је одмах затражено да се у Народној скупштини покрене поступак за одузимање мандата овим посланицима, али за то нити је било правног основа (обзиром да ови посланици нису сами поднели оставке), нити су остале странке биле претерано вољне да изађу у сусрет жељи радикала, видећи у њиховој подели шансу за јачање свог политичког утицаја. Разгневлени таквим епилогом и губитком ових мандата, радикали су поново отпочели са тоталном опструкцијом парламента и искључили сваку могућност будуће сарадње са новоформираном партијом Томислава Николића.

Оваквим расплетом политичких дешавања крај 2008. године парламентарна опозиција дочекала је са никад слабијом снагом и утицајем. Непомирљиви сукобом радикала са дојучерашњим партијским савезницима утицао је на то да је било какво окупљање дојучерашње суверенистичке опозиције по неком питању унапред буде искључено, јер је захтевало од осталих странака да се определе да ли желе сарадњу са СРС или са СНС. Временом је постало јасно да ни једна ни друга странка више не могу да буду ефикасна опозиција. За припаднике СРС тотална негација напредњака постала је главна и покретачка тема политичког деловања, потискујући у други план чак и критику владајуће коалиције. Са друге стране, Николић и Вучић су увидели да не могу постићи већину довољну за формирање власти ако се налазе на дотадашњим идеолошким позицијама, па је стварање нове странке било испраћено и раскидом са дотадашњом изразитом националистичком радикалском идеологијом, јер је нова партија својим програмом прихватила залагање за Европску унију и одрицање од идеала Велике Србије, што је значило да се она позиционирала као персонална, а не више и као системска опозиција влади коалиција ЗЕС и СПС. Такав политички положај напредњака је ипак давао резултата, јер је ова партија преузела највећи део ранијег бирачког тела радикала и врло брзо постала једна од најутуцајнијих

странака у Србији и главна снага у опозицији, док су радикали временом по степену политичке подршке били сведени на саму ивицу изборног цензуса.

Народњачка коалиција ДСС-НС је у року од годину дана такође претрпела тешку серију политичких и персоналних пораза - крах главне програмске идеје о одбијању даљих преговора са Европском унијом, лош изборни резултат председничког кандидата Илића, драстично смањење репрезентације у парламенту, смена Војислава Коштунице са места премијера и силазак ових странака са власти након нешто више од четири године континуиране владавине, губитак вршења локалне власти у Београду. Политичка дефанзива у којој су се ове партије нашле током изборних кампања у 2008. години наставила се и касније, а народњачка коалиција је у сукобу СРС-СНС одбијала да се сврста на једну или другу страну, вероватно због чињенице да јој је програмски била ближа „изворна“ СРС, али да се СНС временом легитимисао као јака политичка снага која је, за разлику од радикала, могла да реално угрози тадашњу владајућу коалицију на наредним парламентарним изборима. Покушаји да се народњачка коалиција додатно прошири потписивањем споразума о сарадњи са Народном партијом Маје Гојковић крајем 2008. године није дао никаквог опипљивог резултата у пракси, а народњачка коалиција се средином 2010. године распала, иступањем Нове Србије и приближавањем ове партије СНС, док је ДСС истрајала на свом политичком програму политичке и војне неутралности. Тако распарчана на три стране, опозиција у парламенту није могла да скупим довољан број гласова да се користи било каквим процедуралним средствима (захтеви за сазивање ванредних седница, за изгласавање неповерења влади) којима би могла да иницира евентуално обарање владајуће већине и да је озбиљно угрози.

За разлику од опозиције, владајућа већина, иако ју је чинило 11 партија са 129 посланика, захваљујући већ описаном стању у опозицији успела је да остене на власти цео четворогодишњи мандатни период. Додатну погодност владајућој већини дала је и чињеница да је ЛДП са својих 13 мандата заузео позицију „конструктивне опозиције“, односно ова партија, иако је често критиковала владајућу већину по разним питањима (енергетски споразум са Русијом, косовско питање, повећање пензија, „спор“ процес приступања Европској унији) неретко умела да својим гласовима или пуким давањем кворума за гласање потпомогне

конкретне владине предлоге. Тиме је у великој мери ублажен уцењивачки потенцијал мањих партија у коалицији, тако да поједини неспоразуми (одбијање СВМ да подржи Предлог закона о седиштима и подручјима судова и јавних тужилаштва у децембру 2008, или СПС да гласа за нови Закон о јавном информисању у јулу 2009. године) нису резултирали и распадањем владајуће већине. Постулати на којима је формирана нова републичка влада дефинитивно су потврђени потписивањем „Декларације о политичком помирењу СПС и ДС и заједничкој одговорности за остваривање визије Србије као демократске, слободне, целовите, економски и културно развијене и социјално правдне земље“ коју су лидери две партије потписали у октобру 2008. године. У документу су још једном потврђени основни циљеви нове владајуће коалиције, попут „стратешког опредељења Србије за чланством у Европској унији“, „релативизирању подела и конфронтација политичких блокова и алијанси и њихово вредновање у скалду са начелима демократије“, „остваривање програма социјалне правде, једнакости изгледа и афирмативне акције за социјално маргинализоване слојеве или етничке и друге мањинске групе“.⁴⁹⁵ Овим документом, као и каснијом променом свог страначког програма на конгресу партије 2010. године, СПС је дефинитивно обзнанио раскид са својом политичком прошлошћу, сада и формалним одрицањем од ранијих програмских ставова и тековина, трансформишући се од странке „националне“ левице у партију грађанске социјалдемократске опције. С обзиром да су и демократе биле на тој позицији, нова влада је тако добила доминантну идеолошку орјентацију ка левици, без обзира што су неке мање партије имале другачије програмске ставове (Г17 плус као партија економске, а СПО националне деснице). Време је показало да овакав драстичан политички отклон СПС од својих изворних ставова није био праћен и губитком сопствених присталица, штавише СПС је успео да чак и поврати значајан део ранијих гласача који су били у апстиненцији или гласали за радикале пре раскола у овој странци.

Главни проблем са којим се ова влада суочила заправо је дошао из сфере економије. Моменат формирања нове републичке владе поклопио се са ескалирањем глобалне кризе економије и светске рецесије. Економска криза је већ

⁴⁹⁵ *Историја Демократске странке 1989-2009 – документи* (приредили Коста Николић, Бојан Димитријевић, Срђан Цветковић и Слободан Гавриловић), Службени гласник и Институт за савремену историју, Београд 2009, стр. 337-342.

током 2009. узела маха и произвела и социјалну кризу што се све огледало кроз низ негативних појава: пад укупне производње, пад запослености, раст инфлације, пад курса динара, пад доласка страних инвестиција, пад прихода од приватизације (која је у међувремену приведена крају уз незанемарљив број пропалих поступака). У таквим околностима многа од изборних обећања датих током кампање остала су неиспуњена (исплата по 1.000 евра сваком грађанину од приватизације јавних предузећа, смањење незапослености), сама владајућа већина није се најбоље сналазила у новој ситуацији (усред почетка економске кризе пристала је да једнострано почне да спроводи Споразум о стабилизацији и придруживању либерализујући увоз и додатно је повећала издвајања из државног буџета за линеарно повећање пензија за чак 10%), тако да је постепено бележен пораст броја незадовољних грађана, што ће напослетку довести до промене владе на каснијим изборима 2012. године.

5.6. КОАЛИЦИЈЕ НА ПОКРАЈИНСКОМ И ЛОКАЛНОМ НИВОУ ВЛАСТИ

Резултати избора на покрајинском нивоу били су знатно другачији у односу на оне који су одржани на републичком. Захваљујући комбинованом изборном систему и добром резултату на републичким изборима који је дао додатни подстрек гласачима, коалиција За европску Војводину (коју су на нивоу покрајине чинили ДС и Г17 плус) остварила је убедљиву победу освајајући 64 посланичка мандата, односно већину посланика у том телу, првенствено захваљујући чињеници да су у другом кругу гласања по већинском систему освојили 41 посланички мандат. Радикали су овога пута далеко заостали на другом месту, са 24 посланика (од чега 20 у пропорционалном делу, а свега четири по већинском, што сведочи о великом поразу ове партије у другом изборном кругу). Од осталих учесника на изборима, Мађарска коалиција освојила је девет, коалиције Заједно за Војводину (ЛСВ, СПО и још неколико мањих партија) и ДСС-НС по шест, СПС-ПУПС четири, а сви остали политички субјекти укупно седам. Такав исход обезбедио је коалицији око ДС апсолутну превласт у

овом телу. Међутим, у склопу опште политичке ситуације у држави и предстојећег задатка усвајања новог Статута АП Војводине (за шта се захтевала двотрећинска већина у покрајинском парламенту и накнадна потврда од стране републичке Народне скупштине) у редовима победничке коалиције решено је да се власт на покрајинском нивоу додатно прошири тако што ће се у њу укључити и представници листа Мађарске коалиције, Заједно за Војводину и СПС-ПУПС, које су све добиле места у новом покрајинском Извршном већу, па је на тај начин формирана (пре)широка владајућа коалиција на покрајинском нивоу од 89 посланика, а у опозицији су као и у Народној скупштини остали само СРС и ДСС-НС.

Спајањем локалних избора са онима за Народну скупштину, изборно надметање за локалне органе власти поново је било гурнуто у други план интересовања јавности. Усвајањем нових законских решења последњих дана 2007. године, поново је био промењен начин избора локалних одборника (враћен Донтов систем расподеле мандата и поново подигнут изборни цензус на 5% од броја гласалих, укинута непосредно бирање председника општине и његов избор поново поверен општинским скупштинама, итд). Због укупне политичке ситуације, овог пута готово да није било изборних коалиција оних релевантних политичких странака које су на републичком нивоу наступале на различитим изборним листама, забележено је тек неколико већ традиционалних оваквих коалиција од странака СРС, СПС, ДСС, Нова Србија, у местима насељеним националним мањинама (Суботица, Сента, Нови Пазар, Сјеница). Ипак, политичка понуда на локалним изборима унеколико се разликовала у односу републичке, јер се у већини општина и градова дешавало да странке које су на републичке изборе изашле у оквиру исте коалиције, на локалним изборима наступају самостално, првенствено оне са листе За европску Србију и народњачке коалиције. Тако су две главне странке коалиције За европску Србију у више општина изашле самостално (ДС у 82, а Г17 плус у 74), него у коалицији (44); а слично је било и са листама ДСС (засебно у 111) и Нове Србије (74) у односу на заједничке наступе (37 случаја). Посебан куриозитет постигла је у том моменту већ готово потпуно увела странка Богољуба Карића, Покрет „Снага Србије“, која је за ове локалне изборе сагласно својој идеолошкој непрофилсаности успела да

наступи у изборним коалицијама са странкама са свих пет релевантних изборних листа у исто време у различитим општинама: са СПО (који је био на републичкој листи ЗЕС у општинама Стари град и Кнић), са ДСС и НС (у Ковачици и Ћуприји), са СРС (у Бујановцу), са СПС и њиховим коалиционим партнерима (на Новом Београду, у Горњем Милановцу, Лесковцу), са ЛДП (у Рашкој), али и са мањим регионалним партијама (у Пожаревцу и Неготину).

Резултати локалних избора били су слични онима са републичких.⁴⁹⁶ Странке окупљене у коалицији ЗЕС су самостално или у различитим видовима коалиционог наступа освојиле приближно око 1.400.000 гласова и 2.400 одборничких места. На друго место пласирали су се радикали са 900.000 освојених гласова и 1.514 одборника, затим следи коалиција ДСС-НС за коју је гласало 485.000 грађана што је било довољно за 1.000 места, СПС-ПУПС-ЈС са 330.000 бирача и 600 места и ЛДП са 150.000 гласача и освојених 120 одборника. За различите групе грађана збирно је гласало 233.000 бирача и оне су освојиле 489 места у скупштинама, а странке националних мањина традиционално су добро прошле у својим матичним општинама (Мађарска коалиција укупно 151 одборнички мандат, Бошњачка листа за европски Санџак 53, албанске партије са југа Србије укупно 54, итд).

Нови изборни систем са повишеним цензусом, као и појачано груписање странка у изборним коалицијама, донели су извесно повећање броја општина у којима је само једна изборна листа успела да освоји апсолутну већину гласова, па је број таквих општина након ових избора износио чак 26 (ако се изузму резултати са територије Косова и Метохије у 14 општина), од чега су ДСС и НС имале већину у девет општина, ДС самостално или коалиција ЗЕС у шест, разне групе грађана у пет, СРС у три (само на територији Косова и Метохије), партије националних мањина у две (Бачка Топола и Тутин) а СПС-ПУПС-ЈС само у једној општини (Јагодина). Међутим, ту се ипак радило о претежно мањим,

⁴⁹⁶ Приближни резултати избора наведени су према подацима из статистичке публикације: *Локални избори 2008 - Коначни резултати избора*, РЗС, Београд 2008. Тачни резултати нису могли бити дати услед великог броја разноврсних коалиција које су онемогућиле прецизно сабирање гласова, као и непрофесионалне обраде података од стране РЗС - у збирне резултате нису унети резултати гласања за одборнике 26 скупштина општина на територији Косова и Метохије, а за четири општине (Рума, Књажевац, Пријеполје и Врњачка Бања) у којима у законском року од 90 дана није био изабран председник, унети су резултати гласања са поновљених избора у новембру 2008. године, тако да подаци наведени у публикацији нису у пуној мери сагласни са стварним резултатима гласања са локалних избора одржаних 11. маја 2008. године.

провинцијским општинама, док је у највећим градовима и окружним седиштима у највећем броју случајева ниједна од листа није имала потребну већину, па је и на овом нивоу било неопходно да се приступи преговорима ради склапања владавинских коалиција.

Пажњу јавности највише је привлачило питање ко ће формирати власт на нивоу града Београда, као политички најважније јединице локалне самоуправе. Ток ових преговора постао је парадигма тадашњих постизборних међустраничких односа у Србији. Након избора у градској скупштини коалиција ЗЕС располагала је са 45, СРС са 40, народњачка коалиција ДСС-НС са 12, ЛДП је имао седам, а СПС и ПУПС шест одборничких места. Иако је лидер ДС у Београду Драган Ђилас у локалној кампањи наступао знатно помирљивије према народњачкој коалицији него што је то био случај на републичком нивоу, то није било довољно да се одржи дотадашња коалиција у главном граду, па су представници ДСС одлучили да више не буду у коалицији са демократама, већ су на неколико састанака са представницима радикала и коалиције око социјалиста (одржаних непосредно након избора и паралелно са разговорима око формирања републичке власти) решили да дају своју подршку избору Александра Вучића за новог београдског градоначелника. Како је изгледало да је нова владајућа већина у Београду већ дефинитивно била утаначена, јер је 28. маја потписан коалициони споразум између СРС, ДСС-НС и СПС-ПУПС о формирању власти у престоници, демократе су прибегле опструкцији, на начин да је њихов председник градске скупштине одлазећег сазива Зоран Алимпић сазвао конститутивну седницу новог парламента за 14. јул, остављајући тако празнину од готово месец и по дана. Овакав потез са становишта страничких интереса показао се исправним, јер је у склопу преговора о формирању нове републичке владе између коалиција ЗЕС и СПС-ПУПС-ЈС као важан предуслов за формирање ове коалиције појавило и питање власти у Београду: „Једини услов демократа био је да ако са њима формирамо владу, онда се исто мора учинити и у граду Београду.“⁴⁹⁷ Пристајући да уђу у владу са коалицијом За европску Србију, социјалисти су морали да пристану и на раскидање већ договорене коалиције на градском нивоу и да заједно са одборницима ЛДП гласају за избор Драгана Ђиласа за београдског

⁴⁹⁷ Ауторизовани интервју са проф. др Славицом Ђукић - Дејановић, вођен 02.04.2015.

градоначелника, али су заузврат, као и на републичком нивоу, добили више положаја на градском нивоу (председника градске скупштине, заменика градоначелника и четири секретара у градској управи), него што би добили потенцијалним договором са радикалима и народњацима (нуђено им је само место председника скупштине града и три секретарска места).

По окончању конституисања републичке владе и власти у Београду, забележена је нова тенденција у формирању коалиција на локалном нивоу. У значајном броју општина, поготову у окружним центрима (Пожаревац, Бор, Лесковац, Краљево, итд) током друге половине 2008. године и касније догодио се низ промена власти по већ виђеним обрасцима са нивоа републике и Београда – коалиција око СПС је једнострано раскидала већ постојеће договоре са СРС и ДСС-НС и формирала нове владајуће већине са одборницима странака окупљених у коалицији ЗЕС, што је образлагано „убрзањем развој средине, а пре свега кроз довођење нових инвестиција и поспешивање залагања Србије за улазак у Европску унију.“⁴⁹⁸ Епилог конституисања локалних власти био је тај да су странке окупљене у коалицији ЗЕС дале више од половине изабраних председника општина (75) и узеле учешћа у властима 114 општина у држави, што је сведочило о победи ове коалиције и на изборима за локалне нивое власти. Социјалисти су ушли у власт у 111, народњаци у 91, а радикали свега у 55 општина у држави, док је за председнике општина било изабрано 27 кандидата народњачке коалиције, 17 радикала и 13 социјалиста. До промена је дошло и у правцима и обиму међустраничких коалиционих веза:

⁴⁹⁸ Са сајта: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=12&dd=03&nav_id=332071 („Нова већина у Пожаревцу“, приступљено 27.04.2015)

Табела 11: Број општина у којима су главне националне странке биле у владавинским коалицијама након избора 2008. године

	ЗЕС	СРС	ДСС-НС	СПС-ПУПС-ЈС	ЛДП	Мањине	Остали
ЗЕС	-	4	30	59	11	17	36
СРС	4	-	37	36	0	4	19
ДСС-НС	30	37	-	48	0	7	29
СПС-ПУПС-ЈС	59	36	48	-	5	10	38
ЛДП	11	0	0	5	-	0	1
Мањине	17	4	10	10	0	-	8
Остали	36	19	38	38	1	8	-

Извор: *Преглед резултата избора за одборнике скупштина општина и градова и странака, коалиција и група грађана које врше власт у општинама и градовима (Народна скупштина Републике Србије, интерни материјал, фебруар 2009)*

И из ових података може се закључити да је промена политичких односа и састава владајуће већине на централном нивоу била највећим делом испраћена и на локалном нивоу власти. За разлику од претходног мандатног периода, централну позицију преузела је коалиција странака око СПС, којој су први партнери постале партије окупљене у коалицији ЗЕС, али и поред тога ове партије су у значајном делу локалних самоуправа и даље имале добру сарадњу са СРС и ДСС-НС, што им је и омогућило да узму учешћа у рекордно великом броју општина. Странке у коалицији ЗЕС су на локалном нивоу и даље задржале добре односе са ДСС (настављена сарадња ових странака у градовима Сомбор, Панчево, Сремска Митровица, а ДСС је чак у неким местима одлучио да прекине ранију сарадњу са СРС и приклони се формирању већине са ЗЕС, попут општина Шид, Стара Пазова, Темерин); али је број општина у којима су ове партије сарађивале у односу на претходни период сада био преполовљен. Народњацима су сада примарни коалициони партнери на локалном нивоу постали социјалисти и радикали него демократе. И након 2008. године ређе су биле појаве сарадње странака са супротног дела спектра политичке сцене, па су се владавинске коалиције у којима би учествовали ЗЕС и СРС или СПС и ЛДП и даље могле пребројати на прсте једне руке (у случају СПС и ЛДП радило се о међусобној коалиционој сарадњи искључиво за скупштину града Београда и четири

београдске градске општине). Ови локални избори су донели још једну потврду тезе да се разне групе грађана и локалне партије по правилу дају своју подршку оној партији која представља већину и на републичком нивоу, јер су у периоду 2004-2008 ове политичке организације најчешће сарађивале са ДСС, а након 2008. године са ЗЕС и коалицијом око СПС.

У међуизборном периоду забележен је истоветан број ванредних избора за одборнике скупштина општина као и између 2004. и 2008. године, укупно 15 њих. Као и претходни пут, у тим серијама гласања могло се уочити пар правилности: владајућа коалиција странака са републичког нивоа остварила је велики број победа, као главна опозициона странка која ће на наредним општим изборима остварити добар резултат профилисао се СНС (наспрам својих бивших колега радикала који су већ тада лошим резултатима најавили свој пад испод цензуса), док је коалиција око социјалиста показала да има партијски дисциплиноване бираче, али и да упркос свим споразумима о помирењењу са демократама социјалисти и даље држе лагодну позицију у центру политичког спектра која им је омогућавала да сарађују и са другим политичким партијама - коалиције са СНС успостављене након ванредних избора 2009. године у општинама Земун и Вождовац јасно су наговестиле могућност да СПС такву сарадњу може остварити и на нивоу републике, што се и догодило након избора 2012. године.

6. ОПШТИ ПОГЛЕД НА КОАЛИЦИЈЕ У ОВОМ ПЕРИОДУ

У другој деценији обновљеног вишестраначја у Србији, коалиција је као облик политичког деловања добила још значајније место у политичком животу земље, а као и током деведесетих, исти фактори су утицали да феномен коалиције и даље добија на значају.

Велика страначка уситњеност је и после петооктобарских промена 2000. године остала једна од главних карактеристика српске политичке сцене. Број регистрованих странака у Србији је и након 2000. године наставио да се повећава геометријском прогресијом, тако да је у овом периоду био готово дуплиран у

односу на деведесете године. Такав повећани број странака створио је и повећање броја различитих коалиција, што се најбоље могло видети на локалним изборима, где је и 2004. и 2008. године био бележен релативно велики број различитих изборних листа поднетих од стране разноврсних коалиција.

У међузависности са великим бројем странака, изборни систем је такође одиграо велику улогу у генерисању како изборних, тако и постизборних коалиција. Парадоксално је да су промењена правила изборног система 2000. године била конструисана са мотивима да се отежа улазак мањих странака у парламент кроз постављање релативно високог изборног цензуса од 5% и да се смањивањем броја партија у парламенту олакша процес формирања нове владајуће већине, а да су у пракси постигла сасвим супротне ефекте. Иако је у низу републичких избора релативно мали број националних изборних листа улазио у парламент, између четири и шест њих (не рачунајући ту измене изборног законодавства које су омогућиле странкама националних мањина улакшан улазак у парламент, додатно уситњавајући састав овог тела), на већини тих листа било је заступљено још по неколико странака, па се број странака са парламентарним статусом увек кретао између 15-25, од чега је више од половине имало свега по једног или пар мандата. Таква разуђеност је сама по себи подразумевала да у формирању владајуће већине мора узети учешћа велики број странака, што је подразумевало и дуже и неизвесније међупартијске преговоре. Стога и не чуди што су све владе формиране у овом периоду на републичком нивоу биле формиране са врло танким већинама од свега неколико посланика у односу на остатак опозиције (изузев владе Зорана Ђинђића, али је и она након брзог изласка ДСС из коалиције ДОС такође била сведена на већину од свега пар посланичких места). Чак ни оне политичке опције које нису прелазиле цензус и остајале без парламентарног статуса показале су приличан степен виталности, стварајући нове изборне коалиције за наредне изборе, чиме би се читав процес заокружио и понављао на наредним изборима.

Формиране од стране великог броја малих странака на бази минималне већине, владавинске коалиције су у овом периоду подразумевале јасну међустраничку поделу најважнијих државних функција и министарских места. То је најпре подразумевало стално проширивање и броја чланова републичке Владе и

броја министарстава како би се намирио највећи део све жеља свих политичких субјеката који су творили владу, што је само по себи даље повлачило и „проширења“ по дубини државне управе која је у целом овом периоду константно расла и по броју органа и по броју функционера (а и по броју запослених). На другој страни, такво устројство коалиција захтевало је и међусобну поделу најважнијих ресора. За разлику од периода деведесетих година, када је СПС држао места председника државе, парламента и владе, у овом периоду тек је након избора 2007. године једна странка (ДС) успела да обједини два од ова три најважнија појединачна политичка положаја у држави (демократе су после 2008. године још више појачале своју политичку снагу држећи места председника републике и владе). Слични односи били су и унутар процентуалних подела министарских ресора (такође је демократама од 2007. године по први пут од петооктобарских промена пошло за руком да као појединачна странка имају већину чланова у некој од влада), као и унутар самих министарства (различите политичке припадности министра и његових заменика и помоћника, што једино није било спроведено за време прве владе Војислава Коштунице).

Владавинске коалиције у овом периоду суочавале су се са акутним унутрашњим кризама услед великог уцењивачког потенцијала мањих странака, које су без обзира на крајњи еполог биле незадовољне поделом политичког „плена“ у виду министарских и других положаја у државном апарату. Суочене са константном претњом за свој опстанак, у овим владама се огроман део енергије и напора њихових чланова уместо на уставом предвиђену улогу руковођења државном политиком трошио на очување сопственог политичког положаја одржања на власти. Али, истовремено, све ове владе (не рачунајући другу владу Војислава Коштунице, која се урушила првенствено због питања спољнополитичке оријентације) показале су и велику умешност политичког преживљавања, обзиром да им је успевало да на руководећим функцијама остану у дужим временским периодима, чак и у моментима када је легитимност њихове подршке у парламенту била довођена у питање по разним основама. Додатни разлог за релативну дуговечност оваквих владајућих коалиција налазио се и у политичком положају парламентарних странака и самој опозицији. Све ове владе је карактерисало да су у њима узимале учешћа оне политичке странке које су у

том конкретном моменту заузимале положај ближе центру у политичком спектру странака и тиме имале виши коалициони капацитет. Формирањем такве владе, парламентарна опозиција би остајала подељена између више странака које су биле међусобно неспојиве и којима су партије које су чиниле владајућу већину биле политички ближе него остатак опозиције, која готово никада није могла постићи споразум ни о најпростијој техничкој коалицији како би се угрозила владајућа већина, која је тако остајала на позицијама власти, јер није било могуће формирати „критичну масу“ опозиционих посланика.

Изборне коалиције у овом периоду карактерише појава неправих, тзв. „криптокоалиција“, односно таквих изборних листи које су само по својој правној форми биле једностраначке, а суштински се радило о коалицијама где је једна странка имала предоминантну снагу и утицај. Главни разлог за појаву оваквих форми коалиција вероватно се крио у чињеници да је између главног и осталих политичких субјеката који су творили коалицију постојала велика разлика у степену организованости, политичког утицаја и подршке бирача која је онемогућавала стварање равноправних односа унутар такве коалиције. Суштински, ту се није ни радило о коалицијама које би стожерним странкама донеле опипљиву корист у броју додатних потенцијалних гласача, већ у личном угледу лидера тих мањих странака, који су потицали из истих страначких структура, били повезани ранијим искуствима сарадње у опозиционом или владавинском деловању и неретко и једни добијали посланичке мандате на тим листама.

Период првих година 21. века донео је и пораст улоге спољних, ванстраначких утицаја на коалиционе савезе. Спољнополитичким отварањем 2000. године према земљама ЕУ и НАТО, њихов утицај је кроз стратешко приближавање државне политике ка овим земљама постао још изразитији и сада је уместо раније подршке странкама грађанске опозиције за окупљање и зајендичко учешће пре избора постао нарочито видљив приликом формирања владавинских коалиција након избора. Сходно доминантној оси политичког расцепа странака на „стари“ и „нови“ режим, односно сарадње са западним земљама, политичке структуре ових земаља (и државне и невладине) су у сваком од послеизборних циклуса настојале да утичу на формирање нове владајуће

већине тако да из ње буду изопштене странке које су се најгласније противиле даљој сарадњи са овим државама. Протоком времена показало се да је ово инострано мешање добијало све огољеније видове, попут отворених и навијачких изјава дипломатских представника које странке би требало да формирају владајућу већину или ко би требао да држи поједине ресоре у влади (попут Хавијера Солане који је током преговарања о саставу републичке владе у мају 2007. године јавно изјавио да Борис Тадић и ДС треба да контролишу све министарске ресоре и службе безбедности⁴⁹⁹), отказивање пројеката помоћи и донација оним локалним самоуправама у којима би победили представници „неподобних“ странака, те помоћи кроз временско темпирање појединих спољнополитичких потеза како би се помогла кампања и повећале изборне шансе одабраних странака на изборима у Србији (одлагање формалног проглашења независности Косова након завршетка председничких избора 2008. године, односно касније потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању и сарадњи са Фиатом пред сам крај изборне кампање за нови сазив Народне скупштине). Такође се показало да ни ранија политичка прошлост и деловање и заслуге могу бити врло лако заборављени и од стадијума иностране подршке доћи у стање изопштености, као и обрнуто (случајеви ДСС на једној и СПС на другој страни).

Феномен политичких коалиција је у другој деценији обновљеног вишестраначја у Србији је добио своје нове појавне облике и постао је још значајнији за формирање владајуће већине. Коалиције су у периоду после 2000. године постале доминантан начин политичког наступа странака, како у изборном, тако и у послеизборном периоду, а такође она поред наднационалног, савезног нивоа власти, сада добија своје значајно место и приликом формирања владајућих већина на субнационалном (покрајинском и локалном нивоу).

⁴⁹⁹ „Политика“, 08.05.2007. („Солана за Тадића, против Коштунице“, стр. 5)

IV

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Искуство две деценије обновљеног вишестраначког живота у Србији потврдило је тачност дефиниције „политике као вештине могућег“. Ако се политички живот Србије упореди са догађањима у другим земљама бивше СФРЈ и источне Европе, које су се такође налазиле у периодима транзиције и консолидације демократије, опет би се у било којој од тих земаља тешко могла пронаћи таква динамика политичког живота, оличена у нестабилности страначке сцене и међустраничких односа, релативно кратком трајању владајућих већина и њиховим честим променама.

Коалиције као политичка појава су у овом периоду добиле своје истакнуто место у политичком животу државе. Штавише, оне су у посматраном периоду постале готово незаобилазан начин деловања релевантних политичких странака, оних које су показале одређени континуитет у свом политичком деловању и макар минимални успех у виду стицања парламентарног статуса. Под овим појмом подразумеваћемо оне националне политичке странке које су самостално или у оквиру неке коалиције узеле учешћа на најмање три одржана гласања и у исто толико наврата освајале посланичке мандате у Народној скупштини, односно најмање два гласања и два пута имале посланике у некадашњем Већу грађана Савезне скупштине. Најпре ћемо извршити увид на колико су избора ове партије до сада изашле и колико је од тога било излазака у оквиру неке од коалиција:

Табела 12: Број учешћа релевантних политичких странака у коалицијама на изборима у периоду 1990-2008. године

Избори за Народну скупштину		
Назив странке	Број учешћа на изборима	Од чега у коалицијама
ЛСВ	8	8
СПО	8	6
СПС	8	2
ГСС/ЛДП	7	7
НД/Либерали Србије	7	6
ДС	7	4
ГГ „Ж. Р. Аркан“/ССЈ/ ЈС	7	4
СРС	7	0
ДСС	5	4
НС	4	4
Г17 плус	3	2

Избори за Веће грађана Савезне скупштине		
Назив странке	Број учешћа на изборима	Од чега у коалицијама
СПС	4	2
СРС	4	0
ЛСВ	3	3
НД	3	3
СПО	3	2
ДС	3	2
ДСС	2	2
СКП/ЈУЛ	2	2

Извор: Званични изборни резултати према публикацијама РЗС и СЗС у периоду 1990-2008. године

Иако се ови подаци могу узети са извесним резервама у погледу трајања појединих скупштинских мандата, не узимају у обзир различиту политичку снагу појединих партија и не могу бити сасвим прецизан показатељ међустраничких односа у посматраном периоду (на пример, ДС, ДСС и ГСС 1997. године нису изашле на изборе и заједнички су спроводиле кампању за бојкот избора, СПО и НД су у одређеном мањем броју изборних једница на првим вишестраначким изборима 1990. године излазиле са заједничким кандидатима са другим партијама, ДС је 1992. године у делу изборних једница изашао самостално, али у делу и са војвођанским регионалистима) ипак се из ових података може уочити да је од 12 политичких партија које су оствариле макар минимални континуитет и успешност у политичком деловању током две деценије обновљеног вишестраначја, њих десет је у више од половине наврата покушавало да се домогне парламентарног статуса у оквиру неке од изборних коалиција. На једној страни налазе се три странке које су апсолутно у сваком изборних надметања покушавале да стекну парламентарни статус коалиционим удруживањем (од чега је ЛСВ апсолутни рекордер као партија која је од свог оснивања 1990. године па до краја посматраног периода од две деценије на све изборе изашла у оквиру неке од коалиција), јер се радило о партијама мање политичке снаге, за које је у било ком од тих изборних циклуса самостални прелазак цензуса био врло неизвесан. На другој страни налазе се свега две странке које су у мање од половине наврата излазиле на изборе унутар коалиција, од чега радикали нити једном. Објашњење за овакво стратешко опредељење може се дати ако се узме у обзир политичка снага ових партија, које

су свака у своје време представљале појединачно најјачу политичку снагу у значајним временским периодима (СПС деведесетих, а СРС добрим делом двехиљадитих), па им коалиција није била преко потребан вид изборног наступа. Остатак партија сместио се у средини између ових екстрема, с тим што би у овим случајевима такође могло да се увиди да су партије слабије снаге (ЈУЛ, НД) чешће излазиле у коалицијама, док су оне нешто јаче имале мање потребе за коалиционим наступом (што би се односило на ДС, ДСС и Г17 плус, поготову ако се има у виду специфичност неправих, криптокоалиција које су ове партије састављале за изборе 2003. и 2007. године).

Значај коалиционих удруживања може се увидети и из прегледа броја посланика који су стекли свој мандат а били су кандидовани од стране различитих коалиција

Табела 13: Број и проценат народних посланика изабраних на предлог коалиција на изборима у периоду 1990-2008. године

	Година одржавања избора	Укупни број посланика	Изабрани на предлог коалиција	У процентима
Републички	1990.	250	6	2,40
	1992.	250	52	20,80
	1993.	250	47	18,80
	1997.	250	119	47,60
	2000.	250	190	76,00
	2003.	250	146	58,40
	2007.	250	128	51,20
	2008.	250	172	68,80
Савезни	1992. (мај)	108	0	0
	1992. (децембар)	108	23	21,30
	1996.	108	89	82,41
	2000.	108	102	94,44

Извор: Званични изборни резултати према публикацијама РЗС и СЗС у периоду 1990-2008. године

Од занемарљивог броја коалиционих кандидата који су били изабрани на првим вишестраначким изборима за оба нивоа власти, тај број је веома брзо

скочио на једну петину, да би већ у другој половини деведесетих број посланика који су били изабрани на предлог коалиција већ премашио половину од укупног броја чланова парламентарних тела (а у неким случајевима је прелазио и две трећине). На први поглед делује необично да је број коалиционих кандидата био најмањи на првим изборима за оба нивоа власти који су били одржани по већинском, односно комбинованом изборном систему, али не треба заборавити да се ту радило о првим вишестраначким изборима без претходних искустава, са најлибералнијим одредбама изборног законодавства које су се тичале права на кандидовање, где су многе партије прецениле своју политичку снагу и на изборе изашле самостално; односно о првим савезним изборима које је највећи део грађанске опозиције бојкотовао. Индикативно је да је процентуално највиши удео посланика изабраних са коалиционих листа у саставима парламената био изабран у време „изборних прелома“ (2000. и 2008. године), што нас упућује да закључимо да је коалиција као вид изборног наступа нарочито добијао на значају у моментима највећих политичких антагонизама и оштрих поларизација у бирачком телу.

Главни актери изборних коалиција у целом посматраном периоду биле су политичке странке. Случајеви директног учешћа других организација и самих појединаца на коалиционим изборним листама карактерисали су почетне године обновљеног вишестраначја и настојања грађанских опозиционих странака да створе што шире коалиције против тадашње власти (Депос, Коалиција „Заједно“, ДОС). Међутим, посредно учешће и утицај различитих невладиних организација и синдиката на коалиције били су знатно интензивнији и исказивали су се кроз различите облике помоћи и подршке појединим коалиционим изборним листама, нарочито у периодима изласка на изборе и изборних кампања (врхунац је свакако био у кампањи ДОС за септембарске савезне изборе 2000. године)

Обзиром на број чланова, у две деценије обновљеног вишестраначја доминирале су шире, вишечлане коалиције које су обухватале већи број странака-чланица коалиције, од минимално могуће две чланице, па до 19 колико је бројао ДОС почетком 2000. године. Случајеви двочланих коалиција били су сразмерно ретка појава (ДС-РДСВ 1992. године или СПС-ЈУЛ 2000. године). Ако се сагледа унутрашња композиција ових коалиција, значајна већина њих је спадала у

коалиције са доминантним субјектом, где је једна партија у мањој или већој мери одскакала по степену политичке снаге. Такве коалиције су се у српској политичкој пракси показале стабилнијим по дужини трајања у односу на оне коалиције код којих је било више странака са приближно подједнаком моћи, јер су коалиције без доминантног субјекта често биле оптерећиване и природном међусобном борбом странака и лидера за превласт унутар коалиције (Депос у првој фази, Коалиција „Заједно“). Нарочит пример за оваквav закључак даје нам коалиција ДОС, у којој су од самог оснивања најпре постојала подвајања на линији СПО-ДС, затим су се унутрашњи међустрaнaчки односи у коалицији изласком СПО у јуну 2000. године стабилизовали све до победе на септембарским изборима, да би јачањем ДСС поново настала поларизација на две најјаче странке (овога пута ДС и ДСС), док је у четвртој фази, напуштањем коалиције од стране ДСС поново постигнута релативна унутрашња стабилност све до 2003. године и коначног краја коалиције.

Релативно кратак посматрани временски период не може у потпуности да пружи објективну слику о трајању и стабилности коалиција, али и поред тога се може извући закључак да су српске коалиције генерално биле прилично нестабилне. Свега неколико коалиционих веза успело је да потраје релативно дужи временски период, односно да остане на окупу дуже од седам година (трећине посматраног времена): ДС и ДСС су успоставили сарадњу преко Коалиције „Заједно“ 1996. године која је потрајала готово читаву деценију, односно до издвајања ЛДП из демократа и усвајања новог Устава почетком 2006. године, коалиција СПС и ЈУЛ настала је 1994. године а ове странке су у коалицији изашле у три изборна надметања до 2000. године, народњачки савез ДСС-НС је такође егзистирао седам година, од формирања републичке владе 2004. године, па све до друге половине 2010. године. Насупрот томе, низ коалиција је постојао само „за једнократну употребу“, односно егзистирале су само у време једних избора (Коалиција „Заједно“ 1996. године, СПО-НС 2003. године), а поједине чак нису ни стигле да учествују на неким од изборима (у пракси никада заживела коалиција СРС-ДС-ДСС из 1995. године).

Посматрано са становишта програмско-идеолошког коалиционог повезивања странака, увидели смо да оно до 2000. године на националном нивоу није играло претерано значајну улогу. Све велике коалиције српске грађанске

опозиције у периоду деведесетих година прошлог века биле су формиране тако да су у њих увек улазиле партије чије су програмске одреднице неретко биле веома разнолике и чији је једини кохезиони фактор и циљ била смена тадашњег режима по сваку цену. Ако се томе додају и личне сујете и међусобна нетрпељивост лидера тих странака, онда и не чуди што су све те коалиције биле веома нестабилне и да је свака од њих готово по правилу нестајала са политичке сцене врло брзо након лошег изборног резултата. Ипак, иако су имале те недостатке, те коалиције су ипак имале предност да су код гласача из опозиционог бирачког корпуса стварале привид политичке снаге који је привлачио и присталице и гласаче оних странака које су остајале ван тих великих коалиција (попут ДС на изборима 1992, ДСС на изборима 1993, и СПО на септембарским изборима 2000. године). У овим ситуацијама, остајање изван коалиција не само да је повлачило и пад у броју гласова, већ је најчешће повлачило и унутрашње расколе у конкретној партији, који би се по правилу завршавали издвајањем незадовољне фракције и формирањем нове партије. За разлику од тог периода, током двехиљадитих у сва три изборна циклуса за Народну скупштину начело програмске блискости странака приликом формирања коалиција почело да је игра значајнију улогу. Већ на изборима 2003. године уочљиво је било коалиционо груписање странака према политичким породицама (десни центар око ДСС, странке либералне оријентације око ДС), да би се то наставило и у следећа два изборна циклуса у посматраном периоду и то са знатно стабилнијим међустраничким односима унутар коалиција, које су у просеку егзистирале дужи временски период у односу на раније случајеве.

Процеси преговарања за склапање владавинских коалиција неретко су добијали различите токове и исходе. У поступку преговарања за формирање нове владе у Србији није нужно важило очекивање да појединачно најјачи политички субјект даје и има иницијативу у процесу преговарања, поготову након промена 2000. године, када су се радикали као појединачно најјача политичка странка држави у неколико наврата постављали потпуно пасивно, не желећи ни да покушају да се евентуално изборе за учешће у влади. Преговарачке процеси су трајали релативно дужи временски период, јер гледано од момента одржавања избора до дана формирања нове владе ни у једном случају није протекло мање од

месец дана, а поступци су се неретко развличили и на по неколико месеци (рекорд држе преговори за формирање нове владе након избора 1997. године, који су потрајали преко шест месеци). Узроци за дуже трајање преговора могу се потражити у чињеници да је у тим процесима учествовао већи број политичких субјеката, што је само по себи захтевало дуже време за тражење компромисних решења и усклађивање често супротствљених појединачних интереса. Други важан узрок за дуже трајање преговарања био је промена политичких субјеката који су учествовали у преговарању, наиме у већини послеизборних периода (након избора 1997, 2003, 2008, а делом и 1994. и 2007. године) забележено је да је у преговарањима долазило до промене учесника, односно поједини политички субјекти би напуштали преговоре, док би други „ускакали“ на њихово место, па би коначно формирана владавинска коалиција неретко веома одступала у односу на почетна очекивања шире јавности.

Исходи формирања владајућих већина у парламенту кроз двадесетогодишње искуство изнедрили су готово све облике коалиционих удруживања и у пракси потврдили различите теорије о коалицијама. Најпре ћемо извршити увид у посланичке већине којима су у парламентима бивале изабране досадашње владе.

Табела 14: Резултати гласања у парламенту приликом изгласавања влада

	Година	Мандатар	Присутни	За	Против	Уздржани	Није гласало
Република	1991.	Зеленовић	219	182	30	7	0
	1991.	Божовић	190	149	15	26	0
	1993.	Шаиновић	179	162	12	5	0
	1994.	Марјановић I	235	128	77	30	0
	1998.	Марјановић II	220	169	49	0	2
	2000.	Минић	136	133	1	1	1
	2001.	Ђинђић	233	168	55	0	10
	2003.	Живковић	231	128	100	3	0
	2004.	Кошгуница I	244	130	113	0	1
	2007.	Кошгуница II	244	133	106	3	2
	2008.	Цветковић	164	127	27	0	10
Савезна	1992.	Панић	132	99	33	0	0
	1993.	Контић I	100	92	8	0	0
	1996.	Контић II	84	80	2	2	0
	1998.	Булатовић	108	95	0	13	0
	2000.	Жижич	116	88	15	6	7
	2001.	Пешић	107	75	22	5	5

Извор: Стенографске белешке седница Народне и Савезне скупштине у периоду 1991-2008. године.

У процесима формирања републичких влада уочава се да је већина њих била формирана на принципу минималне већине. Од девет коалиционих влада које су бивале формиране у периоду након 1992. године, њих пет је било изгласавано и одржавало се на власти већином која ни у једном случају није прелазила седам посланика од најмањег Уставом захтеваног броја за избор, а неретко је била још и нижа. Од преостала четири случаја, Минићева прелазна влада (која фактички није ни имала парламентарну подршку) такође је у Народној скупштини била изгласана танком већином гласова, а Ђинђићева влада је знатно дужи део свог мандата (након преласка ДСС у опозицију у другој половини 2001. године) егзистирала на минималној парламентарној подршци (што се види и из чињенице да је једина реконструкција ове владе обављена у јуну 2002. године извршена већином од тек 133 посланика), тако да би се и ове две владе суштински могле сврстати у владе минималне већине. Ако се зна да је влада мандатара Николе Шаиновића била мањинска, произилази да је једино коалициона влада СПС-ЈУЛ-СРС у периоду 1998-2000. године била формирана као класичан пример владе са широком и стабилном парламентарном подршком, али ако би се и ту извршио увид у суштинску расподелу политичке моћи и унутрашње међустраничке односе током рада те владе, могло би се закључити да је она фактички функционисала као влада блока леве мањински подржана од стране радикала.

Обрнуте тенденције карактерисале су савезни парламент. Услед начина избора и уставног правила-препоруке да две најзначајније функције у држави не могу обављати личности из исте републике чланице, све савезне владе за време постојања СРЈ биле су формиране са широком парламентарном подршком у којој је обавезно партиципирала и она странка (странке) које су биле на власти и у Србији, док расцеп унутар некада јединственог ДПС није утицао на блокаду рада парламента или пад савезне владе услед скоро подједнаке поделе некад јединственог посланичког клуба ове партије и каснијег бојкота савезних избора 2000. године од стране Ђукановићевог ДПС, који је омогућио СНП да покупи

готово све црногорске мандате у оба дома Савезне скупштине и тиме прикрије чињеницу да се савезна држава у другој половини свог постојања налазила у континуираној политичкој кризи.

Сагледавање процентуалног односа заступљености политичких субјеката који су творили владавинске коалиције представља незахвалан задатак, имајући у виду да су овакви коалициони аранжмани у исто време обухватили расподелу положаја – „плена“ и у извршној власти и у парламенту, а неретко и на нивоу локалних самоуправа и у јавним предузећима. Ипак, временом се могло уочити неколико правилности приликом расподеле функција и портфеља у републичкој влади. Најпре, у посматраном периоду само у једном случају код коалиционих влада премијера није дала она партија која била најјача по броју освојених мандата у Народној скупштини (у случају друге владе Војислава Коштунице 2007. године, и то након најдужих и најдраматичнијих преговора о постизању владајуће већине), што значи да је приликом преговарања овај положај од стране партија био перцепиран као политички најутицајнији и најдрагоценији. Као други по значају искристалисао се положај председника Народне скупштине, који је почев од 2000. године константно држао представник другопласиране партије по броју мандата унутар владајуће коалиције (уз већ поменути изузетак 2007. године, овде би се условно могао сврстати случај и из следећег мандатног периода 2008. године, где је ово место држао СПС, по појединачној снази трећа странка унутар владајуће коалиције, али треба имати у виду да су социјалисти ту позицију добили као представници своје изборне листе, која је збирно била друга по снази). Слични односи владали су и на локалном и покрајинском нивоу, где је током двехиљадитих ДС као владајућа странка са највећим бројем посланика редовно попуњавала место председника Покрајинског извршног већа (Владе АП Војводине), док је следећи по снази коалициони партнер добијао место председника покрајинске скупштине (ЛСВ или СВМ).

Услед нестабилности политичког и страначког система и сталних промена у организацији и броју министарстава, фактички је немогуће детаљније међусобно временски упоређивати заступљеност политичких субјеката по јачини и положаје које су држали у коалиционим владама. Међутим, у свакој од коалиционих влада било је забележено постојање неког политичког субјекта који је имао

процентуално вишу заступљеност унутар владе у односу на проценат броја сопствених посланика унутар владајуће већине:

Табела 15: Поређење бројчане и процентуалне заступљености појединих партија унутар владајуће већине у парламенту и броја места у влади

Година формирања Владе	Странка	Укупни број мандата владајуће већине	Број мандата странке	Учешће у %	Укупни број чланова Владе	Број места странке у Влади	Учешће у %
1994.	НД	129	6	4,65	31	3	9,68
1998.	ЈУЛ	187	19	10,16	35	5	14,29
2001.	Мале партије ДСС - укупно	176	60	34,09	24	10	41,67
2004.	СПО	109	13	11,93	19	3	15,79
2007.	ДСС	130	33	25,38	25	7	28,00
2008.	СПС	129	12	9,30	27	4	14,81

Извор: Стенографске белешке седница Народне скупштине у периоду 1994-2008. године

Са друге стране, ако смо увидели да су веће странке биле принуђене да мањим уступају процентуално већи број места у владама зарад њиховог формирања, оне су и саме у два наврата успеле да капитализују своју политичку снагу на начин да су повећале своју процентуалну заступљеност у влади у односу на парламентарну снагу, односно своју релативну већину мандата унутар владајуће већине претворили у апсолутну већину чланова Владе. Такви су били случајеви у првој влади Војислава Кошпунице, где је ДСС своју релативну већину мандата (53 од 109 – 48,62%) преточио у већину броја чланова те владе (10 од 19), а по истом принципу демократе су у другој Кошпуничиној влади наспрам посланичког учешће од 49% у владајућој већини добили 52% „удела“ у влади.

Посебан сегмент владавинских коалиција огледао се у појави тзв. нестраначких личности у саставима појединих кабинета у другој половини деведесетих и почетком двехиљадитих година (за време мандатара Марјановића и

Ђинђића). Номинално нестраначки кадрови су посебан значај добили у време владе Ђинђића и његовог наследника Живковића, када су са својим високим уделом у бројчаном саставу владе чинили један од неформалних центара моћи који је у доброј мери одређивао правце политичког деловања владе у том периоду. Међутим, ретки су примери да су појединци који би ушли у владу као нестраначке личности на крају из ње и изашли као такви (попут министра без портфеља Радоје Ђукић који је напустио владу 1996. године), док би код већине идентификација са неком од странака владајуће коалиције брзо надвладала покушаје да се очува лично партијско чистунство, па би се ове личности на неким следећим изборима појављивале на листама оних странака које су их претходно и предложили за чланове владе.

На савезном нивоу приликом формирања владајуће већине могло се запазити више неписаних правила која су била константно поштована. Најпре, не рачунајући први период током 1992. године, сво време постојања СРЈ положај савезног председника држао је кадар најугицајнијег политичког субјекта из Србије, а место савезног премијера попуњавало се на предлог најјаче партије из Црне Горе. Слично правило важило је и у Савезној скупштини, где је у сва четири сазива председник Већа грађана долазио из Србије, а председник Већа република из Црне Горе. У расподели портфеља унутар Савезне владе уочавала се слична константна паритетна подела најважнијих и најугицајнијих министарских места. У читавом периоду 1992-2003. године министарство спољних послова било је у рукама странака из Србије (вероватно услед чињенице да Црна Гора ни пре кризе федерације 1997. године никада није ни укидала сопствено министарство спољних послова на републичком нивоу, за разлику од Србије), а црногорски социјалисти су највећи део тог периода контролисали савезно министарство одбране (сем прве, Панићеве владе 1992, и краћег периода по убиству Павла Булатовића 2000. године, када је на ово место дошао „нестраначки“ министар армијски генерал Драгољуб Ојданић). У случају савезног министарства финансија и Народне банке Југославије усталио се сличан обичај, где се свега у два краћа наврата (1994. и 2002. године) догодило да су ова места држали функционери из исте републике чланице.

Као и код случаја изборних коалиција, и владавинске коалиције у периоду обновљеног вишестраначја карактерисала је релативна нестабилност у погледу њиховог временског трајања, што се да видети из временског периода трајања формираних влада:

Табела 16: Временски период трајања влада на републичком и савезном нивоу

	Мандатар	Почетак	Крај	Година	Месеци	Дана
Републичке	Зеленовић	11.02.1991.	23.12.1991.	0	10	13
	Божовић	23.12.1991.	10.02.1993.	1	1	19
	Шаиновић	10.02.1993.	18.03.1994.	1	1	9
	Марјановић 1	18.03.1994.	24.03.1998.	4	0	7
	Марјановић 2	24.03.1998.	24.10.2000.	2	7	1
	Минић	24.10.2000.	25.01.2001.	0	2	20
	Ђинђић	25.01.2001.	18.03.2003.	2	1	22
	Живковић	18.03.2003.	03.03.2004.	0	11	15
	Кошгуница 1	03.03.2004.	15.05.2007.	3	2	12
	Кошгуница 2	15.05.2007.	07.07.2008.	1	2	8
	Цветковић	07.07.2008.	27.07.2012.	4	0	20
Савезне	Панић	14.07.1992.	03.03.1993.	0	7	18
	Контић 1	03.03.1993.	20.03.1997.	4	0	18
	Контић 2	20.03.1997.	20.05.1998.	1	2	1
	Булатовић	20.05.1998.	04.11.2000.	2	5	16
	Жижић	04.11.2000.	25.07.2001.	0	8	22
	Пешић	25.07.2001.	17.03.2003.	1	7	21

Извор: Одлуке о избору влада, *Службени гласник РС* и *Службени лист СРЈ*, више годишта и бројева

У дводеценијском периоду од девет формираних коалиционих влада на републичком нивоу свега две су успеле да потрају пун мандатни период од четири године (и једна од шест влада на савезном нивоу), док су на другој страни две коалиционе владе потрајале тек нешто више од годину дана, а још две владе и краће од једне године. Ако би се уместо стриктног, правног начина рачунања момента престанка мандата једне владе даном избора нове владе гледао фактички моменат губитка парламентарне већине, дужина трајања коалиционих влада била би још и краћа јер је свака од њих одређени део тог времена проводила у стању вршења дужности током изборних кампања и преговора за састављање нове владајуће већине. Међутим, ако би се сагледале и околности под којима су неке

од влада бивале формиране или престајале са мандатом, теза о нестабилности коалиционих влада би се у извесној мери могла релативизовати, с обзиром да је двома републичким владама мандат био прекинут услед ванредних околности (дешавања из октобра 2000. године прекинула су мандат друге Марјановићеве владе, док је Ћинђићевој влади мандат престао по слову закона, услед убиства премијера), па би оне вероватно продужиле своје трајање у дужем временском периоду. И са кадровског аспекта могла се увидети нестабилност у саставу владајућих коалиција. Свака од коалиционих влада је током свог периода на власти трпела је кадровске реконструкције, изузев друге владе Војислава Кошгунице која је била на положају кратки временски период. Нарочито су по честим и обимним кадровском изменама остале познате две владе премијера Мирка Марјановића (у првој су у периоду 1994-1997. године биле обављене три велике реконструкције у којима је забележено чак 18 разрешења и оставки, односно 23 избора на положаје.

Са друге стране, страначка стабилност владајућих коалиционих већина била је на знатно вишем степену. Не рачунајући појединачна напуштања или приступања народних посланика владајућој већини у парламенту, готово по правилу мотивисана личним користољубљем, у српској политичкој пракси били су ретки случајеви да је долазило до великих страначких прекомпозиција у саставу владајуће већине од момента када би она била једном формирана. Једини репрезентативнији такав случај била је савезна влада коју је у мају 1998. године саставио Момир Булатовић, којој су се накнадно прикључили и представници СПО, да би је врло брзо напустили, а касније су у ту владу ушли и представници СРС и Српске народне странке из Црне Горе, али треба имати у виду карактер те владе (савезним уставом дефинисана као влада канцеларског типа, дакле са знатно мањом потребом за непосредном политичком подршком у парламенту) и чињеницу да је осовина те владе СПС-ЈУЛ-СНП и сама у читавом том периоду имала довољну већину. На републичком нивоу, једини случај прекомпоновања владајуће већине забележен је у време прве владе Војислава Кошгунице, када је даљу парламентарну подршку ускратио СДП, а истовремено је дали посланици СДА, али то није било праћено и кадровским променама унутар саме владе. Занимљиво је да у досадашњој пракси није забележен случај да је неко од

мандатара у моменту када је било јасно да је изгубио подршку неке од странака које су чиниле парламентарну већину покушао да је надомести тако што би преговарао са неком од странака ван владе, или покушавао да добије на времену чекајући да његовој влади буде изгласано и формално неповерење. За разлику од републичког нивоа власти, на локалном нивоу власти промена страначког састава владајућих структура била је сталан пратилац политичког живота, појава која није мимоилазила ни највеће градове, а посебно је добила на интензитету од половине двехиљадитих, када су случајеви „усклађивања“ локалних владајућих већина са републичким од појединачних случајева постали готово уобичајена пракса на локалном нивоу власти.

Са идеолошко-програмског аспекта, владавинске коалиције су пратиле трендове који су владали и приликом склапања изборних и предизборних коалиционих савеза у два мандатна периода. У првом периоду током деведесетих година владајући СПС је за коалиционе партнере узимао две партије које су и по својим програмским документима и по ставовима које су изрицали током изборних кампања били знатно удаљени (грађанско-либералне новодемократе и десничарски радикали), али су својом парламентарном снагом и институционалном и ванинституционалном моћи успевали да своју политику и ставове наметну као апсолутно доминантне у раду тих коалиционих влада, односно да политички маргинализују своје коалиционе партнере који за неколико година партиципирања у извршној власти нису успевали да остваре готово ништа од својих изборних обећања. Након 2000. године па до краја посматраног периода и код владавинских коалиција запажа се постепено коалиционо удруживање странака према политичко-програмској блискости. Тако се Ђинђићева влада трансформисала од широке реформистичке владе ка влади странака грађанско-либералне оријентације, прва влада Војислава Коштунице базирала се на подршци претежно странака десног центра, док је мандатар Мирко Цветковић кључну подршку добио од партија социјалдемократске оријентације. На нивоу општина и градова било је карактеристично да су неке јединице локалних самоуправа служиле као „пробни балони“ за поједине коалиције које су се касније формирале на националном нивоу (сарадња СРС и СПО са СПС у другој половини деведесетих или коалиције које су партије из окриља ДОС склапале са

социјалистима у првим годинама након петооктобарских промена), али се и овде генерално могле пратити исте тенденције као и на републичком нивоу

Владавинске коалиције окончаваале су своју егзистенцију на више начина. Повезано са претходно изнетим закључцима, ниједна од владавинских коалиција на републичком нивоу није била окончана тако што би јој формално било изгласано неповерење у парламенту. Међутим, у три наврата када је долазило до превременог краја рада конкретне владе услед ванредних избора (случајеви из 1993, 2003. и 2008. године), сваки пут је криза владајуће већине била иницирана из редова неког од мањих коалиционих партнера, који је своју даљу подршку ускраћивао услед незадовољства дотадашњом политиком владе и својим положајем унутар те владавинске коалиције. Ако би овим случајевима придодали очекивани превремени крај владе 2006. године (накнадно, али ипак унапред најављено иступање странке Г17 плус из владе), па и макар вербално незадовољство СРС односима који су владали у републичкој влади током лета 2000. године уз претње да ће се преиспитати даљи међусобни односи, теза о незадовољству мањих партија својим положајем и утицајем као главном узроку распадања владавинских коалиција за посматрани период добија готово аксиоматски карактер. У вези са тим, интересантно је осврнути се и на питање ефеката удруживања појединих странака и изборних коалиција у владавинске коалиције кроз резултате које су те странке и коалиције имале на наредним изборима, након одређеног периода вршења власти.

Табела 17: Поређење броја мандата појединих странака у појединим изборним циклусима пре и након учешћа у владавинским коалицијама:

Избори	Странка/коалиција	Мандата	Избори	Странка/коалиција	Мандата	У %
1992.	СПС	101	1993.	СПС	123	121,78
	СРС	73		СРС	38	52,05
1993.	СПС	123	1997.	СПС+ЈУЛ	105	85,37
	НД	6		НД	5	83,33
1997.	СПС	86	2000.	СПС	37	43,02
	ЈУЛ	19		ЈУЛ	0	0,00
	СРС	82		СРС	23	28,05
2000.	ДС+ГСС+ДЦ+СДУ	62	2003.	ДС+ГСС+ДЦ+СДУ	35	59,68
	Мање партије ДОС	61		Мање партије ДОС	0	0,00

2003.	ДСС+НС	62	2007.	ДСС-НС	47	75,81
	Г17 плус	34		Г17 плус	19	55,88
	СПО	13		СПО	0	0,00
	СПС	22		СПС	16	72,73
2007.	ДС+Г17 плус	83	2008.	ЗЕС (ДС+Г17 плус)	89	107,23
	ДСС-НС	43		ДСС-НС	30	69,77
2008.	ДС+СДП+ЛСВ	74	2012.	Избор за бољи живот	67	90,54
	СПС-ПУПС-ЈС	20		СПС-ПУПС-ЈС	44	220,00

Извор: Званични изборни резултати које је објавио РЗС у периоду 1992-2012. године и Стенографске белешке Народне скупштине

Кроз више изборних циклуса може се запазити да је у великој већини случајева након 1992. године након једног мандатног периода учешћа у вршењу власти на републичком нивоу онај политички субјект који је у влади имао мању политичку моћ на наредним изборима добијао мањи број мандата у односу на онај број са којим је ушао у владавинску коалицију (па чак и губитак парламентарног статуса, попут десетак мањих партија ДОС након избора 2003, или СПО након избора 2007. године), а смањење броја мандата у процентима је бивало веће него код оних странака или коалиција које су у владавинску коалицију ушле као прве по политичкој снази (једини политички субјект који је након учешћа у власти као мањински партнер успео да повећа своју заступљеност била је коалиција СПС-ПУПС-ЈС на изборима 2012. године, услед сплета више повољних околности). Стога се може се извући обједињени закључак да су у посматраном периоду готово све мање странке успевале да своје учешће у извршној власти добро „наплате“ преузимањем вишег процента политичког плена у односу на своју реалну снагу, али би на наредним изборима трпеле и виши проценат губитка гласова у односу на веће странке.

Утицај владавинских коалиција на политички правац и деловање појединих политичких странака могао се приметити у готово свим изборним циклусима. Не рачунајући изборе 1993. и 2000. године (када су у периоду пред изборе власт вршили социјалисти и радикали), у осталим изборним циклусима забележено је да су најмање две партије које су чиниле владавинске коалиције и саме на наредним изборима наступале у изборној коалицији. Ипак, у знатно већем

броју случајева у посматраном периоду долазило је до другачијих развоја ситуације, односно до одвојеног наступа политичких субјеката који су творили дотадашњу владавинску коалицију, па чак и до удруживања ради заједничког наступа на изборима са дојучерашњим странкама опозиције и покушаја дистанцирања од неких лоших резултата рада претходне коалиционе владе сваљивањем одговорности искључиво на претходне коалиционе партнере.

Коначна оцена феномена политичких коалиција ни у ком случају не може бити искључиво једнозначна. На једној страни, коалицијама је постигнута већа заступљеност политичких странака у парламенту и извршној власти, што је допринело широј политичкој репрезентацији у овим телима и потреби за већим степеном договарања и укључивања странака у политичке процесе кроз постизање компромиса. Међутим, на другој страни, коалиције су у Србији показале и своје негативне стране, које су се нарочито огледале кроз често преношење нестабилних међупартијских коалиционих односа на функционисање политичког система и стварале кризу и блокаду у функционисању парламента и извршне власти, као и кроз замагљивање политичке одговорности странака и њиховог одрицања од сопствених програма и обећања даваних у различитим интервалима пре избора. Оно што се напоследку може закључити је да ће коалиција, као појава са свим својим позитивним и негативним последицама, бити још дуго присутна у политичком животу Србије (о чему сведоче и каснији изборни циклуси који нису били предмет овог рада па до данас).

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ:

МОНОГРАФСКЕ И СТРУЧНЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ, ЧЛАНЦИ И ЗБОРНИЦИ:

- Антонић, Слободан: *Гутање жаба: расправе о српској транзицији*, НСПМ, Београд 2005
- Антонић, Слободан: *Елите, грађанство и слаба држава*, Службени гласник, Београд 2006.
- Антонић, Слободан: *Заробљена земља: Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровљење, Београд 2002.
- Антонић, Слободан: *Изборна колебљивост у Србији*, у часопису: „Социолошки преглед“ бр. 3/2005
- Антонић, Слободан: „**Промене страначког расположења Србије 1990-1993**“, у зборнику: *Србија између популизма и демократије: политички процеси у Србији 1990-1993*, Институт за политичке студије, Београд 1993.
- Бошњак, Маринко: *Резултати и изазови економских реформи у транзиционом периоду 2001-2008. године*, Министарство финансија Републике Србије, Београд 2011.
- Брашић, Милош и Митриновић, Чедомил: *Југословенске народне скупштине и сабори*, Издање Народне скупштине Краљевине Југославије, Београд 1937.
- Бујошевић, Драган и Радовановић, Иван: *5. октобар - 24 сата преврата*, Медија центар, Београд 2001.
- Булатовић, Момир: *Правила ћутања*. Народна књига, Београд 2004.
- Васовић, Вучина: *Савремене демократије* (том II), Службени гласник, Београд, 2007.
- *Видовдан 1992 – документи* (уредник Стево Батић), Српска реч, Београд 2011.
- Вујачић, Илија: „*Преглед месеца - јануар 2002*“, у часопису: *Призма*, јануар 2002.

- Вукомановић, Дијана: *Обнова партијског плурализма у Србији крајем 20 века*, Институт за политичке студије, Београд 2001.
- Гоати, Владимир: „*Избори и партијске коалиције*“, у зборнику: *Избори и изборне коалиције*, Институт за друштвене и економске студије, Бијељина, 2006.
- Гоати, Владимир: *Избори у СРЈ од 1990. до 1998: воља грађана или изборна манипулација; додатак избори 2000*. ЦЕСИД, Београд 2001.
- Гоати, Владимир: *Југославија на прекретници: од монизма до грађанског рата*, Југословенски институт за новинарство, Београд 1991.
- Гоати, Владимир: *Партијске борбе у Србији у постоктобарском раздобљу*, Институт друштвених наука и FES, Београд 2006.
- Гоати, Владимир: *Политичке партије и партијски системи*, ЦЕМИ, Подгорица, 2007.
- *Два века развоја Србије - статистички преглед*, РЗС, Београд 2008.
- *Девети март - документи* (уредник Стево Батић), Српска реч, Београд 2010.
- *ДЕПОС - Од коалиције до странке* (уредник Угљеша Крстић), Вајат, Београд 1994.
- Димитријевић, Бојан: *Зоран Ђинђић: биографија*, Завод за уџбенике, Београд 2007.
- Динић, Јордан: *Јужноафричка република: нација дугиних боја*, Прометеј, Београд 2004.
- Динкић, Млађан: *Економија деструкције: велика пљачка народа*, Стубови културе, Београд 2000.
- *Директоријум локалних самоуправа у Србији*, ЦЕСИД, Ниш 2005.
- Драшковић, Вук: *Мета*, Новости, Београд 2006.
- Драшковић, Вук: *Подсећања*, Српска реч, Београд 2001.
- Ђукић, Славољуб: *Крај српске бајке*, Самиздат Free B92, Београд 1999.
- Ђурић, Драган; Копривица, Веселько и Миличић, Божидар: *Странке у Црној Гори 1990*, Прес комерц, Титоград 1990.
- Исаков, Миодраг: *ПараДОС*, НС медиа, Нови Сад 2005.

- *Искусство државотворне политике – 20 година Демократске странке Србије* (уредник Миле Савић), Фонд Слободан Јовановић, Београд 2012.
- *Историја Демократске странке 1989-2009 – документи* (приредили Коста Николић, Бојан Димитријевић, Срђан Цветковић и Слободан Гавриловић), Службени гласник и Институт за савремену историју, Београд 2009.
- *Историја српског народа - књига 6. том II* (Андреј Митровић), Српска књижевна задруга, Београд 1983.
- Јовановић, Милан: *Изборни системи и избори у Србији 1990 - 1996*. Институт за политичке студије и Службени гласник, Београд 1997.
- Јовановић, Милан: *Изборни системи посткомунистичких држава*. Службени лист СЦГ, ФПН и ИПС, Београд 2004.
- Јовановић, Милан: *„Српски бирачи између суверениста и евроинтегрита“*, у зборнику: *Око избора 17 (парламентарни избори у Републици Србији, 11 мај 2008)*, ЦЕСИД, Београд 2008.
- Јовановић, Слободан: *Лидерска болест*, Белетра, Београд 2002.
- Јовановић, Слободан: *Уставно право Краљевине СХС*, Службени лист СРЈ, Београд 1995.
- Јовановић, Чедомир: *Мој сукоб с прошлошћу*, Дан граф, Београд 2005.
- Јовић, Борисав: *Од Газиместана до Хага: време Слободана Милошевића*, Metaphysica, Београд 2009.
- Ковачевић, Слободанка и Дајић, Путник: *Хронологија југословенске кризе 1996*. Институт за политичке студије, Београд 1997.
- Колунџија, Денис: *Вишестраначка скупштина АП Војводине 1992-2012*, Скупштина АП Војводине, Нови Сад 2012.
- Коштуница, Војислав: *Политичка неутралност или Европска унија*, Фонд Слободан Јовановић, Београд 2013.
- Лајпхарт, Аренд: *Модел демократије*, Службени лист СЦГ, Београд 2003.
- Малишић, Весна: *Сан о Србији Зорана Ђинђића*, НИИ, Београд 2013.

- Маринковић, Дарко: „Синдикални покрет у Србији 1990-93“, у зборнику: *Србија између популизма и демократије: политички процеси у Србији 1990-1993*, Институт за политичке студије, Београд 1993.
- Марковић, Мирјана: *Пре и после: 1985-2007*, Трећи миленијум, Београд 2008.
- Матић, Јованка: *Телевизија против бирача: Телевизијска презентација кампања за парламентарне изборе у Србији 1990 – 2000*. ИП Добар наслов, Београд 2007.
- Милошевић, Милан: *Политички водич кроз Србију 2000*, Медија центар, Београд 2000.
- Митровић, Живан: *Српске политичке странке*, Политика, Београд 1991.
- Михаиловић, Срећко: „Избори ’90: мњење грађана Србије“, у зборнику: *Од изборних ритуала до слободних избора - сондажа јавног мњења уочи првих вишестраначких избора у Србији*, Институт друштвених наука, Београд 1991.
- Михаиловић, Срећко: „Политичке странке у изборима за републички парламент“, у зборнику: *Партијски мозаик Србије 1990-1996*, Београдски круг, Београд 1997.
- Михајловић, Душан: *Повленске магле и визици* (том I и II), Неа, Београд 2005.
- Нађиван, Силвиа: „Александар Вучић: Године пропадања и уништавања“, у часопису: *Hereticus*, бр. 2/2007
- *Око избора 10*, ЦЕСИД, Београд, 2003.
- Орловић, Славиша: „Теорија коалиција и формирање владе“, у часопису: *ФПН годишњак 2010*, Факултет политичких наука, Београд 2011.
- Павловић, Душан: *Актери и модели - Огледи о политици у Србији под Милошевићем*. Б92, Београд 2001.
- Павловић, Момчило: *За Тита или за краља: избори за Уставотворну скупштину 11. новембра 1945*. Институт за савремену историју, Београд 2007.
- Панајотовић, Томислав: *Дневник једног посланика*, Слобода, Пирот 1999.

- Панајотовић, Томислав: *Дневник једног посланика II*, NESSK, Пирот, 2002.
- Панајотовић, Томислав: *Руж(ш)ење скупштине 2002-2003*, ПИ-Прес, Пирот 2004.
- Печујлић, Мирослав и Милић, Владимир: *Политичке странке у Југославији*, Стручна књига, Београд 1990.
- Поповић, Миливоје: *Борба за парламентарни режим у Србији*, Политика, Београд 1991.
- Поповић – Обрадовић, Олга: *Парламентаризам у Србији од 1903. до 1914. године*, Службени лист СРЈ, Београд 1998.
- Прибићевић, Бранко: „*Политичке партије у Пољској*“, у зборнику: *Посткомунизам и власт*, Југословенско удружење за политичке науке и ФПН, Београд 1996.
- Протић, Милан: *Изневерена револуција - 5. октобар 2000*. Чигоја штампа, Београд 2005.
- Протић, Милан: *Лица и наличја - Изневерена револуција 2*. Чигоја штампа, Београд 2006.
- Радуловић, Душан и Спаић Небојша: *У потрази за демократијом*, Досије, Београд 1991.
- Ракић-Водинелић, Весна: *Изборна крађа – правни аспект*, Медија центар, Београд 1997.
- Растовић, Александар: „*Настанак и развој политичког живота у Краљевини СХС - Југославији 1918-1941*“, у зборнику: *Парламентарне странке у Краљевини СХС - Југославији - књига 1*, Филозофски факултет, Косовска Митровица 2007.
- Рот, Никола: *Психологија група*, Завод за издавање уџбеника, Београд 2001.
- Русовац, Оливија: *Искушавања једне наде - Борба за локалну самоуправу и демократске промене у Србији 1996 - 2000*. Република, Београд 2000.
- Самарџић, Милослав: *Генерал Дража Михаиловић и општа историја четничког покрета, књига 4*, Погледи, Крагујевац 2007.

- Седларевић, Маја: *Лига социјалдемократа Војводине 1990 - 2010*, Лига друштвене једнакости, Нови Сад 2010.
- Славујевић, Зоран: *Изборне кампање - поход на бираче*, Институт друштвених наука и FES, Београд 2007.
- Славујевић, Зоран: „**Партијска индентификација грађана пре и после избора 2000. године**“, у зборнику: *Партијска сцена Србије после 5. октобра 2000. године*, Институт друштвених наука и FES, Београд 2002.
- Смиљковић, Радош: *Политичке партије*. Књижевне новине, Београд 1993.
- Стефановић, Ненад: *Покрштавање петокраке: тајни живот српске опозиције 1989 - 1994*. БИГЗ, Београд 1994.
- Стојиљковић, Зоран: *Партијски систем Србије*, Службени гласник, Београд 2006.
- Стокић, Љубиша: *Демократија и освајање власти - Избори у Србији 1990*. Зенит, Београд 1994.
- Тешић, Драган и Николић, Коста: *Историја Демократске странке 1929-1941*. Службени гласник и Институт за савремену историју, Београд 2009.
- Ћосић, Добрица: *Пишчеви записи 1992-93*, Филип Вишњић, Београд 2004.
- Хејвуд, Ендрју: *Политика*. Клио, Београд 2004.
- Цветковић, Срђан: *Између српа и чекића: репресија у Србији 1944-1953*. Институт за савремену историју, Београд 2006.
- Шешел, Војислав: *Милан Панић мора пасти*, Српска радикална странка, Београд 2001.
- Шешел, Војислав: *Паклени планови запада*, Српска радикална странка, Београд 2001.
- Шешел, Војислав: *Српски четнички покрет*, Српска радикална странка, Београд 2003.
- Golder, Sona Nadinencek: *The Logic of Pre-electoral Coalition Formation*, The Ohio State University, 2006.

- Heath, Anthony; Glouharova, Siana и Heath, Oliver: „**India: Two-Party Contests within a Multiparty System**“, у: *The Politics of Electoral Systems*, Oxford University Press, New York 2005.
- Laver, Michael; Schonfeld, Norman: *Multiparty Government - The Politic of Coalition in Europe*. Oxford University Press, Oxford, 1990.
- Müller, Wolfgang C. и Strøm, Kaare: „**Coalition Governance in Western Europe - An Introducion**“, у: *Coalition Governments in Western Europe*, Oxford University Press, New York 2006.

ДНЕВНЕ НОВИНЕ И ПЕРИОДИЧНИ ЧАСОПИСИ:

- *Билтен Г 17*
- *Блиц*
- *Борба*
- *Велика Србија*
- *Вести ДСС*
- *Вечерње новости*
- *Време*
- *Глас јавности*
- *Данас*
- *Демократија*
- *Дуга*
- *Земунске новине*
- *Наша борба*
- *НИН*
- *Политика*
- *Погледи*
- *Република*
- *Српска реч*
- *Статистички годишњак Србије*

СЛУЖБЕНА ГЛАСИЛА:

- *Службени гласник Републике Србије* (РС)
- *Службени гласник Социјалистичке Републике Србије* (СРС)
- *Службени лист Аутономне Покрајине Војводине* (АПВ)
- *Службени лист града Београда*
- *Службени лист Републике Црне Горе* (РЦГ)
- *Службени лист Савезне Републике Југославије* (СРЈ)
- *Службени лист Србије и Црне Горе* (СЦГ)

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ ПАРЛАМЕНАТА:

- *Стенографске белешке Народне скупштине Републике Србије* (СБ НСРС), различита годишта
- *Стенографске белешке Савезне скупштине* (СБ СС), различита годишта
- *Стенографске белешке Већа грађана Савезне скупштине* (СБ ВГСС), различита годишта
- *Стенографске белешке Већа република Савезне скупштине* (СБ ВРСС), различита годишта
- *Стенографске белешке Скупштине Србије и Црне Горе* (СБ ССЦГ), различита годишта

СТАТИСТИЧКИ ПРЕГЛЕДИ ИЗБОРНИХ РЕЗУЛТАТА:

- *Избори 1990 - Резултати, први круг (народни посланици)*, РЗС, Београд 1990.
- *Избори 1990 - Резултати, други круг (народни посланици)*, РЗС, Београд 1990.
- *Избори 1992 - коначни резултати Веће грађана Савезне скупштине*, РЗС, Београд 1992.
- *Превремени избори 1992. за народне посланике Народне скупштине Републике Србије - коначни резултати*, РЗС, Београд 1993.
- *Превремени избори 1992. за одборнике скупштина општина и градова - коначни резултати*, РЗС, Београд 1993.
- *Избори '92 - Веће грађана Савезне скупштине*, СЗС, Београд 1993.
- *Превремени избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије у 1993. години – коначни резултати*, РЗС, Београд 1994.
- *Избори 96 – Веће грађана Савезне скупштине*, СЗС, Београд 1996.
- *Избори за одборнике скупштина општина и градова у Републици Србији 1996 – коначни резултати*, РЗС, Београд 1997.
- *Избори за председника Републике Србије, 1997 - коначни резултати*, РЗС, Београд 1998.
- *Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, 1997 - коначни резултати*, РЗС, Београд 1997.
- *Избори 2000 - Председник СР Југославије*, СЗС, Београд 2000.
- *Избори 2000 - Веће грађана и Веће република Савезне скупштине*, СЗС, Београд 2000.
- *Избори 2000 - за одборнике скупштина општина и градова, за одборнике скупштина града Београда и Ниша – коначни резултати*, РЗС, Београд 2001.
- *Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије одржани 23.12.2000. и 10.01.2001.* РЗС, Београд 2001.
- *Избори за председника Републике Србије 2002.* РЗС, Београд 2003.

- *Избори за председника Републике Србије 2003.* РЗС, Београд 2003.
- *Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије одржани 28.12.2003. године,* РЗС, Београд 2004.
- *Избори за председника Републике Србије одржани 13.06. и 27.06.2004.* РЗС, Београд 2004.
- *Избори 2004 - за одборнике скупштина општина и градова, за одборнике Скупштине града Београда и града Ниша, за председнике општина и градова, за председника града Београда и града Ниша – коначни резултати,* РЗС, Београд 2005.
- *Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије одржани 21.01.2007. године,* РЗС, Београд 2007.
- *Избори за председника Републике Србије одржани 20.01. и 03.02.2008.* РЗС, Београд 2008.
- *Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије одржани 11.05.2008. године,* РЗС, Београд 2008.
- *Локални избори 2008 - Коначни резултати избора,* РЗС, Београд 2008.

ИНТЕРНЕТ САЈТОВИ:

- *Б92:* http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2000&mm=09&dd=18&nav_category=1&nav_id=11996
- *Глас Америке:* <http://www.voanews.com/bosnian/archive/2009-08/2009-08-24-voa1.cfm>
- *Демократска странка:* <http://www.ds.org.rs/component/content/article/18-medija-centar/%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D0%B4%D1%81/1905-Pregovori-o-formiranju-Vlade-Srbije>
- *Демократска странка:* <http://www.ds.org.rs/medija-centar/intervjui/2003-Predsednik-Tadic-Dacu-sansu-parlamentu>
- *Демократска странка Србије:* <http://dss.rs/nema-kompromisa-sa-drzavnom-politikom/>
- *Демократска странка Србије:* <http://dss.rs/ovo-su-izbori-za-ili-protiv-srbije/>

- **Демократска странка Србије:** <http://dss.rs/utvrdjen-sporazum-o-principima/>
- **Истиномер:** <http://www.istinomer.rs/izjava/nikad-sa-radikalima-karicem-i-socijalistima/>
- **Новинарско истраживачки центар Новог Сада:**
http://www.nskriminal.net/krivicna_dela/ubistvo/49
- **Слободна Србија:** <http://freeserb.home.xs4all.nl/facts/2000/30062000.html>
- **Социјалистичка партија Србије:** www.sps.org.yu (ранији сајт)
- **Центар за слободне изборе и демократију:** http://www.cesid.org/rezultati/sr_nov_2001/index.shtml

БРОШУРЕ, ИНТЕРНИ МАТЕРИЈАЛИ И ЛЕЦИ:

- **„Социјалисти за Србију - изборни програм СПС за децембарске изборе 1992. године“** (летак-додатак објављен у више бројева листа „Политика“ током децембра 1992. године)
- **Писмо о намерама ГСС 1993.** (брошура, децембар 1993. године)
- **Програм Демократске опозиције Србије за демократску Србију** (брошура, Г17 плус, септембар 2000)
- **Коалициони споразум ДОС о заједничком предлагању изборне листе за избор народних посланика у Народну скупштину Републике Србије за изборе расписане 23.12.2000. године и заједничком вршењу власти** (фотокопија у поседу аутора)
- **Програм демократске владе ДОС** (брошура, децембар 2000)
- **Одлуке, оцене, ставови и закључци органа СПС јануар 2003 - новембар 2006.** (интерни материјал, децембар 2006)
- **Волим Србију, говорим истину** (летак коалиције ЛДП-ГСС-ЛСВ-СДУ из изборне кампање, децембар 2006)
- **Хиљаду дана рада владе др Војислава Коштунице** (брошура, новембар 2006)
- **Искусство и енергија!** (летак коалиције ПУПС-СДП, децембар 2006)
- **Изборни манифест ЛДП 2008** (летак-брошура, април 2008)

- *Преглед резултата избора за одборнике скупштина општина и градова и странака, коалиција и група грађана које врше власт у општинама и градовима* (Народна скупштина Републике Србије, интерни материјал, фебруар 2009)

АУТОРИЗОВАНИ ИНТЕРВЈУИ:

- *Ђукић-Дејановић, проф. др Славица* (потпредседник СПС, савезни и народни посланик, републички министар, председник Народне скупштине Републике Србије), интервју вођен 2. априла 2015. године;
- *Живковић, Зоран* (заменик председника ДС, савезни и народни посланик, савезни министар, председник Владе Републике Србије), интервју вођен 3. марта 2015. године
- *Мировић, доц. др Дејан* (потпредседник СРС, народни посланик), интервју вођен 31. марта 2015. године
- *Поповић, проф. др Александар* (потпредседник ДСС, народни посланик, републички министар), интервју вођен 14. маја 2015. године
- *Чолаковић, Момо* (потпредседник ПУПС, народни посланик), интервју вођен 10. марта 2015. године

БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Радоњић Благоја Зоран рођен је 29. маја 1980. године у Кладову.

Основну школу и гимназију завршио је у Кладову. Основне студије на Факултету политичких наука Универзитета у Београду отпочео је 1999. године на политиколошком смеру, а дипломирао је 2004. године. Школске 2005/06 уписао се на магистарске последипломске студије на смеру за политичку социологију на Факултету политичких наука. Магистарски рад *Анализа савезних председничких и парламентарних и локалних избора у Србији и СР Југославији одржаних 24. септембра 2000. године* одбранио је 2008. године и стекао звање магистра политичких наука.

Од 2007. године стажирао је, а од 2009. године запослен у Народној скупштини Републике Србије, на месту саветника при Кабинету председника Народне скупштине.

Коаутор је монографије *Две деценије вишестраначја у Републици Србији - Устави, избори и носиоци власти 1990-2010.* (заједно са Верицом Михајловић) коју је објавио „Службени гласник“ 2011. године.

Објавио је стручне радове:

„Модернизација Србије у 19. веку као претеча глобализације“, *Српска слободарска мисао*, бр. 4/2009, (стр. 311-344)

„Политичке коалиције у Србији од 1990. до данас“, *Српска слободарска мисао*, бр. 4/2010 (стр. 3-26)

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани: Зоран Радоњић

број уписа: 806

Изјављујем

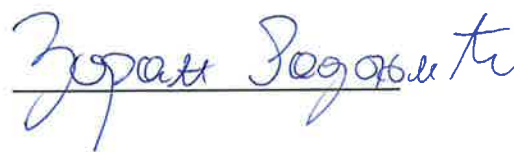
да је докторска дисертација под насловом:

Политичке коалиције у Србији од 1990. до 2009. године

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 14. 12. 2015.

Handwritten signature of Zoran Radonjic in blue ink, written over a horizontal line.

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Зоран Радоњић

Број уписа: 806

Студијски програм:

Наслов рада: Политичке коалиције у Србији од 1990. до 2009. године

Ментор: Проф. др Зоран Стојиљковић

Потписани: Зоран Радоњић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 14. 12. 2015.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Политичке коалиције у Србији од 1990. до 2009. године

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 14. 12. 2015.

